

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

STUDII ȘI CERCETĂRI DE
ISTORIE VECHIE
ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 65

2014

1-2

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

COLEGIUL DE REDACȚIE

ALEXANDRU AVRAM (Le Mans), MIRCEA BABEȘ (București),
ALEXANDRU BARNEA (București), MIREILLE CORBIER (Paris), DAN
DANA (Paris), BERNHARD HÄNSEL (Berlin), MIHAELA MĂNUCU-
ADAMEȘTEANU (București), WALTER MEIER-ARENDR (Frankfurt am Main),
ION NICULIȚĂ (Chișinău), VASSIL NIKOLOV (Sofia), CONSTANTIN C.
PETOLESCU (București), VICTOR SPINEI (Iași), ALEXANDRU VULPE
(București)

COMITETUL DE REDACȚIE

OANADAMIAN – *redactor-șef*
ANCA-DIANA POPESCU – *redactor-șef adjunct*

IRINA ACHIM, ANDREI MĂGUREANU, GHEORGHE ALEXANDRU
NICULESCU, FLORIAN MATEI-POPESCU, FLORINA PANAIT
BÎRZESCU, AUREL VÎLCU, VLAD VINTILĂ ZIRRA – *membri*

LILIANA ZAHARIA – *secretar de redacție*

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

În țară revista se poate procura prin poștă, pe bază de abonament la: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, 050711, București, România, Tel. 4021-318 81 46, 4021-318 81 06; Fax: 4021-318 24 44, E-mail: edacad@ear.ro, web: www.ear.ro; **ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L.**, P.O. Box 77-19, sector 3, Tel./Fax: 4021-610 6765; 4021-210 6787; Tel.: 031 104 4668, București, România, e-mail: office@orionpress.ro. **S.C. MANPRES DISTRIBUTION S.R.L.**, Piața Presei Libere, nr 1, Corp B, Etaj 3, Cam. 301–302, sector 1, București, Tel.: 4021 314 63 39, fax: 4021 314 63 39 E-mail: abonamente@manpres.ro, office@manpres.ro, www.manpres.ro **DEREX COM S.R.L.**, E-mail: derex_com@yahoo.com

Redactori: Adrian Mircea DOBRE

Tehnoredactor: Luiza STAN

Coperta: Mariana MOCANU

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice corespondență se vor trimite Comitetului de redacție pe adresa: str. Henri Coandă nr. 11, 010667,

București, tel./fax: 4021-212 88 62.

E-mail: redactie_iab@yahoo.com

© 2014, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, Sector 5, București

STUDII ȘI CERCETĂRI
DE
ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

TOMUL 65 – 2014

1–2

SUMAR

STUDII

SORIN-CRISTIAN AILINCĂI, ADRIAN ADAMESCU, FLORIAN MIHAIL, Noi date despre începuturile epocii fierului la Dunărea de Jos. Așezarea de la Vânători – La Jolică, jud. Galați	5
ALEXANDRU MADGEARU, Militari „sciți” și „daci” în Egipt, Italia și Palestina în secolele VI–VII p.Chr.	49

NOTE ȘI DISCUȚII

LAURA DIETRICH, Datele radiocarbon din așezarea aparținând epocii bronzului de la Rotbav (jud. Brașov, România).....	59
CONSTANTIN C. PETOLESCU, Un fragment de diplomă militară din timpul împăratului Domitian	71
GHEORGHE ALEXANDRU NICULESCU, Adio migrații?	77
RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN, Despre evaluarea revistelor de arheologie în România: comentariu pe marginea criteriului lingvistic	85

MICI DESCOPERIRI

IOAN MAREȘ, Statuete antropomorfe descoperite în așezarea culturii Gáva – Holihrad, grupul Grănicești, de la Siret – Dealul Ruina, jud. Suceava.....	95
--	----

CRONICA

ADINA BORONEANȚ, ANDREI MĂGUREANU, AUREL VÎLCU, Sesiunea anuală de comunicări științifice a Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”	107
--	-----

TEZE DE DOCTORAT

MIHAI VASILE, Ceramica uzuală de la Nufăru. Contribuție la studiul ceramicii bazinului inferior al Dunării în secolele X–XIII	155
---	-----

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, București, 2014, p. 1–192

IN MEMORIAM

Mircea Petrescu Dîmbovița (15 mai 1915 – 13 aprilie 2013) <i>Cătălin I. Nicolae</i>	163
Alexandru Suceveanu (11 martie 1940 – 23 mai 2013) <i>Alexandru Barnea, Mircea Angelescu</i>	175

RECENZII ȘI NOTE BIBLIOGRAFICE

<i>Коиарфа. Селищна тогила и некропол. Археологическу проучахия 2006–2010.</i> Съставителство и редакция Димитър Черпакоб, Русе, 2012, 279 p. (<i>Meda Toderas</i>)	185
Sorin-Cristian Ailincăi, <i>Începuturile epocii fierului în Dobrogea. Cercetările arheologice de la Revârsarea, Isaccea, județul Tulcea</i> , Biblioteca Istro-Pontică, Seria Arheologie 8, Editura Istros, 2013, 242 p., 41 fig., 74 pl. (<i>Cristian Eduard Ștefan</i>).....	186
<i>Apollonia du Pont (Sozopol). La nécropole de Kalfata (Ve–IIIe s. av J.-C.). Fouilles franco-bulgare (2002–2004)</i> , A. Hermay, K. Panayotova, A. Baralis, M. Damyanov, A. Riapov, avec des contributions de Ph. Columeau, B. Devillers, M. Gyuzelev, A. Keenleyside, A.-S. Koeller, N. Marriner, Chr. Morhange, D. Nedev, A. Richier, Bibliothèque d'Archéologie Méditerranéenne et Africaines 5, Paris, 2010, 300 p., 129 pl. (<i>Florina Panait-Bîrzescu</i>)	188
<i>ABREVIERI</i>	191

ÉTUDES ET RECHERCHES D'HISTOIRE ANCIENNE ET D'ARCHÉOLOGIE

TOMUL 65 – 2014

1–2

SOMMAIRE

ÉTUDES

- SORIN-CRISTIAN AILINCĂI, ADRIAN ADAMESCU, FLORIAN MIHAIL, Des nouvelles données sur le début de l'âge du fer dans la région du Bas Danube. L'établissement de Vânători, dép. de Galați..... 5
- ALEXANDRU MADGEARU, "Scythian" and "Dacian" military in Egypt, Italy and Palestine, 6th–7th centuries..... 49

NOTES ET DISCUSSIONS

- LAURA DIETRICH, The radiocarbon data from the Bronze Age settlement at Rotbav (Braşov county, Romania)..... 59
- CONSTANTIN C. PETOLESCU, Un fragment de diplôme militaire de l'empereur Domitien 71
- GHEORGHE ALEXANDRU NICULESCU, Good-bye migrations ? 77
- RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN, About the evaluation of the archaeological journals in Romania: comment on the linguistic criteria..... 85

PETITES DECOUVERTES

- ION MAREŞ, Antropomorphic statuettes discovered in the settlement of Gáva – Holihrad y culture, Grăniceşti group, from Siret – Dealul Ruina, Suceava county 95

CHRONIQUE

- ADINA BORONEANŢ, ANDREI MĂGUREANU, AUREL VÎLCU, The annual session of research reports of "Vasile Pârvan" Institute of Archaeology 107

THÈSES DE DOCTORAT

- MIHAI VASILE, La céramique usuelle de Nufăru. Contribution à l'étude de la céramique du bassin inférieur du Danube (X–XIII siècles)..... 155

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, Bucureşti, 2014, p. 1–192

IN MEMORIAM

Mircea Petrescu Dâmbovița (15 mai 1915 – 13 aprilie 2013) <i>Cătălin I. Nicolae</i>	163
Alexandru Suceveanu (11 martie 1940 – 23 mai 2013) <i>Alexandru Barnea, Mircea Angelescu</i>	175

COMPTEs RENDUS ET NOTES BIBLIOGRAPHIQUES

<i>Коиарфа. Селищна тогила и некропол. Археологическу проучауия 2006–2010.</i> Съставителство и редакция Димитър Черпакоб, Русе, 2012, 279 p. (<i>Meda Toderas</i>)	185
Sorin-Cristian Ailincăi, <i>Începuturile epocii fierului în Dobrogea. Cercetările arheologice de la Revărsarea, Isaccea, județul Tulcea</i> , Biblioteca Istro-Pontică, Seria Arheologie 8, Editura Istros, 2013, 242 p., 41 fig., 74 pl. (<i>Cristian Eduard Ștefan</i>)	186
<i>Apollonia du Pont (Sozopol). La nécropole de Kalfata (Ve–IIIe s. av J.-C.). Fouilles franco-bulgare (2002–2004)</i> , A. Hermay, K. Panayotova, A. Baralis, M. Damyanov, A. Riapov, avec des contributions de Ph. Columeau, B. Devillers, M. Gyuzelev, A. Keenleyside, A.-S. Koeller, N. Marriner, Chr. Morhange, D. Nedev, A. Richier, Bibliothèque d'Archéologie Méditerranéenne et Africaines 5, Paris, 2010, 300 p., 129 pl. (<i>Florina Panait-Bîrzescu</i>)	188
ABRÉVIATIONS	191

NOI DATE DESPRE ÎNCEPUTURILE EPOCII FIERULUI
LA DUNĂREA DE JOS.
AȘEZAREA DE LA VÂNĂTORI – *LA JOLICĂ*, JUD. GALAȚI

SORIN-CRISTIAN AILINCĂ^{*}, ADRIAN ADAMESCU^{**}, FLORIAN MIHAIL^{*}

Rezumat: Așezarea de la Vânători, jud. Galați, a fost identificată încă din 1966, primele cercetări arheologice fiind efectuate aici între anii 1972–1974 de către M. Florescu și M. Nicu, iar în 1979 de către M. Brudiu. Departe de a se bucura de o publicare adecvată a cercetărilor arheologice, situl de la Vânători a fost deseori invocat în legătură cu începutul epocii fierului la Dunărea de Jos (orizontul cu ceramică incizată), fiind atribuit atât fazei I a culturii Babadag, cât și fazei Vânători a grupului Tămăoani. Noile cercetări de suprafață efectuate în zona sitului, precum și prelucrarea unor materiale arheologice provenite din săpăturile mai vechi, au scos la iveală și fragmente ceramice decorate prin imprimare, ceea ce contrazice ideea atribuirii acestui sit orizontului cu ceramică incizată de la Dunărea de Jos.

Cuvinte-cheie: România, Moldova, Vânători, perioada timpurie a epocii fierului, cultura Babadag, grupul Tămăoani, Dunărea de Jos.

I. INTRODUCERE

Amplasat pe o terasă inferioară, înaltă, care marchează malul vestic al albiei lacului Brateș, la cca 8 km nord de orașul Galați, situl arheologic de la Vânători, punctul *La Jolică* (jud. Galați) ocupă o suprafață de aproximativ 4 ha, brăzdată de torenți adânci pe direcția V–E (fig. 1–2). Stațiunea, care a suferit importante distrugerii provocate de împădurire, este cunoscută în literatura de specialitate încă din anii '70, ocazie cu care M. Brudiu menționa existența în acest loc a unor vestigii ce pot fi datate între începutul epocii bronzului și perioada medievală timpurie¹.

În ciuda acestei îndelungate locuri, articolul nostru se va opri numai asupra descoperirilor din perioada timpurie a epocii fierului, care au stat la baza argumentării mai multor modele de evoluție a unor „entități culturale” de la începutul epocii fierului, la Dunărea de Jos. În demersul nostru vom aduce în discuție atât materiale deja publicate, cât și inedite, pe care vom încerca să le discutăm în contextul stadiului actual al cercetărilor, la peste 40 de ani de la primele mențiuni.

^{*} Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea; e-mail: sailincai@gmail.com; florianhamangia@yahoo.com.

^{**} Asociația Arheovest, Timișoara, nutuadamescu@yahoo.com. În perioada 2008–2013, A. Adamescu a lucrat ca muzeograf în cadrul Muzeului de Istorie din Galați, ocazie cu care a avut acces la materialul arheologic de la Vânători.

¹ Brudiu 1970, p. 513.

Fig. 1. Situl arheologic de la Vânători, jud. Galați – vedere dinspre nord (fotografie A. Adamescu).

Fig. 2. Vedere aeriană asupra sitului de la Vânători – La Jolică.

II. ISTORICUL CERCETĂRII ȘI PROBLEMATICA SITULUI

Cele dintâi descoperiri hallstatiene au fost publicate încă de la prima menționare a sitului, acestea fiind însă eronat atribuite sfârșitului epocii bronzului

și „fenomenului” Basarabi² (fig. 3/1–32). De altfel, la scurt timp, B. Hänsel includea descoperirile de aici în „grupul cu ceramică incizată” intitulat Tămăoani, care, în opinia cercetătorului german, ar fi reprezentat corespondentul fazei I a culturii Babadag în Moldova, zonă în care a precedat „grupul cu ceramică imprimată” Cozia³.

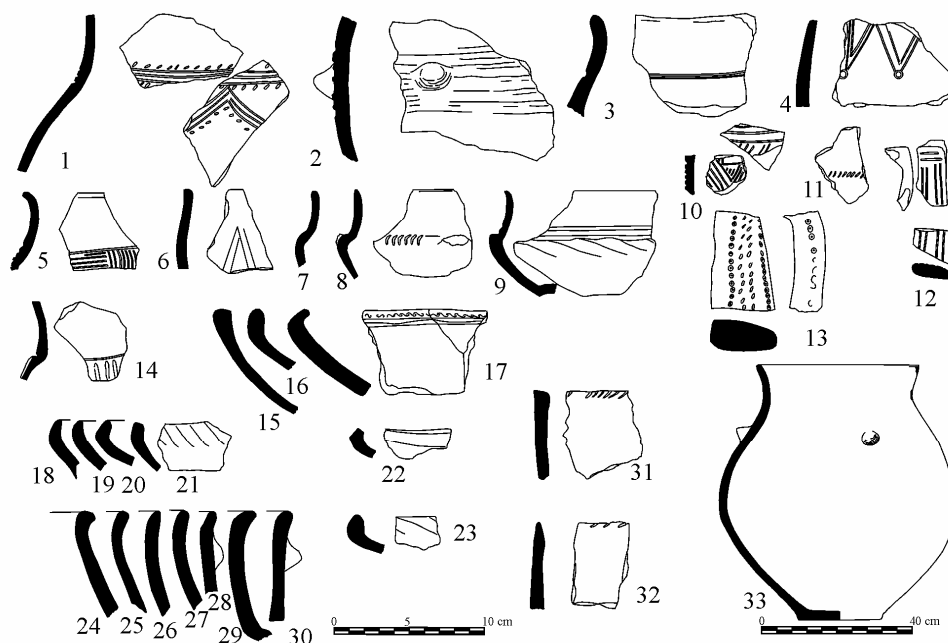

Fig. 3. Ceramică din prima epocă a fierului descoperită în așezarea de la Vânători (1–32. după Brudiu 1970; 33. după Brudiu 1992).

Primele sondaje în situl de la Vânători – *La Jolică* au fost efectuate de către M. Florescu și M. Nicu, în anii 1972–1974, în partea vestică a zonei arheologice (fig. 2), și au avut ca rezultat descoperirea unei locuiri aparținând culturii Noua, urmată de o altă locuire, hallstattiană⁴. Aceste investigații sunt continuate în 1979 de către M. Brudiu, care a efectuat două sondaje în zona sudică a sitului (fig. 2), unde identifica o serie de complexe și materiale hallstattiene (pe care inițial le-a atribuit fazei I a culturii Babadag), cât și unele specifice culturii Sântana de Mureș–Cernehov⁵. Referindu-se la ceramica de la Vânători (fig. 4–5), M. Brudiu găsea analogii atât în prima etapă de locuire de la Babadag, cât și în „aspectul Sihleanu”, descoperirile de aici ilustrând în opinia domniei sale o „legătură genetică între

² Brudiu 1970, p. 513, fig. 3/1–8; 4/2–11; 5/1–4; 6/1–3, 5–12; 8/1–7.

³ Hänsel 1976, p. 143–147; László 1972.

⁴ Florescu A., Florescu M. 1983, p. 74, n. 19.

⁵ Brudiu 1980.

epoca bronzului și epoca fierului”⁶ sau „modul cum s-au sudat, cum s-au împletit tradiția și inovația celor două epoci ...”⁷.

Analizând aceste noi informații, dar și altele, precum și în urma propriilor cercetări de la Tămăoani și Foltești, A. László relua, într-un articol apărut în 1986, problema „orizontului cu ceramică incizată” din sudul Moldovei, adusă inițial în discuție de B. Hänsel. După o nouă analiză a descoperirilor cunoscute, cu această ocazie sunt făcute noi precizări referitoare la aria de răspândire, așezările, ritul și ritualul funerar și materialul arheologic (compus aproape exclusiv din ceramică) specific acestui grup⁸. Ajungând la problema *originii și evoluției*, A. László afirma că este foarte greu „să dăm un răspuns hotărât” dacă „aceste descoperiri reprezintă un grup aparte sau numai un fenomen marginal al culturii Babadag timpurii”⁹, „această atribuire, bazată pe unele forme de vase și motive ornamentale... nu poate fi, însă, pe deplin convingătoare până nu vom cunoaște mai bine conținutul însuși al fazei Babadag I”¹⁰. Pe de altă parte, cercetătorul ieșean obseva că „nici puținele descoperiri, care pot fi atribuite astăzi grupului cu ceramică incizată din sudul Moldovei, nu prezintă un aspect unitar”¹¹. Astfel, comparând ceramica de la Tămăoani cu cea de la Vânători, A. László remarca asemănări și deosebiri, găsind semnificativă prezența la Vânători a ceramicii ornamentate cu cercuri concentrice și tangente specifice culturii Babadag, fapt ce nu a fost întâlnit la Tămăoani¹². Această observație a ridicat problema unei diferențe cronologice între cele două așezări care marcau „două momente succesive în constituirea culturii hallstatiene timpurii din regiunea Dunării de Jos”¹³.

Pornind de la o ipoteză destul de greu de reconstituit și dovedit, dar la modă în acea vreme, A. László considera că o serie de elemente decorative regăsite pe ceramica culturii Babadag, cum ar fi cercurile concentrice, au fost transmise acesteia prin intermediul grupului Insula Banului, din cultura Žuto Brdo–Gârla Mare, în vreme ce altele (ghirlandele, triunghiurile hașurate, benzile de linii paralele etc.) ar fi fost moștenite prin intermediul unui grup denumit Prebabadag sau Sihleanu (documentat pe baza unor „descoperiri sporadice”), în special din tradiția ceramicii culturii Monteoru¹⁴. Având la bază acest model, așezarea de la Tămăoani și necropola de la Foltești, cu ceramică decorată în stil Sihleanu, păreau anterioare așezării de la Vânători, în care apare „și ceramica tipică Babadag I”, fapt care a dus la ideea unei împărțiri în două faze a grupului cu ceramică incizată din

⁶ Brudiu 1980, p. 400.

⁷ Brudiu 1981, p. 534–535.

⁸ László 1986, p. 65–91.

⁹ László 1986, p. 70.

¹⁰ László 1986, p. 71.

¹¹ László 1986, p. 71.

¹² László 1986, p. 71.

¹³ László 1986, p. 71.

¹⁴ László 1986, p. 71.

sudul Moldovei: faza I (Tămăoani) corespunzătoare nivelului Corlăteni de la Căndești; faza II (Vânători) contemporană fazei I a culturii Babadag¹⁵.

Din punct de vedere cronologic, A. László aducea argumente stratigrafice care susțineau poziționarea grupului cu ceramică incizată din sudul Moldovei între cultura Noua și începutul fazei a II-a a culturii Babadag sau a culturii Cozia. În acest sens, este menționată descoperirea la Foltești a unei gropi cu material Noua sub mormântul 7, iar, în anumite sectoare ale așezării de la Vânători, nivelul cu ceramică incizată suprapune urme de locuire ale aceleiași culturi. O altă situație stratigrafică importantă provine de la Căndești, unde între stratul Noua și cel cu ceramică incizată se interpune un nivel de locuire de tip Corlăteni. În opinia aceluiași cercetător, cuțitul descoperit la Tămăoani nu reprezintă un indiciu cronologic exact, acest tip regăsindu-se în depozite databile din Br D până în Ha B₁. Mult mai important pare a fi vasul de tradiție Belozerka descoperit în groapa 2 de la Tămăoani, pentru care găsea analogii bune în mormântul 4 de la Vaslui – *Curtea Domnească*, reprezentând o verigă de legătură cu grupul Corlăteni timpuriu¹⁶.

La începutul anilor '90, cronologia și atribuirea culturală a sitului de la Vânători – *La Jolică* este reluată de către M. Brudiu, care, însușindu-și teoriile lui A. László, aduce în discuție descoperirea în 1970, cu prilejul instalării unei conducte de irigații, a unui „vas mic cu corpul sferic” (fig. 3/33), pe care îl considera specific culturii Belozerka¹⁷. Pornind de la această descoperire, dar și de la repetatele informații referitoare la existența în acest sit a ceramicii decorate prin imprimare, Brudiu propunea o evoluție a sitului cu adevărat halucinantă: 1. o așezare din etapa finală a epocii bronzului; 2. o locuire Tămăoani; 3. o locuire Vânători; 4. o locuire contemporană fazei a II-a a culturii Babadag sau grupului Cozia¹⁸.

Acumularea unor noi descoperiri arheologice în zona Dunării Inferioare îi oferea prilejul lui A. László să revină asupra problematicei grupului Tămăoani¹⁹. Cu această ocazie, sunt menționate mai întâi contribuțiile lui M. Brudiu, care atribuia grupului Tămăoani noi situri, precum cele de la Galați – *Precista*, Ijdileni – Frumușița, Tămăoani, Rogojeni și Suceveni – *Stoborâni*²⁰. În același timp, referindu-se la evoluția cronologică a sitului de la Vânători (prezentată de noi mai sus), A. László afirma, pe bună dreptate, că aceasta „ar fi ideală pentru lămurirea genezei Hallstatt-ului timpuriu

¹⁵ László 1986, p. 72; László 1989, p. 122–123.

¹⁶ László 1986, p. 72.

¹⁷ Vasul, publicat fără scară (Brudiu 1992, fig. 1/1), se afla în expoziția Muzeului de Istorie din Galați, dar, din păcate, datorită reorganizării muzeului, nu am reușit să îl desenăm. Poate fi încadrat în categoria recipientelor de mari dimensiuni, având o înălțime de 68 cm, după cum se specifică chiar în același articol (grupa I de dimensiuni după Ailincăi 2011). De altfel, fără a păstra nicio coerență, același autor menționa, cu doar un an înainte, descoperirea în 1975 la Vânători a „unui mare vas de provizii de tip Belozerka” (Brudiu 1991, p. 32).

¹⁸ Brudiu 1992, p. 7; vezi și Brudiu 1991, p. 232.

¹⁹ László 1997, p. 77–84.

²⁰ Brudiu 1991; Brudiu 1992.

la Dunărea de Jos, dar ea rămâne ipotetică din momentul în care, deocamdată, nu pot fi separate nivelurile de locuire de tip Sihleanu, Tămăoani și Babadag I²¹.

Tot cu această ocazie, sunt discutate și cercetările de la Siliștea – *Popină*, întreprinse în anii 1981–1984 de către N. Harțuche și O. Silvestru. Este vorba despre o așezare cu un singur nivel de locuire, gros de 0,30–0,60 m, atribuit fazei a II-a a culturii Babadag²², cu toate că *pe o parte din ceramică constatăm ornamente specifice fazei vechi (I) ... împreună cu cele din faza Babadag II – care sunt dominante*²³. Pe lângă aceste considerații cronologice, autorii menționau, alături de restul descoperirilor, prezența unor vase specifice fazei a III-a a culturii Babadag (!), dar și descoperirea a două vase tipice culturii Coslogeni, fără nicio observație stratigrafică care să le separe. Citând aceste informații, A. László considera că ne aflăm în fața unei situații asemănătoare așezării sau așezărilor de la Vânători, exprimându-și speranța că cercetările ulterioare vor scoate în evidență existența mai multor niveluri de locuire care să marcheze evoluția culturii Babadag și să clarifice poziția stratigrafică a vaselor de tip Coslogeni²⁴. În același timp, rezultatele cercetărilor de la Siliștea – *Conac* îl determinau pe profesorul ieșean să observe și aici lipsa decorului pe care îl considera specific culturii Babadag – cercurile cu tangente, formele și motivele ornamentale prezentând, în opinia domniei sale, multe similitudini cu ceramica descoperită la Tămăoani. Acest fapt pleda pentru adăugarea acestei așezări în repertoriul descoperirilor de tip Tămăoani. Se considera „ca un bun câștigat” complementaritatea celor două așezări de la Siliștea, în sensul unei datări mai timpurii a descoperirilor de la *Conac*²⁵.

În continuarea studiului, se insistă și asupra descoperirilor de la Garvăn – *Mlăjițul Florilor*, unde au fost distinse trei niveluri de locuire²⁶, dintre care cel mai vechi se caracteriza prin prezența vaselor de tip Coslogeni, precum și prin vase cu un bogat material incizat, de tip Tămăoani, neseperate stratigrafic, sugerând o succesiune: Coslogeni → Tămăoani → Babadag II → Babadag III, considerată similară celei de la Siliștea – *Popină*²⁷.

În încheiere, A. László ridică o serie de probleme de studiu ale debutului primei epoci a fierului la Dunărea de Jos: 1. reanalizarea trecerii de la epoca bronzului la prima epocă a fierului, având în vedere și procesul de formare a culturii Belozerka; 2. clarificarea raportului dintre „aspectul Sihleanu” și grupul Tămăoani; 3. clarificarea originii decorului specific culturii Babadag – cercurile cu tangente; 4. existența unor grupe culturale precum Tămăoani, între sfârșitul culturii Noua-Coslogeni și debutul culturii Babadag; 5. necesitatea studiului relațiilor dintre cultura Belozerka și culturile hallstattiene timpurii de la Dunărea de Jos²⁸.

²¹ László 1997, p. 79.

²² Harțuche, Silvestru 1992, p. 17–24.

²³ Harțuche, Silvestru 1992, p. 22–23.

²⁴ László 1997, p. 81.

²⁵ László 1997, p. 81.

²⁶ Jugănar 1997.

²⁷ László 1997, p. 82.

²⁸ László 1997, p. 82–83.

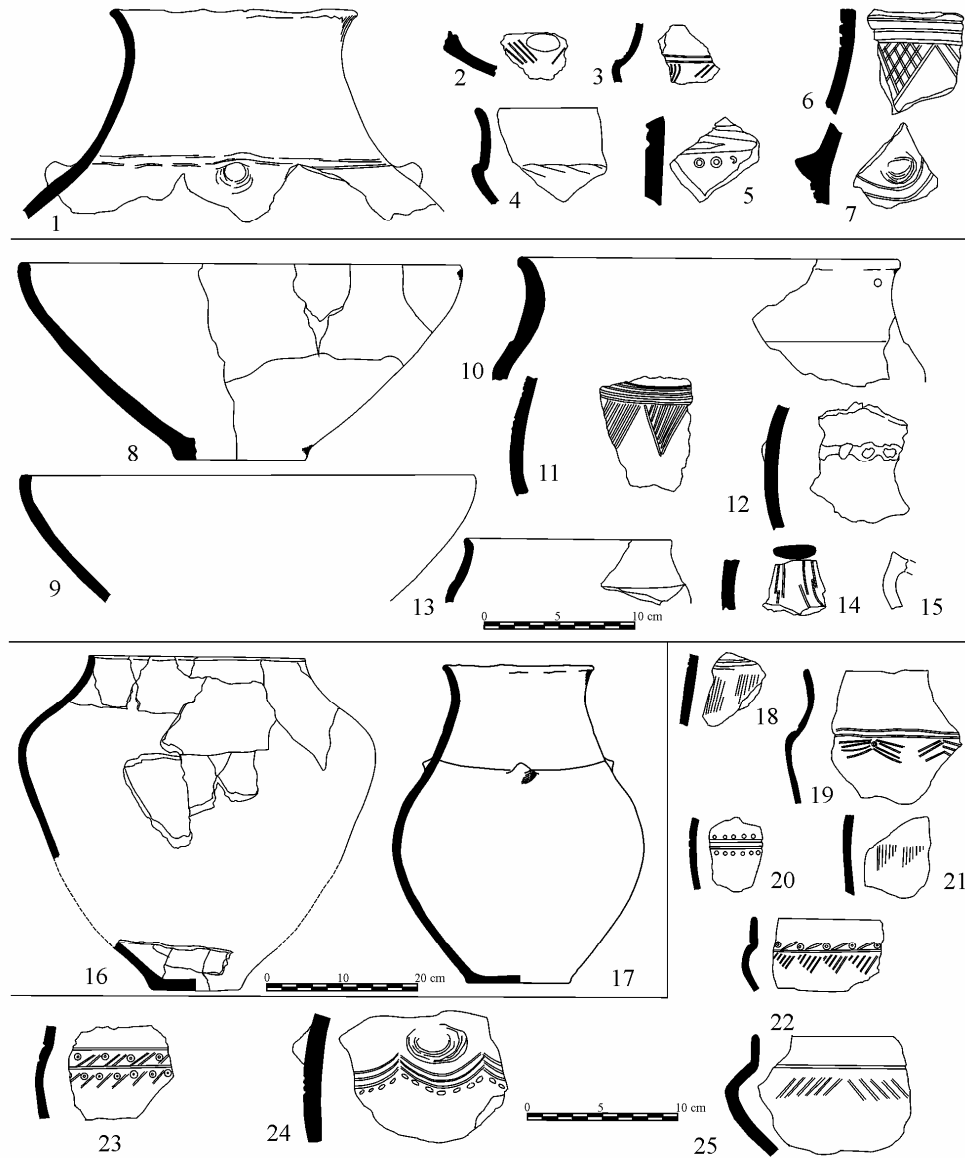

Fig. 4. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1979).
 1-7. Sector A, locuința 1; 8-15. Sector B, locuința 1; 16-17. carou 20-21; 18-25. *passim*
 (1. desen S. Ailincăi; 8-17. desene A. Adamescu; 2-7, 18-25. după Brudiu 1980; 1981).

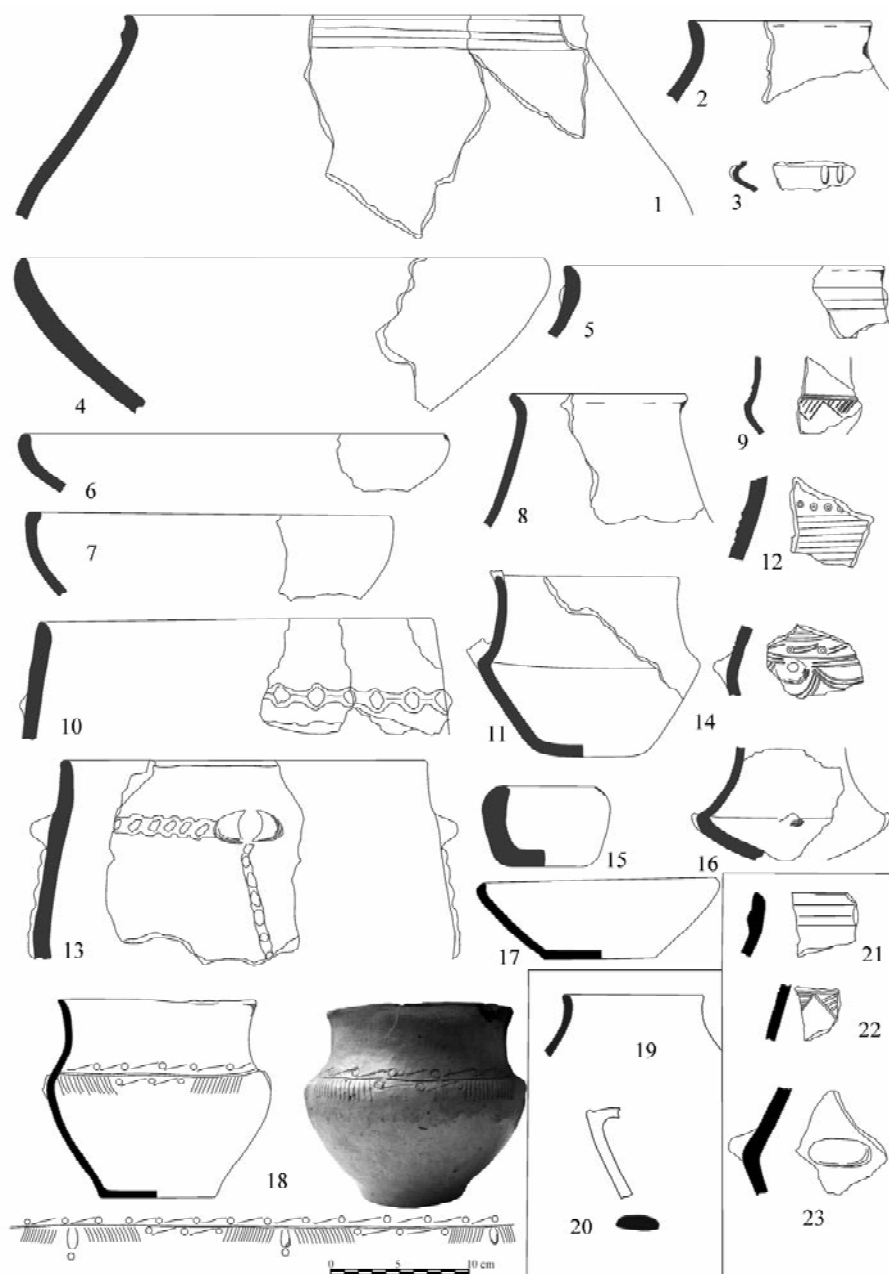

Fig. 5. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1979).
1–18. S I., gr. 1; 19–20. S I., gr. 2; 21–23. S I., gr. 3 (desene A. Adamescu).

*

Aceste situri, ce pot fi reunite sub denumirea de *orizont hallstattian timpuriu cu ceramică incizată din sudul Moldovei* sau *grupul Tămăoani*, au fost deseori invocate în stabilirea evoluției manifestărilor culturale de la începutul epocii fierului la Dunărea de Jos, cât și în spațiul pruto-nistean²⁹, în ciuda faptului că informațiile despre marea lor majoritate provin din descoperiri întâmplătoare sau din săpături cu o suprafață redusă și o modalitate de publicare de multe ori îndoielnică.

Includerea sitului de la Vânători în acest „orizont” a fost încă de la început pusă sub semnul întrebării, prezența ceramicii decorate prin imprimare, ilustrată încă de la prima publicare și amintită în toate articolele citate mai sus, a fost reconfirmată de cercetările de suprafață efectuate de noi în 2007 și 2009 (fig. 14). Acest fapt, precum și prelucrarea unor loturi de materiale provenite din alte situri hallstattiene de la Dunărea de Jos, ne-au determinat să reluăm problematica materialelor arheologice din această așezare.

III. ANALIZA DESCOPERIRILOR

Pentru a elucida problemele legate de atribuirea culturală și cronologia sitului de la Vânători, vom încerca o nouă prezentare a descoperirilor. Demersul nostru se bazează atât pe datele și materialele rezultate în urma cercetărilor din anii 1970 și 1979, publicate doar parțial de M. Brudiu³⁰ (fig. 3–5), cât, mai ales, pe cele din investigațiile întreprinse în perioada 1972–1974 (fig. 6–14, 16) și 2007–2009 (fig. 15), compuse în cea mai mare parte din ceramică, dar și din unelte confecționate din piatră, materii dure animale³¹ și lut.

III.1. Amenajări de habitat

Ca în majoritatea cercetărilor efectuate în așezări ale culturii Babadag, săpăturile întreprinse au avut mai mult scopul de a surprinde situații stratigrafice (care să confirme stratigrafia de la Babadag) decât de a evidenția configurația și dispunerea complexelor arheologice. În cazul de la Vânători, în ciuda bogatului material arheologic la care am avut acces, datele privitoare la amenajările studiate sunt destul de puține și se reduc la informațiile pe care le furnizează M. Brudiu în articolul din 1980. Astfel, în cele două secțiuni săpate în sectorul A (S 1 – 61 × 1 m; S 2 – 17 × 1 m) au fost identificate doar două gropi hallstattiene (gr. 1 și 3) și un strat de „lipitură calcinată”, care ar fi reprezentat resturile unei locuințe de suprafață. Aceștia li se adaugă o altă asemenea „locuință” și alte trei gropi identificate în cele trei casete săpate în sectorul B³².

²⁹ Levițki 1994; Nicic 2008.

³⁰ Multe dintre fragmentele ceramice publicate de M. Brudiu (1970, 1980, 1981) nu le-am putut regăsi în colecția Muzeului de Istorie din Galați, calitatea desenelor fiind în numeroase cazuri îndoielnică.

³¹ Mihailescu, Adamescu 2013.

³² Brudiu 1980, p. 398–399.

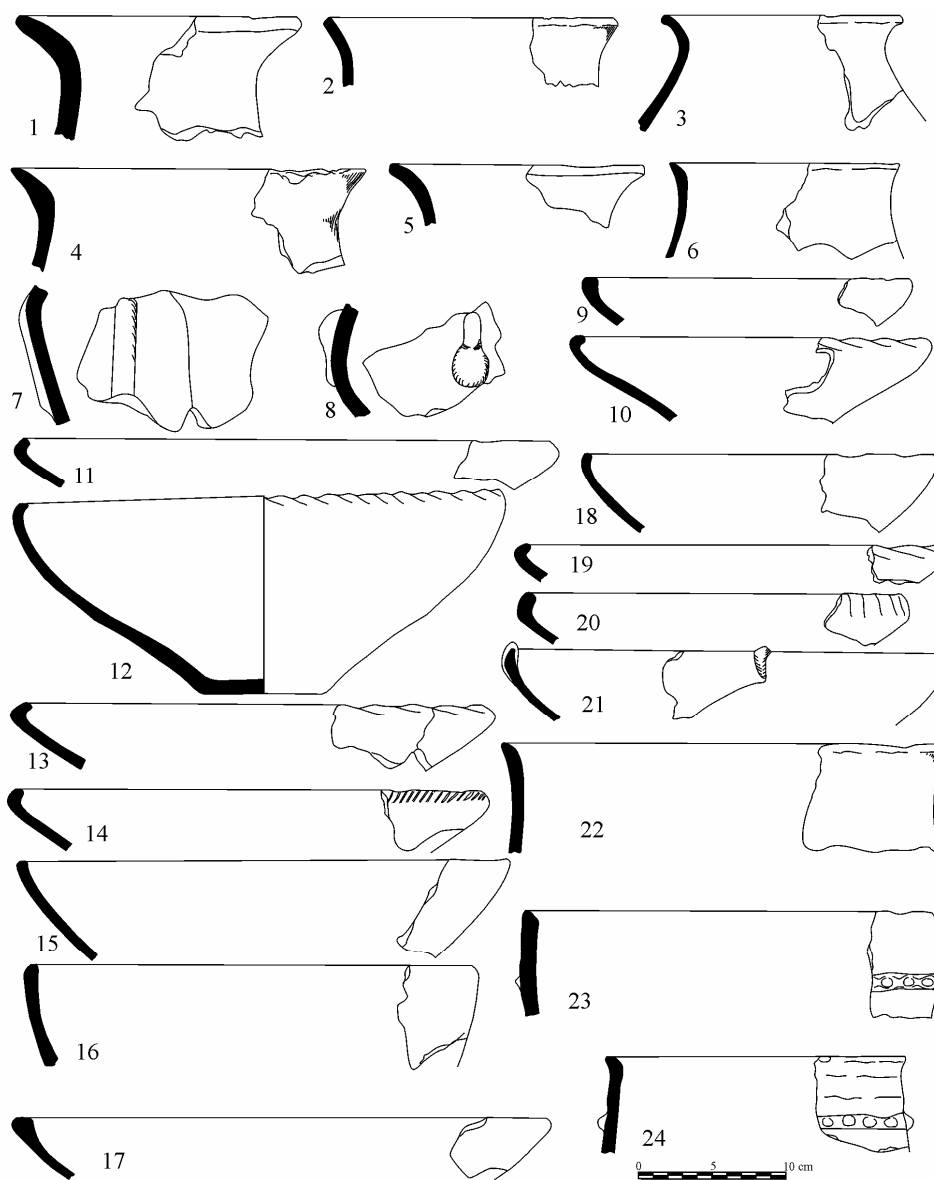

Fig. 6. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–24. Secțiunea L1 (desene S. Ailincăi).

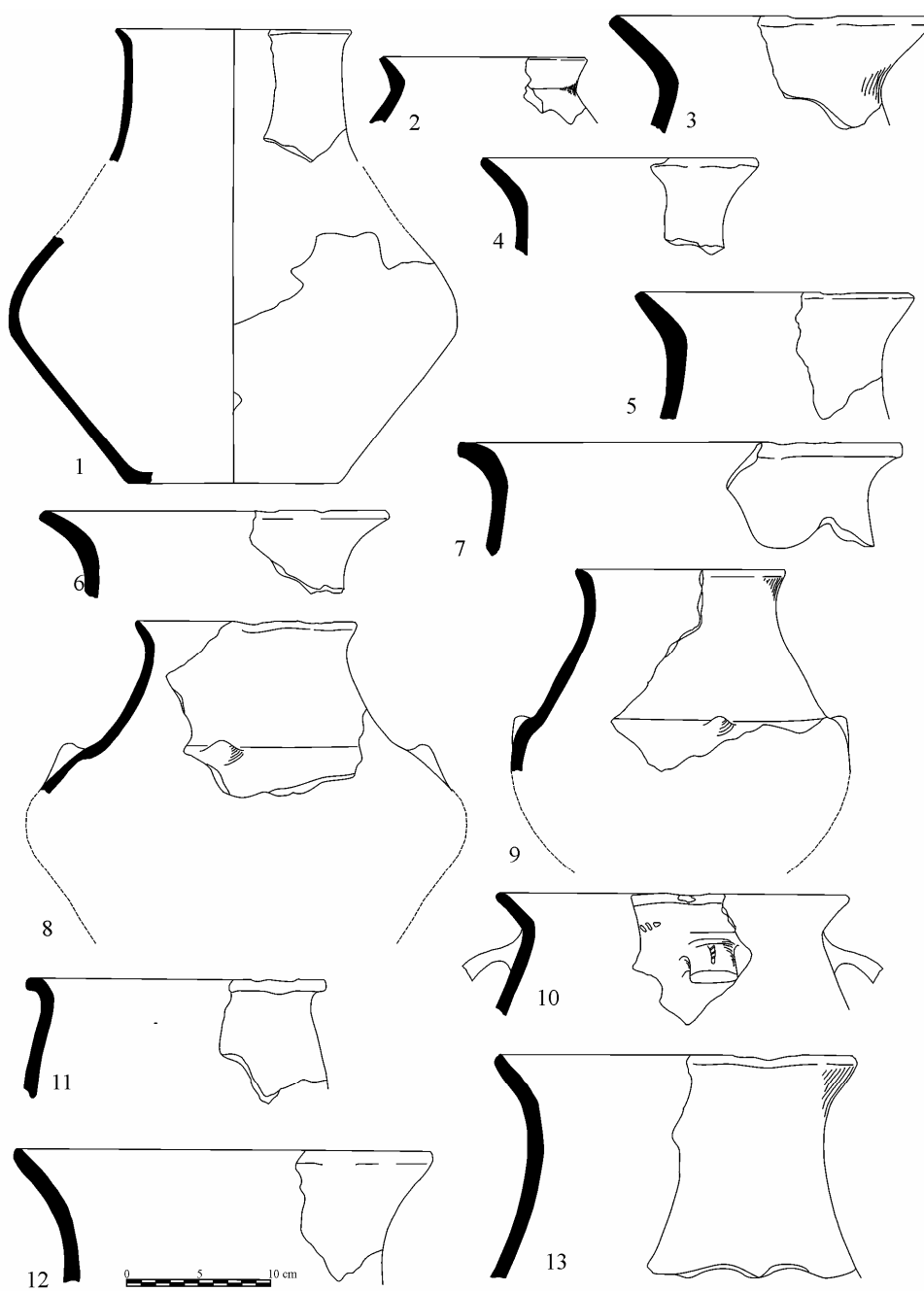

Fig. 7. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–13. Secțiunile L2 – L3 (desene S. Ailincăi).

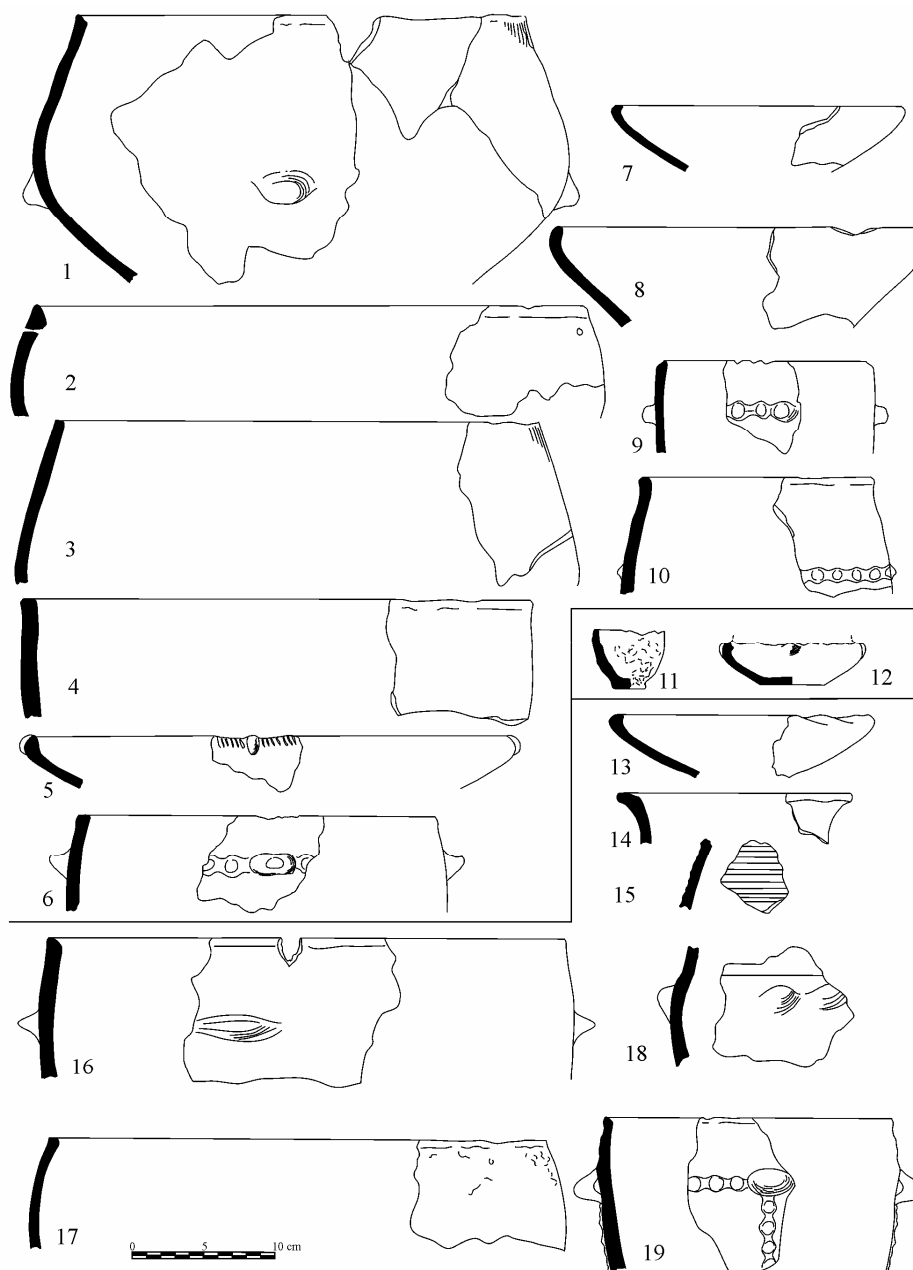

Fig. 8. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
 1–10. Secțiunile L2 – L3; 11–12. Secțiunea T1, groapă; 13–19. Secțiunea T1, locuință
 (desene S. Ailincăi).

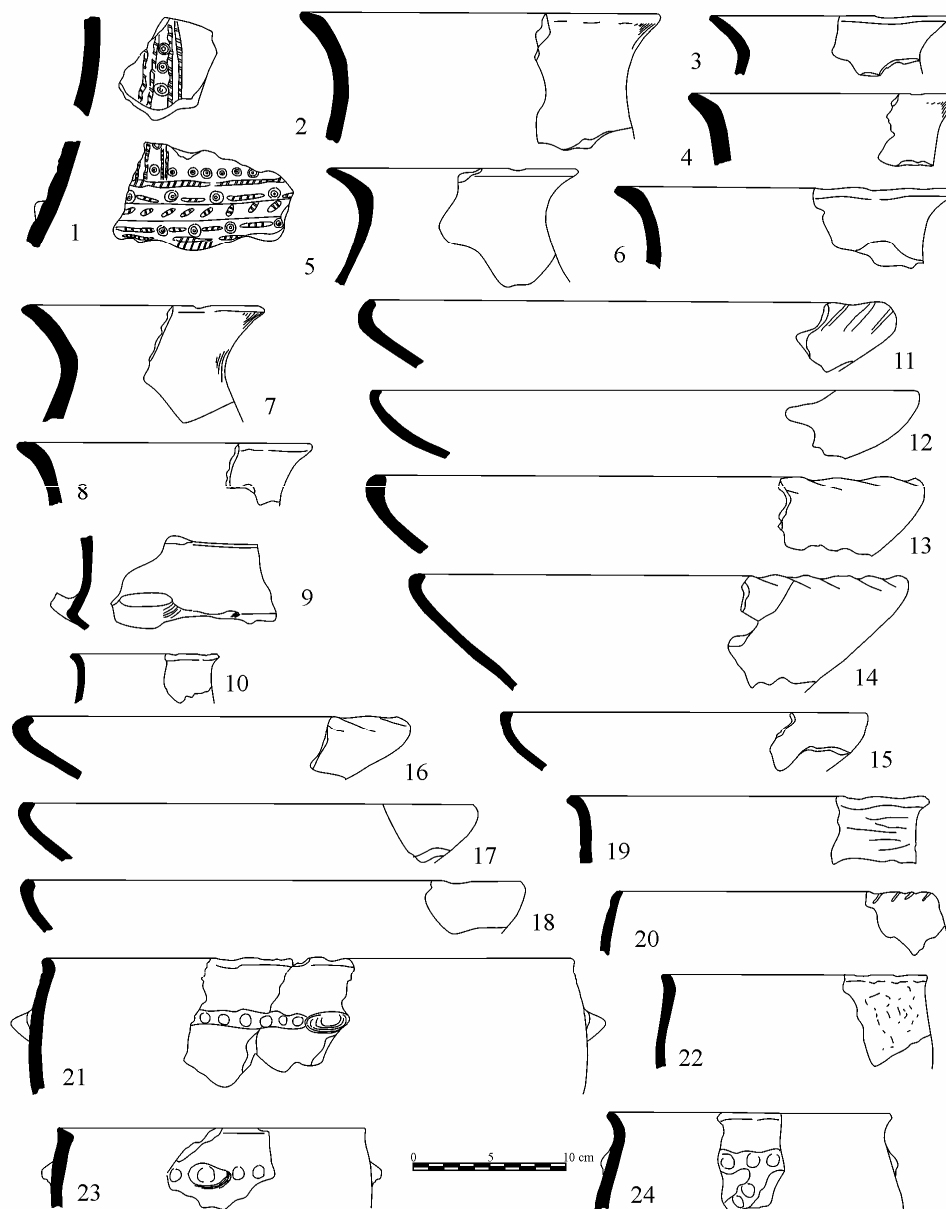

Fig. 9. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–24. Secțiunea T 1 (desene S. Ailincăi).

Fig. 10. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–18. fără context (desene S. Ailincăi).

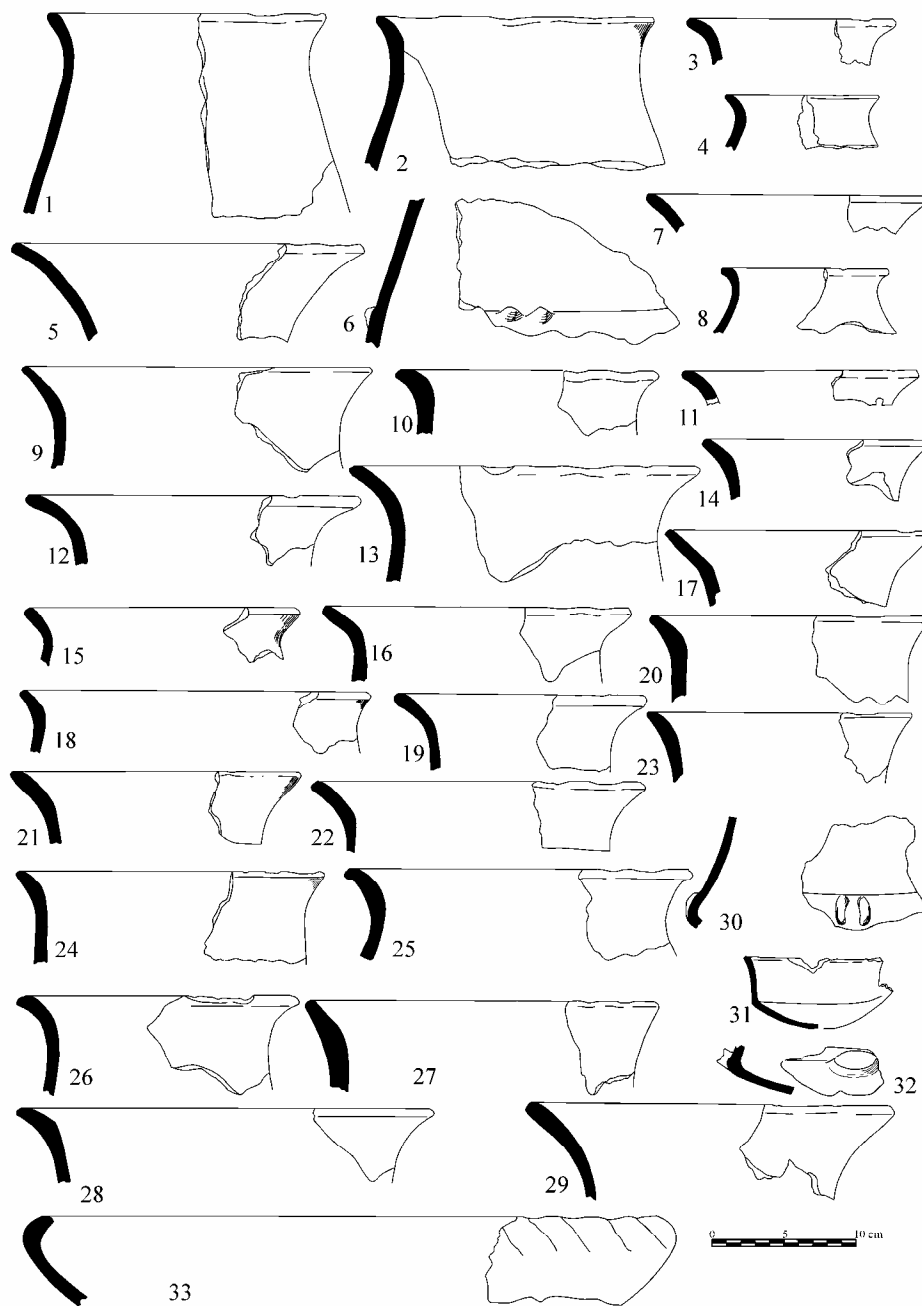

Fig. 11. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–33. fără context (desene S. Ailincăi).

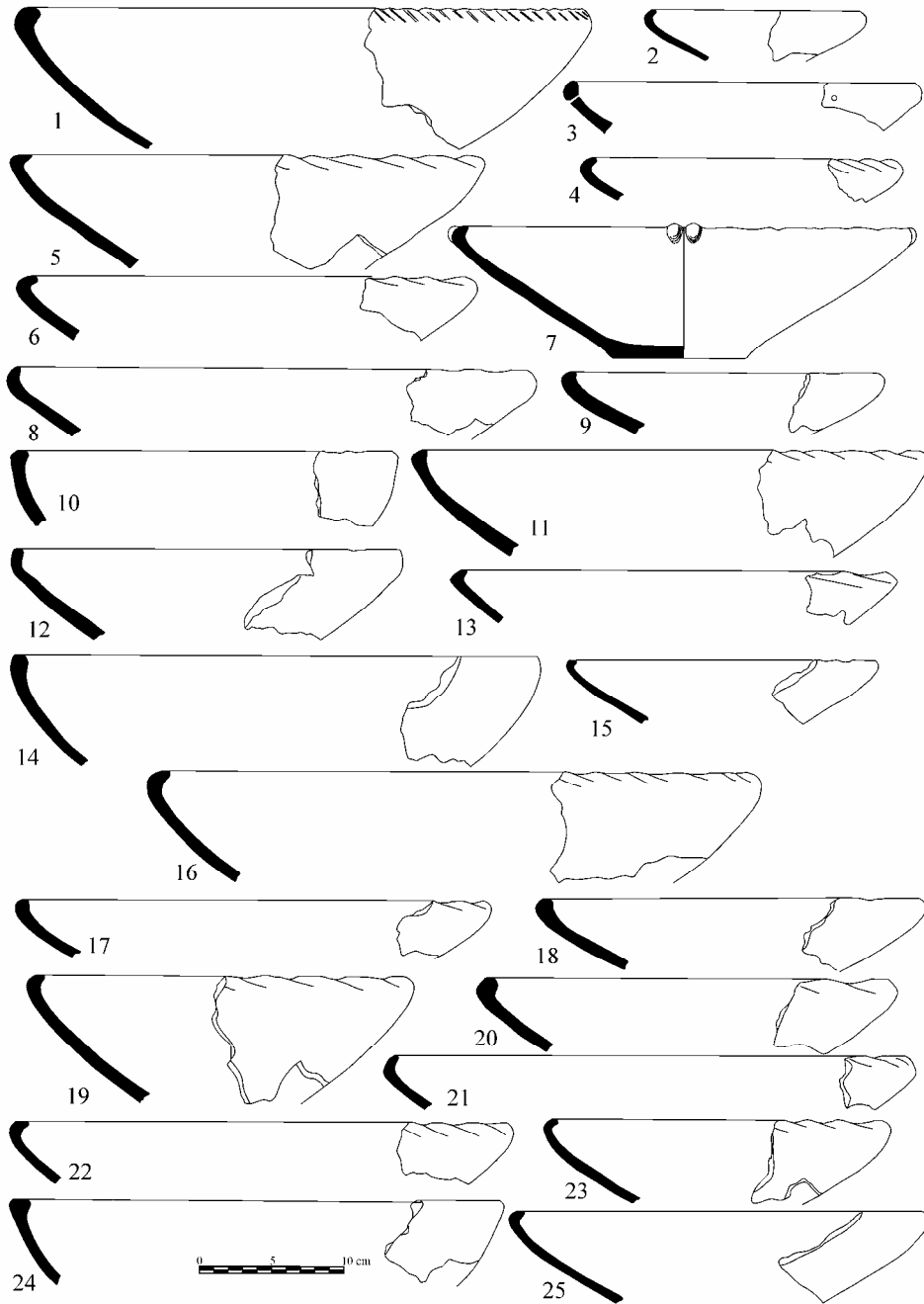

Fig. 12. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–25. fără context (desene S. Ailincăi).

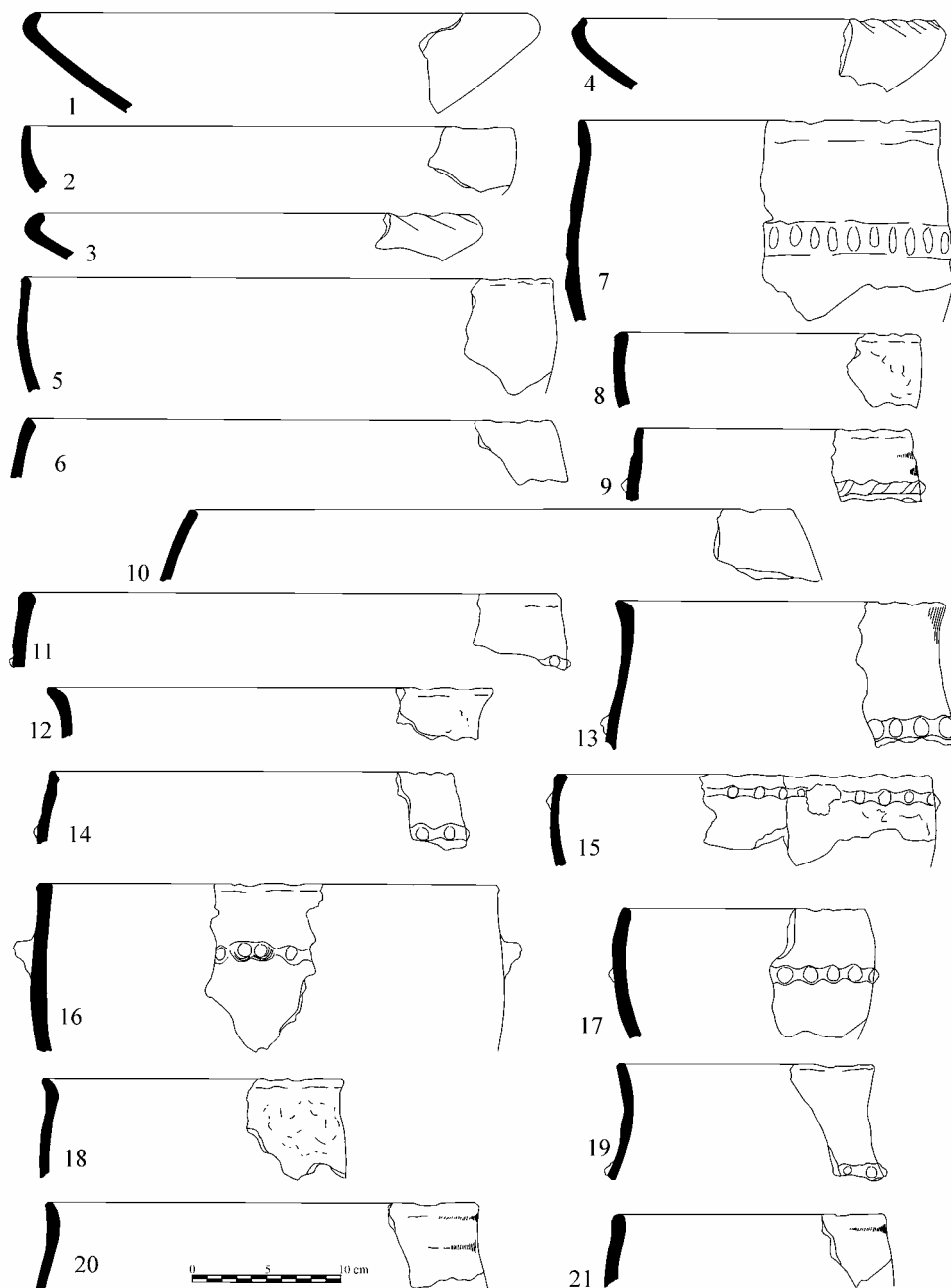

Fig. 13. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–21. fără context (desene S. Ailincăi).

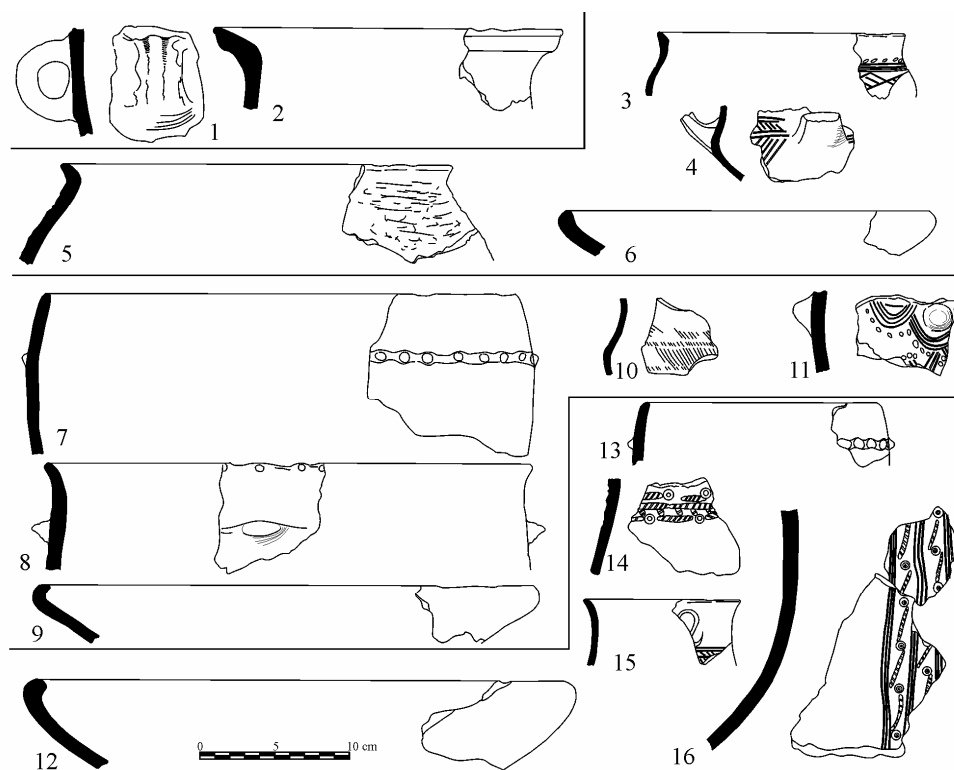

Fig. 14. Ceramică descoperită în așezarea de la Vânători (1972–1974).
1–2. Secțiunea T1, complex A; 3–6. Secțiunea 2; 7–11. Secțiunea 4; 12–16. Secțiunea 4, groapa 2
(desene S. Ailincăi).

Din păcate, nu am reușit să intrăm în posesia jurnalului de săpătură și a desenelor efectuate cu ocazia cercetărilor din anii 1972–1974, singurele date reieșind din marcajul aplicat pe fragmentele ceramice, redat de noi în explicația figurilor. Lipsa acestor date face imposibilă o analiză a spațiului locuit și a modului de amenajare a structurilor de habitat în prima epoca a fierului. Din descrierile și informațiile avute la dispoziție, așezarea hallstattiană de la Vânători pare să fi ocupat o suprafață apreciabilă, de aproximativ 4–5 ha, pe malul lacului cunoscut astăzi sub numele de Brateș (fig. 1–2), locuirea hallstattiană fiind dispusă pe un singur nivel de locuire.

III.2. Ceramică

Ca în toate situațiile de până acum, ceramica reprezintă majoritatea materialului arheologic. Lotul analizat de noi este compus din 296 recipiente păstrate în stare fragmentară, cea mai mare parte a acestora provenind din cercetările întreprinse între anii 1972–1973 de M. Florescu și M. Nicu.

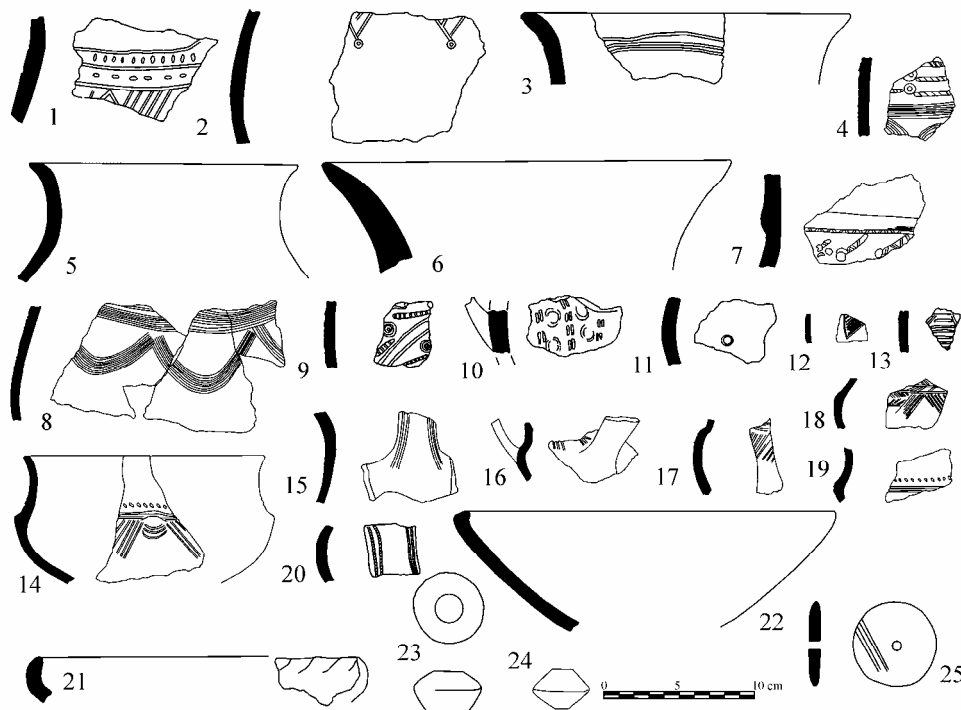

Fig. 15. Obiecte descoperite, în așezarea din prima epocă a fierului de la Vânători, în urma cercetărilor de suprafață din anii 2007–2009 (desene A. Adamescu).

III.2.a. Tipuri de vase

Privită pe ansamblu, ceramica descoperită la Vânători este formată din mai multe categorii de vase pe care le putem identifica și în așezările atribuite culturii Babadag³³.

Categoria A – Vasele bitronconice constituie cea mai numeroasă categorie ceramică (133 exemplare) din lotul analizat, fiind reprezentată de recipiente de dimensiuni foarte diferite. Având în vedere starea fragmentară, singurele măsurători au putut fi efectuate doar pentru calcularea diametrului gurii, valorile obținute indicând o frecvență sporită în cazul vaselor cu o deschidere cuprinsă între 15–25 cm (fig. 16).

Dintre acestea, iese în evidență vasul de mari dimensiuni, descoperit în 1970 (fig. 3/33), ale cărui proporții sunt asemănătoare tipului A₁-I.3-1³⁴. Față de

³³ Pentru descrierea formelor ceramice și a elementelor de decor, vom folosi tipurile stabilite într-un articol recent dedicat ceramicii din așezările culturii Babadag (Ailincăi 2011) și sumar în Ailincăi 2013a. Unii termeni utilizați de noi în acest sens (ex.: formă dependentă sau independentă, deschidere restricționată sau nerestricționată, profil simplu etc.) sunt explicați în Shepard 1956, p. 224 și urm., fig. 21–25.

exemplarele de la Țibrinu³⁵ și Beidaud³⁶, incluse în acest tip, vasul de la Vânători are o deschidere a gurii mai largă, iar gâtul nu este delimitat de corp decât prin cele patru proeminențe dispuse diametral opus.

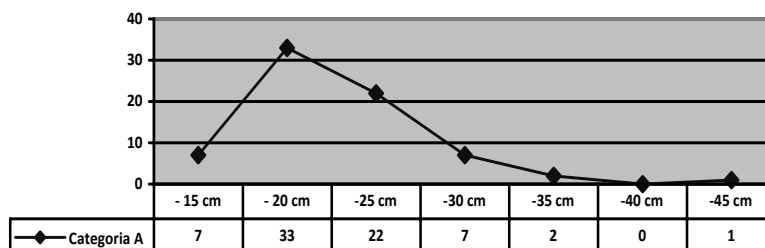

Fig. 16. Așezarea de la Vânători.
Frecvența diametrului gurii la recipientele din categoria A.

Un alt exemplar întreg poate fi încadrat în tipul A₁-II.3-2³⁷, în vreme ce alte două, dacă reconstituirea noastră este corectă, pot fi atribuite tipului A₁-II.3-1³⁸ (fig. 7/1; 10/1). Un alt vas, de dimensiuni medii, prezintă în zona de separație dintre corp și gât un punct ascuțit spre interior, element întâlnit în unele situri cu ceramică având decor canelat³⁹.

Patru exemplare păstrate fragmentar aveau probabil o formă dependentă, contur curbat și o deschidere largă, caracteristici specifice subcategoriei A₅⁴⁰ (fig. 4/16; 5/1, 15, 21). Astfel de vase, remarcate mai întâi la Garvăn – *Mlăjitul Florilor*, unde au fost atribuite inițial sfârșitului epocii bronzului, apar și în sudul Moldovei, la Vânători și Suceveni⁴¹.

Multe dintre vasele bitronconice aveau în zona umărului sau a diametrului maxim proeminențe conice sau calotiforme (tip I – fig. 3/2, 33; 4/1, 7, 17, 24; 5/14; 7/9; 8/18; 10/1-3, 5, 8, 16; 11/6; 14/11; 15/10) ori cu profil oval, aplicate orizontal (tip II – fig. 5/23). Dintre acestea, ne-a atras atenția o proeminență conică de mari dimensiuni (fig. 10/2), realizată prin împingerea peretelui din interior spre exterior (tip I.3.c)⁴², element regăsit atât în arealul culturii Babadag⁴³, cât și în afara

³⁴ Ailincăi 2011, p. 80–81.

³⁵ Ailincăi, Dobrinescu 2006, fig. 2/1.

³⁶ Simion 2003a, fig. 8/6.

³⁷ Ailincăi 2011, p. 84.

³⁸ Ailincăi 2011, p. 83.

³⁹ Vezi de exemplu: așezarea de la Vlădeni – *Popină* pe valea Ialomiței (Rența 2008, fig. 45/2), necropola de la Sboryanovo (Bulgaria) (Stojanov 1997, tab. 13/95–96) sau în așezarea de la Prăjești (cultura Corlăteni–Chișinău – László 1994, fig. 68/9).

⁴⁰ Ailincăi 2011, p. 1–82.

⁴¹ Adamescu 2011, fig. 27/3; 38/1.

⁴² Ailincăi 2011, p. 75.

⁴³ Astfel de proeminențe se regăsesc și în așezarea de la Babadag (Morintz 1964; Morintz 1987, fig. 7/8, 8/1, 3–5), o analogie foarte bună provenind din Caseta 1, nivelul 1, 1996 (Ailincăi 2010a, fig. 217/6).

acestui în așezarea de la Grănicești⁴⁴, necropola de la Sboryanovo, așezarea de la Plovdiv – Svilengrad (Bulgaria)⁴⁵.

În trei cazuri am putut înregistra torți-apucători semicirculare care probabil erau aplicate în zona mediană sau pe umărul vaselor⁴⁶ (fig. 6/8; 10/11, 17; 14/1), iar la alte exemplare am putut observa existența unor benzi cu profil triunghiular, aplicate atât orizontal (fig. 5/1, 5, 21), cât și vertical (fig. 6/7; 10/10)⁴⁷.

O bună parte a vaselor bitronconice (44 exemplare) poartă urme de decorare destul de diverse, atât din punct de vedere tipologic, cât și al tehnicilor de execuție. Pe multe dintre recipiente s-au păstrat doar elemente de decor executate exclusiv prin incizie (tip I – fig. 3/3, 10; 4/1, 18, 21; 15/3; tip II.B.1 – fig. 4/6, 11; 5/22; 10/4; II.B.2 – fig. 3/1; 4/24; 10/6; 14/11; 15/8; tip V – fig. 10/15; 15/1; tip neidentificat – fig. 4/7; 10/5; 15/13) sau combinate cu cele imprimare (tip II.B.3 – fig. 3/4; 15/2; tip V – fig. 4/23; tip VI – fig. 5/14; 10/7; 15/4; decor neidentificat – fig. 4/5; 15/9). În câteva cazuri, decorul a fost executat exclusiv prin imprimare (tip II.A.4 – fig. 10/9; 15/7; tip IV – fig. 15/10; tip V – fig. 9/1; 14/14; decor neidentificat – fig. 15/11), puncte (fig. 4/20; 10/16) sau caneluri (fig. 5/12; 8/15; 10/2).

Categoria B – Cămile sunt o categorie ceramică asemănătoare vaselor bitronconice⁴⁸. Cum majoritatea recipientelor din lotul analizat de noi se prezintă în stare fragmentară, singurul element distinctiv dintre cele două categorii este existența unei torți, element observat la un singur exemplar (fig. 7/10), decorat cu motive imprimate, dar greu de încadrat tipologic din cauza stării sale fragmentare.

Categoria C – În lotul analizat am putut identifica 44 de cești, aflate în stare fragmentară, fapt ce îngreunează încadrarea lor tipologică. Având în vedere unele caracteristici morfologice și tehnologice, putem totuși presupune că acestea pot fi atribuite mai ales subcategoriilor C₁ și C₂ (formă independentă, cu una sau două toarte supraînălțate). Singurul exemplar aproape întreg a fost încadrat de noi în tipul C₂-III.4-1⁴⁹ (fig. 5/18), în vreme ce altele prezintă caracteristicile tipurilor C₂-IV.2-6⁵⁰ (fig. 5/11) sau C₂-IV.1-3⁵¹ (fig. 11/31). Un singur fragment sugerează existența la Vânători a ceștilor din subcategoria C₃ (formă dependentă, profil simplu)⁵² (fig. 5/15).

Referindu-ne la toarte, deși nu s-au păstrat decât fragmente, nu putem să nu menționăm existența a trei exemplare cu extremitatea superioară ascuțită (tip I.2.c – fig. 3/12; 4/15; 5/20). În alte câteva cazuri, am observat și aplicarea în zona diametrului maxim a unor proeminențe conice (tip II – fig. 5/16; 9/9; 8/12; 15/14) sau cu profil oval dispuse vertical (tip III – fig. 3/14; 5/3, 18; 11/30).

⁴⁴ László 1994, fig. 29/7.

⁴⁵ Nehrizov 2006, tab. 8/6; Nehrizov, Cvetkova 2008, tab. 80/4.

⁴⁶ Ailincăi 2011, p. 73–74, fig. 9.

⁴⁷ Ailincăi 2011, p. 76, fig. 11.

⁴⁸ Ailincăi 2011, p. 99 și urm.

⁴⁹ Ailincăi 2011, p. 109.

⁵⁰ Ailincăi 2011, p. 121.

⁵¹ Ailincăi 2011, p. 117–118.

⁵² Ailincăi 2011, p. 124–126.

O mare parte dintre cești păstrează urme de decorare executate prin incizie și prin canelură și imprimare, pe torți (fig. 3/6, 12–13; 4/14; 15/15, 20) sau, mai ales, în zona mediană a vaselor, unde am înregistrat benzi de decor de tip II.A.2 (fig. 3/8–9, 14; 4/4), II.A.2 (fig. 15/19), II.A.3 (fig. 3/5), II.B.1 (fig. 4/2–3, 19, 25; 5/9; 14/10; 15/12, 14, 17), III.A (fig. 14/4) și VI (fig. 4/22; 5/18; 14/3; 15/8).

Categoria E – Străchinile sunt reprezentate de 76 de exemplare, dintre care 72 au deschiderea restricționată (subcategoria E₁ – fig. 3/15–23; 4/8–9; 5/4, 6–7, 17; 6/9–14, 15–16, 18–21; 8/1, 5, 7–8, 15; 9/11–12, 14, 16–18; 11/33; 12/1–25; 13/1, 3–4; 14/6, 9, 12; 15/21) și numai patru au deschiderea nerestricționată (subcategoria E₂ – Fig. 6/15, 17; 9/15; 13/2). În trei cazuri am putut observa prezența în zona marginii a unor proeminente cu profil oval dispuse vertical (tip III – fig. 6/21; 8/5; 12/7) și într-un singur caz, sub diametrul maxim al unui castron, a unei proeminente cu profil rectangular aplicată orizontal (tip II – fig. 8/1).

În 67 de cazuri am putut calcula diametrul maxim; din fig. 17 se poate constata că cele mai multe exemplare au o deschidere cuprinsă între 30–40 cm, dar cu un maxim cuprins între 30–35 cm, situație oarecum asemănătoare celei observate în alte situri ale culturii Babadag⁵³.

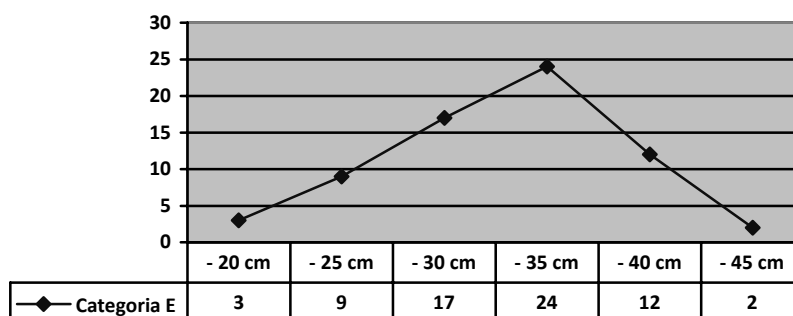

Fig. 17. Așezarea de la Vânători.
Frecvența diametrului maxim la recipientele din categoria E.

Multe dintre aceste vase au marginea decorată cu caneluri oblice (decor II.A.1–1 – fig. 3/11, 21–23; 6/9–10, 12–13, 20; 8/13; 9/11, 13–14, 16; 11/33; 12/4–6, 11, 13, 16–17, 19–22; 13/3–4; 15/21), trei străchini aveau aceeași zonă decorată cu linii incizate oblice (decor II.A.1–2 – fig. 6/4; 8/5; 12/1) și pe un alt fragment am putut identifica un decor de tip II.A.2, realizat prin imprimare (fig. 3/17).

Categoria F – vasele de bucătărie sunt reprezentate de 46 de exemplare, toate în stare fragmentară. Dintre acestea, cele mai multe (25) au o formă dependentă și o deschidere restricționată (subcategoria F₁ – fig. 5/10, 13; 6/23; 8/2–3, 6, 9, 16–17, 19; 9/20–21, 23; 13/5–6, 8–11, 14–17; 14/7, 13), alte 15 vase aveau

⁵³ Ailincăi 2011, p. 160; Ailincăi, Mihail, Constantinescu 2013, p. 405; Ailincăi 2013b.

deschiderea restricționată și formă independentă (subcategoria F2 – fig. 3/28, 30; 6/22, 24; 8/10; 9/19, 22, 24; 13/7, 12–13, 18–21; 14/5, 8); doar un fragment sugerează existența recipientelor cu deschidere nerestricționată (subcategoria F3 – fig. 8/4), în vreme ce alte patru fragmente nu au putut fi încadrate tipologic (fig. 3/31–32; 4/12).

În doar 41 de cazuri am putut calcula diametrul gurii (fig. 18), observându-se că cele mai multe exemplare au o deschidere cuprinsă între 15–20 cm, 25–30 cm și mai ales între 35–40 cm, valorile fiind ușor mai mari decât pe ansamblul culturii Babadag⁵⁴.

O mare parte dintre vasele de bucătărie desenate (23 exemplare) au aplicate, cu deosebire în zona superioară a corpului, brâuri cu alveole dispuse orizontal (fig. 3/28, 30; 4/12; 5/10; 6/23–24, 27; 8/6, 9–10; 9/21; 13/7, 9, 13–17, 19; 14/7, 13), combinate uneori cu alte benzi montate oblic sau vertical pe corp (fig. 5/13; 8/19; 9/24); iar alte opt recipiente prezintă apucători cu profil oval dispuse orizontal (Tip II – fig. 5/13; 8/6, 18–19; 9/23; 13/16; 14/8).

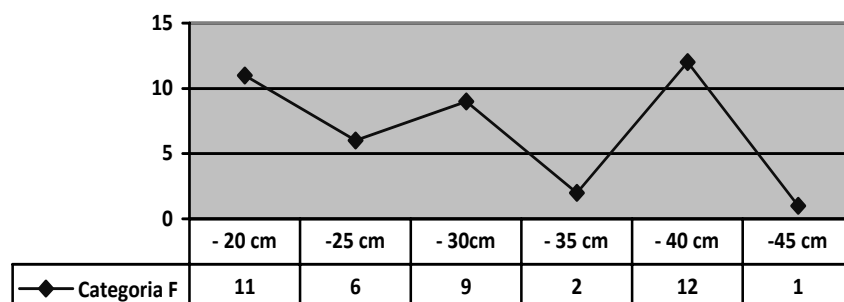

Fig. 18. Așezarea de la Vânători.
Frecvența diametrului gurii la recipientele din categoria F.

Doar în câteva cazuri am putut observa urme de decor aplicate mai ales pe buză prin elemente executate prin incizie (decor tip II.A.1 – fig. 3/31–32; 9/20) sau alveole (decor tip II.A.2 – fig. 14/8).

Categoria I – lămpi. În această categorie putem include doar un singur vas, de mici dimensiuni, confecționat din pastă grosieră, finisat neglijent, cu urme de ardere în interior (fig. 8/11)⁵⁵.

III.2.b. Frecvența categoriilor ceramice

Din cauza diferitelor metode de selectare a materialului arheologic, dar și a intervalului mare de timp dintre momentul descoperirii și cel al publicării, este posibil ca o parte a acestuia să se fi pierdut. Având în vedere aceste considerente, în

⁵⁴ Ailincăi 2011, p. 161; Ailincăi 2013b, p. 73; Ailincăi, Mihail, Constantinescu 2013, p. 406.

⁵⁵ Ailincăi 2011, p. 41.

ciuda dorinței noastre de a include în acest studiu tot ce s-a putut reda grafic, nu știm în ce măsură o analiză a frecvenței categoriilor ceramice ar avea o valoare reală.

Din figura 19 se poate observa frecvența ridicată a *categoriei A* (vase bitronconice) care deține 44,93% din totalul lotului. Categoriile E (străchinile) și C (ceștile) dețin o pondere de 24,32%, respectiv 14,87%, în vreme ce categoria F (vasele de bucătărie) este destul de redusă numeric în comparație cu situațiile întâlnite în alte situri ale culturii Babadag⁵⁶. Cu această observație, categoriile ceramice identificate în situl de la Vânători sunt prezente într-o pondere asemănătoare cu aceea din situl de la Revărsarea – *Dealul Tichilești*⁵⁷.

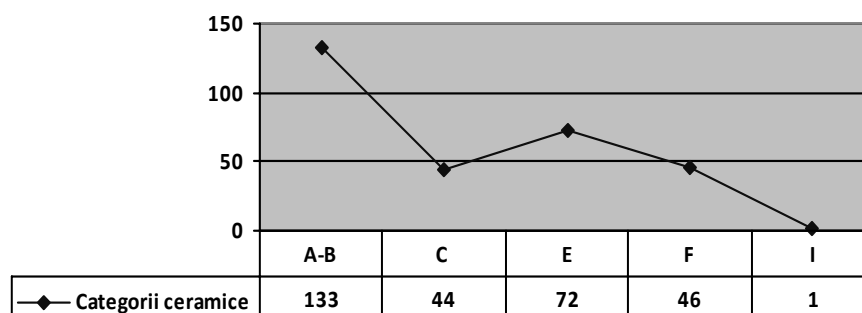

Fig. 19. Așezarea de la Vânători. Frecvența categoriilor ceramice.

III.2.c. Stilul decorativ

Dintre cele 296 de recipiente strânse de noi în acest studiu, 107 prezintă urme de decorare (36,15%), realizate prin incizii, puncte, imprimeuri sau caneluri. Cele mai multe dintre acestea sunt benzi de decor simple, cu mișcare de translație, de tip II.A.1 sau II.A.2, majoritatea executate prin canelură pe cești și, mai ales, pe marginea străchinilor. Bine reprezentate sunt și decorurile care urmează o mișcare bilaterală după o axă verticală (II. B.1 și II.B.2), dar și benzile de decor mai complexe (tip VI).

Pe ansamblu, se poate observa frecvența ridicată a decorurilor executate exclusiv prin elemente incizate (tip I, II.A.1, II.B.1, II.B.2, VI) aplicate mai cu seamă pe cești sau vasele bitronconice, dar și pe străchini și vase de bucătărie. Motivele efectuate prin imprimare (tip II.A.1, II.A.4, II.B.3, IV, V, VI) apar în multe cazuri asociate cu cele incizate, îndeosebi pe fragmentele atribuite categoriei A–B, dar și pe cești⁵⁸ și într-un singur caz pe o străchină (tabel 1; fig. 20).

⁵⁶ Ailincăi 2011, p. 159–161.

⁵⁷ Ailincăi 2013a, p. 74.

⁵⁸ Am inclus în categoria motivelor realizate prin imprimare și fragmentele pe care apar cercuri considerate în literatura de specialitate ca fiind „incizate” (fig. 4/5; 22–23; 5/14; 18). Trebuie totuși să precizăm cu această ocazie că, de cele mai multe ori, acestea erau realizate prin impresiunea unui instrument realizat probabil din lemn sau stuf, gol în interior, diferit de cel al pintaderelor clasice descoperite în mediul Babadag (Ailincăi *et alii* 2004–2005).

Tabel 1

(Pagina separata)

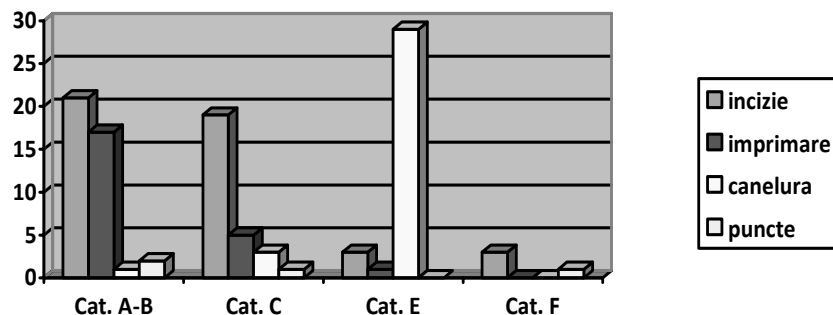

Fig. 20. Așezarea de la Vânători.
Frecvența tehnicilor de realizate a decorului în funcție de categoriile ceramice.

III.3. Unelte și arme din piatră și materii dure animale

Din așezarea de la Vânători provine și un lot de 22 de piese, confecționate din piatră și materii dure animale⁵⁹, dintre care cel mai bine reprezentate sunt cele realizate prin șlefuirea pietrei (20 exemplare).

Inventarul tipologic, stabilit pe baza formei părții active, este compus din trei grupuri pe care le vom prezenta pe scurt în rândurile următoare. Un prim grup este cel al pieselor cu partea activă liniară, în cadrul căruia am inclus o teslă (fig. 21/1–3) și un topor (fig. 21/4–5, 7). Cel de-al doilea grup este cel al uneltelor cu partea activă convexă, în componența sa intrând un topor (fig. 21/6, 9) și un ciocan (fig. 21/11–14). Ultimul grup este cel al pieselor pentru care partea activă este reprezentată de suprafața corpului (parțial sau în totalitate). Trei tipuri fac parte din acest grup: frecătoare (fig. 21/8, 16–18), un percutor (fig. 21/19) și o râșniță (fig. 21/15). O singură piesă nu este un produs finit, ci se afla în curs de prelucrare (fig. 21/10).

În cadrul tipurilor de materie primă predomină șisturile, calcarul și gresia. Principala sursă pentru rocile prelucrate se găsea nu foarte departe de poziția sitului de la Vânători, în zona de nord a Dobrogei⁶⁰.

Din punctul de vedere al alegerii suporturilor, s-a optat în mică măsură pentru exemplare în forma naturală, de cele mai multe ori realizându-se transformarea unui bloc de materie primă în obiect finit. Pentru început, forma generală a viitoarei piese era conturată prin cioplire, probabil cu un percutor de piatră. Etapa finală, ce consta în șlefuirea mai mult sau mai puțin intensă a suprafeței, se realiza prin abraziune. Aceasta avea un caracter mai pronunțat și organizat pentru amenajarea părții active.

Urmele de utilizare sunt prezente sub forma tocirii tășului și desprinderilor de așchii. Gradul de tocire și dimensiunile desprinderilor variază în funcție de tipul de activitate la care a participat și duritatea materiei asupra căreia s-a acționat. În cazul

⁵⁹ Mihail, Adamescu 2013.

⁶⁰ Haită 2011, p. 86.

pieselor folosite în acțiuni de fricțiune (frecător, râșniță), urmele de uzură se manifestă preponderent prin tocire. Exemplele ce au participat în acțiuni ce implicau percuția (tesle, topoare, ciocane), executată cel mai adesea într-o manieră violentă, prezintă numeroase desprinderi de așchii, o bună parte de dimensiuni apreciabile. De cele mai multe ori, acestea s-au produs nu doar la nivelul tășului, ci și la cel al talonului, dovadă a unor șocuri puternice ce s-au propagat pe toată lungimea piesei.

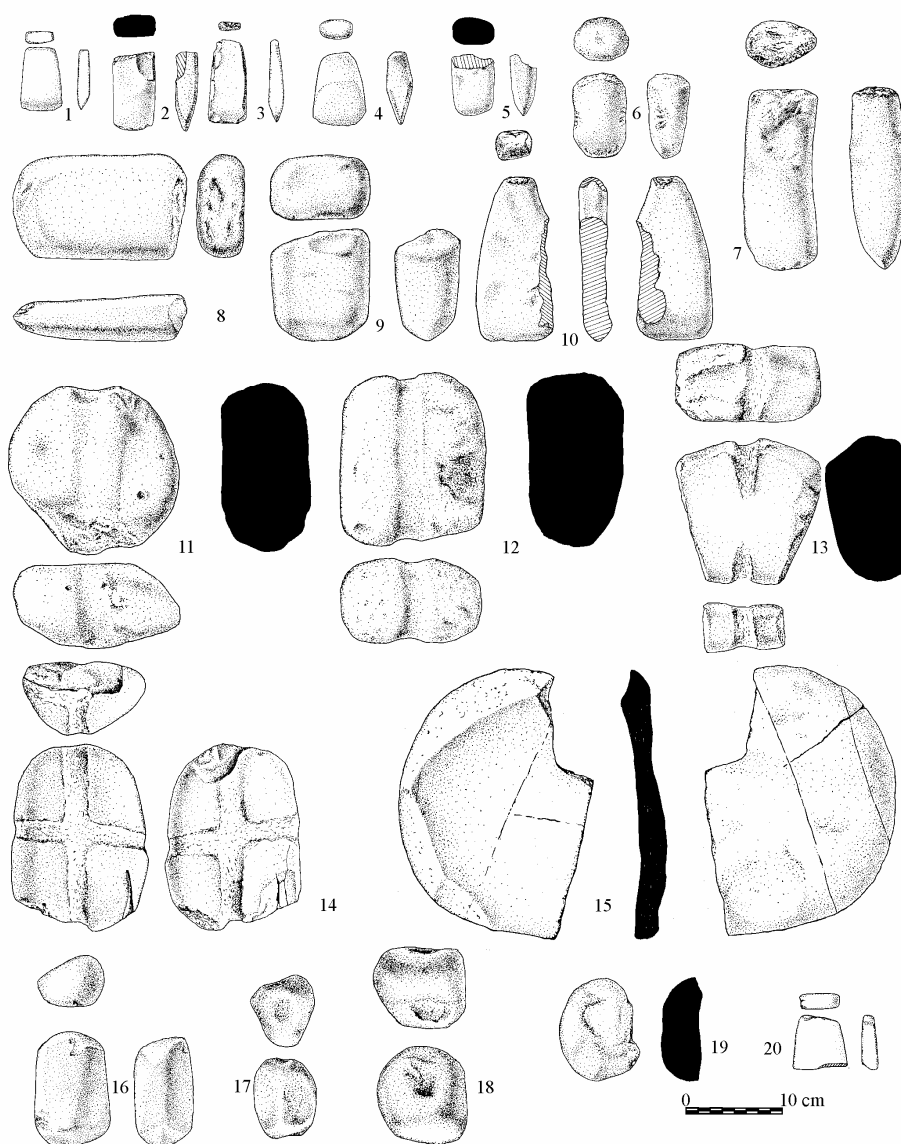

Fig. 21. Unelte din piatră descoperite în așezarea de la Vânători (desene C. Geanbai).

Materiile dure animale sunt prezente prin intermediul unei raze de corn de cerb detașată prin fracturare. Nu au fost observate urme de prelucrare pe suprafața sa. A fost descoperită și o lamă de silex, confecționată pe suport debitat. Pe latura stângă, în apropierea extremității proximale, au fost executate, pe o porțiune, o serie de retușe scurte ce ocupă o poziție directă, au o dispunere convexă, înclinare semiabruptă și morfologie decortă. Pe latura dreaptă au fost observate retușe de utilizare.

III.4. Unelte din lut

Singurele unelte confecționate din lut sunt cele trei greutăți/fusaiole descoperite în cursul cercetărilor de suprafață întreprinse în anii 2007–2009. Două dintre acestea aveau o formă bitronconică (fig. 15/23–24), în vreme ce a treia avea forma unui disc cu perforație în zona centrală (fig. 15/25).

IV. ORIZONTUL HALLSTATTIAN TIMPURIU CU CERAMICĂ INCIZATĂ LA DUNĂREA DE JOS. O ANALIZĂ CRITICĂ

Așa cum se poate observa din cele de mai sus, materialul arheologic de la Vânători poate fi considerat specific culturii Babadag, iar prezența ceramicii decorate prin imprimare pune la îndoială atribuirea acestui sit orizontului hallstattian timpuriu cu ceramică incizată. Ideea existenței acestui orizont a apărut odată cu cronologia relativă propusă de S. Morintz pentru situl de la Babadag și cultura eponimă⁶¹, însă așa cum am arătat recent⁶², există multe semne de întrebare asupra împărțirii în trei faze a culturii Babadag și mai ales asupra existenței fazelor I și III, caracterizate prin ceramică decorată exclusiv cu motive incizate, respectiv canelate.

Existența unei *faze caracterizate prin ceramică decorată exclusiv cu motive incizate* ar trebui demonstrată prin cercetarea unor așezări sau a unui nivel de locuire în care să se regăsească exclusiv această tehnică de decorare. După cum am menționat anterior, având ca model criteriile fixate de S. Morintz, în literatura de specialitate au fost menționate și alte descoperiri atribuite fazei I a culturii Babadag și/sau grupului Tămăoani, precum cele de la: Babadag⁶³, Bălteni⁶⁴, Beidaud⁶⁵, Brăila – *Brăilița*⁶⁶, Făgărașu Nou⁶⁷, Garvăn – *Mlăjitul Florilor*⁶⁸, Ghindărești –

⁶¹ Morintz 1964; Morintz 1987.

⁶² Ailincăi 2013a.

⁶³ Morintz 1964; Morintz 1987; Morintz, Jugănar 1995; Morintz, Jugănar, Munteanu 1995; Jugănar 2005.

⁶⁴ Dragomir 1984, p. 338–341.

⁶⁵ Simion 2003a, p. 9–98.

⁶⁶ Harțușe, Anastasiu 1968, p. 26–28, 59–60; Harțușe 1980, p. 312–313; Harțușe 2002, p. 142–157, fig. 100–110.

⁶⁷ Jugănar 2005, p. 84.

⁶⁸ Jugănar 1997, p. 9–102; Jugănar 2005.

*locul de încărcare a șlepurilor*⁶⁹, Ghindărești – *Valea Cichirgeaua*⁷⁰, Niculițel – *Cornet*⁷¹, Rasova – *Malul Roșu*⁷², Revărsarea – *Dealul Tichilești*⁷³, Satu Nou – *Valea lui Voicu*⁷⁴, Siliștea – *Conac*⁷⁵, Siliștea – *Popină*⁷⁶, Telița – *Amza*⁷⁷, Topalu – *Stânca*⁷⁸, Vânători – *La Jolică*⁷⁹, Foltești (necropolă), Suceveni, Cândești, Tămăoani, Brădicești⁸⁰, Ijdileni⁸¹, Rogojeni⁸², Galați – *Precista*⁸³ sau Tecuci⁸⁴.

În cele mai multe cazuri, este vorba de descoperiri reduse cantitativ, obținute în urma unor cercetări de suprafață sau întâmplător⁸⁵ (Făgărașu Nou, Ghindărești, Hârșova, Topalu, Tecuci, Rogojeni, Galați – *Precista*) sau de cercetări pe suprafețe reduse (Bălteni, Ijdileni⁸⁶, Siliștea – *Conac*⁸⁷), unde, împreună cu ceramica decorată prin incizii, au fost uneori descoperite și fragmente ceramice imprimate.

⁶⁹ Morintz, Șerbănescu 1974, p. 58, 59–60, fig. 11/1–4, 12/1–3.

⁷⁰ Morintz, Șerbănescu 1974, p. 63–64, fig. 9/5–7, 14/1–8.

⁷¹ Topoleanu, Jugănar 1995, p. 203–229; Jugănar, Topoleanu 1994, p. 71–81; Ailincăi, Topoleanu 2003, p. 45–50; Simion 2001, p. 163–164.

⁷² Irimia 1974.

⁷³ Simion 2003b, p. 99–114.

⁷⁴ Irimia, Conovici 1993, p. 51–114.

⁷⁵ Sîrbu, Pandrea 1994, p. 27–32.

⁷⁶ Harțușche, Silvestru 1992, p. 7–24, 343–361; Sîrbu, Pandrea 1994, p. 27–32.

⁷⁷ Baumann 1995, p. 19–20.

⁷⁸ Morintz, Șerbănescu 1974, p. 64–65, fig. 14/10–14; 15.

⁷⁹ Brudiu 1970, p. 13, fig. 3, 4/6–11; Brudiu 1980, p. 89–406; Brudiu 1981, p. 531–533, fig. 3–4; Brudiu 1992, p. 6, fig. 1/1

⁸⁰ László 1986; László 1997.

⁸¹ Brudiu 1991, p. 223.

⁸² Dragomir 1996, p. 287–297, fig. 5; Brudiu 1991; László 1997, p. 78. Este vorba de o ceașcă decorată prin incizii în zona diametrului maxim, pe care autorul descoperirii o atribuie culturii Monteoru.

⁸³ Brudiu 1991.

⁸⁴ Iconomu, Nicu 1999, p. 215–217.

⁸⁵ Multe dintre recipientele descoperite sunt cești sau fragmente de la cești, vase care erau preponderent ornamentate prin motive incizate (vezi Ailincăi 2011, p. 161 și urm.).

⁸⁶ O relatare interesantă a unei stratigrafii inventate ne este dată de același M. Brudiu, care în urma sondajului efectuat la Ijdileni punctul *Via lui Ion Ciurea*, prezenta următoarea situație ideală: nivel Basarabi, urmat de două niveluri atribuite culturii Babadag (faza a II-a și a III-a) și grupului Tămăoani; această stratigrafie este de altfel și ilustrată. În text, însă, separația stratigrafică dintre straturile mai timpurii se bazează pe dispunerea față de un nivel de cenușă, contrazicând desenul deja citat în care nivelul Tămăoani apare pe toată suprafața secționată și nu doar *în caseta de est... în zona de la baza lentilei de cenușă... unde au apărut fragmente ceramice hallstattiene, provenind de la cești și torți...* (Brudiu 1991, p. 223), pe care ulterior le va atribui grupului Tămăoani. După părerea noastră, situația stratigrafică de la Ijdileni este una artificială datorită lipsei unui strat propriu-zis sau complex cu ceramică exclusiv de tip Tămăoani, descoperirile atribuite acestui grup provin de pe o suprafață destul de mică, separația stratigrafică față de materialul considerat „de tip Babadag” fiind artificială. De altfel, se poate sesiza că autorul cercetărilor atribuie ceștile (decorate cu motive incizate) grupului Tămăoani, vasele bitronconice (decorate prin imprimare) fazei a II-a a culturii Babadag, iar străchinile cu marginea canelată celei de a treia faze (!).

⁸⁷ Așezarea se află la 15 km NV de Brăila, fiind situată pe un bot de terasă, pe malul Siretului. În cele trei secțiuni trasate, ce însumează o suprafață de 142 m², s-au observat două niveluri de locuire, unul neolitic și al doilea hallstattan. Nivelului mai recent îi aparțin trei complexe: un mormânt și două gropi în care, după relatările autorilor, a fost descoperit puțin material ceramic ornamentat exclusiv prin incizii

În cele mai multe dintre siturile în care a fost semnalată existența fazei I a culturii Babadag, materialul ceramic decorat prin incizie a fost scos din context și publicat numai din punct de vedere tipologic. Un astfel de caz este așezarea de la Revărsarea – Dealul Tichilești, unde autorul cercetării, G. Simion, presupunea existența unei evoluții culturale de la sfârșitul epocii bronzului și pe tot parcursul culturii Babadag (cu cele trei faze definite de S. Morintz)⁸⁸. Publicarea recentă a materialului arheologic în funcție de contextul descoperirii a demonstrat destul de clar că cele trei tehnici de execuție a decorului, specifice culturii Babadag, apar asociate în complexe și nu reprezintă un indiciu cronologic⁸⁹. Aceeași situație o întâlnim și în cazul așezării eponime⁹⁰, dar și în alte situri, precum Beidaud⁹¹, Niculițel – Cornet, Garvăn – Mlăjițul Florilor⁹², Telița – Amza⁹³, Brăilița, Rasova – Malul Roșu, Satu Nou – Valea lui Voicu, Siliștea – Popină, unde, departe de a exista un nivel cu ceramică incizată, ornamentele executate prin această tehnică par a fi asociate cu anumite tipuri de vase, mai ales cu ceștile⁹⁴.

Pentru a exemplifica această manieră de publicare, care a determinat o imagine deformată asupra începuturilor epocii fierului la Dunărea de Jos, ne putem opri și asupra descoperirilor de la **Brăilița**. Așezarea din prima epocă a fierului era situată între limitele malurilor de SE ale cărămidăriei nr. 2 și suprafața de teren arabil care se întindea spre S până la marginea terasei, însumând o suprafață de

(Sîrbu, Pandrea 1994). Din ilustrație am putut identifica patru cești de tip C₁ sau C₂, dintre care una întreagă, restul fiind păstrate fragmentar. Pe una dintre cești se poate observa un decor realizat prin incizii de tip II.B.1, iar pe alte două doar benzi de încadrare de tip I, ambele frecvent întâlnite pe astfel de recipiente în majoritatea așezărilor Babadag. Alături de acestea sunt expuse două fragmente care par a face parte din aceeași toartă, dar și trei fragmente de vase bitronconice ornamentate cu decor de tip II.B.2

⁸⁸ Simion 2003b, p. 99–114.

⁸⁹ Ailincăi 2013b.

⁹⁰ În acest sens, vezi reconstituirea inventarului gropilor 70, 120 și 128 (Suprafața A), considerate de S. Morintz drept etalon al fazei I a culturii Babadag (Ailincăi 2013a, fig. 46–49).

⁹¹ În cazul așezării de la Beidaud, analizând o parte din materialul descoperit, autorul cercetării, G. Simion, identifica aici o evoluție cronologică de la sfârșitul epocii bronzului (cultura Coslogeni) și pe tot parcursul existenței culturii Babadag. Analiza domniei-sale este însă exclusiv tipologică și nu ține cont de contextul arheologic. Astfel, sunt considerate specifice culturii Coslogeni *fragmentele ce provin de la vase mari cu pereții groși. Pasta este poroasă, conținând multe pietricele și cioburi pisate mărunt, iar la exterior are o culoare cărămizie sau cărămiziu-gălbui. Vasele au fost decorate cu bandă aplicată, netedă și triunghiulară în secțiune. Sunt fragmente de la vase mari, tip borcan, decorate cu una sau cu mai multe benzi aplicate și alveolate prin presiune digitală sau cu un corp tare. Tot în aceeași categorie se înscriu și fragmentele decorate prin incizii, în comparație cu cele de tip Babadag, care au pastă de calitate bună, bine arse, de culoare gălbui-cărămizie..., provin de la vase mari cu pereții nu prea groși sau de la străchini cu buza ușor arcuită spre interior. Ca decor prezintă mici proeminențe conice, șiruri de găuri pe umăr sau un ornament format din striuri circulare...* Concluzia pare destul de clară... ceramica grosieră este atribuită culturii Coslogeni, iar cea lustruită culturii Babadag, deși se pare că au fost găsite în același complex; mai mult decât atât, ceramica de tip Babadag aparține celor trei faze de existență a culturii, cu toate că nu a fost dovedită o stratigrafie în acest sens (Simion 2003a, 81–82).

⁹² Materialele arheologice de la Babadag, Niculițel și Garvăn au fost în cea mai mare parte prelucrate și sunt în curs de publicare.

⁹³ Ailincăi 2010b.

⁹⁴ Ailincăi 2011; Ailincăi 2013a.

aproximativ 4 ha. Primele informații au fost obținute în urma unor cercetări de suprafață⁹⁵. Analogiile pentru ceramica descoperită aici au fost găsite în așezarea de la Babadag corespunzătoare fazei a doua de evoluție. Ulterior, N. Harțuche revine sumar asupra descoperirilor de la Brăilița, afirmând că *așezarea aparține culturii Babadag, faza a II-a. Unele cești însă se leagă de prima fază (Babadag I)*⁹⁶ (!). În monografia dedicată descoperirilor de la Brăilița, același cercetător se oprește și asupra vestigiilor de tip Babadag, unde revine asupra mărimii așezării, care acum ocupa o suprafață de 1,50 ha. Tot aici menționează faptul că, între anii 1956–1974, a efectuat mai multe sondaje și săpături de salvare, singurul complex descoperit fiind o groapă ce conținea un schelet uman depus în decubit dorsal, însoțit de o cană. Stratul depunerilor din prima epocă a fierului varia între 0,25–0,30 m și *conținea fragmente de vase, oase de animale și pământ ars provenit de la vetre*⁹⁷. Referindu-se la cronologia sitului, autorul face o trecere în revistă a criteriilor fixate de S. Morintz pentru așezarea de la Babadag și le aplică în cazul așezării de la Brăilița: *o parte din ceramică este caracteristică fazei Babadag I, alta fazei III, dominantă fiind cea a fazei II...*⁹⁸ (!).

Tot N. Harțuche a întreprins, între 1981–1984, primele cercetări în așezarea de la **Siliștea – Popină**, perioadă în care a săpat 25 de secțiuni, însumând o suprafață de 700 m², acestea fiind reluate în 1991 de V. Sîrbu și S. Pandrea, care au deschis două secțiuni cu o suprafață de 48 m². Încă de la începutul primului raport, semnalăm o situație ciudată în ceea ce privește prezența celor două vase de tip Coslogeni, care, în lipsa unor alte urme de locuire din acea vreme, erau considerate *ca introduse din afară*⁹⁹. Stratigrafic, autorii săpăturii constatau existența unui singur nivel de locuire *care aparține culturii Babadag, cu o grosime ce variază între 30–60 cm*¹⁰⁰, în care au fost identificate trei bordeie, două locuințe de suprafață, un număr neprecizat de gropi, majoritatea tronconice în profil, resturi de cuptoare¹⁰¹ etc. și un bogat material arheologic. Ceramica, așa cum a fost descrisă de autori, era decorată prin incizii și imprimare, singurul nivel de locuire de aici fiind atribuit inițial fazei a doua a culturii Babadag; *cu toate acestea, pe o parte din ceramică constatăm ornamente specifice fazei vechi (I)... iar alte vase sunt ornamentate cu pliseuri și mici grupuri de proeminențe conice pe umăr... specifice fazei Babadag III*¹⁰². Situația din acest sit este similară celor de până acum, în sensul unei precare valorificări a inventarului ceramic, prin ruperea lui de contextul arheologic. Regăsirea celor trei tehnici de ornamentare a ceramicii de tip Babadag într-o așezare cu un singur nivel de locuire, de dimensiuni relativ reduse, este încă o dată o dovadă a contemporaneității lor.

⁹⁵ Harțuche, Anastasiu 1968, p. 26–28.

⁹⁶ Harțuche 1980, p. 12–313.

⁹⁷ Harțuche 2002, p. 143.

⁹⁸ Harțuche 2002, p. 149.

⁹⁹ Harțuche, Silvestru 1992, p. 17.

¹⁰⁰ Harțuche, Silvestru 1992, p. 17.

¹⁰¹ Harțuche, Silvestru 1992, p. 7–18.

¹⁰² Harțuche, Silvestru 1992, p. 2–23.

În urma prezentării situațiilor din cele două situri de la Siliștea (*Conac* și *Popină*), V. Sîrbu și S. Pandrea erau de părere că materialul descoperit apropie cronologic cele două așezări, deosebirea constând în faptul că *materialele Tămăoani (?) apar doar în punctul Conac, în timp ce cele Babadag I se regăsesc în ambele situri, dar mai mult pe Popină*¹⁰³ și propuneau următoarea schemă cronologică: așezarea de la Conac este mai veche (Tămăoani), în Babadag I apare așezarea de la Popină, iar în Babadag II va fi locuită doar aceasta din urmă. Deși spectaculoasă, această succesiune nu-și regăsește în totalitate dovezile în teren. În primul rând, existența unei locuiri separabile cronologic între vestigiile atribuite grupului Tămăoani și cele ale primei faze de la Babadag nu s-a putut observa în cele trei complexe descoperite în așezarea de la *Conac*, cele câteva fragmente ceramice de aici putând fi atribuite foarte bine și culturii Babadag. În al doilea rând, existența ceramicii incizate în așezarea de la *Popină*, neseperată stratigrafic de cea imprimată, nu reprezintă o dovadă convingătoare pentru existența aici a primei faze a culturii Babadag.

Un alt asemenea caz este așezarea de la **Rasova – Malul Roșu**. Aceasta era situată pe un platou de mici dimensiuni în imediata vecinătate a Dunării. Autorul cercetărilor, M. Irimia, a surprins, din punct de vedere stratigrafic, un singur nivel de locuire hallstattian, gros de 0,25–0,35 m (chiar 0,40 m), sub care au apărut și puține fragmente ceramice din epoca bronzului¹⁰⁴. Acestui nivel îi sunt atribuite cel puțin trei locuințe și peste 30 de gropi tronconice în profil¹⁰⁵. Ceramica este prezentată tipologic, totuși, după părerea lui M. Irimia, totalitatea inventarului ceramic din bordeiul 2 poate fi datată în perioada fazei I a culturii Babadag, *acesta constituind... cel mai vechi și singurul complex din această perioadă descoperit în zona cercetată*¹⁰⁶. Fragmentele ceramice decorate cu linii și cerculețe imprimate, considerate specifice celei de a doua faze a culturii Babadag, sunt puține și nu au apărut în complexe (cu excepția gropii 37), ci numai sporadic. Majoritatea materialului de la Rasova a fost însă atribuit celei de-a treia faze a culturii Babadag și culturii Basarabi, *ele întâlnindu-se împreună în bordeie, gropi și nivelul arheologic corespunzător...*¹⁰⁷. Observațiile făcute în privința acestei așezări fac însă greu credibilă existența aici a unei locuiri din prima fază a culturii Babadag (după S. Morintz), aceasta fiind reprezentată doar de un bordei, din care sunt ilustrate doar două fragmente de cești decorate cu motive incizate.

O situație mai complicată este cea a așezării de la **Satu Nou – Valea lui Voicu**. Aceasta ocupa un promontoriu puternic erodat, de forma unui triunghi ascuțit,

¹⁰³ Sîrbu, Pandrea 1994, p. 34.

¹⁰⁴ Irimia 1974, p. 7.

¹⁰⁵ Irimia 1974, p. 87–88.

¹⁰⁶ Irimia 1974, p. 95.

¹⁰⁷ Irimia 1974, p. 100. Un semn de întrebare apare în privința locuirii hallstattiene de la Rasova – *Malul Roșu*, atribuită fazei a III-a a culturii Babadag, mai ales pe baza decorării prin canelură a ceramicii. În opinia noastră, aceste recipiente, departe de a fi reprezentative pentru faza a III-a a culturii Babadag, pot fi considerate mai degrabă asemănătoare cu cele de la Vlădeni – *Popina Lată* sau Dridu – *Metezeze* (Rența 2008), dar și cu cele din nivelurile pre-Basarabi de la Popești. Prezența aici și a fragmentelor ceramice decorate prin incizie și imprimare pare a sugera o situație asemănătoare cu cea de la Bucu – *Pochină* (Rența 2008).

cu vârful spre N, cu lungimea de cca 300 m și lățimea maximă de cca 100 m. Vestigiile hallstattiene au fost descoperite în anii 1991–1992, 2001, 2002 și sunt dispuse pe două niveluri, situate într-un sector („viroagă”) dispus aproximativ longitudinal pe direcția N–S a așezării, cu lățimea cuprinsă între 2–4 m, fiind mai consistente pe o lungime de 30–32 m¹⁰⁸. Nivelului superior i-au fost atribuite șase gropi, dintre care patru conțineau oseminte umane, iar celui inferior o locuință de tip bordei (!), o vatră și o groapă. La finalul unei atente analize a materialului arheologic, M. Irimia propunea următoarea succesiune: 1. nivelul hallstattian inferior (II) corespunde evoluției timpurii a așezării, din faza Babadag I, în care se semnalează și unele prezențe materiale mai numeroase de tip Coslogeni; acest nivel evoluează parțial și în faza a doua a culturii Babadag (!); 2. nivelul hallstattian superior corespunde unei perioade care începe în faza Babadag II și continuă în mare măsură în Babadag III, unul dintre argumentele acestei datări fiind și descoperirea unui fragment de cană de tip Basarabi¹⁰⁹. Deși această situație stratigrafică pare bine argumentată, trebuie să atragem atenția și asupra caracteristicilor sitului, pe care le putem considera deosebite de cele ale așezărilor. În primul rând, zona în care au fost făcute descoperirile este restrânsă, fiind denumită de autori *viroagă*; în al doilea rând, natura descoperirilor, ce constau într-o cantitate mare de oase animale și umane, care, depuse aici, făceau practic imposibilă locuirea. Un alt argument ar fi lipsa locuințelor, bordeiul din nivelul II este și el pus sub semnul întrebării chiar de către autori, iar dimensiunile de 3×1,10 m nu sunt chiar proprii unei locuințe. Aceste descoperiri reflectă, după părerea noastră, o zonă de depozitare a reziduurilor sau de depunere intenționată pentru descompunerea cadavrelor umane și animale, fapt dovedit și de prezența multor schelete în conexiune anatomică. Deși rezultată în urma unei comparații amănunțite cu alte situri ale culturii Babadag, cronologia propusă este destul de problematică, având în vedere lipsa unei succesiuni stratigrafice adecvate unei perioade de timp de câteva sute de ani.

Analizând lotul ceramic publicat, putem observa procentajul scăzut al fragmentelor ceramice decorate cu combinații de linii incizate și imprimeuri¹¹⁰. Diferite motive decorative compuse din combinații de linii incizate au fost realizate aproape exclusiv pe ceștile descoperite atât în nivelurile superioare mai târzii, sub valul getic, precum și în nivelul hallstattian superior. Mult mai puțin numeroase sunt însă cazurile în care apar binecunoscutele cercuri concentrice unite cu tangente, realizate prin imprimare, considerate ca specifice fazei a doua a culturii Babadag. Acestea sunt semnalate pe un fragment descoperit în nivelurile getice, dar și pe un altul ce provine din nivelul inferior.

Având în vedere aceste observații, putem considera că decorarea cu motive incizate a ceștilor de la Satu Nou nu reprezintă un element hotărâtor în documentarea aici a unei locuiri din faza I a culturii Babadag. În același timp,

¹⁰⁸ Irimia, Conovici 1993, p. 53.

¹⁰⁹ Irimia, Conovici 1993, p. 7–88.

¹¹⁰ Din consultarea catalogului descoperirilor, putem presupune că acestea au fost redată în totalitate în ilustrație, spre deosebire de fragmentele fără decor.

ceașca de tip Basarabi¹¹¹, folosită ca argument principal în atestarea aici a fazei a III-a a culturii Babadag, prezintă un decor care se regăsește și pe ceramica acestei din urmă culturi (de tip III.B.1), o reprezentare similară fiind descoperită chiar în situl de la Satu Nou – *Valea lui Voicu*.

În concluzie, putem considera că vestigiile hallstattiene de la Satu Nou, deși nu foarte numeroase și reprezentative, pot fi încadrate cronologic la nivelul fazei a II-a a culturii Babadag (după Morintz), o diferență cronologică majoră între cele două niveluri fiind greu de demonstrat în condițiile cantității reduse de material arheologic.

Revenind la descoperirile din sudul Moldovei, așa cum am arătat în cele de mai sus, în situl de la Vânători a fost descoperită și ceramică decorată prin imprimare. Din păcate, din cauza modului precar de păstrare a informației, ne este foarte greu să refacem conținutul complexelor. Aceeași situație este documentată și în cazul altor situri atribuite grupului Tămăoani, cum ar fi așezările de la Suceveni – *Stoborâni*¹¹² sau *Brădicești*¹¹³.

O altă situație des invocată, dar din păcate puțin cunoscută, este stratigrafia de la Căndești. Într-un raport dedicat acestor cercetări, Adrian și Marilena Florescu menționau descoperirea în sectorul *Coasta Banului* a unei succesiuni nemijlocite între așezarea Noua II și o locuire hallstattiană asemănătoare celor de la Trifești, Rateșul Cuzei, Zapodeni, Trușești (grupul Corlăteni)¹¹⁴. Într-un articol apărut în același an, aceiași cercetători făceau din nou referire la situl de la Căndești, menționând aici existența a două perioade distincte de locuire hallstattiană, *cea mai veche având două niveluri de locuire, din care primul corespunde din punct de vedere cronologic unei etape intermediare, situată între Babadag I și Babadag II – Stoicani – Cozia* (deci cu ceramică imprimată), *iar cel de-al doilea este contemporan în mare măsură cu Stoicani (cimitir) și Balta Verde – Gogoșu*, în vreme ce etapa a II-a o atribuiau perioadei Ferigile – Bârsești¹¹⁵. Din păcate, această succesiune stratigrafică nu este susținută și de planuri sau prezentarea materialului arheologic, deși publicarea unei monografii a așezării de la Căndești era amintită încă din 1990, odată cu apariția raportului dedicat descoperirilor culturii Noua¹¹⁶.

Practic, singurele descoperiri care mai pot fi atribuite unui orizont cu ceramică incizată în sudul Moldovei rămân cele din așezarea de la Tămăoani¹¹⁷ și necropola de la Foltești¹¹⁸, informații, credem noi, insuficiente pentru conturarea

¹¹¹ Irimia, Conovici 1993, fig. 10/7.

¹¹² Adamescu 2011.

¹¹³ Iconomu 2002.

¹¹⁴ Florescu M., Florescu A. 1983, p. 21, fig. 8.

¹¹⁵ Florescu A., Florescu M. 1983, p. 74–75.

¹¹⁶ Florescu M., Florescu A. 1990, p. 49.

¹¹⁷ Petrescu-Dîmbovița 1953a, p. 765–778; László 1986.

¹¹⁸ László 1986; László 2006. În cazul necropolei de la Foltești, am atras atenția asupra unor elemente care o fac totuși destul de dificil de atribuit unei anumite manifestări culturale. O primă observație

unui grup cultural de sine stătător. În opinia noastră, cele două situri, amplasate în apropierea Prutului, ar putea fi legate de existența culturii Belozerka, ale cărei monumente se opresc extrem de ciudat la stânga acestui râu¹¹⁹. De altfel, prezența unui orizont hallstattian timpuriu, cu ceramică incizată, în spațiul pruto-nistrean, poate fi legată tot de această cultură, încă insuficient cunoscută¹²⁰.

Existența acestor situri arheologice cu ceramică exclusiv incizată în sudul Moldovei, zonă în care sunt menționate și numeroase așezări de tip Babadag sau Cozia, chiar și în lipsa unor evidențe stratigrafice clare, implică, așa cum a afirmat și A. László, un raport de anterioritate al primelor față de ultimele. Din datele de până acum, aceste monumente pot ocupa un interval cronologic cuprins între sfârșitul culturii Noua (suprapunere observată la Foltești¹²¹), în condițiile în care stratigrafia de la Căndești rămâne nesigură, și apariția în această zonă a culturilor cu ceramică imprimată și incizată.

Tot aici este momentul să facem câteva precizări și asupra altei „fantasme” arheologice ce a „bântuit” Dunărea de Jos la sfârșitul mileniului II a.Chr. – „**Aspectul Sihleanu sau Prebabadag**”. Încercând să explice formarea culturii Babadag, S. Morintz era de părere că aceasta nu a evoluat din culturile bronzului final local și

se referă la inventarul mormintelor, care nu poate fi datat cu precizie, cele câteva obiecte din metal și ceramică având o datare destul de largă și fiind destul de comune în perioada timpurie a epocii fierului. Singurele vase decorate prin incizie sunt ceștile, care, așa cum am arătat, sunt frecvente și în cadrul culturii Babadag (Ailincăi 2011; Ailincăi 2013a) și, oricum, vorbind despre o descoperire funerară, criteriile de alegere a obiectelor depuse în morminte sunt greu de reconstituit. O altă caracteristică a necropolei este lipsa conexiunii anatomice la cele mai multe dintre schelete, ceea ce presupune existența unor practici de expunere – descompunere – manipulare a cadavrelor și osemintelor umane, obicei larg răspândit la începutul epocii fierului în spațiul nord-balcanic și mai ales în cadrul culturii Babadag (Ailincăi 2008). Deși în arealul acestei culturi încă nu au fost identificate cimitire, este posibil ca descoperirile de la Foltești să reprezinte o etapă (probabil ultima) a unui lung ritual aplicat corpului uman după moarte; ritual care a lăsat și numeroasele vestigii „macabre” din așezări. Unul dintre argumentele importante ale atribuirii necropolei de la Foltești grupului Tămăoani este și asemănarea înmormântărilor de aici cu cea de la Hansca (Levițki 1994), care, la rândul ei, a fost atribuită grupului Hansca – Holercani prin analogie cu descoperirile de la Foltești (!).

¹¹⁹ Vezi, de exemplu, cartarea monumetelor atribuite culturii Belozerka la Vančugov 1990, p. 18, Fig. 1. În acest fel s-ar putea explica și vasele „de tip Belozerka” descoperite în așezarea de la Tămăoani, dar și în necropola culturii Corlăteni–Chișinău de la Vaslui – *Curtea Domnească* (Andronic, Neamțu, Banu 1962, fig. 4; László 1994, p. 108–110).

¹²⁰ Atrag atenția asupra necesității reluării studiului descoperirilor atribuite culturii Belozerka (cu grupurile sale Balta și Tudora – Vančugov 1983; Vančugov 1990), cât și a grupului Hansca – Holercani (Levițki 1994), prin publicarea exhaustivă a loturilor de materiale, ținând cont și de contextul descoperirii. O situație interesantă, publicată exemplar, poate fi observată și în regiunea Nistrului Mijlociu, unde în așezarea de la Saharna Mică a fost descoperită numai ceramică decorată cu motive incizate. Acest sit, atribuit destul de vag „monumentelor Tămăoani – Holercani” (Niciu 2008, p. 39), poate fi considerat anterior altor obiective arheologice din zonă, corespunzătoare unui orizont cu ceramică imprimată (Niculiță, Zanoci, Arnăuț 2008).

¹²¹ László 1986, p. 2.

că originea sa trebuie căutată în Europa Centrală, de unde a avut loc o masivă deplasare de populații către est¹²² (!); din aceste motive, considera că între începutul primei epoci a fierului (Ha A₁) și începutul culturii Babadag a existat un decalaj.

Ideea unui aspect cultural *Prebabadag* a pornit de la descoperirea a două morminte de inhumație la Râmnicelu (jud. Brăila)¹²³. Acestea conțineau indivizi depuși în poziție chircită, ce erau însoțiți de un inventar compus din câte o ceașcă cu corpul bombat și cu o toartă supraînălțată. Vasele erau de culoare cenușie și respectiv gălbui-maronie, fiind decorate cu linii paralele orizontale combinate cu hașuri în zig-zag. La cca 500 metri distanță au fost recoltate fragmente ceramice aparținând unor cești și vase bitronconice, considerate de autori asemănătoare cu cele din morminte. Ulterior, N. Harțuche¹²⁴ va relua discuția referitoare la această descoperire în contextul publicării unui lot de material ceramic cules dintr-o groapă formată datorită eroziunii eoliene (!) de la Sihleanu, fără să fi surprins vreun context stratigrafic¹²⁵. Bazându-se pe criteriul tipologic și stilistic al ceramicii din cele două puncte, Harțuche propunea contemporaneitatea și apartenența lor la același aspect cultural evoluat din culturile Tei și Monteoru¹²⁶, care face trecerea de la bronzul final la prima epocă a fierului¹²⁷, numindu-l provizoriu *Prebabadag*¹²⁸, preluând astfel o idee înaintată inițial de S. Morintz și N. Angheliescu¹²⁹. După părerea lui Harțuche, elementele *nehallstattiene* din cultura Babadag existente în decorul ceramic au fost transmise tocmai de acest aspect cultural *Prebabadag* (sau Sihleanu)¹³⁰. Ulterior, oprindu-se asupra acestui grup, Morintz era de părere că *prin problemele sale (origine, conținut, datare și sfârșit) acest aspect cultural este legat de culturile Coslogeni, Monteoru, Noua și Babadag I*¹³¹ și considera că unele elementele stilistice din cultura Babadag nu sunt moștenite din cultura Coslogeni, ci din acest „aspect cultural”, al cărui material ceramic prezenta afinități cu fazele târzii ale culturii Monteoru. Acesta era reprezentat de o cantitate redusă de material ceramic de la Sihleanu și era plasat de S. Morintz *probabil la sfârșitul culturii Noua*¹³².

Ulterior, referindu-se la geneza culturii Babadag, S. Morintz încadra noile descoperiri în contextul Hallstatt-ului timpuriu la Dunărea de Jos. Revenind la situația întâlnită la nivelul VIIb₂ de la Troia, cercetătorul aprecia că ceramica de acolo atesta pătrunderea unor grupuri de populație balcanice, care foloseau ceramică de tip

¹²² Morintz 1964, p. 111, 114.

¹²³ Anastasiu, Harțuche 1967, p. 19–39.

¹²⁴ Harțuche 1972, p. 59–75.

¹²⁵ Harțuche 1972, p. 3.

¹²⁶ Harțuche 1972, p. 70.

¹²⁷ Harțuche 1972, p. 73.

¹²⁸ Harțuche 1972, p. 3.

¹²⁹ Morintz, Angheliescu 1970, p. 412–413.

¹³⁰ Harțuche 1972, p. 3.

¹³¹ Morintz 1978, p. 60.

¹³² Morintz 1978, p. 60.

Zimnicea – Plovdiv, Radovanu, Babadag I, Langoš și Pšenicevo, materiale care se încadrează din sec. XIII și până în sec. XI sau chiar X a.Chr.¹³³ Referindu-se la cele două cești de la Râmnicelu, Morintz le considera prototipuri ale ceștilor din prima fază a culturii Babadag, cu analogii în cultura Belogradovka¹³⁴. În același timp, autorul susținea existența orizontului Sihleanu (Prebabadag) care prezintă *elemente ce vor fi definitorii pentru conținutul fazei Babadag I*¹³⁵.

Explicarea genezei culturii Babadag printr-un *aspect ceramic*, observat fără niciun context stratigrafic, bazându-se doar pe asemănări stilistice, este în opinia noastră nefondată, cu atât mai mult cu cât nici până în prezent nu s-a conturat o arie clară de răspândire a acestui aspect și nicio poziție cronologică clară. Argumentul asemănării stilistice poate fi destul de neconvingător, mai ales că elementele specifice ceramicii de la Sihleanu pot fi considerate comune culturii Babadag (decoruri de tip II.B.1) sau cel mai probabil chiar culturii Noua. Mai întâi, mormintele de la Râmnicelu erau caracterizate prin defuncți depuși în poziție chircită cu capul spre NV, orientare des întâlnită la mormintele culturii Noua¹³⁶, în vreme ce cele două cești publicate de Anastasiu și Harțuche pot fi atribuite, după E. Sava, tipului II.B, decorul prezent pe ele și pe fragmentele ceramice de la Sihleanu și Râmnicelu regăsindu-se și pe recipientele acestei culturi¹³⁷.

V. CONCLUZII. DESPRE DATAREA AȘEZĂRII DE LA VÂNĂTORI

Așa cum am subliniat în cele de până acum, este foarte greu să dovedim existența unui orizont hallstattian timpuriu cu ceramică incizată la Dunărea de Jos, argumentele pe care acesta a fost construit părănd a fi fost bazate pe informații sumare, scoase din contextul arheologic real. Singura așezare în care a fost descoperită ceramică decorată exclusiv cu motive incizate este cea de la Tămăoani¹³⁸, pe care, în opinia noastră, o putem include fără probleme în arealul vestic al culturii Belozerka.

Propunerea unei cronologii exacte pentru așezarea de la Vânători – *La Jolică* este destul de dificilă, dacă nu imposibilă, în lipsa unor date ¹⁴C sau a unor obiecte cu o datare sigură¹³⁹. Prezența în acest sit a ceramicii decorate prin imprimare ar

¹³³ Morintz 1987, p. 62–63.

¹³⁴ Morintz 1987, p. 54.

¹³⁵ Morintz 1987, p. 54.

¹³⁶ Sava 2002, p. 34 și urm.

¹³⁷ Sava 2002, Abb. 5; 10; în acest sens, vezi și Florescu 1991.

¹³⁸ Atragem atenția că cercetările întreprinse aici de M. Petrescu-Dîmbovița (1949) și apoi de A. László (1975) au acoperit o suprafață destul de redusă, fiind practic cercetate doar 13 gropi ce conțineau destul de puțin material arheologic (Petrescu-Dîmbovița 1953a; László 1986).

¹³⁹ Analogiile bazate pe ceramică indică o perioadă destul de largă. De exemplu, vasul bitronconic „etajat” (fig. 10/12) are, așa cum am mai amintit, analogii în tumulul II al necropolei de la Sbornyanovo (Stojanov 1997, p. 20 și urm., fig. 23), datat de autorul cercetărilor în sec. X – începutul

putea indica un interval cuprins în linii mari între sec. X–IX a.Chr.¹⁴⁰. Informațiile de până acum, referitoare la cronologia relativă a culturii Babadag, indică faptul că aceasta urmează nemijlocit în Dobrogea, cultura Coslogeni, în vreme ce în estul Munteniei și sud-vestul Moldovei aceasta este precedată de un orizont cu ceramică canelată¹⁴¹. În sud-estul Moldovei este posibil ca siturile de tip Babadag să fi fost precedate de cele ale culturii Belozerka (cu ceramică incizată), mult mai bine documentate în nordul Dunării, la stânga Prutului.

Relativ recent, am ridicat problema posibilității existenței a două etape cu ceramică imprimată la Dunărea de Jos¹⁴². Pornind de la poziția geografică a sitului de la Suceveni – *Stoborăni*, care este până în prezent cel mai nordic sit cu ceramică de tip Babadag (amplasat cel mai aproape de arealul ocupat de grupul Cozia), am observat absența motivelor specifice grupului Cozia, dar și frecvența destul de redusă a motivelor realizate prin imprimare, la fel ca în cazul sitului de la Vânători (Tabel 1). Pe de altă parte, motive decorative realizate în manieră Cozia apar în unele situri, în care ceramica decorată prin imprimare deține o proporție mult mai mare, precum cele de la Revărsarea – *Dealul Tichilești*¹⁴³, Bucu – *Pochină*¹⁴⁴, Stoicani – *Cetățuie*¹⁴⁵ sau Babadag.

Conform acestor presupuneri, așezarea de la Vânători, ca și cele de la Suceveni – *Stoborăni*¹⁴⁶, Beidaud, Platonești – *Valea Babilii*¹⁴⁷, Siliștea – *Conac* și *Popină*, Garvăn – *Mlăjițul Florilor* sau Niculițel – *Cornet* ar putea fi considerate cele mai timpurii monumente ale culturii Babadag. Această cronologie relativă, deși deține unele elemente ce o susțin, ar putea fi confirmată (sau infirmată) prin publicarea exhaustivă a materialelor arheologice descoperite în siturile Babadag, cât și prin apariția mai multor elemente de datare absolută (atât piese bine databile, cât și date radiocarbon).

În final, trebuie să atragem atenția că, deși deseori invocată în literatura arheologică, zona de sud a Moldovei s-a bucurat în puține cazuri de cercetări arheologice de amploare. Cele mai multe informații provin din descoperiri întâmplătoare sau mici sondaje, publicate mai mult sau mai puțin adecvat, care dau o imagine deformată asupra situației reale. Ne exprimăm sincer opinia că aplicarea unui proiect de cercetare în această zonă va aduce noi și importante date în vederea unei mai bune documentări a evoluției comunităților umane de la începutul epocii fierului.

sec. IX a.Chr., în vreme ce o toartă aplicată pe diametrul maxim al unui vas bitronconic (fig. 6/8) are analogii în niv. II de la Babadag.

¹⁴⁰ Despre cronologia culturii Babadag, vezi Ailincăi 2013a, p. 269 și urm.

¹⁴¹ Ailincăi 2013a, p. 169–170.

¹⁴² Ailincăi 2013b, p. 100–101.

¹⁴³ Ailincăi 2013b.

¹⁴⁴ Rența 2008, fig. 121/1–4.

¹⁴⁵ Petrescu-Dîmbovița 1953b, fig. 62/7–8.

¹⁴⁶ Adamescu 2011.

¹⁴⁷ Rența 2008.

Mulțumiri

Autorii acestui articol mulțumesc și pe această cale domnului Mircea Nicu, arheolog în cadrul Muzeului Municipal Tecuci, pentru amabilitatea de a ne pune la dispoziție materialul arheologic rezultat în urma campaniilor efectuate între 1972–1974 în situl de la Vânători.

În realizarea acestui studiu, un ajutor deosebit am primit și din partea colegilor Anca Dan, Cristian Micu, Florin Topoleanu, Camelia Geanbai și Adina Ailincăi, cărora le mulțumim și pe această cale.

DES NOUVELLES DONNÉES SUR LE DÉBUT DE L'ÂGE DU FER
DANS LA RÉGION DU BAS DANUBE.
L'ÉTABLISSEMENT DE VÂNĂTORI, DÉP. DE GALAȚI

RÉSUMÉ

L'établissement de Vânători (département de Galați) a été découvert en 1966. Les premières recherches ont été réalisées entre 1972 et 1974 par M. Florescu et M. Nicu, puis en 1979 par M. Brudiu. Même s'il n'a pas bénéficié d'un nombre important des publications, le site de Vânători est souvent cité en référence dans les articles traitant de la céramique incisée du Bas Danube, au début de l'Âge du Fer. L'horizon ayant livré la céramique incisée a été attribuée par Brudiu à la phase I de la culture Babadag, alors que László le rapporte quant à lui à la phase Vânători du groupe Tămăoani. De récentes prospections de surface réalisées sur le site et l'étude des mobiliers archéologiques issus des fouilles de M. Florescu et M. Nicu ont révélé la présence de nombreux fragments de céramique imprimée, contredisant ainsi l'attribution du site au groupe à céramique incisée du Bas Danube.

Mots-clé: Roumanie, Moldavie, Vânători, le premier âge du fer, la culture Babadag, le groupe Tămăoani, Bas Danube.

BIBLIOGRAFIE

Adamescu 2011	Adamescu, A. <i>Descoperiri din prima epocă a fierului în așezarea din prima epocă a fierului de la Suceveni–Stoborâni, jud. Galați</i> , Peuce S.N. 9, p. 377–436.
Ailincăi 2008	Ailincăi, S.C., <i>The Place for the Dead in Early and Middle Iron Age Lower Danube Area</i> , în Sirbu, V., Vaida, L.D. (eds.), <i>Funerary Practices of the Bronze and Iron Ages in Central and South-Eastern Europe. Proceedings of the 9th International Colloquium of Funerary Archaeology, Bistrița, May 9th-11th, 2008</i> , Cluj-Napoca, p. 9–33.
Ailincăi 2010a	Ailincăi, S.C., <i>Începuturile epocii fierului în Dobrogea</i> , teză de doctorat (mss.), Universitatea „A.I. Cuza”, Iași.
Ailincăi 2010b	Ailincăi, S.C., <i>Noi considerații asupra locuirii din prima epocă a fierului (cultura Babadag) de la Telița–Amza, com. Telița, jud. Tulcea</i> , Pontica 43, p. 51–76.
Ailincăi 2011	Ailincăi, S.C., <i>Ceramica culturii Babadag. Cu privire specială asupra descoperirilor din Dobrogea</i> , Peuce S.N. 9, p. 55–178.
Ailincăi 2013a	Ailincăi, S.C., <i>Începuturile epocii fierului în Dobrogea</i> , SCIVA 64, 3–4, p. 223–292.
Ailincăi 2013b	Ailincăi, S.C., <i>Începuturile epocii fierului în Dobrogea. Cercetările arheologice de la Revărsarea, Isaccea, jud. Tulcea</i> , Biblioteca Istro-Pontica, Seria Arheologie 8, Brăila.

- Ailincăi *et alii* 2004–2005 Ailincăi, S.C., Nicic, A., Jugănar, G., Dobrinescu, C., *Considerații privind realizarea decorului imprimat pe ceramica din prima epocă a fierului din spațiul nord-vest pontic*, Pontica 37–38, p. 111–128.
- Ailincăi, Dobrinescu 2006 Ailincăi, S.C., Dobrinescu, C. 2006, *Așezarea din perioada timpurie a epocii fierului de la Țibrinu „La Lac”*, (com. Mircea Vodă, jud. Constanța), Istros 13, p. 135–157.
- Ailincăi, Mihail, Constantinescu 2013 Ailincăi, S.C., Mihail, F., Constantinescu, M., *Așezarea din prima epocă a fierului de la Enisala–Palanca. Cercetările arheologice din 2010*, în Ailincăi, S.C., Țârlea, A., Micu, C. (eds.), *Din preistoria Dunării de Jos. 50 de ani de la începutul cercetărilor de la Babadag (1962–2012). Actele conferinței „Lower Danube Prehistory. 50 Years of Excavations at Babadag, Tulcea, September 20th-22nd”*, Brăila, Biblioteca Istro-Pontica, Seria Arheologie 9, p. 387–460.
- Ailincăi, Topoleanu 2003 Ailincăi, S.C., Topoleanu, F., *Noi descoperiri osteologice umane în așezarea de la Niculițel Cornet*, Peuce, S.N. 1, p. 45–50.
- Anastasiu, Harțuche 1967 Anastasiu, F., Harțuche, N., *Cercetări și descoperiri arheologice în raionul Brăila*, Danubius 1, p. 19–39.
- Andronic, Neamțu, Banu 1962 Andronic, A., Neamțu, E., Banu, F., *Săpăturile de salvare de la Vaslui*, MCA 8, p. 89–101.
- Baumann 1995 Baumann, V.H., *Așezări rurale antice în zona Gurilor Dunării. Contribuții arheologice la cunoașterea habitatului natural (sec. I–IV p. Chr.)*, Biblioteca Istro-Pontica, Seria Arheologie A 1, Tulcea.
- Brudiu 1970 Brudiu, M., *Cercetări perieghetice în sudul Moldovei*, MCA 9, p. 511–520.
- Brudiu 1980 Brudiu, M., *Rezultatele cercetărilor de la Vânători*, MCA, a XIV-a sesiune anuală de rapoarte, Tulcea, p. 398–406.
- Brudiu 1981 Brudiu, M., *Contribuții la cunoașterea genezei Hallstattului în sud-estul României*, SCIVA 32, 4, p. 529–536.
- Brudiu 1991 Brudiu, M., *Cercetări privind Hallstattul din sud-estul Moldovei*, SCIVA 42, 3–4, p. 221–239.
- Brudiu 1992 *Descoperiri arheologice în județul Galați*, Danubius 13–14, p. 5–21.
- Dragomir 1984 Dragomir, I.T., *Noi contribuții la cunoașterea genezei culturii Babadag*, SCIVA 34, 4, p. 338–341.
- Dragomir 1996 Dragomir, I.T., *Descoperiri arheologice la Rogojeni, pe Valea Horincii*, Danubius 16, p. 287–297.
- Florescu 1991 Florescu, A., *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România*, CCDJ 9.
- Florescu A., Florescu M. 1983 Florescu, A., Florescu, M., *Aspecte ale civilizației traco-getice în zona de curbură a Carpaților*, SAA 1, p. 72–93.
- Florescu M., Florescu A. 1983 Florescu, M., Florescu, A., *Cercetările arheologice de la Căndești-Coasta Banului, com. Dumbrăveni (jud. Vrancea), în perioada 1976-1980 (necropola aparținând purtătorilor culturii Monteoru, așezarea de la sfârșitul epocii bronzului – cultura Noua și resturi de locuire hallstattiene)*, MCA, a XV-a Sesiune anuală de rapoarte, Brașov, 1981, București, 1983, p. 112–123.
- Florescu M., Florescu A. 1990 Florescu, M., Florescu, A. 1990, *Unele observații cu privire la geneza culturii Noua în zonele de curbură ale Carpaților Răsăriteni*, ArhMold 13, p. 49–102.

- Haită 2011 Haită, C., *Esquisse géographique et géologique de Dobroudja. Les zones-sources du matériel lithique*, în Carozza, L., Bem, C., Micu, C. (eds.), *Société et environnement dans la zone Bas Danube durant le 5ème millénaire avant notre ère*, p. 79–88.
- Hänsel 1976 Hänsel, B., *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, vol. 1–2, Bonn.
- Harțuche 1972 Harțuche, N., *Un nou aspect de la sfârșitul epocii bronzului la Dunărea de Jos*, *Pontica* 5, p. 59–73
- Harțuche 1980 Harțuche, N., *Preliminarii la repertoriul arheologic al județului Brăila*, *Istros* 1, p. 281–354.
- Harțuche 2002 Harțuche, N., *Complexul arheologic Brăilița*, *Bibliotheca Thracologica* 35, București.
- Harțuche, Anastasiu 1968 Harțuche, N., Anastasiu, N., *Brăilița*, Brăila.
- Harțuche, Silvestru 1992 Harțuche, N., Silvestru, O., *Considerații asupra cercetărilor din așezarea Babadag de la Siliștea–Nazăru, județul Brăila*, *Istros* 6, p. 17–24, p. 343–361.
- Iconomu 2002 Iconomu, C., *Descoperiri arheologice în așezarea din epoca fierului de la Brădicești-Iași (III)*, *ArhMold* 25, p. 93–112.
- Iconomu, Nicu 1999 Iconomu, C., Nicu, M., *O descoperire din prima epocă a fierului la Tecuci-Galați*, *ArhMold* 22, p. 215–217.
- Irimia 1974 Irimia, M., *Cercetările arheologice de la Rasova – Malul Roșu. Raport Preliminar (Cu privire specială asupra Hallstattului în Dobrogea)*, *Pontica* 7, p. 75–137.
- Irimia, Conovici 1993 Irimia, M., Conovici, N. 1993, *Descoperiri hallstattiene în zona davei getice de la Satu Nou, com. Olțina, jud. Constanța*, *Pontica* 26, p. 51–114.
- Jugănanu 1997 Jugănanu, G., *Manifestări ale Primei Epoci a Fierului în Dobrogea (Descoperirile de la Garvăn–Mlăjitul Florilor, jud. Tulcea)*, în *Premier Age du Fer aux Bouches du Danube et dans les Régions autour de la Mer Noire. Actes du Colloque International, Septembre 1993*, Tulcea, p. 99–102.
- Jugănanu 2005 Jugănanu, G., *Cultura Babadag*, I, Constanța.
- Jugănanu, Topoleanu 1994 Jugănanu, G., Topoleanu, F., *Gropi funerare în așezarea hallstattiană de la Niculișel–Cornet (jud. Tulcea)*, *Istros* 7, p. 71–82.
- László 1986 László, A., *Grupul Tămăoani. Asupra „orizontului” hallstattian cu ceramică incizată din sudul Moldovei*, *MemAntiq* 12–14, p. 5–91.
- László 1989 László, A., *Les groupes régionaux anciennes du Hallstatt a l’Est de Carpathes*, în *La civilisation du Hallstatt. Bilan d’une rencontre*, Liège, p. 111–129.
- László 1994 László, A., *Începuturile epocii fierului la est de Carpați*, *Bibliotheca Thracologica* 6, București.
- László 1997 László, A., *Despre originea, evoluția și cronologia prime epoci a fierului la Dunărea de Jos*, în *Premier Age du Fer aux Bouches du Danube et dans les Régions autour de la Mer Noire. Actes du Colloque International, Septembre 1993*, Tulcea, p. 77–84.
- László 2006 László A., *Sur les coutumes funéraires des populations du Bas–Danube au début de l’Âge du Fer*, în Lungu, V., Simion, G., Topoleanu, F. (eds.), *Pratiques funéraires et manifestations de l’identité culturelle (Âge du Bronze et Âge du Fer). Actes du IVe Colloque International d’Archéologie Funéraire*, Tulcea, p. 105–116.
- Levițki 1994 Levițki, O., *Grupul Holercani–Hansca. Aspectul pruto-nistean al complexului hallstattian timpuriu cu ceramică incizată*, în Roman, P., Alexianu, M. (eds.), *Relations Thraco – Illyro – Hellenique. Actes du*

- Mihail, Adamescu 2013 *XIVe Symposium National de Thracologie. Băile Herculane (14–19 septembre 1992)*, București, p. 219–256.
- Mihail, F., Adamescu, A., *Piese prelucrate din piatră și os descoperite în așezarea din prima epocă a fierului de la Vânători, jud. Galați*, în Ailincăi, S.C., Țârlea, A., Micu, C. (eds.), *Din preistoria Dunării de Jos. 50 de ani de la începutul cercetărilor de la Babadag (1962-2012). Actele conferinței „Lower Danube Prehistory. 50 Years of Excavations at Babadag, Tulcea, September 20th-22th, Brăila*, p. 373–386.
- Morintz 1964 Morintz, S., *Quelques problèmes concernant la période ancienne du Hallstatt au Bas Danube a la lumière des fouilles de Babadag*, Dacia N.S. 8, p. 101–118.
- Morintz 1978 Morintz, S., *Contribuții arheologice la istoria tracilor timpurii*, București.
- Morintz 1987 Morintz, S., *Noi date și probleme privind perioadele hallstattiană timpurie și mijlocie în zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag)*, TD 8, 1–2, p. 39–71.
- Morintz, Angheliescu 1970 Morintz, S., Angheliescu, N., *O nouă cultură a epocii bronzului în România. Cultura de tip Coslogeni*, SCIV 21, 3, p. 333–415.
- Morintz, Jugănar 1995 Morintz, S., Jugănar, G., *Raport privind săpăturile arheologice efectuate în Sectorul V al așezării hallstattiene de la Babadag (1991-1992)*, Peuce 11, p. 177–202.
- Morintz, Jugănar, Munteanu 1995 Morintz, S., Jugănar, G., Munteanu, M., *Așezarea din prima epocă a fierului de la Babadag*, Cercetări arheologice în aria nord-tracă 1, p. 222–235.
- Morintz, Șerbănescu 1974 Morintz, S., Șerbănescu, D., *Cercetări arheologice la Hârșova și împrejurimi*, SCIVA 25, 1, p. 47–69.
- Nehrizov 2006 Nehrizov, G., *Jamno svetiliše ot željznata epoha i seliše ot rannata bronzova epoha pri Svilengrad*, în Nikolov, V., Nehrizov, G., Cvetkova, Yu. (eds.), *Spasitelni arheologički razkopki po traseto na železopbnata linija Plovdiv-Svilengrad prez 2004 g.*, Veliko Tărnovo.
- Nehrizov, Cvetkova 2008 Nehrizov, G., Cvetkova, Yu., *Ritualni jami željznata epoha pri Svilengrad*, în Nikolov, V., Nehrizov, G., Cvetkova, Yu. (eds.), *Spasitelni arheologički razkopki po traseto na železopbnata linija Plovdiv-Svilengrad prez 2005 g.*, Veliko Tărnovo.
- Nicic 2008 Nicic, A., *Interferențe cultural-cronologice în nord-vestul Pontului Euxin la finele mil. II – începutul mil. I a.Chr.*, Biblioteca Tyrageția 15, Chișinău.
- Niculiță, Zancoci, Arnăuț 2008 Niculiță, I., Zancoci, A., Arnăuț, T., *Habitatul din mileniul I a.Chr. în regiunea Nistrului Mijlociu. Siturile de la Saharna*, Biblioteca Tyrageția 18, Chișinău.
- Petrescu-Dîmbovița 1953a Petrescu-Dîmbovița, M., *Cercetări arheologice în așezarea din prima epocă a fierului de la Tămăoani (Raionul Galați)*, SCIV 4, 3–4, p. 765–778.
- Petrescu-Dîmbovița 1953b Petrescu-Dîmbovița, M., *Cetățuia dela Stoicani*, MCA 1, p. 13–155.
- Rența 2008 Rența, E., *Prima epocă a fierului pe cursul râului Ialomița, Târgoviște*.
- Sava 2002 Sava, E., *Die Bestattungen der Noua-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dnestr und Westkarpaten*, PAS 19, Kiel.
- Simion 2001 Simion, G., *Niculițel, com. Niculițel, jud. Tulcea, punct Cornet*, în CCA, campania 2000, București, p. 163–164, nr. 133.

- Simion 2003a Simion, G., *Așezarea hallstattiană de la Beidaud–Tulcea*, în *Culturi antice în zona gurilor Dunării. Preistorie și Protoistorie*, I, Tulcea, p. 79–98.
- Simion 2003b Simion, G., *Situl hallstattian de la Revărsarea–Tichilești*, în *Culturi antice în zona gurilor Dunării. Preistorie și Protoistorie*, vol. I, Tulcea, p. 99–114.
- Sîrbu, Pandrea 1994 Sîrbu, V., Pandrea, S., *Cercetările arheologice de la Siliștea, Jud. Brăila*, Istros 7, p. 27–62.
- Shepard 1956 Shepard, A.O., *Ceramics for the Archaeologists*, Washington.
- Stojanov 1997 Stoyanov, T., *Early Iron Age Necropolis. Sboryanovo*, I, Sofia.
- Topoleanu, Jugănaru 1995 Topoleanu, F., Jugănaru, G., *Așezarea de tip Babadag de la Niculișel „Cornet” (jud. Tulcea). Săpăturile de salvare efectuate în 1988*, Peuce 11, p. 203–229.
- Vančugov 1983 Vančugov, V.P., *Baltskaja grupa pamjatnikov epohi pozdnej bronzy, în Materialy po arheologii severnogo pričernomorja*, Kiev, p. 88–101.
- Vančugov 1990 Vančugov, V.P., *Belozerskie pamjatniki v severo-zapadnom pričernomor'e. Problema formirovanija Belozerskoj kul'tury*, Kiev.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. Le site archéologique de Vânători, dép. Galați – vue du nord (photo A. Adamescu).
- Fig. 2. Vue aérienne du site de Vânători – *La Jolică*.
- Fig. 3. Céramique du premier âge du fer découverte sur le site de Vânători (1–32. d'après Brudiu 1970; 33. d'après Brudiu 1992).
- Fig. 4. Céramique découverte sur le site de Vânători (1979). 1–7. hors contexte (1. dessins S. Ailincăi; 8–17. dessins A. Adamescu; 2–7, 18–25. d'après Brudiu 1980; 1981).
- Fig. 5. Céramique découverte sur le site de Vânători (1979). 1–18. S I. fosse 1; 19–20. S I. fosse 2; 21–23. SI, fosse 3 (dessins A. Adamescu).
- Fig. 6. Céramique découverte sur le de Vânători (1972–1974). 1–24. Section L1 (dessins S. Ailincăi).
- Fig. 7. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–13. Les Sections L2–L3 (dessins S. Ailincăi).
- Fig. 8. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–10. S L2–L3; 11–12. S T1, fosse; 13–19. S T1, maison (dessins S. Ailincăi).
- Fig. 9. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–24. La section T 1 (dessins S. Ailincăi).
- Fig. 10. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–18. hors contexte (dessins S. Ailincăi).
- Fig. 11. Céramique découverte sur le site de de Vânători (1972–1974). 1–33. hors contexte (dessins S. Ailincăi).
- Fig. 12. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–25. hors contexte (dessins S. Ailincăi).
- Fig. 13. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–21. hors contexte (dessins S. Ailincăi).
- Fig. 14. Céramique découverte sur le site de Vânători (1972–1974). 1–2. Section T1, complexe A; 3–6. Section 2; 7–11. Section 4; 12–16. Section 4, fosse 2 (dessins S. Ailincăi).
- Fig. 15. Des objets découverts sur le site du premier âge du fer de Vânători, lors des investigations de surface réalisées pendant les années 2007–2009 (dessins A. Adamescu).

Fig. 16. Le site de Vânători. Fréquence du diamètre de la bouche pour les vases de catégorie A.

Fig. 17. Le site de Vânători. Fréquence du diamètre maximum des vases de catégorie E.

Fig. 18. Le site de Vânători. Fréquence du diamètre de la bouche des vases de catégorie F.

Fig. 19. Le site de Vânători. Fréquence des catégories céramiques.

Fig. 20. Le site de Vânători. Fréquence des techniques de décor en fonction des catégories céramiques.

Fig. 21. Des outils en pierre découverts sur le site de Vânători (dessins C. Geanbai).

Tabl. 1. Les types de décor appliqué sur la céramique du premier âge du fer de Vânători – *La Jolică*.

Tabel 1

Tipuri de decor aplicate pe ceramica din prima epocă a fierului de la Vânători – La Jolică

Categorie	Tip decor	I	II.A. 1	II.A. 2	II.A. 3	II.A. 4	II.B. 1	II.B. 2	II.B. 3	III.A	IV	V	VI	?	
A-B	incizie	3	1				7	5					2	3	
	imprimare		2			2			2		1	4	3	4	
	canelură										1				
	puncte										1			1	
C	incizie		1		1		8			1			2	6	
	imprimare						1						2	2	
	canelură		3												
	puncte			1											
E	incizie		3												
	imprimare			1											
	canelură		29												
	puncte														
F	incizie		3												
	imprimare														
	canelură														
	puncte			1											
Total	incizie	3	8		1		15	5		1			4	9	46
	imprimare		2	1		2	1		2		1	4	5	6	24
	canelură		32								1				33
	puncte			2							1			1	4
	Total	3	42	3	1	2	16	5	2	1	3	4	9	16	107

MILITARI „SCIȚI” ȘI „DACI” ÎN EGIPT, ITALIA ȘI PALESTINA ÎN SECOLELE VI–VII p.Chr.

ALEXANDRU MADGEARU*

Rezumat: Autorul susține că acea unitate militară de „sciți” atestată în Egipt, în papiri datați între 546 și 570, a fost constituită din militari recrutați din provincia Scythia, deoarece în epocă termenul se referea la populația acesteia. În mod similar au fost denumiți *Makedonoi* și militarii recrutați dintr-una dintre cele două Macedonii, care au acționat în cooperare cu ei. Tot în Egipt este atestat un *numerus Dacorum*, în anul 531 (originar din Dacia Ripensis sau Dacia Mediterranea), iar în Italia este cunoscut un *numerus Dacorum* la începutul secolului al VII-lea. Altă unitate de „sciți”, un *bandon*, este atestat în Gaza în anul 637. Ca și trupele transferate din Thracia după anul 614 și care au format thema *Thrakesion*, aceștia au moștenit numele provinciei Scythia, de unde a fost mutată unitatea, după abandonarea *limes*-ului dunărean. Numele s-a păstrat și după ce a început recrutarea locală a soldaților.

Cuvinte-cheie: armata romană târzie, *numerus*, *bandon*, *Scythia*, *Dacia Ripensis*, *Dacia Mediterranea*, *limes*.

Zecile de mii de papiri descoperiți în Egipt conțin nenumărate informații utile istoriei economice, sociale, politice și militare, inclusiv pentru perioada finală a dominației romane asupra acestei provincii. În privința istoriei militare, papirii au oferit date, necunoscute din alte surse, despre unități militare și despre militarii încadrați în ele. În cele ce urmează, vom lua în discuție mai întâi opt papiri din secolul al VI-lea, care atestă o unitate de „sciți”. Consultarea lor este facilitată de existența bazei de date *Integrating Digital Papyrology*, dezvoltată cu sprijinul fundației Mellon (<http://papyri.info>).

Cel mai vechi papirus din acest grup datează din anii 546–548 și provine din satul Aphroditis, de lângă Antaiopolis (Qau el-Kebir), în Egiptul de mijloc. Cel mai recent papirus este din 567–570 și a fost scris chiar la Antaiopolis. În această serie, un singur papirus are o datare largă, în a doua jumătate a secolului al VI-lea: o chitanță de cheltuieli de la Apollonopolis (Edfou) în care este menționat Narses, *draconarius* al sciților (Ναρχῆ δρακοναρίου τῶν Σκυθῶν)¹. *Draconarius* era purtătorul stindardului *draco*. Stindardul cu cap de lup și corp de șarpe care flutura a fost introdus în armata romană în secolul al II-lea, fiind în uz chiar până în secolul al VI-lea, dar nu este clar dacă provenea de la daci, de la sarmați sau de la

* Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, București; e-mail: amadgearu@yahoo.com.

¹ Fournet, Gascou 1998, p. 180–184; SGU, 24, 2003, nr. 16043.

parți, care îl foloseau și ei. În stindardele romane, capul de lup a fost înlocuit cu cel de șarpe fixat pe un băț, astfel explicându-se și denumirea. Gradații care îl purtau se numeau *draconarii*, repartizați fiecare la câte o cohortă de legiune². Numele Narses este de origine armeană, fiind purtat între alții de celebrul eunuc al lui Iustinian, dar și de alte persoane, inclusiv militari, din acea epocă³.

Revenind acum la cel mai vechi dintre papiri, datat în 546–548, acesta este o listă a contribuțiilor în natură (*annona*) datorate de satul Aphrodites, între care și cele pentru militarii (στρατιώται), denumiți Σκυθῶν Ἰουστινιανῶν, care păzeau mănăstirea Bau (Peboou), situată în apropiere⁴. Aceeași garnizoană de Σκυθῶν Ἰουστινιανῶν de la mănăstirea Bau este menționată într-un act din anul 566, o dovadă a plății efectuate de biserica din Apollonopolis pentru întreținerea lor (doi *solidi*)⁵. Între aceste două momente se inserează alt act, datat 551–552, prin care aceeași unitate i se achita *annona* din partea localității Antaiopolis⁶. Militarii respectivi apar și cu numele de Σκυθῶν, fără epitetul de Ἰουστινιανῶν, în alte acte din anii 563, 564, 567 și 567–570. Ei sunt denumiți peste tot στρατιώται. Papirii din anii 563 și 564 sunt acte contabile pentru plata drepturilor de hrană a acelor soldați⁷, iar celelalte două texte au un caracter aparte, sunt petiții trimise de locuitorii din Aphrodites și respectiv Antaiopolis ducelui provinciei Thebaida. Prima reclamă abuzurile la care se dedaseră Menas, pagarhul de Antaiopolis și subordonații săi, la care s-a raliat și vicarul stratioșilor sciți și macedoneni (βικαρίου τῶν στρατιωτῶν Σκυθῶν καὶ τῶν Μακεδόνων), care erau încartiruiți la Antaiopolis, reședința nomei din care făcea parte și localitatea Aphrodites. Soldații au săvârșit tot felul de nelegiuiri sub pretextul recuperării dărilor. Pagarhul era un funcționar local însărcinat cu colectarea dărilor, numit dintre aristocrați. În a doua petiție este menționat Florentios, care poate fi identificat cu acest vicar⁸. În secolul al VI-lea, după cum reiese din studierea altor papiri egipteni, *vicarius*, așadar locțiitorul comandantului, a căpătat o importanță crescândă, devenind adesea comandant *de facto*⁹.

La aceste izvoare papirologice se adaugă monumentul funerar al lui Πτυμερ στρατιώτου Σκυθοῦ, descoperit la Apollonopolis, datat în a doua jumătate a secolului al VI-lea¹⁰. Numele germanic al acestui Rigimer a determinat presupunerea că militarii sciți din Egipt ar fi de fapt ostrogoți din Italia, aduși acolo după ce au fost

² Fiebigger 1905, p. 1633–1634; Grosse 1920, p. 125, 232; Speidel 1985, p. 283–287; Coulston 1991, p. 101–114; Mihăescu 1993, p. 397–398; Richardot 2005, p. 10, 11, 43; Cascarino, Sansilvestri 2009, p. 184–187.

³ Martindale 1992, p. 912–936.

⁴ SGU, 20, 1997 (nr. 14494); Gascou 1989, p. 281–286.

⁵ Hunt 1934, p. 493, nr. 388; Gascou 1976, p. 172; Fournet, Gascou 1998, p. 180.

⁶ Maspero 1911, p. 92 (nr. 67057).

⁷ P. Oxy, vol. 16, 1924, nr. 1920 (Hunt 1934, p. 543, nr. 408), nr. 2046.

⁸ Maspero 1908, p. 75–90; Maspero 1910, p. 97–119; Maspero 1911, p. 10, 37 (nr. 67002, 67009); Maspero 1912, p. 48, 51, 98.

⁹ Jones 1986, I, p. 675.

¹⁰ Lefebvre 1907, p. 101 (nr. 559); Maspero 1912, p. 146; Gascou 1976, p. 174.

înfrânți de Iustinian¹¹. Ar fi vorba în acest caz de prizonieri luați în anul 540, la sfârșitul primului război gotic, deoarece prima atestare a unității datează cel mai târziu din anul 548.

Este adevărat că goții au fost uneori numiți „sciți”, dar acesta era un termen cu sens etnic arhaizant, folosit doar în scrierile istorice și oratorice din secolele IV–V ale lui Eusebius din Caesarea, Themistios, Libanios, Ammianus Marcellinus, Philostorgios, Eunapios și Zosimos¹². Doar Procopius din Caesarea nu a procedat așa, folosind exclusiv numele real al goților. Stilul precis al descrierii evenimentelor din opera sa nu se potrivea cu o asemenea etichetare. Cea mai plauzibilă identificare a militarilor „sciți” menționați în acești papiri este cu populația din provincia Scythia, cea care în secolele IV–VI era denumită scitică. Deja în *Notitia Dignitatum* apar două legiuni palatine denumite *Daci* și *Scythae*, după numele provinciilor¹³. Termenul geografic devine uzual, după cum reiese din istoria bisericească a lui Sozomenos, scrisă în jurul anului 443. În mai multe pasaje, locuitorii provinciei Scythia sunt denumiți sciți (Σκύθαι), inclusiv episcopul lor Theotimos¹⁴. Primul text oficial în care populația civilă a provinciei este numită „scitică” este edictul lui Zeno din anul 480, în care orașul Tomis este amplasat în eparhia sciților (Τόμυν τῆς τῶν Σκυθῶν ἐπαρχίας)¹⁵. La fel de important este alt act legislativ. Novella XLI a lui Iustinian din 18 august 537, adresată comandantului structurii *quaestura exercitus*, Bonus, menționa că acesta se afla „în ținutul sciților și moesilor” (Σκυθῶν καὶ Μυσῶν)¹⁶. Generalul Vitalianus, care a pornit revolta din anul 513 în provincia Scythia, în care s-a și născut, la Zaldapa (Abtaat), era denumit scit de Marcellinus Comes¹⁷. Călugării care s-au implicat în disputele teologice din timpul lui Iustinian erau denumiți generic *Scythi*, în corespondența dintre împărat și papa Hormisdas¹⁸, și tot „scit” era și Dionysius Exiguus, cel care a introdus era creștină¹⁹. Chiar și autori mai târzii, din timpul lui Heraklios, precum Ioan din Antiohia și Theophylact Simocatta, i-au denumit Σκυθῶν și Μυσῶν pe locuitorii provinciilor respective²⁰.

¹¹ Maspero 1912, p. 50–51; Zuckerman 2004, p. 165.

¹² Eusebius, *Vita Constantini*, IV. 5 (FHDR II, p. 14, 15); Themistios, *Discursurile X, XI, XIV, XV, XVI* (FHDR II, p. 56, 57, 60, 61, 64–71, 74–77); Libanios, *Discursuri*, XXIV, 15, 30; LIX, 89–92; (FHDR II, p. 90–93); *Historia Augusta, Gallienus*, 13. 6 (FHDR II, 102–103); Ammianus Marcellinus, XX. 8. 1, XXII. 8. 42, XXXI. 5. 15 (FHDR II, p. 117, 118, 140, 141); Philostorgios, II. 5; IX, 17 (FHDR II, p. 200–203); Eunapios, frg. 22, 37, 42, 46, 60 (FHDR II, p. 238–245); Zosimos, I. 23, 26, 28, 29, 34, 37, 42, 48; IV. 7, 10, 20, 25, 38 (FHDR II, p. 300–313).

¹³ NDO, VI. 26. 43, 44 (ed. Seeck, p. 17).

¹⁴ Sozomenos, *Ekklesiastike Historia*, VI, 21; VII, 19; VII, 26 (FHDR II, p. 224–225, 228, 229).

¹⁵ *Codex Justinianus*, I. 3. 35 (FHDR II, p. 372, 373).

¹⁶ *Novella XLI*, 37 (FHDR II, p. 380, 381).

¹⁷ Croke 1995, p. 36, 37 (FHDR II, p. 362, 363, 366, 367).

¹⁸ *Epistulae*, 646, 685, 686 (FHDR II, p. 326–327, 332–333).

¹⁹ Cassiodorus, *De institutione divinarum literarum*, c. 23 (PL, vol. 70, Paris, 1847, col. 1137): *Dionysius monachus, Scythia natione*.

²⁰ Ioannes Antiochenus, 538, 539 (frg. 311) (FHDR II, p. 356–357); Theophylact Simocatta, I. 8. 10 (FHDR II, p. 534, 535).

Numele Rigimer, evident germanic, nu este un impediment pentru proveniența acestui personaj din provincia Scythia, căci aceasta număra printre locuitorii ei goți și alte grupuri germanice, urmașii celor instalați în anul 376, dar și ai celor care au ocupat o parte a ei după destrămarea confederației hunice. Un ilustru reprezentant al lor a fost Iordanes, iar rămășițe gotice au supraviețuit în teritoriul fostei provincii până în secolul al IX-lea²¹.

Pe de altă parte, legătura numelui militarilor sciți cu cel al provinciei este sugerată și de denumirea *Makedonon*, care se referă la altă provincie, Macedonia Prima sau Secunda, de unde au fost recrutați acei soldați. Este exclusă legătura cu legiunea V Macedonica. Într-adevăr, aceasta a staționat la Memphis până la începutul secolului al V-lea, dar după aceea nu se mai știe nimic despre ea²².

Mai trebuie amintită și prezența unui *numerus Dacorum* în Egipt, dislocat acolo cândva înainte de domnia lui Zeno (474-491). Informația este, din câte știm, necunoscută istoriografiei românești. Episcopul Ioan de Mayuma (localitate în Palestina), cunoscut și cu numele de Ioan Rufus, a compus în jurul anului 515 o antologie de texte denumită *Plerophoria*. Originalul grec s-a pierdut, fiind cunoscută doar o traducere siriacă, editată și tradusă în franceză de François Nau în 1912. Un pasaj se referă la un soldat denumit Zenon, care era *primicerius* în cohorta (*numerus*) dacilor care avea garnizoana la Alexandria. El a fost trimis cu o misiune în Palestina, pe când era împărat Zeno²³. Un contract de împrumut de bani din 20 iunie 531, descoperit la Arsinoe (orașul din Egiptul de mijloc), menționează trei soldați (στρατιώτης) din unitatea ὀριθμοῦ τῶν γεννασιότατων Δακῶν: Flavios Menas, Georgios și Flavios Apollon Paulos²⁴. Probabil este aceeași unitate care avea garnizoana la Alexandria. Epitetul γεννασιότατων este întâlnit și în cazul altor unități și se poate traduce prin „excelenți, nobili”. Alt *numerus* de daci este atestat și în Syria, la Apamea (acolo s-a descoperit sarcofagul lui Asterios, tribunul unității). Ca și în cazul celei din Egipt, se presupune că unitatea s-a format din fosta legiune palatină de daci atestată de *Notitia Dignitatum*²⁵.

Termenul ὀριθμος era echivalentul grecesc pentru *numerus*, iar ambele cuvinte au devenit uzuale pentru unitățile militare din secolul al VI-lea, atât în trupele de *limitanei*, cât și în armata *comitatensis*²⁶. Sciții au fost organizați tot ca un *arithmos*. În cei opt papiri nu este menționat acest termen. Totuși, Jean Maspero a propus o întregire cu acest cuvânt în pasajul din documentul din anii 567-570²⁷. La fel ca acel *numerus*

²¹ Vezi mai recent Cătoi 2010, p. 141-164.

²² NDO, XXVIII. 14 (ed. Seeck, p. 59); Zuckerman 1988, p. 279-287.

²³ Jean Rufus, p. 68; Jones 1986, II, p. 1274, nota 123; Hoffmann 1969, II, p. 85, nota 117; Kaiser 2011, p. 3. Pentru autor, vezi Steppa 2004, p. 89-106.

²⁴ Maspero 1912, p. 47-49; Th. Hopfner, K. Wessely, SPP, vol. XX, 1921, nr. 139; Jones 1986, I, p. 661; Ravegnani 2004, p. 39; Ravegnani 2005, p. 191; Kaiser 2011, p. 2-3.

²⁵ Jalabert, Mouterde, Mondésert 1955, nr. 1356; Hoffmann 1969, I, p. 224; II, p. 85, nota 116; Ravegnani 2005, p. 191-192; Pollard 2000, p. 265; Trombley 2004, p. 73-101.

²⁶ Haldon 1993, p. 51, nota 13; Ravegnani 2004, p. 36-43.

²⁷ Maspero 1911, p. 37 (nr. 67009).

dacic, cel scitic creat în timpul lui Iustinian a putut proveni din fosta legiune palatină de daci, prin reducerea efectivelor. Dacii și sciții din secolul al VI-lea nu pot fi decât militari originari din provinciile care purtau aceste nume.

Cea mai târzie atestare a unui *numerus Dacorum* datează de la începutul secolului al VII-lea, în exarhatul de Ravenna. Un papirus îl menționează ca martor la un act de donație făcut la Roma pe un Ioannes, *domesticus numeri Dacorum*. În același document mai apare și un Domnicus, care era *v(ir) c(larissimus)* și *optio numer(i) Sermi[si(ani)]*²⁸. Despre această unitate de militari transferați de la Sirmium, împreună cu episcopul lor, Sebastianus, după abandonarea orașului în anul 582, se știe din alți doi papiri. În timpul papei Grigore cel Mare, în garnizoana Romei existau unitățile *numerus militum Sermisiani* și *numerus equitum Sermisiani*²⁹.

Denumirea unităților de tip *numeri* după numele provinciilor din care se făcea recrutarea era o practică deja tradițională. Un exemplu este oferit de un pasaj din istoria lui Ammianus Marcellinus (XX. 1. 3): în campania din Britannia, din 360, au participat doi numeri *Moesiaci*, unități care proveneau din fosta legiune *I Italica*³⁰.

Alți militari „sciți” apar într-un izvor hagiografic referitor la orașul Gaza din Palestina, care a fost cucerit de arabi în iulie 637. Generalul Amr bin al-As, cel care câștigase și bătălia de la Dathin din 4 februarie 634 contra armatei bizantine din Palestina, a acceptat să acorde protecție civililor care s-au predat, dar nu și garnizoanei din oraș. Acești militari, 60 la număr, au fost trimiși la Eleutheropolis (azi, Beth Guvrin) și apoi la Ierusalim. Ei au fost executați în zilele de 6 noiembrie și 17 decembrie 638, deoarece au refuzat să abjure creștinismul. De fapt, se pare că motivul real a fost răzbunarea lui Amr bin al-As contra comandantului acestor soldați, care încercase anterior să-l ucidă printr-un vicleșug³¹. Martiriul celor 60 de soldați din Gaza a fost relatat într-un text redactat în grecește, dar care a dispărut. Se păstrează doar versiunea latină, făcută cândva în secolele IX–X, care a fost publicată mai întâi de către Hippolyte Delehaye³². Ceea ce ne interesează în acest text a reieșit din reconstituirea originalului grecesc, făcută de Jules Pargoire, călugăr din congregația augustinienilor asumpționiști. Într-un scurt articol apărut în 1905, el a arătat cum a fost corupt textul grec atunci când s-a făcut traducerea numelor unora dintre martiri. Astfel, în pasajul latin *Sunt enim nomina sanctorum qui passi sunt in sanctam Dei civitatem Cithom Devandus, Callidicus, Imerius illustris, Theodorus, Stephanus, Devandu voluntarisiorum, Petrus, Paulus, Theodorus, Iohannes et alius Iohannes*, cuvintele *Cithom Devandus* nu au niciun sens. Comparând și cu cele

²⁸ Marini 1805, p. 143, 303 (doc. CXXII); Maspero 1912, p. 49, 51; Hoffmann 1969, I, p. 223; Ravegnani 2004, p. 39, 43; Ravegnani 2005, p. 201–202; Carile, Cosentino 2004, p. 192.

²⁹ Marini 1805, p. 141, 143 (doc. XCI, XCII); Pillon 2002, p. 120; Rance 2005, p. 446 (consideră că unitățile de *Daci* și *Sermesiani* au putut fi transferate atunci când Narses a adunat trupe din diocesele Thracia și Illyricum în 551).

³⁰ Hoffmann 1969, I, p. 223–224; Tomlin 2000, p. 160.

³¹ Kaegi 1992, p. 95–96. Pentru cucerirea Palestinei și în particular a orașului Gaza, vezi și Guillou 1957, p. 396–404; Gil 1997, p. 38–39.

³² Delehaye 1904, p. 289–307.

următoare, *devandu voluntarisiorum*, Pargoire a demonstrat că este vorba de transcrierea eronată a cuvintelor *de vandu scithom*, adică în grecește ἐκ βάνδου Σκυθῶν. Așadar, soldații făceau parte din două unități, βάνδον τῶν Σκυθῶν și βάνδον τῶν βολουνταρίων³³. Această restituire a textului a fost acceptată în ediția din 1910 a *Acta Sanctorum*, în diverse lucrări ulterioare³⁴, precum și în traduceri³⁵. Termenul *bandon*, care, după cum arăta Haralambie Mihăescu, este de origine germanică, apare în diverse surse în secolele VI–VII. Un *bandon* era o unitate grupată sub un stindard (aceasta însemna inițial cuvântul) și care ar putea fi echivalată cu un batalion. Ele erau comandate de tribuni³⁶.

Pentru celălalt *bandon*, de *voluntarii*, s-a propus identificarea cu *Cohors VIII Voluntariorum*, care în *Notitia Dignitatum* era subordonată ducelui Arabiei și staționa la Ualtha (Khirbet ez-Zona). *Voluntarii* care au format primele cohorte cu acest nume erau sclavi eliberați în timpul lui Augustus³⁷. Și în acest caz, este imposibil de dovedit o continuitate a unității timp de peste două secole, neexistând alte informații despre prezența ei ulterioară în Arabia sau în provinciile vecine.

Cine ar putea fi acești sciți? La prima vedere s-ar putea face o legătură cu numele orașului Scythopolis de la nord de Ierusalim, dar în acest caz numele lor ar fi trebuit să sune Scythopolitani. Altă variantă, propusă de John Haldon, ar fi transmiterea numelui legiunii IV Scythica, menționată de *Notitia Dignitatum* în Siria la Oresa (Tayibeh)³⁸, dar și aceasta este exclusă, deoarece legiunea nu a mai fost atestată în secolele V–VI³⁹. De aceea, considerăm că este vorba tot de o amintire a numelui fostei provincii Scythia.

Din cauza atacurilor avarilor și slavilor, cea mai mare parte din regiunea europeană a Imperiului Bizantin a fost abandonată în primii ani de domnie ai lui Heraklios. Aceasta a implicat și mutarea trupelor care fuseseră dislocate în acele provincii, tot așa cum s-a procedat în cazul abandonării Daciei. Așa a apărut thema *Thrakesion* în Asia Mică. Forțele din care s-a constituit inițial această mare unitate de tip nou a armatei bizantine au provenit din militarii mutați din provincia Thracia, care a fost pierdută după marile atacuri ale avarilor și slavilor începute în 614. După anul 620, aceste trupe din Thracia au participat la războaiele contra Persiei, în Siria și Egipt, iar apoi contra arabilor. În Egipt, lupta înainte de pierderea acestei provincii o unitate de thraci, comandată de un anume Marinos⁴⁰. După marea înfrângere suferită la Yarmuk,

³³ Pargoire 1905, p. 40–43.

³⁴ *ASS Nov III*, 247–250; Guillou 1957, p. 399; Schmitt 2001, p. 217. În schimb, Hoyland 1997, p. 347–351, a contestat credibilitatea sursei. Kaegi 2003, p. 253, a arătat însă că argumentele sale nu rezistă (folosirea termenului *bandon* este dovada autenticității).

³⁵ Woods 2003, p. 144–146; Ken Wolf (<https://sites.google.com/site/canilup/home/martyrs-of-gaza-1>).

³⁶ Mihăescu 1993, p. 387, 389, 397; Ravegnani 2005, p. 186, 200; Haldon 1993, p. 47–48.

³⁷ NDOr, XXXVII. 33 (ed. Seeck, p. 81); Speidel 1978, p. 711; Kaegi 1975, 67; Haldon 1993, p. 53 (nota 35); Zuckerman 2004, p. 163.

³⁸ Haldon 1993, p. 53 (nota 35).

³⁹ NDOr, XXXIII. 23 (ed. Seeck, p. 70); Speidel 2000, p. 336–337.

⁴⁰ Nikephoros, p. 70, 71 (cap. 23); Lilie 1977, p. 27.

în anul 636, rămășițele armatei lui Heraklios, inclusiv aceste trupe provenite din Thracia, au fost instalate în vestul Asiei Mici, unde ulterior s-a format thema Thrakesion. Denumirea s-a menținut și după ce a început recrutarea locală a militarilor⁴¹.

Aceeași a fost și soarta trupelor care fuseseră dislocate în provincia Scythia, după ce aceasta a fost abandonată. Încă din anul 604, armata de acolo a fost trimisă în războiul contra Persiei, iar provincia a fost pierdută în jurul anului 614⁴². Ele nu puteau fi mutate decât tot acolo unde au ajuns și cele din Thracia, adică undeva în Orient.

Desigur că soldații care făceau parte din acel *bandon* din anul 637 nu mai erau originari din provincia Scythia, deoarece trecuse prea mult timp de la abandonarea ei. Denumirea unității s-a păstrat, însă, la fel ca în cazul trupelor din provincia Thracia transferate în Asia Mică. Această atestare a unui *bandon* de „sciți” nu este decât o dovadă că, după anul 614, trupele care fuseseră dislocate în provincia dunăreană au fost mutate undeva în partea orientală a imperiului.

“SCYTHIAN” AND “DACIAN” MILITARY IN EGYPT, ITALY AND PALESTINE, 6th–7th CENTURIES

ABSTRACT

Eight papyri dated between 546 and 570 found in Egypt mention the existence of a military unit composed of “Scythae”, garrisoned at Antaiopolis (Qau el-Kebir). A detachment was sent to watch a nearby monastery. The complete name of the unit was *Skythion Ioustinianon*, as it is recorded in some papyri. The funeral monument of one of these “Scythian” soldiers, named Rigimer, was found. The Germanic name of this man led to the supposition that these “Scythians” were in fact Ostrogoths moved from Italy to Egypt after the victory of Justinian. It is true that the Goths were sometimes called in this way, but this was an archaic word used only in the historical and oratorical works written in the 4th–6th centuries. This paper advances the idea that the origin of those military was the Roman province of Scythia, whose inhabitants were called “Scythians” in official texts from the 4th–6th centuries, as well as in historical writings from the same period (Sozomenos, Marcellinus Comes, Cassiodorus, Ioannes Antiochenus, Theophylact Simocatta). An analogy is provided by the name *Makedonon* given to another unit which acted in cooperation with those “Scythian” soldiers (its name remembers one of the Macedonian provinces). Another unit garrisoned in Egypt was the *numerus Dacorum* attested in 531. The name is also related to one of the provinces called Dacia, existing then. The *Scythae* were organized as a *numerus* too. Another *numerus Dacorum* is attested in the exarchate of Ravenna, at the beginning of the 7th century. It was moved there together with a *numerus* from Sirmium, after 582.

Other “Scythian” military men were mentioned by a hagiographic source in Gaza, the Palestinian city conquered by the Arabs in 637. The martyrdom of the 60 soldiers was recorded in a lost Greek text. The recovery of this original source made by J. Pargoire after a biased Latin translation has demonstrated that some of these soldiers belonged to a unit called *bandon ton Skythion*. It could be supposed that this name is also related with the former province of Scythia. After the Avarian and Slavic invasions which destroyed the Danubian *limes*, some troops were moved elsewhere. In this way appeared the *Thrakesion* theme, composed of military moved from Thrace and settled in the western Asia Minor. The name survived after the local recruitment had begun. The same was true for the troops

⁴¹ Lillie 1977, p. 26–28; Haldon 1993, p. 48.

⁴² Madgearu 1997, p. 323–324; Madgearu 2006, p. 156–157; Kardaras 2010, p. 103–104.

garrisoned in Scythia, after the abandonment of this province: they were displaced somewhere in the eastern part of the empire. Indeed, the soldiers who fought in that *bandon* in 637 were no more of “Scythian” origin, because it passed too much time from the retreat of the troops from that province. The name of the unit was preserved, as like as for the Thracians, who were moved after 614 in the East.

Keywords: Late Roman Army, *numerus*, *bandon*, *Scythia*, *Dacia Ripensis*, *Dacia Mediterranea*, *limes*.

BIBLIOGRAFIE

- ASS Nov III*
Carile, Cosentino 2004
Cascarino,
Sansilvestri 2009
Cățoi 2010
Croke 1995
Coulston 1991
Delehay 1904
Epistulae
Fiebiger 1905
Fournet, Gascou 1998
Gascou 1989
Gascou 1976
Gil 1997
Grosse 1920
Guillou 1957
Haldon 1993
Hoffmann 1969
- Acta Sanctorum Novembris*, tomus III, Bruxelles, 1910.
Carile, A., Cosentino, S., *Storia della marineria bizantina*, Bologna.
Cascarino, G., Sansilvestri, C., *L'esercito romano. Armamento e organizzazione, vol. III. Dal III secolo alla fine dell'impero d'occidente*, Rimini.
Cățoi, M.O., *În legătură cu localizarea sciților tomitani consemnați de Walafridus Strabo*, Pontica 43, p. 141–164.
Croke, B., *The Chronicle of Marcellinus. A translation and commentary (with a reproduction of Mommsen's edition of the text)* (Byzantina Australiensia, 7), Sydney.
Coulston, J., *The 'draco' standard*, Journal of Roman Military Equipment Studies. Dedicated to the Study of the Weapons, Armour, and Military Fittings of the Armies and Enemies of Rome and Byzantium 2, p. 101–114.
Delehay, H., *Passio Sanctorum Sexaginta Martyrum*, Analecta Bollandiana 23, p. 289–307.
Epistulae imperatorum pontificum aliorum inde ab a. CCCLXVII usque ad A. DLIII datae. Avellana quae dicitur collectio, recensuit commentario critico instruit indices adiecit Otto Guenther, Pars II Epistulae CV-CCXXXVIII (Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum, vol. XXXV), Praegae, Vindobonae, Lipsiae, 1898.
Fiebiger, O., *Draco, Draconarius*, RE, V, col. 1633–1634.
Fournet, J.L., Gascou, J., *Papyrus inédits d'Edfou de la collection de l'Ifao*, BIFAO 98, p. 171–196.
Gascou, J., *La table budgetaire d'Antaeopolis (P. Freer 08.45 c-d)*, în *Hommes et richesses dans l'Empire Byzantin (IVe-VIIe siècles)*, ed. C. Abadie-Reynal, I, Paris, p. 279–313.
Gascou, J., *P. Fouad 87: Les monastères pachômiens et l'État byzantine*, BIFAO 76, p. 157–184.
Gil, M., *A History of Palestine, 634–1099*, Cambridge.
Grosse, R., *Römische Militärgeschichte von Gallienus bis zum Beginn der byzantinischen Themenverfassung*, Berlin.
Guillou, A., *Prise de Gaza par les Arabes au VIIe siècle*, BCH 81, 1, p. 393–404.
Haldon, J., *Administrative Continuities and Structural Transformations in East Roman Military Organization ca. 580-640*, în *L'armée romaine et les Barbares du IIIe au VIIe siècle*, ed. F. Vallet, M. Kazanski (Association Française d'Archéologie Mérovingienne, Mémoires, 5), Paris, p. 45–53.
Hoffmann, D., *Die spätrömische Bewegungsheer und die Notitia Dignitatum*, Düsseldorf.

- Hoyland 1997 Hoyland, R., *Seeing Islam as others saw it: a survey and evaluation of Christian, Jewish, and Zoroastrian writings on early Islam*, Princeton.
- Hunt 1934 *Select papyri, in five volumes*, vol. II. *Non-literary papyri. Public Documents*. With an English translation by A.S. Hunt and C.C. Edgar Hunt, Cambridge (Massachusetts), London, 1934.
- Ioannes Antiochenus Ioannes Antiochenus, *Fragmenta ex Historia Chronica*. Introduzione, edizione critica e traduzione a cura di U. Roberto, Berlin, 2005.
- Jalabert, Mouterde, Mondésert 1955 Jalabert, L., Mouterde, R., Mondésert, C., *Inscriptions grecques et latines de la Syrie*. Tome IV, *Laodicée. Apamène*, Paris.
- Jean Rufus Jean Rufus, évêque de Maïouma. *Plérôphories, témoignages et révélations contre le Concile de Chalcédoine*. Version syriaque et traduction française, éditées par F. Nau, in *Patrologia Orientalis*, 8, Paris, 1912.
- Jones 1986 Jones, A.H.M., *The Later Roman Empire, 284–602. A Social, Economic and Administrative Survey*, ed. 2, vol. I, Baltimore.
- Kaegi 2003 Kaegi, Jr., W.E., *Heraclius, Emperor of Byzantium*, Cambridge
- Kaegi 1992 Kaegi, Jr., W.E., *Byzantium and the Early Islamic Conquests*, Cambridge.
- Kaegi 1975 Kaegi Jr., W. E., *Notes on Hagiographic Sources for Some Institutional Changes and Continuities in the Early Seventh Century*, „Vyzantina. Epistemonikon organon Kentrou Vyzantinon Ereuon Philosophikes Scholes Aristoteleiou Panepistemiou”, Thessaloniki, 7, p. 59–70.
- Kaiser 2011 Kaiser, A.M., *Daci und Sextodalmati. Zwei Truppen des magister militum praesentalis II Orientis in den Papyri* (Imperium and Officium Working Papers (IOWP) (<http://iowp.univie.ac.at>).
- Kardaras 2010 Kardaras, G., *To Vyzantio kai hoi Avaroi (6-9 ai.). Politikes, diplomatikes kai politismikes scheseis (Byzantium and the Avars (6th-9th c.). Political, diplomatic and cultural relations)*, Athena
- Lefebvre 1907 Lefebvre, G., *Recueil des inscriptions grecques-chrétiennes d’Égypte*, Le Caire.
- Lilie 1977 Lilie, R.J., *„Thrakien” und „Thrakesion”. Zur byzantinischen Provinzorganisation am Ende des 7. Jahrhunderts*, JÖB 26, p. 7–47.
- Madgearu 2006 Madgearu, A., *The End of the Lower Danube Limes: a Violent or a Peaceful Process ?*, SAA 12, p. 151–168.
- Madgearu 1997 Madgearu, A., *The Downfall of the Lower Danubian Late Roman Frontier*, RRH 36, 3–4, p. 315–336.
- Marini 1805 Marini, G., *I papiri diplomatici raccolti ed illustrati*, Roma.
- Martindale 1992 Martindale, J. R., *The Prosopography of the Later Roman Empire*, III B (527–641), Cambridge.
- Maspero 1912 Maspero, J., *Organisation militaire de l’Égypte byzantine* (Bibliothèque de l’École pratique des hautes études. Section des sciences historiques et philologique, 201), Paris.
- Maspero 1911 Maspero, J., *Catalogue general des antiquités égyptiennes du Musée du Caire. Nos 67001–67124. Papyrus grecs d’époque byzantine*, I, Le Caire.
- Maspero 1910 Maspero, J., *Études sur les papyrus d’Aphrodité. II. Flavios Marianos, duc de Thebaïde*, BIFAO 7, p. 97–119.
- Maspero 1908 Maspero, J., *Études sur les papyrus d’Aphrodité. I. Un procès administratif sous le règne de Justinien*, BIFAO 6, p. 75–90
- Mihăescu 1993 Mihăescu, H., *La romanité dans le Sud-Est de l’Europe*, Bucarest.
- Nikephoros Nikephoros Patriarch of Constantinople *Short History*. Text, Translation, and Commentary by C. Mango (Corpus Fontium Historiae Byzantinae, Series Washingtoniensis, XIII), Washington DC, 1990.

- Pargoire 1905 Pargoire, J., *Les LX soldats martyrs de Gaza*, Échos d'Orient. Revue bimestrielle de théologie, de droit canonique, de liturgie, d'archéologie, d'histoire et de géographie orientales 8, 50, p. 40–43
- Pillon 2002 Pillon, M., *L'exode des "Sermésiens" et les grandes migrations des Roumains de Pannonie dans les Balkans durant le Haut Moyen Âge*, Études Balkaniques 38, 3, p. 103–141.
- Pollard 2000 Pollard, N., *Soldiers, Cities, and Civilians in Roman Syria*.
- Rance 2005 Rance, Ph., *Narses and the Battle of Taginae (Busta Gallorum) 552: Procopius and sixth century warfare*, Historia 54, 4, p. 424–472.
- Ravegnani 2005 Ravegnani, G., *Le unità dell'esercito bizantino nel VI secolo tra continuità e innovazione*, in *Alto medioevo mediterraneo*, a cura di S. Gasparri, Firenze, p. 185–205.
- Ravegnani 2004 Ravegnani, G., *I bizantini e la guerra. L'età di Giustiniano*, Roma.
- Richardot 2005 Richardot, Ph., *La fin de l'armée romaine (284-476). 3e édition revue et augmentée avec une traduction de la Notitia Dignitatum*, Paris.
- Schmitt 2001 Schmitt, O., *Untersuchungen zur Organisation und zur Militärischen Stärke oströmischer Herrschaft im Vorderen Orient zwischen 628 und 633*, ByzZ 94, 1, p. 197–229.
- Speidel 2000 Speidel, M. A., *Legio IV Scythica*, in *Les légions de Rome sous le Haut-Empire. Actes du Congrès de Lyon (17-19 septembre 1995) rassemblés et édités par Y. Le Bohec avec la collaboration de C. Wolff*, Lyon, p. 327–337.
- Speidel 1985 Speidel, M., *The Master of the Dragon Standards and the Golden Torc: An Inscription from Prusias and Prudentius' Peristephanon*, Transactions of the American Philological Association New Series 115, p. 283–287.
- Speidel 1978 Speidel, M.P., *The Roman Army in Arabia*, ANRW II, 8, p. 687–730.
- Steppa 2004 Steppa, J. E., *Heresy and Orthodoxy: The Anti-Chalcedonian Hagiography of John Rufus*, in *Christian Gaza in late antiquity*, ed. by B. Bitton-Ashkelony, A. Kofsky, Leiden, Boston, p. 89–106.
- Tomlin 2000 Tomlin, R., *The Legions in the Late Empire*, in *Roman Fortresses and their Legions. Papers in honour of George C. Boon*, ed. R. J. Brewer, Society of Antiquaries of London/National Museums & Galleries of Wales, London, Cardiff, p. 159–181.
- Trombley 2004 Trombley, F., *Epigraphic Data on Village Culture and Social Institutions: An Interregional Comparison (Syria, Phoenice Libanensis and Arabia)*, in Bowden, W., Lavan, L., Machado, C. (eds.), *Recent Research on the Late Antique Countryside (Late Antique Archaeology, 2)*, Leiden – Boston, p. 73–101.
- Woods 2003 Woods, D., *The 60 Martyrs of Gaza and the Martyrdom of Bishop Sophronius of Jerusalem*, Aram. Society for Syro-Mesopotamian Studies 15, p. 144–146.
- Zuckerman 2004 Zuckerman, C., *L'armée*, in *Le Monde byzantin, I. L'Empire romain d'Orient (330–641)*, sous la direction de C. Morrisson, Paris.
- Zuckerman 1998 Zuckerman, C., *Legio V Macedonica in Egypt. CPL 199 revisited*, Tyche 3, p. 279–287.

DATELE RADIOCARBON DIN AȘEZAREA APARTINÂND EPOCII BRONZULUI DE LA ROTBAV (JUD. BRAȘOV, ROMÂNIA)

LAURA DIETRICH*

În memoria lui Radu Ștefănescu

Rezumat: Studiul de față prezintă șase date radiocarbon din așezarea multistratificată de la Rotbav – „La Pârâuț”, jud. Brașov. Probele au fost prelevate din oase de animale, iar analizele efectuate în cadrul laboratorului de radiometrie din Heidelberg. Însemnătatea lor este susținută nu numai de raritatea datărilor absolute pentru epoca bronzului din Transilvania, dar și de contextul lor stratigrafic unic. În cele ce urmează, este oferită o scurtă descriere a contextelor acestor probe și a celor șase faze de locuire de la Rotbav, pentru ca o analiză detaliată să fie prezentată în monografia sitului¹.

Cuvinte-cheie: Rotbav – „La Pârâuț”, așezare, epoca bronzului, date ¹⁴C, culturile Wietenberg, Noua și Gáva, sud-estul Transilvaniei.

Situl arheologic de la Rotbav – „La Pârâuț” a fost cercetat între anii 1970–1973 de către Alexandru Vulpe și Mariana Marcu și între anii 2005–2013 de către Laura Dietrich, Oliver Dietrich și Alexandru Vulpe, instituțiile organizatoare ale cercetării fiind Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București, și Muzeul Județean de Istorie, Brașov². Cercetarea a fost finanțată, în principal, de către Ministerul Culturii și Cultelor, cu o contribuție importantă din partea Muzeului Județean de Istorie Brașov și Society of Exploration Geophysicists (cercetări geofizice). Datările radiocarbon, prezentate în studiul de față, au putut fi realizate prin intermediul proiectului *Atlasul arheologic al României din paleolitic până în anul 1000 p. Chr. Redefinirea epocilor și orizonturilor cultural-cronologice din perspectiva datelor oferite de cercetările interdisciplinare* (Grant PNCD II, programul *Idei ID_664*), probele fiind analizate în cadrul laboratorului de radiometrie din Heidelberg (fig. 3–6).

Situl arheologic se află în sud-estul Transilvaniei, în județul Brașov, pe o terasă înaltă a râului Olt, în imediata apropiere a șoselei naționale E 60, și acoperă o suprafață de aproximativ 4 ha (fig. 1). În anii '70 a fost cercetată, cu precădere, partea vestică a platoului, în timp ce săpăturile recente s-au axat mai ales pe centrul acestuia. În deceniul opt al secolului trecut s-a observat că în Rotbav există o

* Deutsches Archäologisches Institut, Berlin; e-mail: laura.dietrich@dainst.de.

¹ Dietrich 2014.

² Dietrich L., Dietrich O., Vulpe 2006; 2007; 2008; 2009; 2010.

așezare aparținând culturii Wietenberg, suprapusă de alta, aparținând culturii Noua. Au fost documentate și urme de locuire aparținând culturii Gáva. Observațiile stratigrafice au fost confirmate de cercetările recente. În prezent, ca urmare a observațiilor mai vechi și mai noi făcute cu prilejul săpării așezării din epoca bronzului³, se poate discuta despre existența a șase locuiri suprapuse (fig. 2). Primele trei faze de locuire aparțin culturii Wietenberg (Rt. 1–3), următoarele două culturii Noua (Rt. 4–5), iar cea mai recentă poate fi atribuită culturii Gáva (Rt. 6). Fazele de locuire observate la Rotbav nu trebuie confundate cu fazele de evoluție a culturilor mai sus menționate, stabilite în cea mai mare parte pe baza ceramicii fine⁴; ele au relevanță doar pentru situl de la Rotbav și probabil pentru sud-estul Transilvaniei.

Locuirea Wietenberg este caracterizată prin case mici de suprafață, rectangulare, cu suprafața între 20–25 m², construite din pari și chirpici, cu podea din lut bătut. Au fost descoperite numeroase complexe de tipul gropilor și vetrelor, care atestă o locuire intensă. Ceramica de la Rotbav are particularități care se întâlnesc doar în sud-estul Transilvaniei⁵, însă prezintă și anumite similitudini cu ceramica Wietenberg din restul acestei provincii⁶. O mare parte a ceramicii grosiere rămâne constantă în ceea ce privește formele, decorurile și tehnicile de producere, însă anumite forme și decoruri ale ceramicii fine evoluează distinct pe parcursul celor trei faze de locuire. Astfel, faza cea mai timpurie este caracterizată printr-o ceramică decorată geometric, vasele tipice fiind pântecoase, cu gâtul strâmt. În faza a doua apar forme mai joase și deschise, iar decorul are ca element principal ornamentul în formă de „S”. Cum am mai precizat și în alte rânduri⁷, acest decor nu poate fi numit spiralic, întrucât elementul de bază nu este spirala, ci cârligul; de aceea, denumirea de decor pseudospiralic din cârlige în formă de „S” este mai potrivită pentru a descrie acest tip de ornamentație. A treia și ultima fază de locuire de la Rotbav conține forme ceramice asemănătoare, mai degrabă joase și deschise, în cazul ceramicii fine. În decorație apare ca element nou motivul în formă de „Z” (decorul pseudomeandric) care constituie, alături de cel în formă de „S”, elemente de bază ale compozițiilor ornamentale.

Depunerile de resturi (menajere etc.) care pot fi legate cronologic de cele trei niveluri stratigrafice Wietenberg prezintă multe similitudini (spre exemplu, culoare și consistență asemănătoare), și sunt, în comparație cu cele din depunerile ulterioare, Noua și Gáva, relativ sărace în material osteologic. Din acest motiv, recoltarea de probe destinate datării cu radiocarbon a întâmpinat dificultăți, oasele fiind mici și fragmentate. Din faza cea mai timpurie (Rt. 1) nu au putut fi recoltate probe utilizabile. Din faza mijlocie (Rt. 2) a fost recoltată o probă (fig. 3, nr. 3, Hd-28203: 3547±24 BP) din stratul de depuneri de lângă locuințe, însă rezultatele

³ La Rotbav există, în partea vestică a sitului, și o locuire Coțofeni, care nu va fi discutată, însă, în articolul de față.

⁴ Pentru cultura Wietenberg: Boroffka 1994; pentru cultura Noua: Florescu 1964; Florescu 1991; pentru cultura Gáva: Ciugudean 2011, cu bibliografia.

⁵ De exemplu, Cavruc, Rotea 2000.

⁶ Boroffka 1994.

⁷ Dietrich L., Dietrich O. 2011.

nu sunt concludente. Calibrarea cu programul OxCal⁸ (fig. 4) oferă o probabilitate de 69% de încadrare între 1954 și 1867 cal BC și de 25% între 1848 și 1774 cal BC. Chiar și luând în considerare a doua perioadă, între jumătatea secolului al XIX-lea și jumătatea secolului al XVIII-lea, această datare, pentru ceramica decorată cu „S”-uri, pare destul de înaltă (vezi mai jos), presupunând o încadrare cronologică și mai timpurie pentru prima fază de locuire și ceramica având decor geometric. Data de la Rotbav poate oferi un prim indiciu, însă nu este suficientă pentru stabilirea poziției cronologice a ceramicii Wietenberg cu „S”-uri în sud-estul Transilvaniei și trebuie privită cu rezervă până la apariția altor rezultate.

Deosebit de interesante sunt rezultatele obținute pentru cea mai târzie fază Wietenberg de la Rotbav, Rt. 3 (fig. 3, nr. 1–2, Hd-27967: 3195±19 BP și Hd-27989:3174±16 BP). Prin calibrarea cu programul OxCal, se obține o probabilitate de 95% de datare în prima jumătate, mai exact, primele trei sferturi ale secolului al XV-lea. Probele (oase de animal) au fost prelevate de la baza stratului de resturi de lângă locuințe, ce conține atât ceramică decorată cu „S”-uri, cât și cu „Z”-uri. La momentul în discuție, acest tip de ceramică era deja în folosință.

Locuirile Noua (Rt. 4 și Rt. 5) sunt caracterizate prin locuințe de suprafață, cu podelele construite dintr-o amestecătură de pământ și calcar. Contururile caselor nu au putut fi surprinse cu exactitate, însă spațiul locuințelor se caracterizează printr-o mare concentrare de material (ceramică și oase), fiind diferite sub acest aspect față de locuirile Wietenberg. Faza timpurie a locuirii Noua (Rt. 4) conține, pe lângă structuri de locuit, și un cenușar⁹. Acesta a fost săpat în proporție de aproximativ 30% și are diametrul estimat între 25 și 30 m. Respectiva structură a fost construită inițial la marginea spațiului locuit, într-un bazin adâncit, și folosită pe parcursul unei perioade mai mari de timp (vezi fig. 3, nr. 4–5). Cenușarul poate fi interpretat ca loc special pentru confecționarea produselor din piele, fiind în același timp și un spațiu cultic, central, festiv al comunității¹⁰. După umplere, cenușarul a fost acoperit de depunerile aparținând locuirii târzii Noua (Rt. 5). Din această fază au fost documentate până acum doar locuințe, nu însă și alte cenușare. Ceramica din cele două aşezări Noua se încadrează, în general, în parametrii cunoscuți din alte aşezări¹¹. Nu se poate observa o evoluție de la o fază la alta nici în ceea ce privește formele, decorul sau maniera de producere a ceramicii, însă anumite categorii ale ceramicii fine, cum ar fi, de exemplu, vasele cu două torți de tip kantharos și ceștile, se concentrează, cu precădere, în cenușar. În ceea ce privește ceramica grosieră, s-a putut observa cu claritate o schimbare în modul de producere față de cea specifică locuirilor Wietenberg, însă o continuitate în raport cu faza următoare, Gáva. Analiza manierei de producere a ceramicii grosiere a relevat clar existența a două tradiții, prima specifică primelor trei faze de locuire

⁸ <https://c14.arch.ox.ac.uk/oxcal.html>.

⁹ Dietrich 2012.

¹⁰ Dietrich 2013a.

¹¹ Florescu 1964; Florescu 1991; Sava 2002, p. 25–37.

(Rt. 1–3, Wietenberg) și a doua specifică ultimelor trei faze de locuire (Rt. 4–6, Noua și Gáva).

Probele (oase de animal) pentru faza timpurie au fost prelevate în ambele cazuri din cenușar, însă de la adâncimi diferite, iar proba pentru faza târzie (Rt. 5) din stratul de resturi de lângă locuințe. Datările (fig. 3, nr. 4–5, Hd-27972: 3085±23 BP și Hd-28276: 3196±30 BP) indică existența cenușarului pe o perioadă mai mare de timp, în linii mari în secolele XVI–XIII a.Chr. Data prelevată de la baza cenușarului, cu o probabilitate de 95% între 1518 și 1415 cal BC, pare destul de timpurie și se suprapune parțial cu cele din locuirea Wietenberg târzie, având aceeași valoare statistică (fig. 6). Aceasta nu indică însă și o datare identică. O suprapunere temporală parțială a așezărilor Wietenberg (faza târzie) și Noua (faza timpurie) ar fi, luând în considerație curba de calibrare, la fel de probabilă ca și succesiunea lor într-o perioadă scurtă de timp. Ținând seama și de contextul arheologic, unde locuirea Noua timpurie (Rt. 4) suprapune evident locuirea Wietenberg târzie (Rt. 3), este plauzibilă o încadrare cronologică a locuirii Wietenberg cel târziu până în primele trei sferturi ale secolului al XV-lea și o datare probabilă a construirii cenușarului ulterior acestei date, în ultimul sfert al secolului al XV-lea (compară fig. 4–6). Dacă luăm în considerare o suprapunere parțială între Wietenberg târziu (Rt. 3) și Noua timpurie (Rt. 4), atunci structurile Wietenberg contemporane ar trebui să existe în altă parte a platoului, necercetată până acum.

Cealaltă dată din cenușar, cu o probabilitate de 95% între 1415–1282 cal BC, indică o perioadă mai lungă de funcționare a acestuia, însă nu mai târziu de secolul al XIII-lea, după cum indică și proba din stratul Noua târziu (Rt. 5), care acoperă cenușarul (fig. 3, nr. 6, Hd-28321: 2994±19 BP).

Ultima fază de locuire aparține culturii Gáva (Rt. 6). O schimbare evidentă față de locuirile Noua anterioare se observă în aspectul așezării, care se caracterizează în această ultimă fază prin locuințe de dimensiuni mari, cu lungimea de până la 12 m, semiadâncite. Este foarte posibil ca acest mod nou de construcție să reprezinte adaptarea la un climat mult mai rece, o răcire însemnată după 1200 fiind luată în considerare¹². Locuințele par a fi dispuse la distanțe relativ egale unele față de altele, în spațiul din jurul lor aflându-se vetre și gropi de provizii. Ceramica grosieră păstrează tradiția anterioară Noua, însă ceramica fină este înlocuită cu o categorie specială a ceramicii canelate, de culoare roșie-neagră. Apariția acestei ceramici poate fi observată încă din fazele Noua, iar situația de la Rotbav poate fi explicată mai degrabă prin adoptarea unei noi mode ceramice decât printr-un „schimb de populație” între Noua și Gáva¹³. Și din această fază au fost prelevate probe, însă datele nu au parvenit autoarei până în momentul publicării studiului de față.

Publicarea datelor ¹⁴C de la Rotbav îmbogățește baza de date absolute, din păcate încă foarte săracă, a epocii bronzului din România. Rezultatele sunt, desigur, insuficiente pentru o comparație detaliată cu alte situri și trebuie

¹² Feurdean *et alii* 2008.

¹³ Dietrich 2013b.

completate cu noi probe, atât de la Rotbav, cât şi din alte situri din sud-estul Transilvaniei, pentru stabilirea unei cronologii în această regiune. Chiar dacă cele şase date radiocarbon de la Rotbav sunt insuficiente pentru stabilirea unei serii cronologice, se pot avansa câteva concluzii cu caracter preliminar. În primul rând, datările locuirilor Wietenberg sugerează prezenţa acestui stil ceramic în sud-estul Transilvaniei înainte de secolul al XIX-lea (este de văzut dacă şi alte date radiocarbon vor confirma această încadrare cronologică timpurie) şi, cel puţin, până în primele trei sferturi ale secolului al XV-lea a.Chr. Este sigur că, cel târziu până la această ultima dată, atât ceramica Wietenberg decorată cu „S”-uri, cât şi cea decorată cu „Z”-uri, existau în această regiune. În al doilea rând, rezultatele obţinute prin datarea cu radiocarbon a fazei timpurii de locuire Noua (Rt. 4) indică un moment destul de timpuriu, probabil în ultimul sfert al secolului al XV-lea, pentru apariţia „fenomenului” Noua în sud-estul Transilvaniei, indiferent dacă acest „fenomen” este explicat printr-o migraţie¹⁴ sau este văzut drept rezultatul unei dezvoltări locale¹⁵. Cenuşarul de la Rotbav este, probabil, unul dintre cele mai timpurii din această regiune, iar elemente Noua, asemănătoare cu cele din Moldova şi Basarabia, se întâlnesc cu precădere în partea estică a sud-estului Transilvaniei. În al treilea rând, preluarea ceramicii canelate în această regiune se produce cel mai devreme după secolul al XIII-lea, mai probabil după sec. XII, chiar dacă elemente de acest tip apar la Rotbav treptat, încă din vremea locuirilor Noua. Probabil, partea vestică a sud-estului Transilvaniei, unde domină încă tradiţia Wietenberg¹⁶, preia respectivele elemente mai devreme, însă, în general, regiunea este printre ultimele din Transilvania în care apare acest stil ceramic¹⁷.

Chiar dacă în ultimul timp s-au înmulţit datările absolute pentru epoca bronzului mijlociu şi târziu¹⁸, precum şi încercările de a stabili o cronologie absolută a epocii bronzului în Transilvania, baza de date este insuficientă pentru o comparaţie cu alte regiuni. Din aceste considerente, este indicat ca datele publicate în studiul de faţă să fie folosite la momentul actual cu precădere în contextul evoluţiei aşezării de la Rotbav şi pentru cronologia epocii bronzului din sud-estul Transilvaniei, la fel cum şi evoluţia anumitor stiluri ceramice ar trebui urmărită în primul rând local şi în situaţii stratigrafice clare. O analiză pe baze regionale sau microregionale este indicată, mai ales în situaţia în care dezvoltările regionale specifice şi lipsa aşezărilor cu mai multe depuneri succesive aparţinând epocii bronzului îngreunează posibilitatea corelaţiilor cu alte situri din afara sud-estului Transilvaniei.

¹⁴ Hänsel 1976, p. 65–73.

¹⁵ Vulpe 1995.

¹⁶ Dietrich 2013b.

¹⁷ Vezi în acest sens şi Metzner-Nebelsick 2012.

¹⁸ De exemplu, pentru cultura Wietenberg: Popa, Boroffka 1996, p. 56; Kacsó 2004, p. 60; pentru cultura Noua: László 2006, p. 131–132, fig. 7; Sava, Kaiser 2011, p. 377–397; pentru cultura Gáva pe teritoriul Transilvaniei: Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010, p. 223–225; pentru cultura Gáva pe teritoriul Bucovinei: László 2010; pentru epoca bronzului mijlociu şi târziu din estul Transilvaniei: Harding, Kavruk 2010, p. 150–153, tab. 1, p. 163, fig. 32.

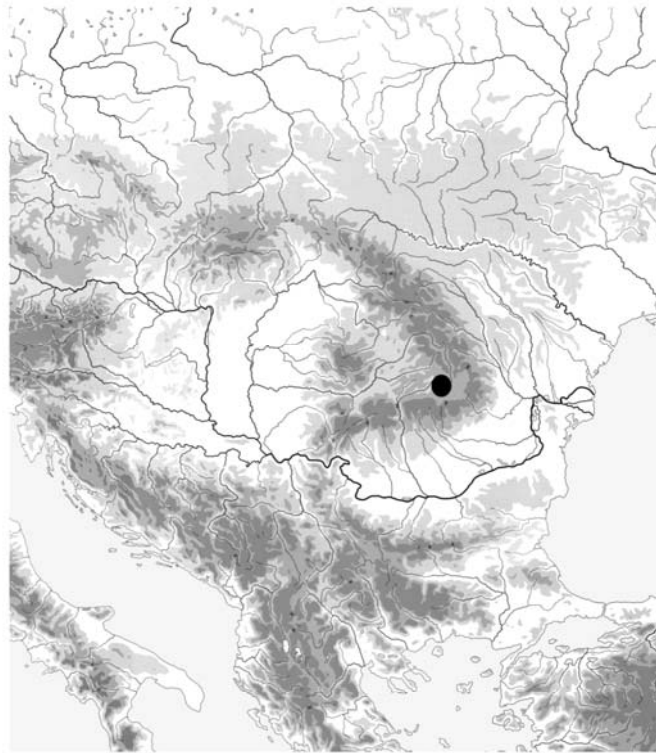

Fig. 1. Așezarea de la Rotbav (foto Oliver Dietrich).

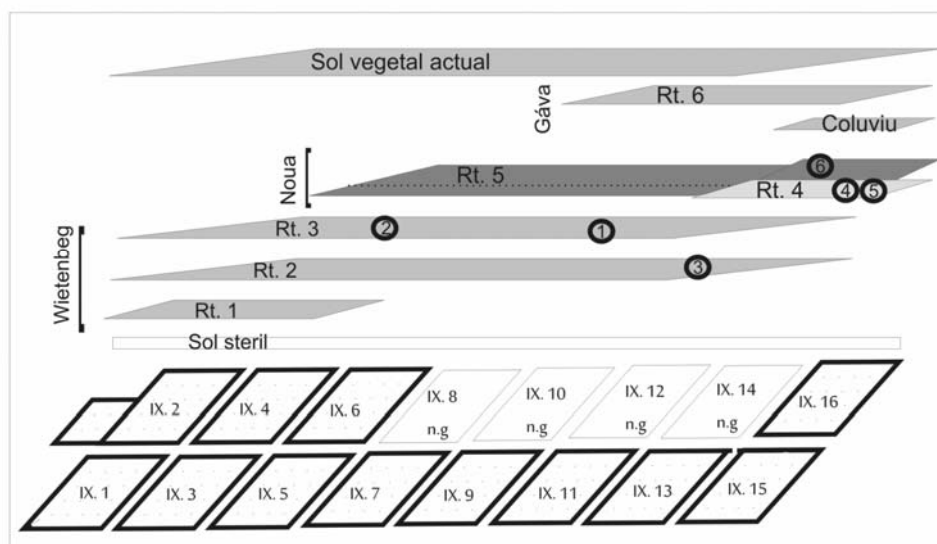

Fig. 2. Schema situației stratigrafice de la Rotbav.

Cod laborator	Denumirea probei	Complex	Vârsta radiocarbon BP	Date calibrate (OxCal)
1. Hd-27967	RT LP 31	S. IX. 11, Q E 31, Rt. 3	3195±19	1501-1430 (95,4%)
2. Hd-27989	RT LP 30	S. IX. 6, Q H 16, Rt. 3	3174±16	1497-1416 (95,4%)
3. Hd-28203	RT LP 33	S. IX. 13, Q E 37, Rt. 2	3547±24	1954-1867 (69,5%) 1848-1774 (25,9%)
4. Hd-27972	RT LP 29	S. IX. 16, Q J 44, Rt. 4	3085±23	1415-1282 (95,4%)
5. Hd-28276	RT LP 28	S IX. 16, Q H 46, Rt. 4	3196±30	1518-1415 (95,4%)
6. Hd-28321	RT LP 32	S IX. 15, Q C 46, Rt. 5	2994±19	1284-1157 (88,6%) 1146-1128 (6,8%)

Fig. 3. Datele ^{14}C de la Rotbav, măsurate în laboratorul de radiometrie din Heidelberg.

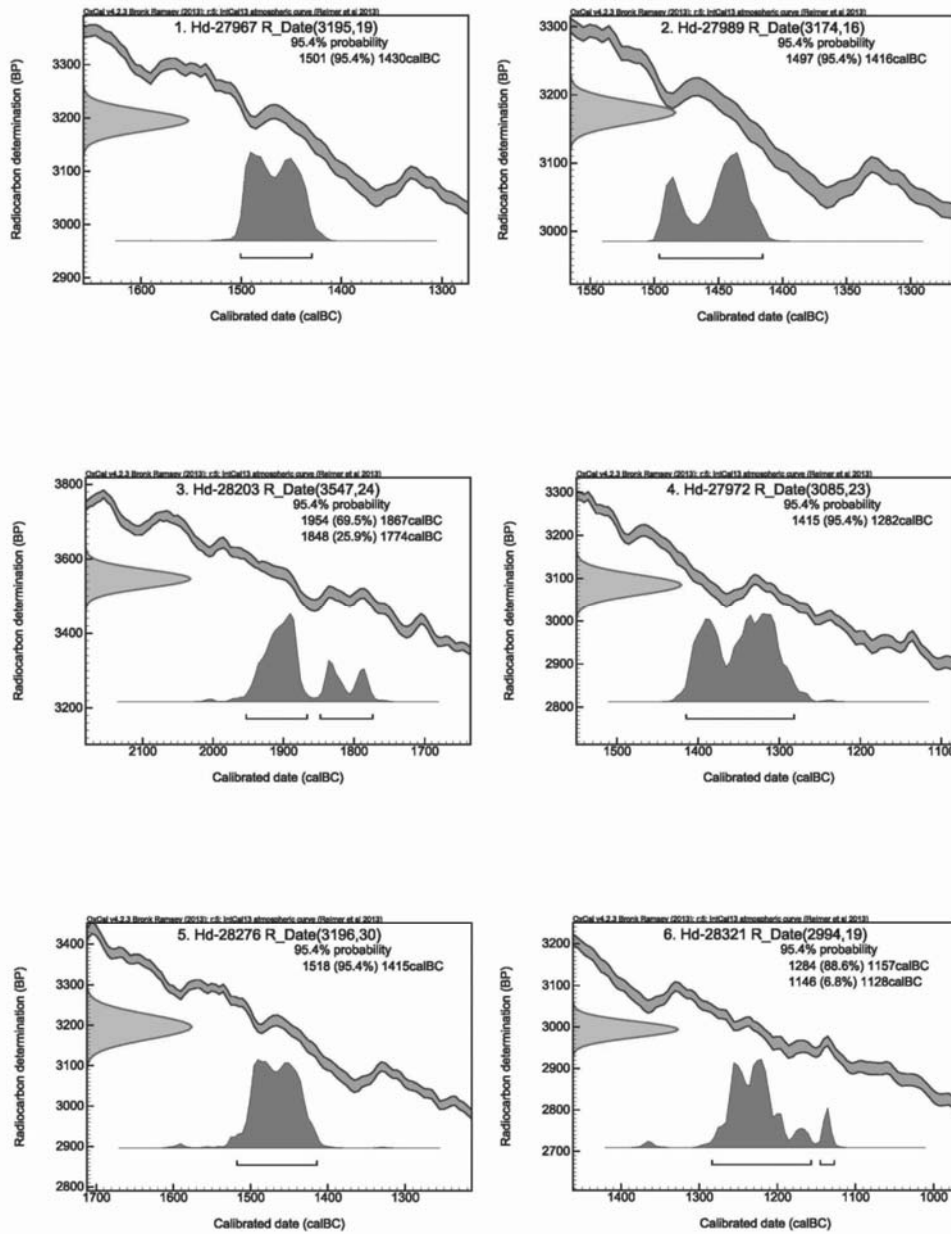

Fig. 4. Datele ^{14}C de la Rotbav, calibrate cu programul OxCal.

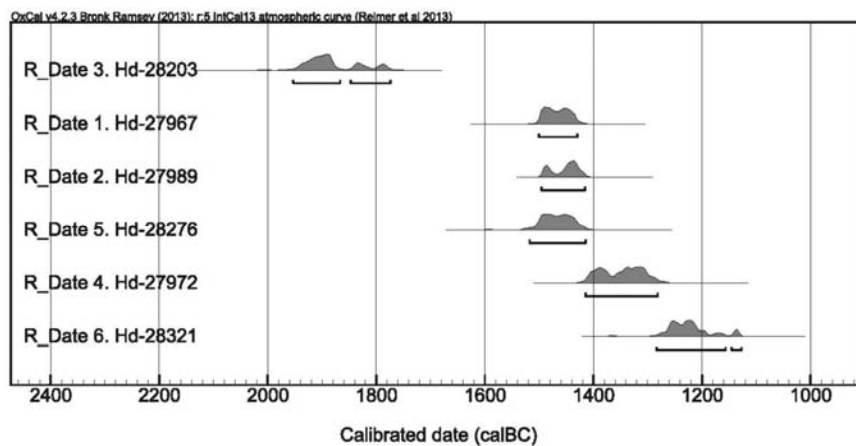

Fig. 5. Datele ^{14}C de la Rotbav, calibrate cu programul OxCal.

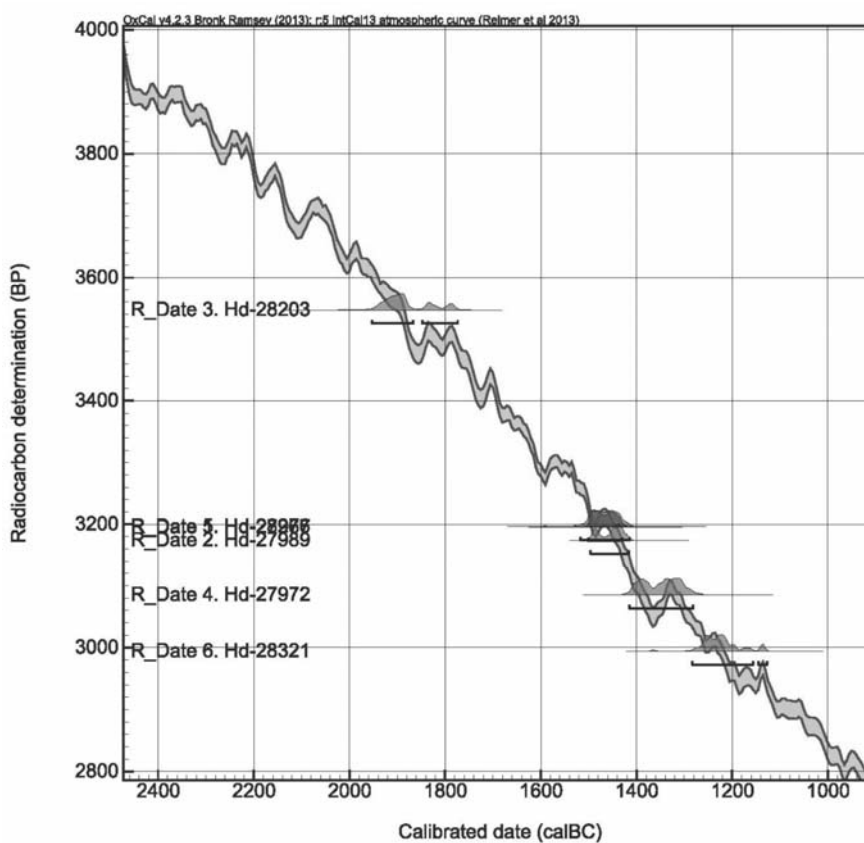

Fig. 6. Datele ^{14}C de la Rotbav, calibrate cu programul OxCal.

THE RADIOCARBON DATES FROM THE BRONZE AGE SETTLEMENT
AT ROTBAV (BRAȘOV COUNTY, ROMANIA)

ABSTRACT

In the present study six radiocarbon dates for the multi-layered Bronze Age settlement of Rotbav – “La Pârâu” in southeastern Transylvania are published. The bone samples were dated at the Heidelberg radiocarbon laboratory. The importance of this new data series lies not only in the general rarity of absolute dates for the Transylvanian Bronze Age, but also in their clear stratigraphic contexts. The article presents a short discussion of these contexts and the six settlement phases attested at Rotbav. An in-depth discussion and analysis will be included in the monograph on the site.

Keywords: Rotbav – „La Pârâu”, Bronze Age settlement, radiocarbon dates, Wietenberg, Noua and Gáva cultures, southeastern Transylvania.

BIBLIOGRAFIE

- Boroffka 1994 Boroffka, N., *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa*, UPA 19, Bonn.
- Cavruc, Rotea 2000 Cavruc, V., Rotea, M., *Locuirea Wietenberg de la Păuleni (campaniile 1999–2000)*, *Angustia* 5, p. 155–172.
- Ciugudean 2011 Ciugudean, H., *Periodizarea culturii Gáva în Transilvania în lumina noilor cercetări*, *Apulum* 48, p. 69–102.
- Dietrich 2012 Dietrich, L., *Was sind die „Aschehügel” der Noua-Kultur? Das Beispiel aus Rotbav (Südostsiebenbürgen)*, în Heske, I., Horejs, B. (Hrsg.), *Bronzezeitliche Identitäten und Objekte: Beiträge aus den Sitzungen der AG Bronzezeit auf der 80. Tagung des West- und Süddeutschen Verbandes für Altertumsforschung in Nürnberg 2010 und dem 7. Deutschen Archäologiekongress in Bremen 2011*, UPA 221, Bonn, p. 207–218.
- Dietrich 2013a Dietrich, L., *Visible workshops for invisible commodities. Leatherworking in the Late Bronze Age Noua culture’s ‘ashmounds*, în Ailincăi, S.C., Țârlea, A., Micu, C. (eds.), *Din preistoria Dunării de Jos. 50 de ani de la începutul cercetărilor arheologice la Babadag (1962–2012)*, Actele conferinței “Lower Danube Prehistory. 50 years of excavations at Babadag”, Tulcea, 20–22 septembrie 2012 / *Lower Danube Prehistory. 50 years of excavations at Babadag (1962–2012)*. Proceedings of “Lower Danube Prehistory. 50 years of excavations at Babadag” Conference, Tulcea, September 20th–22th, Brăila, p. 227–246.
- Dietrich 2013b Dietrich, L., *Interpretationsmodelle unterschiedlicher Verteilungsmuster bronzzeitlicher Fundorte in Siebenbürgen*, în Hansen, S., Meyer, M. (Hrsg.), *Parallele Raumkonzepte*, Topoi, Berlin Studies of the Ancient World, Berlin, p. 201–218.
- Dietrich 2014 Dietrich, L., *Die mittlere und späte Bronzezeit und die ältere Eisenzeit in Südostsiebenbürgen aufgrund der Siedlung von Rotbav*, UPA 248, Bonn.
- Dietrich L., Dietrich O.,
Vulpe 2006 Dietrich, L., Dietrich, O., Vulpe, A., *Rotbav, comuna Feldioara, județul Brașov, Punct „La Pârâu”*, CCA, campania 2005, p. 302–304, nr. 160.

- Dietrich L., Dietrich O., Vulpe 2007 Dietrich, L., Dietrich, O., Vulpe, A., *Rotbav, comuna Feldioara, judeţul Braşov, Punct „La Pârâu”*, CCA, campania 2006, p. 301–303, nr. 154.
- Dietrich L., Dietrich O., Vulpe 2008 Dietrich, L., Dietrich, O., Vulpe, A., *Rotbav, comuna Feldioara, judeţul Braşov, Punct „La Pârâu”*, CCA, campania 2007, p. 262–263, nr. 145, pl. 58.
- Dietrich L., Dietrich O., Vulpe 2009 Dietrich, L., Dietrich, O., Vulpe, A., *Rotbav, comuna Feldioara, judeţul Braşov, Punct „La Pârâu”*, CCA, campania 2008, p. 187–188, nr. 76.
- Dietrich L., Dietrich O., Vulpe 2010 Dietrich, L., Dietrich, O., Vulpe, A., *Rotbav, comuna Feldioara, judeţul Braşov, Punct „La Pârâu”*, CCA, campania 2009, p. 164–165, nr. 65.
- Dietrich L., Dietrich O. 2011 Dietrich, L., Dietrich, O., *Wietenberg ohne Mykene? Gedanken zu Herkunft und Bedeutung der Keramikverzierung der Wietenberg-Kultur*, PZ 86, 1, p. 67–84.
- Feurdean *et alii* 2008 Feurdean, A., Klotz, S., Mosbrugger, V., Wohlfarth, B., *Pollen-based quantitative reconstructions of Holocene climate variability in NW Romania*, Palaeogeography, Palaeoclimatology, Palaeoecology 260, p. 494–504.
- Florescu 1964 Florescu, A.C., *Contribuţii la cunoaşterea culturii Noua*, ArhMold 2–3, p. 143–216.
- Florescu 1991 Florescu, A.C., *Repertoriul culturii Noua-Coslogeni din România. Aşezări şi necropole*, CCDJ 9.
- Harding, Kavruk 2013 Harding, A., Kavruk, V., *A prehistoric salt production site at Băile Figa, Romania*, EurAnt 16, 2010, p. 131–167.
- Hänsel 1976 Hänsel, B., *Beiträge zur regionalen und chronologischen Gliederung der älteren Hallstattzeit an der unteren Donau*, Beiträge zur ur- und frühgeschichtlichen Archäologie des Mittelmeer-Kulturräume 16–17, Bonn.
- Kacsó 2004 Kacsó, C., *Mărturii arheologice*, Baia Mare.
- László 2006 László, A., *Über die Beziehungen, die kulturelle und chronologische Lage der Bronzefunde vom Typ Ópályi-Uriudrajna de Jos-Lozova-Pobit Kamák*, în Kopal', J. (Hrsg.), *Bronzezeitliche Depotfunde-Problem der Interpretation*, Materialien der Festkonferenz für Tibor Lehoczky zum 175. Geburtstag, Ushhorod, p. 124–143.
- László 2010 László, A., *Zur Chronologie der späten Bronzezeit und der älteren Hallstattperiode im nordöstlichen Karpatenraum. Die Radiocarbonatierung der Gáva-Holíhrady Siedlung von Siret (Bukowina)*, în Marta, L. (Hrsg.), *Das Ende des 2. Jahrtausendes v. Chr auf der Theiß-Ebene und Siebenbürgen*, Symposium Satu Mare 18–19 iulie 2008, StComSatuMare 26, 1, p. 121–132.
- Metzner-Nebelsick 2012 Metzner-Nebelsick, C., *Channelled pottery in Transylvania and beyond – ritual and chronological aspects*, în Marta, L. (Hrsg.), *Die Gáva-Kultur in der Theißebene und Siebenbürgen*, Symposium Satu Mare 17–18 Juni 2011, StComSatuMare 28, 1, p. 65–82.
- Metzner-Nebelsick, Kacsó, Nebelsick 2010 Metzner-Nebelsick, C., Kacsó, C., Nebelsick, L. D., *A bronze age ritual structure on the edge of the Carpathian Basin*, în Marta, L. (Hrsg.), *Das Ende des 2. Jahrtausendes v. Chr auf der Theiß-Ebene und Siebenbürgen*, Symposium Satu Mare 18–19 iulie 2008, StComSatuMare 26, 1, p. 219–234.

-
Popa, Boroffka 1996	Popa, D., Boroffka, N., <i>Considerații privind cultura Noua. Așezarea de la Țichindeal, jud. Sibiu</i> , SCIVA 47, 1, p. 51–62.
Sava 2002	Sava, E., <i>Die Bestattungen der Noua Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung spätbronzezeitlicher Bestattungsriten zwischen Dneestr und Westkarpaten</i> , PAS 19, Kiel.
Sava, Kaiser 2011	Sava, E., Kaiser, E., <i>Die Siedlung mit "Aschehügeln" beim Dorf Odaia-Miciurin, Republik Moldova</i> , Chișinău.
Vulpe 1995	Vulpe, A., <i>Stand und Aufgaben der Urnenfelderforschung im Karpatenraum</i> , in <i>Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen</i> , Monographien des Römisch-Germanischen Zentralmuseums 35, Mainz, p. 389–397.

LIST OF CAPTIONS

- Fig. 1. The Bronze Age Settlement at Rotbav (Photo Oliver Dietrich).
Fig. 2. Schematic representation of the stratigraphy from Rotbav.
Fig. 3. The radiocarbon data from Rotbav (Laboratory Heidelberg).
Fig. 4–6. The radiocarbon data from Rotbav calibrated with OxCal.

UN FRAGMENT DE DIPLOMĂ MILITARĂ DIN TIMPUL ÎMPĂRATULUI DOMITIAN

CONSTANTIN C. PETOLESCU

Rezumat: Fragment de diplomă militară menționând mai multe trupe din provinciile Moesia Superior (sub guvernarea lui Cn. Aemilius Cicatricula Pompeius Longinus) și din Moesia Inferior (sub Sex. Octavius Fronto); este vorba probabil de un corp expediționar, constituit din trupele celor două provincii, care l-a însoțit pe împăratul Domitian în anul 92 în Pannonia împotriva sarmaților. Diploma poate data din anul 93 p.Chr.

Cuvinte-cheie: Moesia Superior, Moesia Inferior, Pannonia, *alae*, *cohortes*.

La începutul lunii noiembrie 2013, colegul Eugen Nicolae mi-a oferit spre studiere imaginea electronică a unui fragment de diplomă militară¹, descoperit în partea de nord a Republicii Moldova (locul neprecizat)².

Fragmentul provine din *tabella I*. Din fotografia, fără scară, dar cu repere grafice, reiese că dimensiunile fragmentului sunt de aprox. 5 × 4,5 cm.

Depunerile de oxizi fac ca lectura r. 1 (*extrinsecus*) și 3 (*intus*) să nu fie sigură. Pe *intus*, textul este scris paralel cu profilul chenarului de pe *extrinsecus*, dar de sus în jos. În această situație, având iarăși ca reper *extrinsecus*, orificiile de prindere a tăblițelor se aflau pe marginea dreaptă (acum pierdută).

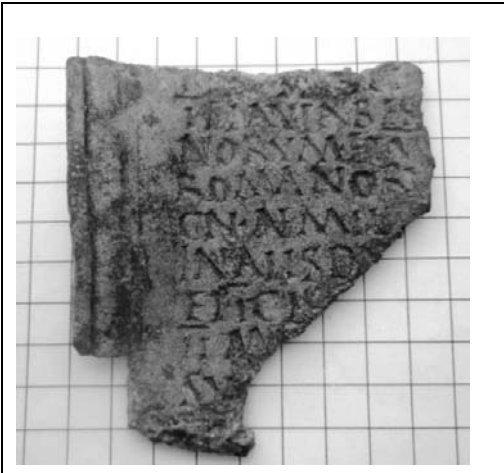

Textul păstrat este suficient pentru datarea diplomei în timpul domniei împăratului Domitian, așa cum rezultă din primul rând de pe *intus*. De asemenea, pe *extrinsecus*, în r. 6 (păstrat) se află numele guvernatorului unei provincii, pe care îl identificăm cu *Cn. Aemili[us Cicatricula Pompeius Longinus]*³; acesta mai apare

¹ Autorul mulțumește domnului dr. Eugen Nicolae pentru această informație; îmi amintesc că domnia sa mi-a oferit ocazia, cu mai mulți ani în urmă, de a ajunge la sursa unei alte diplome inedite, privitoare la *exercitus Dacicus* (publicată de noi în Drobeta, 11–12, 2002, p. 120–126; preluată în: AÉ, 2002, 1223; RMD, V, 384; ILD, 34).

² Pentru alte piese din surse asemănătoare, vezi Fl. Matei-Popescu, *Două fragmente de diplome militare romane descoperite pe teritoriul Republicii Moldova*, în *Simpozion de numismatică (Chișinău, 29 septembrie – 2 octombrie 2004)*, București, 2007, p. 95–108 (= *Dacia N.S.*, 51, 2007, p. 153–159); vezi AÉ, 2007, 1237–1238.

³ B. E. Thomasson, *Laterculi praesidum*, Göteborg, 1984, col. 125–126, nr. 31 (abreviat *LP*; vezi și *LP*², 20:031).

în diplomele militare din 16 septembrie 94 și 12 iulie 96⁴, cu trupele provinciei Moesia Superior. De data aceasta, fragmentul cuprinde numele câtorva trupe aparținând armatelor celor două provincii moesice; în primele rânduri păstrate sunt menționate trupele din Moesia Superior, al cărei guvernator era personajul citat mai sus, apoi apar cele din Moesia Inferior al cărei legat, în anii 92-96, era *Sex. Octavius Fronto*⁵.

	<p><i>Extrinsecus:</i></p> <p>[- - - - -] N[oru?]M [mi]LIA[- - - - -] I FLAVIA BES[- - - - -] NORVM ET V[- - - - -] ROMANORV[m - - - - -] CN·AEMILI[o - - - - -] IN ALIS DV[- - - - -] ET I CL[- - - - -] II MA[- - - - -] SVG[- - - - -] -Q</p>
	<p><i>Intus:</i></p> <p>[- - - - -]R·DIVI·VESP[- - - - -] [- - - - -] GERMANICV[- - - - -] [- - - - -]TESTAT XII[- - - - -]</p>

În continuare, vom încerca o identificare a unităților militare care apar pe acest fragment de diplomă. De remarcat faptul că textul de pe *extrinsecus* a fost

⁴ CIL, XVI, 39 (datate 94/96); diplomele RMD, V, 335 = AE, 1998, 1616 și AE, 2008, 1716 din 16 septembrie 94; diploma RMD, I, 6 = AE, 1977, 72 din 12 iulie 96.

⁵ Vezi B. E. Thomasson, *LP*, col. 130–131, nr. 63 (vezi și *LP*², 20:063).

gravat fără utilizarea abrevierilor. Mai remarcăm că, în diplomele celor două provincii din timpul lui Domitian, trupele sunt înscrise în funcție de numărul de ordine, iar cele fără număr, la urmă. Numerotarea rândurilor propusă de noi are în vedere primul rând posibil reconstituibil.

Identificarea trupei din r. 1/2 este ipotetică; după literele păstrate, poate fi [(*cohors*) I *Hispa*]n[*oru*]m [mi]li[*aria*]⁶ (unica trupă *milliaria* din Moesia Superior); mai apare în această provincie în diplomele din 94 și 96 (citate *supra*).

Singura al cărei nume poate fi identificat cu siguranță este *cohors I Flavia Bessorum* (r. 3)⁷. Ea este „geamăna” trupei din Moesia Inferior, *cohors II Flavia Bessorum*⁸. Trupa era cunoscută din diploma de la Sisak din 8 mai 100⁹; ulterior, a mai apărut, într-o diplomă cu aceeași dată (proveniență necunoscută)¹⁰, precum și în alte câteva, tot din timpul domniei împăratului Traian¹¹. Apoi, a fost transferată în Macedonia, unde apare într-o inscripție bilingvă de la Heraclea Lyncestis¹². Noul fragment de diplomă reprezintă cea mai veche atestare a acestei cohorte în Moesia Superior.

Trupele din lacuna din r. 3 nu pot fi identificate cu precizie; propunerile noastre (v. *infra*) au în vedere lungimea rândului (în funcție de numărul literelor), precum și faptul că din ultima s-a păstrat finalul (genitiv plural), la începutul r. 4.

În continuarea rândului 4, din rațiuni de spațiu, propunem *V [Hispanorum]*¹³ (mai puțin probabil *V Gallorum*¹⁴). Tot în acest rând, următoarea trupă poate fi identificată cu *cohors VII Breucorum civium Romanorum*; aceasta se afla în

⁶ Despre această trupă: C. Cichorius, RE, IV, col. 279; W. Wagner, *Die Dislokation der römischen Auxiliarformationen in den Provinzen Noricum, Pannonien, Moesien und Dakien von Augustus bis Gallienus*, Berlin, 1938, p. 151–152; J. Beneš, *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia*, Praga, 1978, p. 38–39, nr. 96/59; C.C. Petolescu, *Auxilia Daciae. Contribuție la istoria militară a Daciei romane*, București, 2002, p. 111–112, nr. 45.

⁷ W. Wagner, *Dislokation*, p. 96; J. Beneš, *Auxilia Romana*, p. 18, nr. 49/42; M. Zahariade, *The Thracians in the Roman Imperial Army*, I. *Auxilia*, Cluj-Napoca, 2009, p. 137, nr. 1 (13).

⁸ W. Wagner, *Dislokation*, p. 97; J. Beneš, *Auxilia Romana*, p. 18, nr. 50/13; C.C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, p. 84–85, nr. 20; M. Zahariade, *Thracians*, p. 150, nr. 12 (24).

⁹ CIL, XVI, 46.

¹⁰ AE, 2008, 1731.

¹¹ Astfel, o diplomă din 16 mai 101 (AE, 2008, 1732); trei altele din anii 112 (AE, 2008, 1738), 112–114 (AE, 2008, 1739) și 115 (AE, 2008, 1740); în fine, încă una datată între 101–115 (AE, 2009, 1820).

¹² Anna et Jaro Šašel, *Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt* (Situla, 19), Ljubljana, 1978, nr. 454 (= AE, 1974, 587); cf. M. Zahariade, *Thracians*, p. 333.

¹³ J. Beneš, *Auxilia Romana*, p. 41, nr. 99/82; W. Wagner, *Dislokation*, p. 155–156.

¹⁴ W. Wagner, *Dislokation*, J. Beneš, *Auxilia Romana*, p. 34, nr. 89/92; I. Piso, D. Benea, ZPE, 56, 1984, p. 281–282; C.C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, p. 107–109, nr. 42.

Pannonia în anul 85¹⁵, apoi apare în Moesia Superior în diploma din 12 iulie 96¹⁶, fiind de altfel singura unitate militară din Moesia Superior cu apelativul *civium Romanorum* (v. începutul r. 5)¹⁷. Ulterior, va fi transferată în Pannonia¹⁸.

Urmează trupele din Moesia Inferior. Mai întâi erau înscrise două trupe de cavalerie: *in alis du[abus]* (r. 5); se păstrează parțial doar numele celei de-a doua, care poate fi *I Cl[audia Gallorum]*¹⁹. Următoarea (începutul r. 9) era probabil (*cohors*) *II Ma[ttiacorum]*²⁰; această cohortă era cunoscută până acum în Moesia Inferior prin diploma de la Oltina din 14 august 99²¹. Propunerile de completare a lacunelor din r. 8 și 9 (v. *infra*) au în vedere numărul literelor²². La începutul r. 10 excludem numele unei cohorte *Su[gambrorum]*, deoarece trupele cu acest etnic din Moesia Inferior au numărul de ordine *I*²³, or, trupa de la începutul r. 9 are deja numărul de ordine *II*.

Textul ar arăta astfel (literele păstrate sunt redată cu aldine; textul reconstituit este redat cu litere albe, între paranteze pătrate):

¹⁵ CIL, XVI, 31.

¹⁶ RMD, I, 6.

¹⁷ W. Wagner, *Dislokation*, p. 101: "Ihre Entfernung von Pannonien nach Moesien dürfte nicht erst unter Trajan für dessen weitausschauende Kriegspläne gegen die Daker, sonder unter Domitian vor sich gegangen sein, da sie in der Urkunde vom 8. Mai 100 mit der Bezeichnung «civium Romanorum» erscheint, die ihr bereits von diesem Kaiser als Auszeichnung verliehen sein muß".

¹⁸ W. Wagner, *Dislokation*, p. 101–103; A. Mócsy, RE, Suppl. IX, 1962, col. 622; J. Beneš, *Auxilia Romana*, p. 20, nr. 55/18; B. Lörincz, *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit*, I, Wien, 2001, p. 238.

¹⁹ J. Beneš, *Auxilia Romana*, p. 8–9, nr. 16; C. C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, p. 69; Fl. Matei-Popescu, *The Roman Army in Moesia Inferior*, București, 2010, p. 181–183. Presupunerea noastră despre prezența acestei trupe în diploma de la Cataloi din 14 iunie 92 (C. C. Petolescu, A.-T. Popescu, *O nouă diplomă militară privitoare la provincia Moesia Inferior în Studia historica et theologica. Omagiu profesorului Emilian Popescu*, București, 2003, p. 73–92; variantă: *Ein neues Militärdiplome für die Provinz Moesia Inferior*, ZPE, 148, 2004, p. 269–276; preluată în AÉ, 2003, 1548) – în care, *ala II Claudia Gallorum* ar fi o eroare de gravare în loc de *ala I Claudia Gallorum* (vezi în acest sens și Fl. Matei-Popescu, *Roman Army*, p. 181) – se infirmă acum; o nouă diplomă militară (fragmentară; P. Weiß, *Chiron*, 38, 2008, p. 274–279, nr. 3 = AÉ 2008, 1715) din anii 82/83, cu trupele din Moesia, arată că *ala II Gallorum* era o trupă reală: II GAL[- - -]. Absența alei I Gallorum din diploma de la Cataloi se explică prin faptul că aceasta fusese trimisă, împreună cu alte trupe din Moesia Inferior, în expediție în Pannonia (v. mai departe, în text); după care s-a întors în Moesia Inferior, unde re apare în anul 97 (AÉ, 1997, 1774 = RMD, V, 338). Despre o eventuală prezență temporară a acestei trupe în *exercitus Cappadocicus*, vezi M. A. Speidel, *Heer und Herrschaft im Römischen Reich der Hohen Kaiserzeit*, Stuttgart, 2009 (Mavors. Roman Army Researches, XVI), p. 608–609.

²⁰ W. Wagner, *Dislokation*, p. 165–166; J. Beneš, *Auxilia Romana*, p. 45, nr. 108/71; Fl. Matei-Popescu, *Roman Army*, p. 222–224.

²¹ CIL, XVI, 44.

²² Propunerile au fost selectate dintre trupele care nu apar în diploma de la Cataloi din 14 iunie 92.

²³ În Moesia Inferior sunt cunoscute două cohorte cu acest etnic: *I Claudia Sugamborum veterana equitata* și *I Claudia Sugamborum tironum*; vezi W. Wagner, *Dislokation*, p. 185–187; J. Beneš, *Auxilia Romana*, p. 51–52, nr. 126/89 și 127–90; Fl. Matei-Popescu, *Roman Army*, p. 228–231, nr. 38–39.

[- - - - - HISPA]	
N[oru?]M [mi]LIA[- - - - -]	
I FLAVIA BES [SORVM ET I LVSITANORVM ET I MONTA]	37
<i>sive</i>[ET I CRETVM ET II FLAVIA COMMAGE]	41
NORVM ET V [HISPANORVM ET VII BREVCORVM CIVIVM]	39
5 ROMANORV [M ET SVNT IN MOESIA SVPERIORE SVB]	35
CN·AEMIL [O CICATRICVLA POMPEIO LONGINO ITEM]	38
IN ALIS DV [ABVS ET COHORTIBVS TRIBVS I ASTVRVM]	38
ET I CL [AVDIA GALLORVM ET I CILICVM MILIARIA ET]	38
II MA [TTIACORVM MILIARIA ET II FLAVIA BRITTONVM ET]	42
10 SV [NT IN MOESIA INFERIORE SVB SEX OCTAVIO FRONTONE]	42
[-]Q[- - -]	

Aceste trupe au format probabil un corp expediționar care, în anul 92, l-a însoțit pe împăratul Domitian în Pannonia²⁴, împotriva sarmaților; pentru această campanie, împăratul a primit o *ovatio* (Martial, 8, 8, 5)²⁵. În acest caz, *constitutio* imperială din care a fost extrasă această diplomă poate data chiar din anul 93²⁶; prin urmare, numărul de ordine al puterii tribuniciene de pe *intus* ar putea fi *XII*.

Textul constituției imperial poate fi reconstituit (parțial) astfel:

[Imp(erator) Caesa]r divi Vesp[asiani f(ilius) Domitianus / Augustus], Germanicu[s, pontifex maximus, / tribunicia po]/testat(e) XII, [imp(erator) XXII, co(n)s(ul) XVI, / censor perpetuus, p(ater) p(atriciae)],

[equitibus et peditibus qui militaverunt in alis - - - et cohortibus - - - quae appellantur - - - I Hispa]/n[oru]m [mi]li[aria] et - - - et I Flavia Bes[sorum et I Lusitanorum et I Monta ?]/norum et V [Hispanorum et VII Breucorum civium] / Romanoru[m et sunt in Moesia Superiore sub] / Cn. Aemili[o Cicatricula Pompeio Longino, item] / in alis du[abus et coh(ortibus) tribus: I Asturum ?] / et I Cl[audia Gallorum et I Cilicum milliaria et] / II Ma[tti]acorum milliaria et II Flavia Numidarum et] / su[nt in Moesia Inferiore sub Sex. Octavio Fron/t]o[ne - - -] etc.

Titularul diplomei provenea, probabil, dintr-una dintre trupele Moesiei Inferioare menționate în această *constitutio*.

²⁴ C. Patsch, *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, V 2: *Der Kampf um den Donaauraum unter Domitian und Traian* (Sitzungsberichte..., 217. Band, 1. Abhandlung), Wien 1937, p. 40; K. Strobel, *Die Donaukriege Domitians*, Bonn, 1989 [Antiquitas, I, 38], p. 99–104.

²⁵ D. Kienast, *Die Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie*², Darmstadt, 1996, p. 115. B. Lörincz, *Die römischen Hilfstruppen in Pannonien während der Prinzipatszeit*, I, Wien, 2001, p. 67, 70.

²⁶ Dacă nu cumva din anul 95, întrucât trupele din Moesia Superior nu apar în diplomele din 94 și 96.

UN FRAGMENT DE DIPLÔME MILITAIRE DE L'EMPEREUR DOMITIEN

RÉSUMÉ

Un petit fragment de diplôme militaire mentionne plusieurs troupes des armées des provinces Moesia Superior, pendant le gouvernement de *Cn. Aemilius [Cicatricula Pompeius Longinus]*, et Moesia Inferior, probablement sous *Sex. Octavius Fronto*. Il s'agit probablement d'un « corps expéditionnaire » qui aurait pu accompagner l'empereur Domitien en 92 dans l'expédition contre les Sarmates, finalisée pour l'empereur par un *ovatio* (Martial, 8, 8, 5). Ainsi, la diplôme pourrait dater de l'année 93 p.Chr.

Mots-clé: Moesia Superior, Moesia Inferior, *alae*, *cohortes*.

ADIO MIGRAȚII?

GHEORGHE ALEXANDRU NICULESCU*

Rezumat: Pentru Sorin Nemeti, „gepidizarea” Transilvaniei de către arheologi este o problemă, dar, în locul unui discurs științific despre interpretările lor, el produce unul ideologic, menit să-i devalorizeze simbolic pe goți și pe gepizi, pe doi istorici care au scris despre etnogenezele „popoarelor germanice”, R. Wenskus și H. Wolfram (pentru ei preia argumente de la W. Goffart), precum și pe cei practică arheologia cultural istorică. La acest discurs adaugă o soluție paradigmatică, „imobilismul”, care ar fi mai potrivită pentru ceea ce crede despre Transilvaniei secolelor VI–VII.

Cuvinte-cheie: istorie, arheologie cultural-istorică, goți, gepizi, Transilvania, naționalism, autohtonism, imobilism, devalorizare simbolică.

Într-un articol recent, Sorin Nemeti¹ constată o „gepidizare” a Transilvaniei, pusă pe seama unei metodologii pe care o numește „*Siedlungarchäologie* (sic!) sau Culture-History”, la efectele nocive ale căreia s-ar adăuga și influența istoriografiei maghiare, care postulează existența unui regat gepid în bazinul carpatic². Utilizarea acestei metodologii s-ar datora și lipsei de preocupare a arheologilor pentru „conceptualizarea teoretică” a etnicității barbare³ și încremenirii lor într-un „pozitivism arheologic... ca o reacție împotriva dogmei continuității daco-romane, anume a interpretării mecanice și excesive a vestigiilor arheologice din fosta provincie Dacia ca aparținând autohtonilor latinofoni”⁴.

Articolul părăsește însă problemele metodologiei arheologice, fără ca autorul să ne spună ce metodologie preferă, și continuă cu o prezentare a modului în care apare înrudirea dintre goți și gepizi în izvoarele antice și a felului în care goții,

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: alec_niculescu@yahoo.com.

¹ 2012. Mulțumesc pentru semnalare lui Erwin Gáll.

² Într-un alt articol scris de S. Nemeti, putem constata că existența regatului gepid nu-i ridică probleme (2010, p. 410).

³ Autorul pune aici etnicitate între ghilimele, ceea ce sugerează că, dacă este barbară, nu este tocmai etnicitate, așa cum face cu un rând mai jos și cu pozitivismul arheologic, ceea ce complică discuția pentru că prezența lor se poate explica în mai multe feluri. Mi se pare greu de presupus că în acest pasaj ghilimelele califică la fel și „etnicitatea” și „pozitivismul arheologic”. Conceptul de etnicitate barbară, folosit de mai mulți autori (e.g. Noble 2006, p. 24 sau Halsall 2007, p. 58), mi se pare de evitat pentru că evocă posibilitatea existenței unor caracteristici comune care ar diferenția radical unele popoare, desemnate ca barbare, de altele.

⁴ Nemeti 2012, p. 105.

vandalii și gepizii au ajuns să fie incluși între popoarele germanice, lucruri binecunoscute în literatura de specialitate, pentru care nu erau necesare decât câteva trimiteri. Scrie și despre originea scandinavă a goților, pe care o califică drept „fabulă”, fără alte argumente decât faptul că Isidor din Sevilla nu are în vedere o asemenea origine și trimiteri la interpretările lui Walter Goffart.

Autorul ajunge, „alături de Procopius”, nu de autori contemporani care să fi propus vreo „conceptualizare a etnicității barbare”, la concluzia că „existau multe neamuri gotice, anume popoarele care locuiau în Gothia/Guthiuda nord-dunăreană și nord-pontică”⁵.

Apoi trece la prezentarea goticismului și a ceea ce el numește, impropriu, „faza științifică a germanității”⁶, care ar începe cu Gustaf Kossinna. Ideea migrației devine „migraționism” și autorul remarcă strânsa legătură între el și „agenda politică nazistă”: „răspândirea culturii germanice prin migrație și invazie corespunde ideii rasiste a superiorității germane, pretențiilor de dominație geopolitică și teritorială”. Urmează o devalorizare a operei lui Reinhard Wenskus și a celei a lui Herwig Wolfram, ambele calificate drept o continuare a viziunii pangermaniste sub „o nouă înfățișare, care evită definițiile națiunii barbare unite prin comunitatea de sânge și rasă” (p. 110). Justificarea clară a acestei interpretări lipsește. S. Nemeti prezintă sumar teoria lui R. Wenskus despre nucleele de tradiție, pornind însă nu de la cartea sa, care nu este nici măcar menționată în bibliografie, ci, cel puțin aparent, de la ce au scris despre ea Th. Noble și M. Kulikowski, influențați de W. Goffart, care nu este citat în acest context. El menționează atât manipularea tradiției, cât și faptul că „[l]ucrarea lui Wenskus a însemnat sfârșitul ideii că triburile germanice au migrat ca entități coerente etnic dintr-o patrie originară până la frontiera romană” (p. 110). Aceste fapte ar fi trebuit să-l împiedice pe autor să mai pună pe seama lui „[m]odelul migrației unor grupuri compacte de germani pe distanțe lungi”⁷. Asocierea cu naționalismul german este o eroare preluată de la W. Goffart, care, în atacul contra lui R. Wenskus și a lui H. Wolfram, exagerează⁸ semnificația politică pe care ar avea-o noțiunea de germanici (*Germanen*), pe care o și traduce inexact cu „the Germans”⁹, și vede în interesul pentru etnogeneze o presupusă dorință de a atesta menținerea unei conștiințe etnice pe durate foarte lungi: „[i]n its focus on identity and the maintenance of identity and «ethnic consciousness» by «kernels of tradition» over enormous spans of time, «ethnogenesis theory» is a subtle device for demonstrating to the Germans of today that they are firmly linked to their ancient ancestors. The denial of disruption and longing for continuity that motivate this theory should be

⁵ Nemeti 2012, p. 111.

⁶ Este vorba despre conceptualizarea științifică a germanității, care, desigur, nu începe cu G. Kossinna, ci cu filologii și istoricii germani din secolul al XIX-lea, nu despre o „fază” a ei. Vezi Wiwjorra 2006.

⁷ Nemeti 2012a, p. 111.

⁸ Exagerarea a fost deja constatată în literatura de specialitate. Vezi Effros 2003 și Ward-Perkins 2009.

⁹ Ward-Perkins 2009, p. 93–94.

enough reason to cast ethnogenesis aside as yet another symptom of a tenacious nostalgia¹⁰. Etnogenezele pot fi asociate de cercetători cu un spectru larg de reprezentări, între care și cele la care se gândește W. Goffart, așa cum se întâmplă frecvent la noi, unde etnogeneza înseamnă de obicei o înscriere durabilă de valori centrale, definitorii pentru un popor. În scrierile celor criticați însă, ele sunt legate de acțiunile cu efecte limitate în timp ale actorilor politici¹¹.

Asemenea lui W. Goffart, autorul nu-și dă seama de importanța contribuției lui R. Wenskus¹², ignoră efortul său de a depăși opoziția dintre caracterul natural al etniilor și cel artificial al entităților politice, proprie istoriografiilor naționaliste, prin insistența asupra ideii dependenței funcționale a conștiinței etnice de alcătuirea politică¹³. Concentrarea atenției analitice asupra nucleului de tradiție este un progres major față de sterila analiză a trăsăturilor culturale, încă practică în mediile științifice care nu s-au despărțit de naționalism, și este în acord cu tendințele dominante din cercetările curente asupra fenomenelor etnice¹⁴.

Nu felul în care concepe etnogenezele pare să-l îndemne pe autor să-l includă și pe H. Wolfram în lumea de proastă reputație a pangermaniștilor, ci faptul că acesta ar fi susținut originea scandinavă a goților. În ediția citată a cărții despre goți, cea din 1988, Wolfram nu susține originea scandinavă a goților, ci importanța acestei narațiuni despre origini pentru dinastia Amalilor. La originea acestei tradiții s-ar fi putut afla “small successful clans, the bearers of prestige traditions... it is possible that a group of Gutae, which the Gothic *memoria* identified with King Berig and his followers, left Scandinavia long before the Amali and contributed to the ethnogenesis of the Gutones in East Pomerania-Masovia”¹⁵. Pentru H. Wolfram și pentru R. Wenskus, nu autenticitatea originilor invocate de familia regală a Amalilor este importantă pentru a înțelege constituirea fenomenului etnic gotic, ci utilizarea lor într-o narațiune care îi legitimează autoritatea. Eticheta de „pangermanist” pusă lui H. Wolfram, întemeiată pe necunoaștere și pe simpatie

¹⁰ Goffart 2006, p. 20. Vezi și 116, unde „teoria etnogenezei” este calificată drept stratagemă. Pentru utilizări ale conceptului care nu au nicio legătură cu vreo „nostalgie tenace”, vezi e.g., Haley, Wilcoxon 2005 și Hornborg 2005. W. Goffart deplânge și utilizarea noțiunii de etnicitate în scrierile istoricilor Antichității târzii (2006, p. 1–2, 227).

¹¹ Vezi Wolfram 1985 despre etnogenezele repetate pe durate scurte.

¹² M. Kulikowski, cu toate rezervele pe care le are față de ceea ce el numește, pe urmele lui W. Goffart, teoria etnogenezei, recunoaște că ea “has undoubtedly killed off essentialist views of barbarian tribal identity, an excellent result” (2007, p. 53).

¹³ Wenskus 1977 (1961), p. 13. Vezi și p. 46, despre *gens* ca entitate politică (*populus*).

¹⁴ Brubaker 2002.

¹⁵ Wolfram 1988, p. 39–40. Vezi și Wolfram 2007, p. 15: “Ebenso wie Skandinavien nach der Völkerwanderungszeit keine kontinentalen Massen von Heeren und Völkern samt deren Traditionen importierte, so exportierte es vorher keine Völkerschaften, sondern vielmehr hervorgehobene sakrale Traditionen, die weite Strecken überwinden konnten, entweder mit kleinen Traditionskernen oder noch häufiger ohne direkte Vermittlung. Skandinavien gab dem Kontinent vielgliedrige Stammbäume weiter, die erst südlich der Ostsee zu den wichtigsten Traditionen etwa der Goten und Langobarden wurden. So ist die skandinavische Herkunft vieler Völkerwanderungsgruppen ein Motiv geworden, das historisch höchst wirksam wurde, jedoch kaum oder gar nicht auf Historizität beruhte”.

pentru criticile lui W. Goffart, tinde să anuleze o operă de mare valoare, prea puțin cunoscută la noi. Departate de a întemeia identități contemporane pe fapte din Antichitatea târzie, H. Wolfram crede că o istorie a germanicilor se poate scrie doar ca istorie romană, așa cum o arată și titlul cărții publicate în 1997, *The Roman Empire and its Germanic Peoples*, și că niciun germanic nu s-a definit vreodată ca germanic¹⁶. Tot el este autorul unei cărți cu titlu semnificativ, *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung: 378–907* (1987), în care separă munca istoricului de nevoile politicianilor care recurg la legitimarea pe care o dă asocierea cu originile ilustre ale națiunii lor. S. Nemeti citează doar traducerea apărută în 1988 și, din ea, în legătură cu problema originii scandinave, doar p. 4, ca și cum contribuția lui H. Wolfram la studierea fenomenelor etnice, din Antichitatea și târzie, și a goților s-ar fi oprit aici¹⁷.

În mod surprinzător, această suită de aprecieri greșite este prezentată de autor ca „analiză succintă a etnogenezei germanice”. Din câte știu, nici R. Wenskus, nici H. Wolfram nu au folosit vreodată un asemenea termen. Dar, având în vedere lipsa generală de precizie din acest articol, ar fi prea mult să ne așteptăm la o distincție între o prezentare de idei și „etnogeneza germanică”.

În continuare, aflăm că „[m]odelul migrației unor grupuri compacte de germani pe distanțe lungi în antichitatea târzie pierde azi teren în favoarea modelului imobilismului”. Modelul despre care autorul ne spune că pierde teren este definitiv abandonat de cercetarea de vârf. Deși mă ocup de ceva vreme de interpretarea istorică și arheologică a fenomenelor etnice, nu am întâlnit, până la acest articol, pe nimeni care să se declare partizanul „imobilismului”, iar autorul nu oferă detalii sau trimiteri. După Heinrich Härke, el pare să fi fost inventat de către Christopher Hawkes (1987), pentru a desemna scoaterea migrațiilor de pe agenda științifică britanică în anii 1960, mai ales ca urmare a dezvoltării arheologiei procesuale, care nu mai avea nevoie de ele pentru a explica schimbările culturale, dar și datorită altor factori¹⁸. H. Härke folosește termenul pentru a desemna negarea migrațiilor în arheologia sovietică¹⁹. Ceea ce speră S. Nemeti de la viitor, de la o schimbare de paradigmă, poate fi găsit la noi în trecutul recent, în naționalismul autohtonist care era ideologie dominantă, în eforturile arheologiei, mai ales în anii 1980, de a elimina orice prezență „străină” de pe teritoriul național. Rebotezat occidentalizant și înnobilit ca „imobilism”, autohtonismul, de care nu ne-am despărțit încă, devine astfel o speranță.

¹⁶ Albertoni 2008, p. 23.

¹⁷ Autorul nu citează alte pasaje din această carte, în care interpretarea este prezentată mai pe larg, nici alte studii apărute de atunci încolo, nici ediția a 4-a a acestei cărți, apărută în 2001, nici lucrarea apărută în 2005, în care H. Wolfram prezintă o viziune diferită de cea din 1988.

¹⁸ Härke 1998, p. 20. Vezi și Härke 1999, unde autorul face referire la „this curious academic trend of «immobilism» și se teme că „we may, in a few years, have a situation in which ambitious postgraduate students will argue in conference papers that the first humans in the British Isles were not immigrants, but symbolically transformed, indigenous reindeer”.

¹⁹ Härke 1998, p. 23–24.

Este necesară o distincție între migraționism, explicarea schimbărilor culturale prin migrații imaginate ca însemnând deplasări de populații uniforme din punct de vedere etnic și cultural, și migrații, deplasări de populații a căror identitate se află în plină schimbare, chiar dacă își păstrează același nume, fenomene cunoscute de-a lungul întregului trecut al omenirii și, mai ales, în prezent. Interpretări care să-i plaseze pe gepizi în Transilvania și pe goți în Moldova, Muntenia și Transilvania se pot face fără adoptarea unui model migraționist. Migraționismul nu este mai ideologizat decât „imobilismul”, pe care, în absența oricăror lămuriri din partea autorului, îl interpretez ca autohtonism, și ambele au fost foarte bine servite de arheologia cultural istorică. Orice interpretare științifică este afectată de ideologiile curente în lumea în care trăiesc tradițiile de cunoaștere savantă. Șansa lor de a spune altceva decât aceste ideologii depinde de construirea unor argumentații independente și de rezistența la tentația de a servi ideologia cea mai simpatcă.

Mai supărătoare decât opțiunea neargumentată pentru un model de interpretare care nu este prezentat cum se cuvine este ideea autorului că interpretări ale arheologilor cu privire la popularea Transilvaniei în secolele VI–VII pot fi combătute demonizând ce scriu doi istorici de mare valoare, prin asocierea lor abuzivă cu o direcție ideologică (pangermanismul).

Citit în cheie științifică, acest articol este greu de înțeles. S. Nemeti pornește de la popularea cu gepizi a Transilvaniei de către arheologi, interpretare abuzivă după părerea sa, dar nu ne prezintă descoperiri astfel interpretate și/sau o critică a metodei folosite de aceștia, nici nu propune o altă abordare. În schimb, prezintă texte antice despre originile gepizilor și ale „rudelor” lor, goții, fără legătură cu popularea Transilvaniei în secolele VI–VII, în timp ce textul lui Iordanes, care vorbește despre o Gepidia contemporană cu el, amplasată acolo unde era mai demult Dacia²⁰, nu este nici măcar menționat. Apoi discută cum au ajuns goții și gepizii să fie considerați germanici, critică interpretările lui R. Wenskus și H. Wolfram, mai ales cea referitoare la originea scandinavă a goților, din nou, fără legătură cu popularea Transilvaniei, pentru a ajunge către sfârșit la o soluție, „imobilismul”, care, dacă ar nega orice migrație, ar fi utilă și pentru eliminarea gepizilor din Transilvania. Poate s-ar putea găsi ceva mai practic decât efortul uriaș de a contesta cu argumente toate migrațiile pentru a pune la îndoială una singură!

Structura articolului și interesul autorului pentru „adevărații strămoși ai germanilor medievali și moderni”²¹ indică necesitatea unei lecturi în cheie ideologică. Insistența sa asupra faptului că goții, gepizii și vandalii nu erau

²⁰ Iordanes, *Getica* 12, 73–74: *Daciam dico antiquam, quam nunc Gepidarum populi possidere noscuntur. Quae patria in conspectu Moesiae sita trans Danubium corona montium cingitur, duos tantum habens accessus, unum per Boutas, alterum per Tapas. Haec Gotia, quam Daciam appellavere maiores, quae nunc, ut diximus, Gepidia dicitur, tunc ab oriente Aroxolani, ab occasu Iazyges, a septentrione Sarmatae et Basternae, a meridiae amnis Danubii terminabant.*

²¹ Nemeti 2012, p. 111.

germanici pentru imaginarul etnografic antic, lucru binecunoscut specialiștilor, nu este rezultatul unei încercări de a explora relațiile dintre concepte vechi și felul în care înțelegem fenomenele etnice, ci al uneia de a scoate din genealogia națională a germanilor de astăzi populații din vechime care s-ar fi putut afla pe teritoriul României. Pangermanismul și migraționismul nu sunt obiecte de studiu, ci adversari pe terenul constituirii genealogiilor naționale, unde autorul apără autohtonismul și probabil „romanismul”, o rudă mai pașnică, dar la fel de întemeiată ca pangermanismul. Astfel se poate explica de ce este preocupat de un pangermanism asociat cu credința în migrații și cu originea scandinavă și complet indiferent la problemele pe care le ridică folosirea termenul de germanic pentru toate popoarele care vorbesc o limbă germanică²².

Întreg articolul se poate citi ca o devalorizare simbolică²³ a unor lucruri supărătoare pentru autor. Astfel, gepizii nu erau germanici și nici nu veneau de departe, istoricii care au susținut existența migrațiilor erau pangermaniști, arheologii care au susținut prezența lor în Transilvania au folosit metodologia arheologică a istoriei culturale, care este rea. Rezultatele cercetării istorice și arheologice repudiate sunt respinse pe criterii ideologice care generează simpatie pentru o presupusă paradigmă curentă a „imobilismului”, care nu este susținută decât de faptul că ar fi curentă. Niciun argument nu este adus în favoarea superiorității acesteia pentru că este suficient ca ea să ne ajute să ajungem de la „nicăieri” la un „undeva” neprecizat, dar lesne de intuit: „Populând abuziv Transilvania cu nume tribale germanice care se succed și se înlocuiesc cu repeziciune, nu ajungem însă nicăieri, singura șansă de a înțelege ceva fiind schimbarea paradigmei interpretative”²⁴.

Ne situăm astfel în tradiția cercetării naționaliste, mereu confruntată cu paradoxul propriei existențe, care-i cere să descopere prin investigație istorică și arheologică ceea ce se știa înainte de începerea cercetării. Pentru atingerea acestui scop, devalorizarea simbolică a interpretărilor neconvenabile este utilă, mai ales dacă este asociată cu un cadru de interpretare al cărui nume, „imobilism”, sugerează rezultatele la care va ajunge.

Depart de a fi scăzut, așa cum pretinde S. Nemeti, interesul pentru migrații este în creștere, atât datorită reconsiderării fenomenului, de multe ori prin folosirea științelor sociale, cât mai ales datorită folosirii analizelor izotopilor stronțului și ai altor elemente chimice, precum și celor asupra ADN-ului. Asemenea direcții de investigație nu pot fi puse pe seama pangermanismului. Mult mai aproape de starea cercetării curente decât „imobilismul” dorit de autor mi se pare o constatare simplă a lui Guy Halsall: „Groups of people *did* move in late antiquity and it is helpful to think about the mechanisms by which they did so”²⁵.

²² Jarnut 2004; Goffart 2006, p. 4.

²³ Vezi Harrison 1995, mai ales p. 256–258.

²⁴ Nemeti 2012, p. 111.

²⁵ Halsall 2007, p. 418.

GOOD-BYE MIGRATIONS?

ABSTRACT

For Sorin Nemeti, the “Gepidization” of Transylvania by archaeologists is a problem, but he does not develop a scientific discourse about their interpretations. Instead, he constructs an ideological one, meant to symbolically devalue the Goths and the Gepids, two historians who have written on the ethnogenesis of the “Germanic peoples” (for them he uses the arguments of W. Goffart), and those who practise culture-historical archaeology. To this he adds a paradigmatic solution, “immobilism”, which would be better suited to his beliefs about Transylvania during the 6th and 7th centuries.

Keywords: History, culture-historical archaeology, Goths, Gepids, Transylvania, nationalism, autochthonism, immobilism, symbolic devaluation.

BIBLIOGRAFIE

- Albertoni 2008 Albertoni, G., *Intervista a Herwig Wolfram*, Reti Medievali Rivista 9. Publicație disponibilă la adresa: <http://www.rmojs.unina.it/index.php/rm/article/view/116/98> (27 martie 2014)
- Brubaker 2002 Brubaker, R., *Ethnicity without groups*, European Journal of Sociology 43, 2, p. 163–189.
- Effros 2003 Effros, B., recenzie la A. Gillett (ed.), *On barbarian identity: critical approaches to ethnicity in the Early Middle Ages*, Turnhout, 2002, The Medieval Review 12.8.2003.
- Goffart 2006 Goffart, W., *Barbarian tides. The Migration Age and the Later Roman Empire*, Philadelphia.
- Haley, Wilcoxon 2005 Haley, B.D., Wilcoxon, L.R., *How Spaniards became Chumash and other tales of ethnogenesis*, American Anthropologist 107, 3, p. 432–445.
- Halsall 2007 Halsall, G., *Barbarian migrations and the Roman West, 376–568*, Cambridge.
- Härke 1998 Härke, H., *Archaeology and migrations: a problem of attitude*, Current Anthropology 39, 1, p. 19–45.
- Härke 1999 Härke, H., *The why, who and how of past migration*, recenzie la J. Chapman, H. Hamerow (eds.), *Migration and invasions in archaeological explanation*, Oxford, 1997, British Archaeology 46
- Harrison 1995 Harrison, S., *Four types of symbolic conflict*, Journal of the Royal Anthropological Institute N.S. 1, 2, p. 255–272.
- Hawkes 1987 Hawkes, C., *Archaeologists and Indo-Europeanists: Can they mate? Hindrances and hopes*, în Skomal, S.N., Polomé, E.C. (eds.), *Proto-Indo-European: The archaeology of a linguistic problem (Studies in honour of Marija Gimbutas)*, Washington D.C., p. 203–215.
- Hornborg 2005 Hornborg, A., *Ethnogenesis, regional integration, and ecology in Prehistoric Amazonia: toward a system perspective*, Current Anthropology 46, 4, p. 589–620.
- Jarnut 2004 Jarnut, J., *Germanisch. Pladoyer für die Abschaffung eines obsoleten Zentralbegriffes der Frühmittelalterforschung*, în Pohl, W. (ed.), *Die Suche nach den Ursprüngen. Von der Bedeutung des frühen Mittelalters*, Viena, p. 107–113.

- Kulikowski 2007 Kulikowski, M., *Rome's Gothic wars*, Cambridge.
- Nemeti 2010 Nemeti, S., Un mormânt din epoca migrațiilor din Cluj-Napoca, în Pop., H., Bejinariu, I., Băcuet-Crișan, S., Băcuet-Crișan, D. (eds.), *Identități culturale locale și regionale în context european. Studii de arheologie și antropologie istorică. In memoriam Alexandru V. Matei*, Cluj-Napoca, p. 407–412.
- Nemeti 2012 Nemeti, S., Iordanes și gepizii. Între goticism, pangermanism și Walter Goffart, *Revista Bistriței* 26, p. 105–112.
- Noble 2006 Noble, Thomas F.X. (ed.), *From Roman Provinces to Medieval Kingdoms*, Londra.
- Ward-Perkins 2009 Ward-Perkins, B., recenzie la W. Goffart, *Barbarian tides. The Migration Age and the Later Roman Empire*, Philadelphia, 2006, *Notes and Queries* 56, 1, p. 92–94.
- Wenskus 1977 (1961) Wenskus, R., *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen Gentes*, ediția a 2-a (fără modificări față de prima ediție, apărută în 1961), Köln –Graz.
- Wolfram 1985 Wolfram, H., Ethnogenesisen im frühmittelalterlichen Donau- und Ostalpenraum (6. bis 10. Jahrhundert), în Beuman, H., Schröder, W. (eds.), *Frühmittelalterliche Ethnogenese im Alpenraum*, Sigmaringen, p. 97–151.
- Wolfram 1988 Wolfram, H., *History of the Goths*, traducere de Thomas J. Dunlap, complet revizuită, după ediția a doua publicată în germană, Berkeley – Londra.
- Wolfram 1997 Wolfram, H., *The Roman Empire and its Germanic peoples*, traducere de Thomas Dunlap, Berkeley.
- Wolfram 2005 Wolfram, H., *Gotische Studien: Volk und Herrschaft im frühen Mittelalter*, München.
- Wolfram 2007 Wolfram, H., *Die Germanen*, ediția a 8-a, München.
- Wiwjorra 2006 Wiwjorra, I., *Der Germanenmythos. Konstruktion einer Weltanschauung in der Altertumsforschung des 19. Jahrhunderts*, Darmstadt.

DESPRE EVALUAREA REVISTELOR DE ARHEOLOGIE ÎN ROMÂNIA: COMENTARIU PE MARGINEA CRITERIULUI LINGVISTIC

RADU-ALEXANDRU DRAGOMAN*

Rezumat: Acest text se referă în chip critic la criteriul lingvistic de evaluare a publicațiilor arheologice în România, impus de către Consiliul Național al Cercetării Științifice, începând cu anul 2011. Sunt de părere că modul în care este definit și introdus criteriul publicării în „limbi de circulație internațională” este un produs al ideologiei neoliberale, cu grave consecințe asupra autonomiei și desfășurării practicii arheologice: ideile/textele sunt transformate în marfă și cotate ca atare; se creează o relație discriminatorie între centrele arheologice dominante (prin excelență cele din Occident), pe de o parte, și centrele locale, pe de altă parte, și se ignoră maniera în care micropolitica academică locală structurează câmpul. În contrast cu filosofia de evaluare a C.N.C.Ș., consider că arheologii din România ar trebui să își construiască propriile agende de cercetare, nu unele de import (cel mai adesea, dacă nu chiar exclusiv, occidental). Evaluarea rezultatelor ar trebui făcută în funcție de criterii specifice practicii arheologice din România, nu în funcție de criterii globale și mecanice; rezultatele muncii arheologilor ar trebui publicate în primul rând în limba română și, dacă decid că este cazul, fără a fi constrânși de sistemele de evaluare, într-o „limbă de circulație internațională”. Publicarea în „limbile de circulație internațională” trebuie văzută ca un act de apropiere, de venire în întâmpinarea colegilor care nu citesc românește, de împărtășire a rezultatelor muncii noastre, ca o formă de dar; cu alte cuvinte, un raport de prietenie și relaționare și nu unul competitiv, conceput după legile pieței. Publicarea în limba română este o datorie, fiindcă România este țara în care trăim, lucrăm și trebuie să încercăm a schimba lucrurile așa cum credem că este spre bine.

Cuvinte-cheie: Consiliul Național al Cercetării Științifice, reviste de arheologie, evaluare, ideologie, neoliberalism, critică, România.

INTRODUCERE

În anul 2011, Consiliul Național al Cercetării Științifice (C.N.C.Ș.) din România a elaborat o nouă grilă de evaluare și ierarhizare a revistelor academice din domeniul științelor umaniste, motivul fiind „Relevanța insuficientă a revistelor academice românești în circuitul științific internațional”¹. Noile criterii de evaluare adoptate erau/sunt (1) prezența revistei în baze de date internaționale relevante; (2) numărul bibliotecilor din state ale Uniunii Europene și Organizației pentru Cooperare și Dezvoltare Economică care primesc sau achiziționează revista; (3)

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; email: al_dragoman@yahoo.com.

¹ *Recunoașterea* 2011.

numărul bibliotecilor din România și Republica Moldova care primesc sau achiziționează revista; (4) vechimea revistei; (5) procentul articolelor în limbi de circulație internațională; (6) acces *online*; (7) gradul de performanță științifică al directorului/editorului revistei și al secretarului de redacție; (8) evaluarea calității revistei în funcție de calitatea articolelor și a procesului de *peer-review*, de publicarea recenziilor critice, precum și de „acuratețea tehnico-redacțională, prezentarea grafică și actualizarea paginii web a revistei”². Drept urmare, publicațiile au fost clasificate în trei categorii: A – „Reviste de referință pentru domeniu, cu o vizibilitate deosebită atât pe plan național, cât și internațional”; B – „Reviste cu un grad ridicat de impact în domeniu, cu o vizibilitate considerabilă mai ales pe plan național”; C – „Reviste cu un grad mediu de impact în domeniu, destinate preponderent mediului academic național”³.

În cazul specific al câmpului arheologic, decizia C.N.C.Ș. a dus la modificarea practicilor editoriale în conformitate cu noile criterii cerute. Dată fiind mențiunea conform căreia „Rezultatele evaluărilor vor fi folosite la stabilirea performanțelor academice ale autorilor români, inclusiv ale cercetătorilor care solicită finanțare în cadrul programelor gestionate de către CNCS”⁴, s-a produs și o reconfigurare a strategiilor de publicare a multora dintre arheologi, aceștia căutând să publice în reviste cât mai bine cotate.

Dintre criteriile de evaluare a revistelor academice, în textul de față mi-am propus să discut doar despre „Ponderea articolelor în limbi de circulație internațională (engleză, franceză, germană, rusă, spaniolă, italiană) sau în alte limbi străine specifice domeniului revistei”⁵, în contextul practicii arheologice. Consider criteriul de evaluare lingvistic ca fiind unul central în grila C.N.C.Ș., de el depinzând îndeplinirea altor criterii cu greutate, precum prezența în bazele de date internaționale, dintre care cea mai prestigioasă este considerată a fi *Web of Science Thomson Reuters*. Astfel, același criteriu are consecințe și în ceea ce privește cariera individuală a arheologilor, mai precis promovarea sau accesarea la surse de finanțare pentru proiecte de cercetare.

PERSPECTIVE CRITICE ASUPRA CRITERIULUI DE EVALUARE LINGVISTIC

Conform grilei elaborate de C.N.C.Ș., cu cât numărul de articole scris în așa-numitele „limbi de circulație internațională” dintr-o revistă este mai ridicat, cu atât punctajul pe care îl primește la evaluare este mai mare. Dacă ponderea articolelor unor astfel de texte este mai mică sau egală cu 10%, atunci revistei nu i se acordă

² *Recunoașterea* 2011.

³ *Recunoașterea* 2011.

⁴ *Recunoașterea* 2011.

⁵ *Recunoașterea* 2011.

niciun punct. În acest mod, comitetele editoriale ale revistelor sunt presate să accepte mai cu seamă sau exclusiv articole scrise în „limbi de circulație internațională”, iar arheologii să nu mai publice în limba română.

În viziunea C.N.C.Ș., publicarea în „limbi de circulație internațională” ar avea rolul de a supune respectivul text evaluării din partea întregii comunități internaționale căreia i se adresează articolul. Pe cale de consecință, frecvența citărilor respectivului text de către membri ai acestei comunități ar fi un indicator direct al „importanței științifice” a aceluși articol. Premisa că „limbile de circulație internațională” sunt simple instrumente de comunicare utile, ce fac un text accesibil unei comunități științifice cât mai largi, este problematică. După cum foarte bine amintește Cornelius Holtorf, o limbă nu este un cod cu ajutorul căruia se poate spune orice oricui, anumite înțelesuri și nuanțe importante exprimate într-o limbă pierzându-se prin traducerea într-o altă limbă⁶. Principala problemă a ideii potrivit căreia publicarea în „limbi internaționale” asigură circulația textelor în interiorul unei comunități globale, dovedindu-și valoarea în funcție de cât de apreciate sunt în cadrul acelei comunități, rezidă însă în faptul că este un produs al ideologiei neolibérale: ideile/textele sunt percepute asemenea mărfurilor ce trebuie să circule „liber” și să fie consumate de către membrii comunității arheologice; cu cât consumul unei idei este mai mare, cu atât articolul în care este exprimată este mai mult citat și, prin urmare, mai bine cotate. Circulația așa-zis „liberă” este în realitate coordonată și limitată prin criterii de evaluare stabilite de către centru, de către mediile academice dominante. În termenii filosofului francez Alain Badiou, avem de a face cu o lume configurată ca piață mondială: „Această configurație asigură triumful omogenizării abstracte. Tot ceea ce circulă este încadrat pe baza unei unități de calcul și, reciproc, nu circulă decât ceea ce se lasă astfel calculat. Tocmai această normă lămurește, de altfel, un paradox pe care foarte puțini îl semnalează: în timpurile circulației generalizate și ale fantasmei comunicării culturale instantanee, se multiplică pretutindeni legile și regulamentele ce interzic circulația persoanelor”⁷.

Un exemplu elocvent este cel al utilizării limbii engleze în arheologie.

Dintre „limbile de circulație internațională”, cea mai importantă în viziunea C.N.C.Ș. pare a fi engleza, dovadă poziționarea ei în fruntea listei. Limba engleză a devenit o adevărată *lingua franca* în lumea globalizată de astăzi, inclusiv pentru comunitatea arheologică. Din punct de vedere istoric, acest lucru a devenit posibil datorită expansiunii coloniale a Imperiului Britanic în vaste și diferite regiuni ale globului, precum și afirmării, după cel de-al Doilea Război Mondial, a Statelor Unite ale Americii ca putere globală⁸. Așa cum arată Reinhard Bernbeck, instaurarea englezei ca *lingua franca* a dus la crearea unei relații asimetrice, discriminatorii între vorbitorii nativi de limbă engleză și cei a căror limbă maternă nu este engleza: primii pot efectua studii și cercetări în propria lor limbă în alte instituții și țări de pe glob, în timp ce

⁶ Holtorf 2008, p. 193–194.

⁷ Badiou 2008, p. 14–15.

⁸ Cremo 2008, p. 165.

ceilalți sunt obligați să învețe limba engleză pentru a fi acceptați în mediul academic anglo-saxon⁹. Conform lui R. Bernbeck, această relație asimetrică determină nu doar *cum* se vorbește, ci și *despre ce* se vorbește: arheologii din alte tradiții de cercetare decât cea anglo-saxonă sunt nevoiți să publice în engleză pentru a fi auziți și să adere la discursul dominant anglo-saxon¹⁰, adică să adopte aceleași subiecte de cercetare, aceeași terminologie și aceleași autorități în respectivele teme¹¹.

În general, agenda de lucru a arheologilor ne-anglofoni este percepută ca având o importanță minoră¹². Un bun exemplu în sensul autismului de care a dat dovadă mediul academic anglo-saxon este cel al așa-numitei „arheologii sociale” din America de Sud: reprezentanții acestei arheologii erau rareori citați de colegii lor anglofoni, criticile exprimate de arheologii latino-americani atât la adresa procesualismului, cât și a postprocesualismului le erau necunoscute sau erau ignorate, nefiind prezente în revistele anglo-saxone¹³. Unele teme dezbătute încă de la sfârșitul anilor '70 în cadrul „arheologiei sociale” au fost abordate ca o noutate spre sfârșitul anilor '80 de unii arheologi britanici, spre exemplu relația dintre arheologie și contextul sociopolitic¹⁴; relevant pentru discuția de față este faptul că abia în momentul în care au fost introduse în mediul academic anglo-saxon aceste subiecte au devenit larg răspândite. Realizările „arheologiei sociale” au fost trecute cu vederea de arheologii anglofone nu pentru că nu aveau relevanță în afara contextului lor de producere, ci din autosuficiența unui model dominant. Din exemplul „arheologiei sociale” sud-americane reiese și faptul că, din motive sociopolitice, nu toate „limbile de circulație internațională” ocupă același statut în cadrul câmpului academic. În orice caz, trebuie menționată afirmația lui R. Bernbeck, conform căreia orice *lingua franca* este în ultimă instanță un instrument ideologic de promovare a unor discursuri și de reprimare a altora, o formă de „violență culturală”¹⁵. În cazul specific al arheologilor români, se poate vorbi nu doar de o relație asimetrică cu mediul academic anglofon, ci și cu alte tradiții de cercetare dominante, reprezentate de „limbile de circulație internațională”, prin excelență cea germană și cea franceză: într-adevăr, oricine analizează textele produse în cadrul unor proiecte internaționale româno-engleze/germane/franceze va observa că obiectivele cercetării, metodologia, terminologia și literatura „relevantă” sunt adesea implementate de partenerii de proiect occidentali și adoptate de către arheologii români¹⁶.

Modul de a gândi al C.N.C.Ș. ignoră nu doar raporturile arheologiei din România cu arheologiile din centrele dominante, ci și aspectele legate de micropolitica academică – mai precis faptul că arheologia este o practică socială, influențată atât de contextul sociopolitic, cât și de relațiile de putere din interiorul

⁹ Bernbeck 2008, p. 169.

¹⁰ Bernbeck 2008, p. 169–170.

¹¹ Holtorf 2008, p. 194.

¹² Bernbeck 2008, p. 170.

¹³ Patterson 1994, p. 535.

¹⁴ E.g. Panameño, Nalda 1979, respectiv Shanks, Tilley 1987; Tilley 1989.

¹⁵ Bernbeck 2008, p. 170.

¹⁶ Pentru un exemplu critic, vezi Dragoman, Oanță-Marghitu 2007.

disciplinei. Încă de la sfârșitul anilor '80, într-o dispută academică cu profesorul Colin Renfrew (printre alții), Michael Shanks și Christopher Tilley au arătat că autoritatea afirmațiilor profesorului sunt de pus în relație cu poziția pe care o ocupă în ierarhia instituțională, adăugând ironic, dar pe bună dreptate, că, dacă acele afirmații ar fi fost emise de un lucrător la fabrica de conserve de fructe din Bradford, ele nu ar fi fost considerate demne de atenție, oricât de „științifice” ar fi fost¹⁷. Reiese astfel limpede că citările pot reflecta nu atât „calitatea” conținutului unui articol, cât ușurința cu care sunt acceptate părerile autorului, grație autorității oficiale de care se bucură în cadrul câmpului. De asemenea, textele considerate a fi neconforme cu filosofiile de cercetare dominante pot fi respinse din considerente care nu au nicio legătură cu valoarea lor științifică. Spre exemplu, un superb text scris de M. Shanks despre arheologie și *performance* a fost respins de editorul unui volum dedicat subiectului, printre altele pentru că nu l-a înțeles și nu putea scrie o introducere despre el¹⁸; astfel, autorul și-a publicat textul mai întâi *online*, iar apoi și într-o revistă academică¹⁹.

Nu în ultimul rând, este evident pentru orice arheolog că lucrări publicate în limbi care nu sunt de circulație internațională pot fi extrem de relevante și în afara țării de origine, pentru ideile pe care le conțin: ca să mă rezum la un singur exemplu din Norvegia, menționez că volumul de arheologie teoretică publicat de Bjørnar Olsen în limba norvegiană, în 1997²⁰, a cunoscut și o ediție în limba sârbă, în anul 2002²¹ și una în limba suedeză, în anul 2003²² (fig. 1).

Mai mult decât atât, unele subiecte, chiar dacă de interes general, pot avea o relevanță aparte în contextul lor de producere, fiind absolut necesară publicarea lor în limba maternă: un astfel de caz este cel al săpăturilor arheologice efectuate de echipa lui Andrzej Kola la Harkov, unde au fost înmormântați o parte dintre ofițerii polonezi executați de N.K.V.D. în 1940²³; având în vedere trauma trăită de familiile ofițerilor, momentul istoric dramatic în care se produce masacrul, încărcătura emoțională din jurul subiectului și tensiunile politice dintre Polonia și U.R.S.S. ce au însoțit căutarea adevărului despre soarta prizonierilor, cartea se adresează în primul rând polonezilor (fig. 2). De altfel, după cum arăta Martin Carver, o mare parte din cercetarea arheologică se desfășoară într-un context local specific, este dedicată unei audiențe locale, iar materialele arheologice însele au propriul specific regional; în consecință, documentarea și publicarea cercetărilor ar trebui să aibă loc în limbile locale²⁴.

¹⁷ Shanks, Tilley 1989, p. 51.

¹⁸ Shanks 2007.

¹⁹ Shanks 2004.

²⁰ Olsen 1997.

²¹ Olsen 2002.

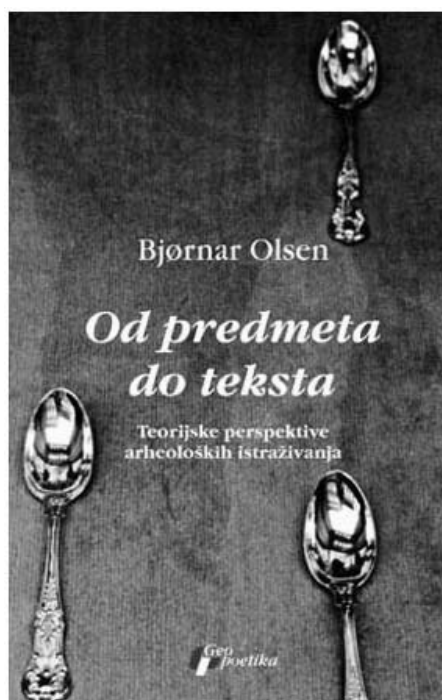
²² Olsen 2003.

²³ Kola 2005.

²⁴ Carver 2007, p. 142.

a

b

c

Fig. 1. Volum de arheologie teoretică publicat inițial în limba norvegiană (a), iar ulterior în sârbă (b) și în suedeză (c).

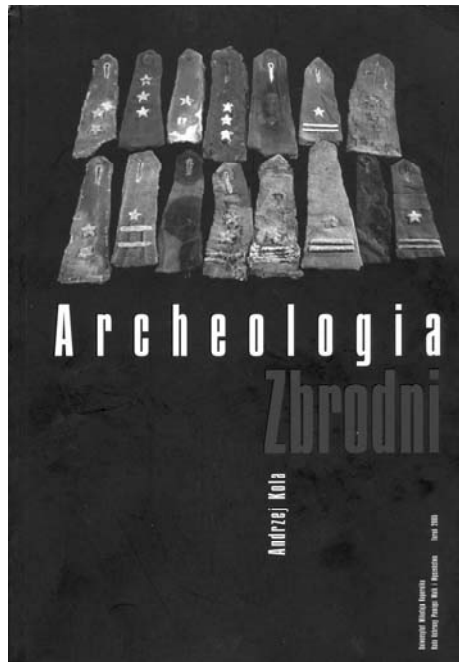

Fig. 2. Coperta volumului dedicat săpăturilor arheologice efectuate în fostul cimitir N.K.V.D. de la Harkov, Ucraina, și publicat în poloneză.

Rezumând, dintr-un spațiu al gândirii critice, reflexive și contemplative, C.N.C.Ș. transformă câmpul arheologic într-o bursă de cotare a articolelor/cărților-marfă. Arheologii care țin la autonomia disciplinei lor trebuie să nu se supună în fața comandamentelor C.N.C.Ș., să ia atitudine și să stabilească politici de evaluare specifice, critice și reflexive.

CONCLUZII: SOLUȚII

Ținând cont de cele punctate până acum, consider că arheologii din România ar trebui să-și construiască propriile agende de cercetare, nu unele de import (cel mai adesea, dacă nu chiar exclusiv, occidental). Evaluarea rezultatelor ar trebui făcută în funcție de criterii specifice practicii arheologice din România, nu în funcție de criterii globale și mecanice. Rezultatele muncii arheologilor ar trebui publicate în primul rând în limba română și, dacă decid că este cazul, fără a fi constrânși de sistemele de evaluare, într-o „limbă de circulație internațională”. În ceea ce privește comunicarea internațională, soluția nu este adoptarea unei *lingua franca*, dintre „limbile de circulație internațională”, ci, așa cum propune C. Holtorf, stimularea arheologilor să citească în cât mai multe limbi străine²⁵. Un text

²⁵ Holtorf 2008, p. 198–199.

arheologic scris în limba maternă, oricare ar fi aceasta, are propria sa muzicalitate, invită la cunoașterea arheologiilor și, de ce nu, a culturii respectivei țări. Este asemenea unui film în care limba vorbită contribuie la conturarea personalității personajelor lor și la imersarea privitorului în atmosfera narațiunii.

Fig. 3. Volum de arheologie a trecutului contemporan publicat în Suedia, în două ediții – suedeză (a) și engleză (b).

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române a avut încă de la începutul activității sale soluția: în revista *Dacia*, înființată de Vasile Pârvan în anii '20, erau și sunt publicate prin tradiție numai articole în „limbi de circulație internațională”, în timp ce aceleași articole erau publicate în limba română, eventual cu mai puțină ilustrație, în revista *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie*, practică care însă a încetat la un moment dat. Ar trebui reînstituită publicarea aceluiași articol atât într-o „limbă de circulație internațională”, cât și în românește, în publicații diferite. Similar, sunt de părere că volumele ar trebui publicate bilingv sau, dacă numărul de pagini este prea mare, în ediții aparte. Un bun exemplu în acest sens este analiza arheologică efectuată de Mats Burström asupra obiectelor îngropate de estonieni în fața invaziei sovietice, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial (fig. 3); cartea a fost publicată în același an, în două ediții diferite – una în limba suedeză și una în limba engleză²⁶.

²⁶ Burström 2012a; 2012b.

Publicarea în „limbile de circulație internațională” trebuie văzută ca un act de apropiere, de venire în întâmpinarea colegilor care nu citesc românește, de împărtășire a rezultatelor muncii noastre, ca o formă de dar; cu alte cuvinte, un raport de prietenie și relaționare și nu unul competitiv, conceput după legile pieței. Publicarea în limba română este o datorie, fiindcă România este țara în care trăim, lucrăm și trebuie să încercăm a schimba lucrurile așa cum credem că este spre bine.

ABOUT THE EVALUATION OF THE ARCHAEOLOGICAL JOURNALS IN ROMANIA: COMMENT ON THE LINGUISTIC CRITERIA

ABSTRACT

This text critically refers to the linguistic evaluation criteria of archaeological publications in Romania, imposed by the National Scientific Research Council since 2011. I argue that the way in which the criteria to publish in “international foreign languages” are defined and implemented is a product of neoliberal ideology, with serious consequences for the autonomy and conduct of archaeological practice: ideas/texts are commodified and listed as such; creates a discriminatory relationship between dominant archaeological centers (*par excellence* from the West), on the one hand, and local centers, on the other hand, and ignores the manners in which local academic micropolitics structure the field. In contrast to the NSRC’s philosophy of assessment, I believe that archaeologists in Romania should build their own research agendas, not import some (most often, if not exclusively, Western); evaluation of archaeologists results should be made according to criteria specific to the archaeological practice in Romania, not to global and mechanical criteria; archaeologists work results should be published first in Romanian and, if they decide to do so, without being constraint by evaluation systems, in an “international foreign language”. Publishing in “international foreign languages” should be seen as an act of closeness, openness towards those colleagues who do not read Romanian, of sharing the results of our work, as a form of gift; in other words, a relation of friendship and networking and not a competitive one, designed by market laws. Publishing in Romanian is a duty, because Romania is the country where we live, work and have to try to change things as we think it is for the better.

Keywords: National Scientific Research Council, archaeological journals, evaluation, ideology, neoliberalism, critique, Romania.

BIBLIOGRAFIE

Badiou 2008	Badiou, A., <i>Sfântul Pavel. Întemeierea universalismului</i> , Cluj-Napoca.
Bernbeck 2008	Bernbeck, R., <i>Archaeology and English as an imperial lingua franca</i> , <i>Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress</i> 4, 1, p. 168–170.
Burström 2012a	Burström, M., <i>Minnesgömmor. Berättelser om föremål gömda i jorden i Estland under andra världskriget</i> , Lund.
Burström 2012b	Burström, M., <i>Treasured memories. Tales of buried belongings in wartime Estonia</i> , Lund.
Carver 2007	Carver, M., <i>Archaeology journals, academics and open access</i> , <i>EJA</i> 10, 2–3, p. 135–148.

- Cremona 2008
 Cremona, M. A., *Some angles on the Anglo Debate*, *Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress* 4, 1, p. 164–167.
- Dragoman, Oanță-Marghitu
 Dragoman, A., Oanță-Marghitu, S., *Against functionalism: review of the Pietrele Archaeological Project*, *SP* 4, p. 105–133.
- Holtorf 2008
 Holtorf, C., *The cunning means of domination*, *Archaeologies: Journal of the World Archaeological Congress* 4, 1, p. 190–200.
- Kola 2005
 Kola, A., *Archeologia zbrodni. Oficerowie polscy na cmentarzu ofiar NKWD w Charkowie*, Toruń.
- Olsen 1997
 Olsen, B., *Fra ting til tekst. Teoretiske perspektiv i arkeologisk forskning*, Oslo.
- Olsen 2002
 Olsen, B., *Od predmeta do teksta. Teoretijske perspective arheoloskih istrazivanja*, Beograd.
- Olsen 2003
 Olsen, B., *Från ting till text. Teoretiska perspektiv i arkeologisk forskning*, Lund.
- Panameño, Nalda 1979
 Panameño, R., Nalda, E., *Arqueología: ¿para quién?*, *Nueva Antropología* 3, 12, p. 111–124.
- Patterson 1994
 Patterson, T. C., *Social archaeology in Latin America: an appreciation*, *AmerAnt* 59, 3, p. 531–537.
- Recunoașterea 2011
Recunoașterea și ierarhizarea de către CNCȘ a revistelor academice românești din domeniul științelor umaniste. Pachet de informații, <http://www.cncs-uefiscdi.ro/wp-content/uploads/2011/04/Pachet-informatii-reviste.pdf> (accesat: 15 noiembrie 2011).
- Shanks 2004
 Shanks, M., *Three rooms. Archaeology and performance*, *Journal of Social Archaeology* 4, 2, p. 147–180.
- Shanks 2007
 Shanks, M., *A refusal to publish. A story of academic attitudes and my work called Three Rooms*, <http://documents.stanford.edu/traumwerk/129> (accesat: 15 decembrie 2012).
- Shanks, Tilley 1987
 Shanks, M., Tilley, C., *Social theory and archaeology*, Cambridge.
- Shanks, Tilley 1989
 Shanks, M., Tilley, C., *Questions rather than answers: reply to comments on Archaeology into the 1990s*, *Norwegian Archaeological Review* 22, 1, p. 42–54.
- Tilley 1989
 Tilley, C., *Archaeology as socio-political action in the present*, în Pinsky, V., Wylie, A. (eds.), *Critical traditions in contemporary archaeology. Essays in the philosophy, history and socio-politics of archaeology*, Cambridge – New York – Port Chester – Melbourne – Sydney, p. 104–116.

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. Theoretical archaeology volume originally published in Norwegian (a), and later in Serbian (b) and in Swedish (c).

Fig. 2. Cover of the volume dedicated to the archaeological excavations carried out in the former NKVD cemetery at Kharkov, Ukraine, and published in Polish.

Fig. 3. Archeology of the contemporary past volume published in Sweden, in two editions – Swedish (a) and English (b).

STATUETE ANTROPOMORFE DESCOPERITE
ÎN AȘEZAREA APARTINÂND CULTURII GÁVA – HOLIHRADY,
GRUPUL GRĂNICEȘTI, DE LA SIRET – DEALUL RUINA,
JUD. SUCEAVA

ION MAREȘ*

Rezumat: În acest articol sunt analizate patru statuete antropomorfe descoperite în timpul săpăturilor arheologice sistematice efectuate în *situl* aflat în punctul *Dealul Ruina* de la Siret, jud. Suceava. Piesele au fost găsite în stratul inferior din prima epocă a fierului, cultura Gáva – Holihradý, grupul Grănicești, în contexte arheologice diferite. Prin faptul că astfel de obiecte sunt rare în prima epocă a fierului, considerăm că introducerea lor în circuitul științific este binevenită.

Cuvinte cheie: Siret – *Dealul Ruina*, Hallstatt A, cultura Gáva – Holihradý, grupul Grănicești, statuete antropomorfe.

Orașul Siret este situat la 47°56'44'' latitudine nordică și 43°44'30'' longitudine estică, la înălțimea de 350 m și include localitățile Mănăstioara și Pădureni¹, fiind străjuit de dealurile Ruina, Sasca, Horodiștea și Horaița.

Dealul Ruina (component al Podișului Sucevei, subunitatea Podișul Dragomirnei) este un fragment de cuestă înaltă (398 m) situată în partea de est a orașului Siret, pe latura dreaptă a râului cu același nume. Râul Siret a dat naștere prin eroziune, de-a lungul *Quaternarului*, unui culoar mărginit spre apus de porțiunea nordică a Podișului Dragomirnei, iar către răsărit (în județul Botoșani) de culmea zisă a Bourului. Valea Siretului este adâncă, având cinci terase (trepte largi rezultate din valuri de alunecare), între albia minoră și podiș existând un abrupt, de tip cuestă, de aproape 200 m. Zona, din punct de vedere geologic, aparține Sarmatianului, deasupra căruia, în parte, s-au depus straturi cuaternare² (fig. 1–3).

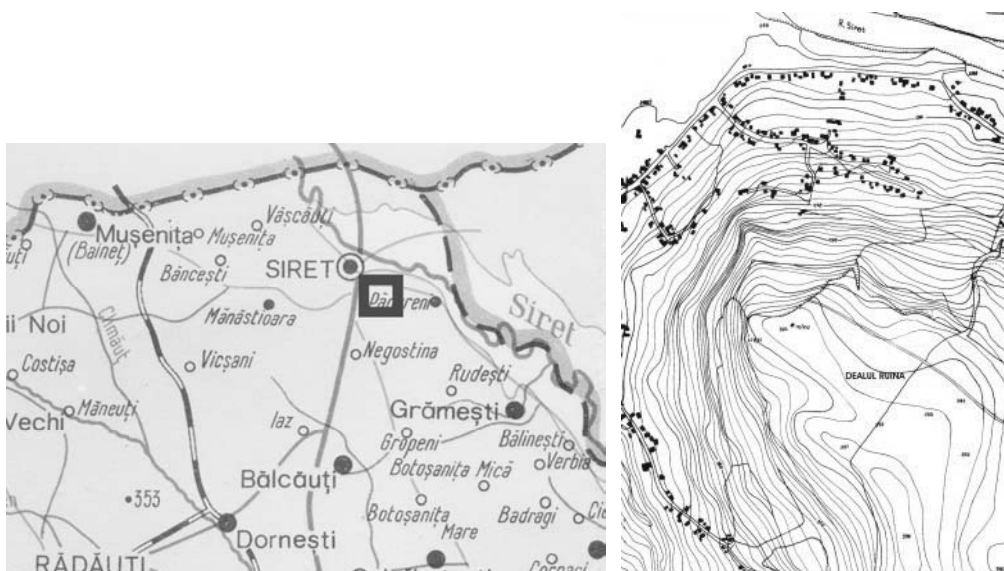
Cercetările arheologice sistematice de la Siret – *Dealul Ruina* au început în anul 1992 (sectorul A) și au continuat în anii 1994–1995, 1998, 2000–2005. Campaniile arheologice au fost concentrate în sectorul A, fiind investigată așezarea din prima epocă a fierului (fig. 1/4). Sectorul B (unde există o locuire din eneolitic,

* Muzeul Bucovinei Suceava; e-mail: ioanm_muzeu@yahoo.com.

¹ Ghinea 1998, p. 187.

² Haimovici 2004, p. 317.

cultura Cucuteni, etapa B1) și sectorul C (unde este o depunere hallstattană timpurie pe terasele dealului) nu au fost cercetate arheologic³.

1.

2.

3.

4.

Fig. 1. Siret – Dealul Ruina. 1. harta cu amplasarea *sitului* arheologic; 2. plan cadastral; 3. imaginea Dealului Ruina; 4. secțiunea VII/2004, complexe arheologice Gáva – Holihradý, grupul Grănicești.

³ Ignat, Mareş 1995; Ignat, László, Mareş 1996; László, Mareş 1999; László, Mareş, Ignat 2001; László, Ignat, Mareş 2002; László, Mareş, Ignat 2003; László, Mareş, Ignat 2004; László, Mareş 2005.

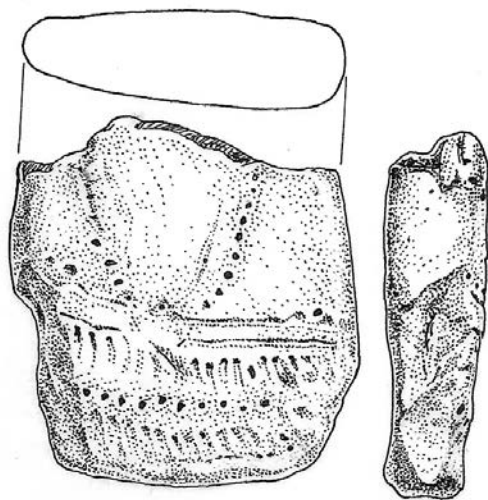
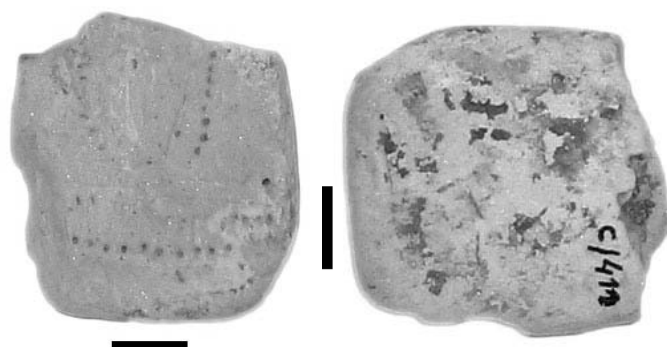

Fig. 2. Siret – Dealul Ruina. Statuetă antropomorfă.

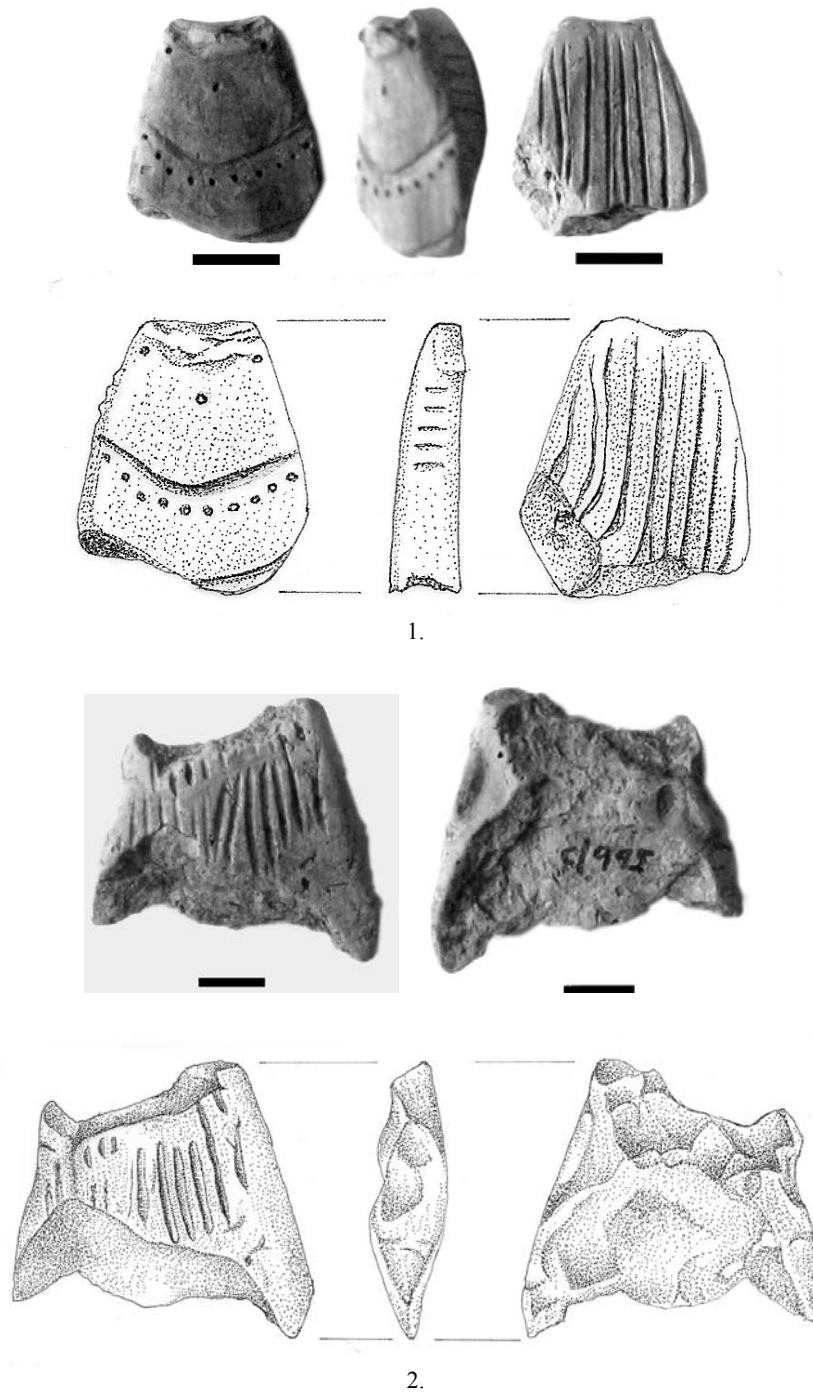

Fig. 3. Siret – Dealul Ruina. 1–2. statuete antropomorfe.

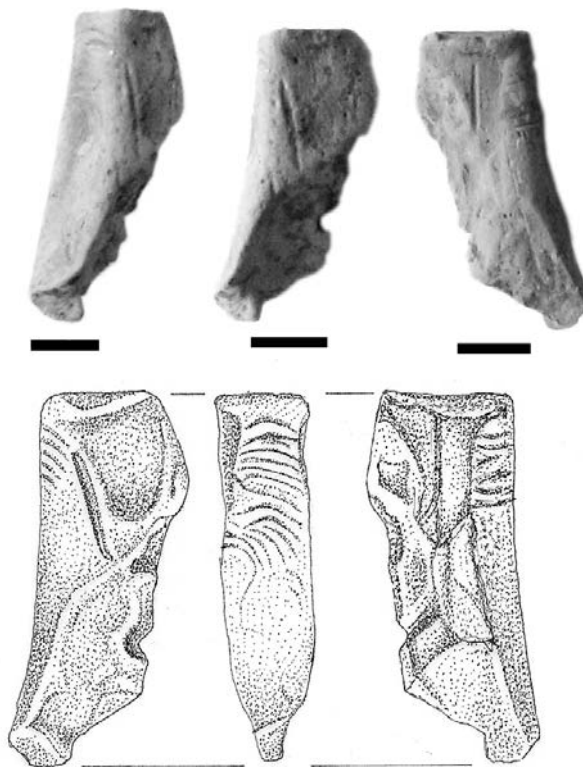

Fig. 4. Siret – Dealul Ruina. Statuetă antropomorfă.

În urma săpăturilor a fost precizată stratigrafia stațiunii hallstattiene timpurii, care are două niveluri de locuire, a fost identificat și cercetat sistemul de fortificații, alcătuit din șanț, val și palisadă. De asemenea, au fost studiate integral și parțial locuințe de suprafață și adâncite (prevăzute cu instalații de încălzit), o construcție cu pavaj din pietre, resturile unui cuptor, gropi menajere, vetre în aer liber. Materialul arheologic este bogat și variat: ceramică, metal (piese din aramă și din bronz), unelte din os, din silex și din piatră, statuete zoomorfe (46 de bucăți) și antropomorfe (patru bucăți), fusaiole/miniaturi de roți de car, greutatea tronconice din lut ars (masive și miniaturale) perforate orizontal, vase miniaturale.

Obiectivele cercetării au constat atât în studierea complexelor arheologice cât și a sistemului de fortificație. Au fost realizate studii interdisciplinare, prin prelevarea de materiale pentru determinări paleontologice, antracologice, geologice, pedologice, iar în luna august 2004 au fost întreprinse investigații geofizice⁴. În ceea ce privește succesiunea civilizațiilor, a fost confirmată existența unei întinse așezări din eneolitic, cultura Cucuteni, etapa B₁, amplasată, în special,

⁴ Cercetări efectuate de ing. Florin Scurtu, GEI – PROSECO, București.

în zona de N–NV a platoului (sector B), necercetată arheologic. Așezarea hallstattiană timpurie ocupă întregul platou al *Dealului Ruina*, fiind extinsă atât pe terasele dinspre N și NV, cât și în afara fortificației (spre satul Pădureni).

Stratigrafia așezării hallstattiene timpurii a fost determinată în timpul campaniilor arheologice. Primul nivel de locuire (inferior) are o grosime de circa 0,20–0,40 m, fiind alcătuit dintr-un strat de pământ negru-cenușiu (măzăros), cu depuneri arheologice consistente: locuințe de suprafață și adâncite, instalații de încălzit (vetre în locuințe și în aer liber), gropi menajere și alte complexe *in situ*, unele fiind studiate integral. Acestui nivel îi aparține sistemul de fortificație (identificat și cercetat în anii 1994–1995, 1998, 2005), format din șanț, val și palisadă. Al doilea nivel de locuire (superior) constă dintr-o depunere de sol cenușiu deschis, cu o grosime de circa 0,15/0,20–0,25 m. Stratul este sărac în depuneri arheologice, partea lui superioară fiind, într-o oarecare măsură, afectată de lucrările agricole.

Stratigrafia așezării hallstattiene timpurii, cercetată în sectorul A, este următoarea:

1. sol cenușiu-negru (gros de 0,15 m) – stratul vegetal/arabil;
2. sol cenușiu compact (gros de 0,15–0,20 m) – nivelul superior hallstattian timpuriu;
3. sol negru-măzăros (gros de 0,15–0,50 m) – nivelul inferior hallstattian timpuriu;
4. sol brun cu concrețiuni calcaroase (gros de 0,60 m) – structură de val de apărare;
5. sol brun-gălbui (gros de 0,30–0,40 m) – steril (nivelul antic de călcare);
6. sol galben – steril.

În solul arabil, la limita cu al doilea nivel de locuire (superior) din Hallstatt-ul timpuriu, au fost descoperite fragmente ceramice cu brâu alveolat, caracteristice perioadei Hallstatt B (nivelul Mahala IV).

Așezarea fortificată din Hallstatt-ul A de pe *Dealul Ruina* este una dintre cele mai mari stațiuni din grupul Grănicești al culturii Gáva – Holihradý (aproximativ 30 ha), fiind, în același timp, un *sit* important aflat în curs de cercetare.

Plastica antropomorfă și zoomorfă din așezarea culturii Gáva – Holihradý, grupul Grănicești, din punctul *Dealul Ruina*⁵, completează descoperirile similare din prima epocă a fierului⁶. Plastica figurativă face parte din suprastructura perioadei, fiind parte componentă a credințelor religioase, alături de practicile funerare, de cele legate de fertilitate, de purificarea și consacrarea rituală a locuințelor, de depunerile votive⁷. Faptul că statuetele antropomorfe și figurinele zoomorfe au fost recuzite folosite în cadrul unor ceremonii de cult, în ritualuri

⁵ Mareș, László, Ignat 2008a; Mareș, László, Ignat 2008b.

⁶ László 1994, p. 90; László 1995; László 1996; László 2001, p. 307; Levițki 1994, p. 110–111; Ursache 1999; Sirbu 1999; Sirbu 2004.

⁷ Gumă 1993, p. 269–273.

domestice, pare a fi versiunea plauzibilă privind utilitatea lor. Prosperitatea turmelor (înmulțire, creștere, protecție, sănătate) era o condiție primordială pentru comunitate. Descoperite în locuințe, figurinele zoomorfe fac parte din inventarul casnic, legătura lor cu viața spirituală fiind evidentă. Asocierea de tipuri diferite de figurine zoomorfe în inventarul unor locuințe de pe Dealul Ruina, într-un caz fiind și o statueta antropomorfă, indică relația lor cu anumite practici magico-rituale. Inventarul locuințelor 3/1994 și 1/2004 cuprinde atât figurine zoomorfe, cât și vase miniaturale⁸.

CONTEXTUL DESCOPERIRII

În așezarea de la Siret – Dealul Ruina au fost descoperite până acum patru statuete antropomorfe plate, fragmentare. Două dintre ele provin din locuințe (vezi, *infra*, nr. 1 și 3), fiind componente ale inventarului domestic. Prima piesă (nr. 1) a fost găsită în locuința 2/2000, din nivelul inferior de locuire din Hallstatt A (Cas. 2/2000, la –0,30 m). Din inventarul locuinței fac parte cinci statuete zoomorfe fragmentare (un taur, un bovideu și doi cai) și două vase miniaturale. O altă statueta (nr. 3) a fost descoperită în locuința 1/2004, iar alte două provin din stratul de cultură (nr. 2 și 4).

MATERIALE ȘI TEHNICI

Statuetele antropomorfe de la Siret – Dealul Ruina sunt confecționate din pastă fină, de culoare maronie (nr. 1, 2 și 3), cărămidă (nr. 4), fiind arse oxidant.

Tip categorial	Pastă fină	Ardere oxidantă	Culoare maronie	Culoare cărămidă
Statuete antropomorfe	4	4	3	1

MODELARE

Piese sunt modelate diferit, stilizat, au forma plată, redau bustul, fără a avea reprezentate unele părți anatomice: cap, mâini, picioare. Până în prezent, în așezarea de la Siret – Dealul Ruina, nu au fost descoperite statuete cu partea inferioară rotunjită, numite *en violon*, așa cum sunt cele de la Teleac⁹ și Krivče¹⁰.

Față de statuetele antropomorfe plate din prima epocă a fierului, piesele de la Siret – Dealul Ruina se individualizează prin formă, însă decorul este similar cu al unor

⁸ Mareș, László, Ignat 2008a; Mareș, László, Ignat 2008b.

⁹ Vasiliev 1987, fig. 2/12.

¹⁰ Maleev 1992, fig. 5a, d, v.

exemplare din culturile Gáva – Holihradý, Corlăteni – Chișinău și Saharna – Solonceni¹¹.

După formă și decor, statuetele antropomorfe sunt reprezentări feminine. O piesă de la Siret – *Dealul Ruina* se individualizează, față de exemplarele cunoscute, prin forma dreptunghiulară a bustului, redat fără mâini (C/411). Acest exemplar poate fi interpretat ca o variantă a statuetelor antropomorfe plate, stilizate.

DECOR

Statuetele antropomorfe de la Siret – *Dealul Ruina* sunt ornamentate cu puncte imprimate și linii incizate. Decorul poate sugera la unele exemplare piese vestimentare (nr. 1 și 2) și coliere (nr. 1). În două cazuri, părul lăsat liber pe spate este redat prin linii incizate, paralele, fine (nr. 2 și 3). La un exemplar, trei puncte imprimate în triunghi ar putea indica sânii și ombilicul (nr. 2). Părțile laterale de la două statuete sunt ornamentate cu benzi de linii orizontale, paralele, arcuite sau drepte (nr. 2 și 4). Un exemplar are pe talie un decor format dintr-un șir de puncte imprimate, care desparte două rânduri de linii incizate (scurte, oblice, paralele), dispuse sub forma *crengii de brad*. Probabil că aceste ornamente redau piese vestimentare. Decorul statuetei este asemănător cu al pieselor descoperite în așezări ale culturii Gáva – Holihradý, cum ar fi: Krivče, Lisičniki (Ucraina)¹², Grănicești¹³ și Teleac¹⁴.

CONSERVARE

Toate piesele au suferit degradări, fragmentarea fiind cauzată probabil de distrugerea așezării, care a sfârșit în urma unui incendiu, materialele arheologice (ne referim la cele perisabile), aflate între resturile locuințelor și în depunerea celor două straturi de cultură, fiind sfărâmate. Nu avem dovezi că unele statuete antropomorfe au fost distruse intenționat, în cuprinsul unor practici magico-rituale.

CATALOGUL STATUETELOR ANTROPOMORFE

1. **Statuetă antropomorfă** (fig. 2), descoperită în locuința 2/2000 din nivelul inferior de locuire din Hallstatt A (Cas. 2/2000, la -0,30 m), al cărei inventar include și figurine zoomorfe: un taur, un bovideu și doi cai¹⁵.

¹¹ László 1995; László 1996; László 2001; Levițki 1994, p. 110–111; Sîrbu 1999.

¹² Maleev 1992, fig. 5a; László 1996, fig. 1/1–5.

¹³ László 1996, fig. 2/5.

¹⁴ Vasiliev 1985–1986, fig. 2/12–14; László 1996, fig. 2/1–4.

¹⁵ László, Mareș, Ignat 2001, p. 231.

Descriere: lut ars, modelat manual, pastă fină, omogenă, de culoare maronie, arsă oxidant; are forma rectangulară, plată; gâtul este evidențiat printr-o prelungire ruptă aproape de bază; capul lipsește; pe latura din fața piesei se află un decor realizat din linii incizate și puncte imprimate; la gât se găsește un șir de puncte imprimate, care par să redea un șirag de mărgel; sub acesta sunt două linii incizate orizontal, paralele; aproximativ pe talie se află un șir de puncte imprimate care desparte două rânduri de linii scurte, oblice, paralele, incizate; dispunerea acestora este în forma crengii de brad; este posibil ca ornamentele de pe trunchi să redea elemente de îmbrăcăminte (centură, veșminte); baza statuetei este ușor lățită; pe latura din spate nu are decor.

Dimensiuni: lungimea 4,1 cm, lățimea 3,6 cm, grosimea 1,2 cm.

MB, inv. C/411.

2. **Statuetă antropomorfă**, fragment (fig. 3/1), descoperită în 2004, în secțiunea VII/2004, caroul 18–19, la –0,45 / –0,50 m, în nivelul inferior hallstattian timpuriu.

Descriere: lut ars, lucrat manual, pastă fină de culoare maronie, ardere oxidantă; se păstrează bustul, fără cap, zona inferioară fiind ruptă; are decor punctat și incizat; în partea dorsală decorul este format din linii incizate vertical, paralele, care redau părul; în partea din față se află trei puncte amplasate în triunghi, o linie incizată semicircular, dublată de un șir de zece puncte imprimate, urmată de altă linie incizată semicircular, pare să redea o centură, sau o piesă vestimentară; în părțile laterale sunt incizate câte cinci linii scurte, paralele.

Dimensiuni: lungimea 2,5 cm, lățimea 2,1 cm, grosimea 0,7 cm.

MB, inv. C/994.

3. **Statuetă antropomorfă**, fragment (fig. 3/2), descoperită în 2005, în caseta 1/2005, în locuința 1/2004 din nivelul inferior hallstattian timpuriu, la –0,48 m.

Descriere: lut ars, lucrat manual, pastă fină de culoare maronie; se păstrează bustul, fără cap, zona inferioară fiind ruptă; are decor incizat; în partea dorsală decorul este format din linii incizate vertical, paralele, care redau părul; zona din față este spartă.

Dimensiuni: lungimea 3,9 cm, lățimea 4,1 cm, grosimea 1,2 cm.

MB, inv. C/995.

4. **Statuetă antropomorfă** (?), fragment (fig. 4), descoperită în 2001, în caseta 1/2001, caroul A1, la –0,28 m, la limita superioară a nivelului inferior hallstattian timpuriu.

Descriere: lut ars lucrat manual, pastă fină de culoare cărămizie, ardere oxidantă; se păstrează bustul, fără cap, zona inferioară fiind ruptă; are decor incizat; în zona din față are un triunghi incizat; în partea dorsală decorul este format din linii scurte, incizate orizontal, paralele; în zonele laterale se află linii arcuite.

Dimensiuni: lungimea 3,9 cm, lățimea 1,6 cm, grosimea 1 cm.

MB, inv. C/1167.

SEMNIIFICAȚIA STATUETELOR ANTROPOMORFE

Statuetele antropomorfe din prima epocă a fierului au fost folosite în practici magico-rituale, unele dintre ele fiind descoperite în locuințe alături de alte piese de cult: figurine zoomorfe, vase miniaturale, miniaturi de roți de car. Legătura lor cu suprastructura spirituală este sigură, opiniile exprimate de specialiști convergând spre cultul fertilității și al fecundității¹⁶. Acești idoli plați antropomorfi de lut ars (stilizați, simpli) au fost creația culturii Gáva – Holihrad¹⁷ și au dispărut odată cu aceasta.

¹⁶ László 1996, p. 258; Levițki 1994, p. 110; Maleev 1992, p. 20–23; Sârbu 1987; Vasiliev 1987, p. 84.

¹⁷ László 1996, p. 360.

ANTROPOMORPHIC STATUETTES DISCOVERED IN THE SETTLEMENT
OF GÁVA – HOLIHRAY CULTURE, GRĂNICEȘTI GROUP,
FROM SIRET – *DEALUL RUINA*, SUCEAVA COUNTY

ABSTRACT

In the article are analyzed four anthropomorphic statuettes discovered in systematic archaeological excavations carried out in the site located on *Dealul Ruina* of Siret, Suceava County. The pieces were found in different archaeological contexts, in the lower level of the first Iron Age, Gáva – Holihrary culture, Grănicești group. Such pieces have been used in magical practices and belonged to the spiritual superstructure.

Keywords: Siret – *Dealul Ruina*, Hallstatt A, Gáva – Holihrary culture, Grănicești group, anthropomorphic statuettes.

BIBLIOGRAFIE

Gumă 1993	Gumă, M., <i>Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României</i> , Bibliotheca Thracologica IV, București.
Haimovici 2004	Haimovici, S., <i>Studiul arheozoologic al resturilor osoase provenite din așezarea hallstattiană de la Siret – Dealul Ruina (jud. Suceava)</i> , Suceava 29–30, 2002–2003, p. 317–329.
Ignat, Mareş 1994	Ignat, M., Mareş, I., <i>Siret – Dealul Ruina</i> , CCA. Campania 1993, Cluj-Napoca, p. 83.
Ignat, László, Mareş 1995	Ignat, M., László, A., Mareş, I., <i>Siret – Dealul Ruina</i> , CCA. Campania 1994, Brăila, p. 114–115.
László 1976	László, A., <i>Începuturile primei vârste a fierului pe teritoriul Moldovei. Unele rezultate și probleme</i> , CI 7, p. 57–75.
László 1994	László, A., <i>Începuturile epocii fierului la est de Carpați. Culturile Gáva – Holihrary și Corlăteni – Chișinău pe teritoriul Moldovei</i> , București.
László 1995	László, A., <i>Statuetele antropomorfe ale culturii Gáva – Holihrary</i> , MemAntiq 20, p. 85–97.
László 1996	László, A., <i>Sur la plastique antropomorphe de la civilisation Gáva–Holihrary</i> , în Chochorowski, J. (red.), <i>Probleme der Bronze und der Frühen Eisenzeit in Mitteleuropa. Festschrift für Marek Gedl</i> , Kraków, p. 351–362.
László 2001	László, A., <i>Prima epocă a fierului. Perioada timpurie (Hallstatt A și B)</i> , în <i>Istoria Românilor</i> , vol. I (coord. M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vulpe), București, p. 299–327.
László, Mareş, 1999	László, A., Mareş I., <i>Siret – „Dealul Ruina”</i> , CCA. Campania 1998, Vaslui, p. 107–108.
László, Mareş, Ignat 2001	László, A., Mareş I., Ignat, M., <i>Siret – „Dealul Ruina”</i> , CCA. Campania 2000, Suceava, p. 230–232.
László, Mareş, Ignat 2002	László, A., Mareş I., Ignat, M., <i>Siret – „Dealul Ruina”</i> , CCA. Campania 2001, Buziaș, p. 289–291.
László, Mareş, Ignat 2003	László, A., Mareş I., Ignat, M., <i>Siret – „Dealul Ruina”</i> , CCA. Campania 2002, Covasna, p. 293–295.
László, Mareş, Ignat 2004	László, A., Mareş I., Ignat, M., <i>Siret – „Dealul Ruina”</i> , CCA. Campania 2003, Cluj-Napoca, p. 311–312.

- László, Mareș, Ignat 2005 László, A., Mareș I., Ignat, M., *Siret – „Dealul Ruina”*, CCA. Campania 2004, Mangalia, p. 348–350.
- László, Mareș 2006 László, A., Mareș I., *Siret – „Dealul Ruina”*, CCA. Campania 2005, Constanța, p. 330–331.
- Levițki 1994 Levițki, O., *Cultura hallstattului canelat la răsărit de Carpați*, Bibliotheca Thracologica VII, București.
- Maleev 1996 Maleev, Iu., *Nowe znaleziska Halsztackiej plastiki zoomorficznej z Podnistrza*, în Chochorowski, J. (red.), *Probleme der Bronze und der Frühen Eisenzeit in Mitteleuropa. Festschrift für Marek Gedl*, Kraków, p. 363–370.
- Mareș, László, Ignat 2008a Mareș, I., László, A., Niculică, B.P., Ignat, M., *Plastica zoomorfă și antropomorfă din așezarea fortificată din prima epocă a fierului, cultura Gáva – Holihrad, grupul Grănicești, de la Siret - Dealul Ruina, județul Suceava*, ActaMT 3, p. 120–140.
- Mareș, László, Ignat 2008b Mareș, I., László, A., Ignat, M., *La plastique zoomorphe et antropomorphe de l'habitat hallstattien ancien de Siret (dép. de Suceava)*, SAA 13–14, p. 81–111.
- Rogozea 1992 Rogozea, P., *Elemente inedite din plastica grupului cultural Balta-Sărată*, TD 13, 1–2, p. 49–51.
- Sîrbu 1999 Sîrbu, V., *Figurinele antropomorfe din prima epocă a fierului descoperite în lumea tracică*, Istros 9, p. 47–88.
- Sîrbu 2004 Sîrbu, V., *Figurine de cai din epoca fierului la tracia nordici*, MemAntiq 23, p. 355–367.
- Ursache 1999 Ursache, C. N., *The zoomorphic figurines at the beginning of the Iron Age*, SAA 6, p. 41–60.
- Vasiliev 1985–1986 Vasiliev, V., *Descoperiri arheologice cu semnificație cultică în așezarea din prima epocă a fierului de la Teleac (jud. Alba)*, ActaMN 22–23, p. 79–90.
- Vasiliev 1986–1987 Vasiliev, V., *Probleme ale cronologiei Hallstattului pe teritoriul României (II)*, Sargetia 20, p. 64–80.
- Vasiliev, Aldea, Ciugudean 1991 Vasiliev, V., Aldea, I.A., Ciugudean, H., *Civilizația dacică timpurie în aria intracarpatică a României. Contribuții arheologice: așezarea fortificată de la Teleac, Cluj-Napoca*.

LIST OF CAPTIONS

Fig. 1. Siret – Dealul Ruina. 1. the map with the geographical location of the site; 2. cadastral plan of Dealul Ruina; 3. the image of Dealul Ruina; 4. section VII/2004, archaeological complexes Gáva – Holihrad, Grănicești group.

Fig. 2. Siret – Dealul Ruina, anthropomorphic statuette.

Fig. 3. Siret – Dealul Ruina, anthropomorphic statuettes.

Fig. 4. Siret – Dealul Ruina, anthropomorphic statuette.

SESIUNEA ANUALĂ DE COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE A INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE „VASILE PÂRVAN”

ADINA BORONEANȚ*, ANDREI MĂGUREANU**, AUREL VÎLCU***

În perioada 19–21 martie 2014, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române a găzduit sesiunea anuală de comunicări științifice, reunite în cadrul temei *Metodă, teorie și practică în arheologia contemporană*. Manifestarea a avut loc la sediul institutului din strada Henri Coandă nr. 11 (Casa Macca).

Pe parcursul celor trei zile ale evenimentului, comunicările s-au desfășurat în două secțiuni succesive: rapoarte de cercetare arheologică (incluzând rapoarte anuale sau de sinteză referitoare atât la săpături recente, cât și la cercetări mai vechi, dar rămase inedite) și comunicări științifice având drept subiect rezultate ale unor studii interdisciplinare, noi tipuri de abordări metodologice și teoretice în cercetarea arheologică sau contribuții ale izvoarelor arheologice la cunoașterea istoriei. Un element de noutate îl constituie prezentarea unei expoziții de postere înscrise în aceeași tematică generală a sesiunii. În continuarea demersului inițiat anul precedent, în cadrul sesiunii a avut loc și o secțiune dedicată prezentărilor de volume de specialitate apărute în 2013 (volume de autor, colaborări sau editări de carte ale membrilor Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”).

În ultima zi a sesiunii (21 martie) lucrările s-au desfășurat în paralel cu cele ale colocviului internațional *Pleistocene and Early Holocene studies – New Perspectives*, dedicat cu precădere problemelor paleoliticului, mezoliticului și tranziției mezolitic – neolitic timpuriu în Peninsula Balcanică.

În cadrul **secțiunii de rapoarte arheologice**, au fost înscrise 35 de rapoarte de cercetare arheologică sistematică și preventivă, susținându-se 34, dintre care zece reflectând epocile pre-și proto-istorică, 17 epoca greco-romană, șapte perioada Evului Mediu. Lista completă a rapoartelor este prezentată mai jos¹:

1. Marian Cosac, George Murătoareanu, Radu Alexandru, Loredana Niță, *Rezultate preliminare ale cercetărilor arheologice de pe șantierul Malu Dinu Buzea (sat Cremenea, comuna Sita Buzăului, jud. Covasna) – Campania 2013*;
2. Cornelia-Magda Lazarovici (IA Iași), Gheorghe Lazarovici (ULB Sibiu), *Rezultatele cercetărilor arheologice din Cheile Turzii – Peștera Ungurească (Campaniile 2010–2013)*;
3. Alexandru Vulpe, Meda Toderaș, Svend Hansen, Agathe Reingruber, *Cercetările arheologice de la Pietrele – Campania 2013*;

* Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: boro30@gmail.com.

** Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: arheologiemedia@yahoo.com.

*** Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: aurelvilcu@gmail.com.

¹ Atât pentru rapoartele de cercetare arheologică, cât și pentru comunicări au fost marcate între paranteze drepte prezentările înscrise în program și nesuținute. Pentru a evita repetițiile, afilierea instituțională a autorilor este trecută doar în lista rezumatelor manifestării.

4. Alin Frînculeasa, Bianca Preda, Andrei Soficaru, Tiberiu Nica, *Cercetări arheologice preventive în situl Ariceștii – Rahtivani (jud. Prahova) – tumulul IV*;
5. Ion Motzoi-Chicideanu, Monica Chicideanu-Șandor, Mihai Constantinescu, Dan Costache, Dan Pârcălabu, *Cimitirul din epoca bronzului de la Cârломănești – La Arman. Campania din 2013*;
6. Antoniu Marc, Cătălin Rișcuța, Alexandru Bărbat, *Un complex de la finalul bronzului târziu descoperit la Șoimuș – Teleghi, jud. Hunedoara*;
7. Anca Ganciu, Vlad V. Zirra, Gheorghe Matei, *Stelnica – Grădiștea Mare. Campania 2013*;
8. Sebastian Matei, Despina Măgureanu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan, *Dava de la Cârломănești – Cetățuia. Amenajarea spațiului intern al așezării și a sistemului de acces*;
9. Rodica Ursu, Andrei Corobcean, *Incinta fortificată de la Stolniceni, raionul Hâncești, R. Moldova. Cercetările din anii 2012–2013 (În memoria arheologului Tudor Arnăuț)*;
10. Done Șerbănescu, Cristian Schuster, Alexandru Morintz, Ion Tuțulescu, *Radovanu – Gorgana 2 – Campania 2013*;
11. Mircea Dabîca, *Histria. Sector Sud. Campania 2013*;
12. Theodor Isvoranu, Mircea Dabîca, *Monede descoperite la Histria în sectorul Sud (campaniile 2011–2012)*;
13. Mircea Angelescu, Valentin Bottez, Iulian Ganciu, *Histria. Basilica Pârvan. Campania 2013*;
14. Valentin Bottez, Alexandra Țârlea, Alexandra Lițu, *Histria. Sector Acropola Centru-Sud. Campania 2013*;
15. Iulian Bîrzescu, Alexandru Avram, Monica Mărgineanu Cîrstoiu, Virgil Apostol, Florina Panait-Bîrzescu, Alexandra Lițu, Karin Maurer, Gabriel Talmațchi, *Histria. Sectorul T*;
16. Irina Achim, *Histria. Basilica cu criptă. Campania 2013*;
17. Viorica Rusu-Bolindeț, Alexandru Bădescu, Vlad-Andrei Lăzărescu, Mihai Dima, Claudia Radu, *Cercetări recente ale Basilicii extra muros de la Histria la 100 de ani de la debutul săpăturilor arheologice*;
18. Alexandru Barnea, *Cercetările arheologice de la Tropaeum Traiani din 2013*;
19. Adriana Panaite, *Tropaeum Traiani. Cercetările arheologice din zona de la nord de Basilica A (Sector A) – campania 2013*;
20. Robert Constantin, Carol Căpiță, Nicolae Alexandru, *Tropaeum Traiani. Cercetările din Sectorul C – campania 2013*;
21. Cristina Alexandrescu, *Troesmis – Rezultatele cercetărilor din 2011–2013*;
22. Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu, Ștefan Vasiliță, *Amfiteatrul militar de la Drobeta – campania 2013*;
23. Adrian Ardeț, Dimitrie Pavel Negrei, Lavinia Grumeza, *Tibiscum. Cercetări arheologice 2013*;
24. [Mariana Balaci Crînguș, Simona Regep, Călin Timoc, *Cercetările din castrul și vicusul militar de la Tibiscum – campania 2013*];
25. Constantin Petolescu, Florian Matei-Popescu, Ion Dumitrescu, Teodor Cioflan, *Castrul de la Câmpulung – Jidova – campania 2013*;
26. Constantin Petolescu, Florian Matei-Popescu, Ion Dumitrescu, *Termele militare de la Voinești – campania 2013*;
27. Mircea Negru, Lucian Amon, Emilian Gamureac, Laurențiu Guțică, *Romula. Sectorul de nord. Campania arheologică din anul 2013*;
28. Mihail Zahariade, Traian Dvorski, Marinela Peneș, Lucian Mureșan, Ioana Crețulescu, *Edificiul A din castrul roman de la Drajna de Sus, jud. Prahova. Raport preliminar*;

29. Daniel Spânu, *Cuptorul de olar din secolul VIII p.Chr. de la Sighișoara „Dealul Viilor”*;
30. Oana Damian, Mihai Vasile, Daniel Ene, Gabriel Vasile, *Nufăru, jud. Tulcea, punctul Trecere bac – campania 2013. Date arheologice și antropologice*;
31. Adrian Ioniță, *Informații noi despre cetatea Feldioara. Cercetările arheologice din 2013*;
32. Gabriel Izdrăilă, Ionuț Codrea, *Cercetări arheologice recente la cetatea Deva. Incintele II și III (sec. XV–XVIII)*;
33. Daniela Marcu Istrate, *Date noi despre începuturile orașului Brașov prin prisma cercetărilor arheologice recente*;
34. Andrei Măgureanu, Bogdan Ciupercă, Alin Anton, *Cercetările arheologice de la Târgșor. Campania 2013*;
35. Marin Iulian Neagoe, *Monedele descoperite în cetatea Severinului în campaniile 2011–2012 și contextul lor stratigrafic*.

În cadrul secțiunii de **comunicări** au fost înscrise 34, dintre care s-au prezentat 28, absența, motivată, a vorbitorilor fiind parțial suplinită de rezumatele prezentărilor. Predominante (17) au fost comunicările vizând perioadele pre- și proto-istorică. Tematica a fost surprinzător de largă – incluzând de la analize de tip tradițional ale materialului arheologic la noi abordări în demersul antropologic, studii interdisciplinare (arheozoologie, studiul materialelor textile, studiul materiilor dure animale, analize compoziționale ale metalelor), arheologie experimentală, analize geo-spațiale, numismatică, metrologie și considerații istorice. Lista completă a comunicărilor este prezentată mai jos:

1. Alexandra Ion, *Corpul și limitele sale. Corpul uman în cadrul studiilor de osteoarheologie*;
2. Botar Istvan, Tóth Boglárka, Gryaneus András, *Cercetările și rezultatele dendrocronologice din Transilvania*;
3. Gheorghe Lazarovici, *Serii culturale și serii cronologice*;
4. Sabin Adrian Luca, *Prima colonizare neolitică din România. Sanctuar – locuire – părăsire. Cristian I, Sibiu*;
5. Stănică Pandrea, *Propuneri pentru o schiță a evoluției istorice a culturii Boian – Poljanica*;
6. Adrian Bălășescu, Valentin Radu, *Arheozoologia culturii Hamangia*;
7. Ana Ilie, Florin Dumitru, *Reprezentări zoomorfe eneolitice din colecțiile Complexului Național Muzeal Curtea Domnească Târgoviște*;
8. Ionela Crăciunescu, Mihai Florea, Cătălin Lazăr, *Observații preliminare legate de analiza geo-spațială a cimitirului preistoric de la Sultana – Malu Roșu*;
9. Adelina Darie, Theodor Ignat, Cătălin Lazăr, *Considerații preliminare privind figurinele zoomorfe din așezarea eneolitică de la Sultana – Malu Roșu*;
10. Monica Mărgărit, Cătălin Lăzar, Valentin Radu, *Rezultatele programului experimental desfășurat pe șantierul arheologic de la Sultana – Malu Roșu (2012–2013) – segmentul materii dure animale*;
11. Theodor Ignat, Vasile Opriș, Florin Rădulescu, Florin Dumitru, Cătălin Lazăr, *Noi date privind vasele de tip strachină specifice culturii Gumelnița, pe baza unui studiu de arheologie experimentală*;
12. Carmen Marian, *Obiecte arheologice – mărturii ale meșteșugurilor textile din preistorie și evul mediu*;
13. Corneliu Beldiman, Dan Lucian Buzea, Diana-Maria Sztancs, Björn Briewig, *Piese de podoabă aparținând culturii Cucuteni Ariușd descoperite la Șoimeni „Dâmbul Cetății”*;

14. Anca-Diana Popescu, Bogdan Constantinescu, Daniela Stan, Alin Frînculeasa, *Compoziția elementală a obiectelor de metal aparținând epocii bronzului și începutului epocii fierului analizate în cadrul proiectului Romarchaeomet*;
15. Valeriu Sîrbu, Dan Ștefan, Maria-Magdalena Ștefan, *Metode interdisciplinare de cercetare și documentare a vestigiilor arheologice în situl din epoca fierului de la Telița – Celic Dere (com. Telița, jud. Tulcea)*;
16. [Marius Bâsceanu, *Practici funerare surprinse în cadrul tumulului T1 din necropola de tip Basarabi de la Desa, jud. Dolj*];
17. Mircea Babeș, Cătălin I. Nicolae, *Noi date despre mormântul princiar de la Agighiol – pe baza carnetului de săpături al lui Ioan Andrieșescu (1931)*;
18. [Bogdan Constantinescu, Daniela Stan, *Studii privind metalul și tehnica de realizare a pieselor de paradă din mormântul de la Agighiol*];
19. Daniel Spănu, *Despre valorificarea celor dintâi vestigii funerare „getice” din Dobrogea: săpăturile lui Expectatus Bujur de la Murighiol*;
20. Aurel Vilcu, *Istros și Seleucizii în secolul III a.Chr. în lumina izvoarelor numismatice*;
21. Emanuel Petac, Aurel Vilcu, *Despre primele emisiuni de stateri și tetradrahme tomîtane (sec. III a.Chr.)*;
22. Cristian Schuster, Done Șerbănescu, Alexandru Morintz, *Cu privire la figurinele zoomorfe din lut descoperite în dăva de la Radovanu*;
23. [Dan Ștefan, *Contribuții metodologice la studiul habitatului geto-dacic din estul Munteniei (secolele II a. Chr. – I p. Chr.)*];
24. Cristian-Constantin Roman, *Observații privind cronologia unor importuri romane în Dacia (sec. II î.Chr. – I d.Chr.). Studiu de caz – cana de tip Piatra Neamț*;
25. [Sorin Cociș, Dragoș Blaga, *Prospecții geofizice și confirmări arheologice: Castrul roman de la Sutoru, jud. Sălaj*];
26. [Coriolan Horațiu Opreanu, *O premieră tehnologică în cercetarea frontierelor romane din România: investigații prin metoda LiDAR și geofizică la Porolissum în Dacia*];
27. [Vlad Lăzărescu, *Cercetări interdisciplinare efectuate pe sectorul de limes de la Porolissum prin metode geofizice, palinologice și topografice*];
28. Ovidiu Țentea, *Cercetări recente pe frontiera romană din arealul Dunării de Jos*;
29. Ana Cristina Hamat, *Câteva considerații cu privire la cerceii cu spinul în formă de S descoperiți pe teritoriul Daciei romane*;
30. Theodor E. Ulieriu-Rostás, *Perspective actuale în arheo-muzicologie: artefact, patrimoniu intangibil și reflecție antropologică*;
31. Liana Oța, Migdonia Georgescu, Zizi Baltă, Valeriu Sîrbu, *Un mormânt sarmatic descoperit la Dridu*;
32. Georgeta El Susi, *Date preliminare asupra faunei descoperite la Sibiu „Piața Mică” și unele informații asupra dietei comunităților săsești în secolele XV–XVII*;
33. Eugen Nicolae, *Un etalon medieval moldovenesc pentru măsurarea lungimii*;
34. Florin Ciulavu, *Ustensile folosite în monetăria de la Alba Iulia aflate în colecția Muzeului Național al Unirii*.

Înscrise în tematica generală a sesiunii, cele cinci **postere** prezentate au abordat o problemă diversă:

Cercetări de suprafață în zona sitului arheologic de la Cârломănești – Cetățuia (Sebastian Matei, Despina Măgureanu, Maria-Magdalena Ștefan, Dan Ștefan);

Descoperiri recente de artefacte de os la Histria (Corneliu Beldiman, Viorica Rusu-Bolindeț, Diana-Maria Sztancs, Alexandru Bădescu);
Artefacte de os descoperite recent la Romula (Corneliu Beldiman, Mircea Negru, Diana-Maria Sztancs);
Enduring hardships in Middle/Late Medieval Bucharest: Analysis of human skeletal remains from the Historical Centre (Annamaria Diana);
3D Icons și digitizarea patrimoniului cultural (Corina Nicolae, Tudor Alexandru Martin).

Secțiunea dedicată **prezentărilor de carte** a avut loc în a doua zi a sesiunii. Noile apariții editoriale au beneficiat de o scurtă introducere (5–10 minute), accentul căzând pe noutatea demersului științific și contribuția adusă în cercetarea arheologică și istorică. Lista volumelor apărute în 2013 și a cercetătorilor care le-au prezentat este redată mai jos:

Radu-Alexandru Dragoman, *O biografie a ceramicii de la Vădastra*, Editura Academiei Române, București, 2013 (Adina Boroneanț);
Tudor Arnăuț, *Spații sacre și practici funerare din mileniul I a.Chr. în arealul carpato-balcanic*, Casa Editorială Poligrafică „Bons Offices”, Chișinău, 2014 (Mircea Babeș);
Liana Oța, *Lumea funerară în Moesia Inferior (secolele I–III p. Chr.)*, Editura Istros, Brăila, 2013 (Alexandru Barnea);
Gall Erwin, *Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei/10th and 11th century burial sites, stray finds and treasures in the Transylvanian basin, the Partium and the Banat*, Szeged, 2013 (Radu Harhoiu);
Alexandra Comșa, *Aspects of Archaic medicine: human and animal trephination on the territory of Romania*, Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2013 (Georgeta El Susi);
Alexandra Comșa (ed.), *Facets of the past. The challenge of the Balkan Neolithic*, Proceedings of the International Symposium Celebrating the 85th birth anniversary of Eugen Comșa, 6–12 October 2008, Bucharest, Romania, Editura Academiei Române, București, 2013 (Alexandra Comșa);
Raluca Kogălniceanu, Alexandru Morintz (eds.), *Cercetările arheologice în comuna Gogoșari. Situl de la Rălești – Râul Parapanca*, Editura Istros, Brăila, 2013 (Alexandru Morintz);
Cristina-Georgeta Alexandrescu (ed.), *Jupiter on your side... Gods and Humans in Antiquity in the Lower Danube area*, București, 2013 (Florian Matei Popescu);
Valeriu Sîrbu, Cristian Schuster (eds.), *The 12th International Congress of Thracology, Târgoviște, 10th–14th September 2013, The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Ages, Programme, Reports and Abstract*, Editura Istros, Brăila, 2013 (Valeriu Sîrbu);
Valeriu Sîrbu, Sebastian Matei (eds.), *Bronze and Iron Ages Graves from Eurasia: Gender between Archaeology and Anthropology*, Proceedings of 13rd International Colloquium of Funerary Archaeology Buzău – Sărata Monteoru, 17th–20th October 2012, Mousaios 18, Buzău, 2013 (Sebastian Matei);
Valeriu Sîrbu, Radu Ștefănescu (eds.), *Necropolises, Cult places, Religion, Mythology – The Thracians and their Neighbors in the Bronze and Iron Ages*, vol. II, Proceedings of the 12th International Congress of Thracology, Târgoviște, 10th–14th September 2013, Editura Istros, Târgoviște, 2013 (Cristian Schuster).

În cadrul colocviului internațional „*Pleistocene and Early Holocene studies – New Perspectives*” au fost înscrise 11 prezentări, accentul căzând, așa cum se poate observa din lista comunicărilor, pe cercetarea paleolitică din România, extrem de dinamică în ultimul deceniu, prin intermediul desfășurării unui număr semnificativ de proiecte internaționale (vezi rezumatele).

Calitatea prezentărilor și participarea numeroasă a colegilor din diferite instituții, cu atribuții în cercetarea izvoarelor arheologice și prezervarea patrimoniului cultural național, încurajează continuarea sesiunilor de comunicări științifice organizate anual de Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române.

REZUMATE. RAPOARTE ARHEOLOGICE

Arheologia epocii pre- și protoistorice

Rezultate preliminare ale cercetărilor arheologice de pe șantierul Malu Dinu Buzea (sat Cremenea, com. Sita Buzăului, jud. Covasna) – Campania 2013 – Marian Cosac, George Murătoreanu, Radu Alexandru, Loredana Niță (UV Târgoviște)

În anul 2013 a fost continuată cercetarea arheologică în așezarea paleolitică de la Malu Dinu Buzea, șantier școală pentru studenții de la specializarea Istorie din cadrul Universității „Valahia” din Târgoviște. Ca urmare a rezultatelor din anii anteriori a fost decisă amplasarea unei secțiuni în zona centrală a sitului, numerotată XXV, cu dimensiunile 3 × 2 m. Cercetarea a avut următoarele obiective: verificarea succesiunii stratigrafice, identificarea și prelevarea de probe necesare stabilirii vârstei nivelurilor ocupaționale, stabilirea relației dintre concentrările de materiale litice și procesele post-depoziționale. Materialul litic descoperit în cursul campaniei anului 2013 este alcătuit, în cea mai mare parte, din două varietăți de silex local, alături de care apar și foarte puține piese (sub 6% din eșantion) din gresie, opal sau calcedonie. Alături de piesele modificate intenționat, a fost identificat și un număr semnificativ de piese fragmentate natural. Eșantionul se structurează, în proporții inegale, pe câteva categorii tehnolo-tipologice, dintre care cea mai bine reprezentată este aceea a produselor secundare de debitaj (76,14%), formată, în principal, din așchii și fragmente nedeterminate, urmată de categoria suporturilor laminare (21,55). Cele două piese retușate sunt o lamă din silex local retușată abrupt și o armătură trapezoidală, posibil din calcedonie.

Rezultatele cercetărilor arheologice din Cheile Turzii – Peștera Ungurească (Campaniile 2010–2013) – Cornelia-Magda Lazarovici (IA Iași), Gheorghe Lazarovici (ULB Sibiu)

Prezentarea de față vizează ultimele campanii de săpături pentru unul dintre cele mai interesante obiective ale Transilvaniei preistorice, unic în spațiul european, atelierul de bijuterii de la Cheile Turzii – Peștera Ungurească.

Peștera are o gură largă de aproape 16 m în zona atelierului, acesta fiind plasat de la centru spre partea estică a peșterii. Construcția care adăpostește atelierul are forma unui baldachin. Această formă era necesară în primul rând pentru a oferi protecție meșterilor ce lucrau sub baldachin față de picurările din bolta peșterii, care se produc în sezonul ploios sau în anii cu precipitații abundente. În al doilea rând, forma era utilă și pentru eliminarea fumului provenit de la focurile vetrelor pe care erau prelucrate piesele (prin batere, topire,

sudare). În mod obișnuit, pe durata verii, curenții peșterii favorizează ieșirea fumului de sub baldachin spre gura peșterii. Pe parcursul cercetărilor noastre, am observat că pe vreme urâtă curenții au un caracter turbionar.

Atelierul investigat avea o structură de rezistență alcătuită din stâlpi și pari. Depunerile din interior au o grosime de peste 1,2 m. După depuneri și refacerea vetrelor, considerăm că atelierul a fost folosit periodic. Accesul spre peșteră este foarte dificil, probabil pentru a fi ușor controlat, indicând în același timp că nu era vorba despre o locuire permanentă.

Din punct de vedere cultural, atelierul aparține orizontului Sălcuța IV – Herculană II–III – Cheile Turzii, respectiv orizontului timpuriu cu toate pastilate. Datele ^{14}C indică drept perioadă a depunerilor din etapele mijlocii intervalul 4100–3900 calBC.

În atelier se confecționau podoabe din aur, cupru, scoică, fildeș, piatră, corn ș.a., așa cum arată și macro-fotografiile realizate pentru rebuturile sau piesele în diferite etape de lucru rămase în cenușă. Analizele pe obiectele de aur făcute de Bogdan Constantinescu (INFIN–HH) indică o exploatare a aurului din nisipurile aurifere din Valea Arieșului, aflată la cca 3 km distanță, zonă cunoscută pentru această activitate, documentată până în vremurile noastre.

Cercetările arheologice de la Pietrele – Campania 2013 – Alexandru Vulpe, Meda Toderaș (IAB), Svend Hansen, Agathe Reingruber (DAI Berlin)

Cercetările arheologice de la Pietrele – Măgura Gorgana fac parte dintr-un proiect comun de cercetare româno-german, inițiat de Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București și Deutsches Archäologisches Institut, Eurasien Abteilung.

Pe tell, activitatea de cercetare din anul 2013 s-a desfășurat în cele două suprafețe (suprafața B și suprafața F). În așezarea plană din jurul tell-ului au fost extinse spre N două suprafețe (L/2010 și T/2012) și deschisă una nouă (U). La V de tell, a fost trasată o nouă suprafață (N), ce unește suprafețele N2 și N3 deschise în anul 2011. Pe terasă a fost deschis șanțul KK la cca 50 m N de șanțul K, cercetat în campania 2010.

În suprafața B, cercetarea a continuat în partea sudică a suprafeței, urmărindu-se astfel contextele identificate în campania trecută.

În suprafața F-Est s-a continuat cercetarea locuinței arse, începută în campania 2012. A fost secționată și documentată instalația de foc P12F582, descoperită anul trecut, fiind observate trei straturi de cruste suprapuse.

În suprafața F, o structură nearsă, orientată N–S, a fost doar parțial surprinsă de cercetările efectuate. Axul lung, ce măsoară aproximativ 8 m, a fost dezvelit integral, în timp ce axul E–V ce cuprindea și o mare parte a structurii intră în malul estic.

Suprafața L/2013 este o extindere spre V a suprafeței L/2012. Au fost documentate și cercetate câteva gropi din a căror umplutură au fost recoltate fragmente ceramice și pietre, unele prelucrate, un mormânt de înhumație și o structură de chirpici. Structura de chirpici, foarte prost conservată, a fost surprinsă în partea vestică a jumătății sudice. A fost cercetată și documentată o vatră înconjurată de pereți de lut (P13L173).

Secțiunea T, deschisă în anul 2013, a înglobat în colțul sud-estic și secțiunea T din anul 2012, descoperirile datate în neolitic din campania trecută reprezentând motivația extinderii săpăturii din anul curent. Pe parcursul cercetării au fost identificate șase morminte de înhumație individuale, la diferite adâncimi, limitele gropilor nefiind observate decât în cazul P13T213, și o masă de chirpici ars de-a lungul profilului nordic.

Scopul deschiderii suprafeței U (7 × 11 m) a fost acela de a avea o vedere mai largă asupra locuirii neolitice târzii din zona înconjurătoare tell-ului. Suprafața N/2013 a fost deschisă la vest de tell, între suprafețele N2/2011 și N3/2011. Scopul deschiderii acestei suprafețe a fost

acela de a avea o mai bună imagine a zonei și de a conecta cele două suprafețe, N2 și N3, cercetate în campania 2011. Au fost cercetate patru gropi cu material de factură neolitică. La cota de ▼ 30,60–30,50 m a fost găsit un picior uman în conexiune anatomică (P13N312). Materialul recoltat din această arie conține și alte fragmente osoase umane.

Șanțul KK (47 × 3 m) a fost deschis pe terasa superioară a Dunării și este situat la 50 m N de fostul șanț K, cercetat în campania 2010. Scopul acestui șanț a fost de a clarifica rezultatele investigațiilor geofizice întreprinse în anul 2007, care indicau un sistem de fortificație ce tăia partea estică a terasei. În partea vestică, pe o lățime de cca 10 m a fost surprins șanțul P13KK912 (identificat, de asemenea, și în 2010), cu pământ de umplutură de culoare brun – închis. În partea estică a șanțului, pe o lățime de 6 m, a fost surprinsă o structură arsă, orientată E–V. Măsurat de la suprafața actuală, șanțul are o adâncime de 3,70 m, baza lui fiind lată de 3 m. Până la adâncimea de 2,50 m au fost recuperate materiale arheologice aparținând epocii bronzului, în special fragmente ceramice, bucăți de chirpici (unele cu urme de pari), oase de animale și pietre lucrate. Singura piesă de metal apărută este un cuțit mic de bronz. În partea estică a șanțului KK a fost surprinsă parțial în plan o groapă. La V de groapă este localizată structura arsă (P13KK930), vizibilă și în harta geomagnetică. Șanțul KK a dezvelit doar o mică parte din ea. Are aceeași orientare ca și șanțul, NNV–SSE.

Cercetări arheologice preventive în situl Ariceștii – Rahtivani (jud. Prahova) – tumulul IV – Alin Frînculeasa, Bianca Preda (MJIA Prahova), Andrei Soficaru (IA–FR), Tiberiu Nica (CI)

În anul 2013 au fost realizate cercetări preventive în localitatea Ariceștii – Rahtivani. A fost începută cercetarea unui tumul cu o înălțime de aproximativ 1,2 m și diametrul maxim de circa 50 m, situat la 2,5 km E de comuna Ariceștii – Rahtivani și la 1,8 km N de DN 72. Au fost descoperite cinci morminte de înhumare în care se aflau zece indivizi, toate dispuse spre centrul mormintei. Trei morminte conțineau mai mulți indivizi (un mormânt era triplu și două duble). În cazul a trei dintre morminte gropile aveau formă rectangulară cu colțurile rotunjite, în alte două cazuri erau ovale. Mormântul primar era înconjurat de un ring cu diametrul de aproximativ 5 m, realizat din pietre provenite din excavarea gropii funerare. Ringul era suprapus de două morminte secundare, care, la rândul lor, se întretaiau parțial. Alte două complexe, descoperite în suprafața sud-estică, se suprapuneau direct.

În general, inventarele unor astfel de tumuli sunt mai curând austere, acesta părând însă unul mai deosebit, raportat la celelalte nouă cercetate recent în același areal. Au fost astfel descoperite șase inele de buclă din argint, trei perle tubulare din cupru, șapte perle din os (?), un colan din cupru, o podoabă din lut și două vase. Prezența ocrului a fost semnalată în două morminte. Cercetările de la Aricești au adus date noi privind etapa timpurie a înmormântărilor tumulare la Dunărea de Jos. Sunt prezente câteva elemente de inventar, între care remarcăm vasele ce sunt decorate sau au forme specifice orizontului Coțofeni – Baden. Colanul din mormântul primar este, pentru moment, o descoperire rară în mormintele tumulare din mileniile IV–III BC, cercetate în spațiul răsăritean sau vest-pontic. Colanele sunt prezente în câteva morminte, dar și într-un depozit, toate însă atribuite culturii Baden. O piesă mai timpurie este cea de la Decea Mureșului, iar la E de Prut este cunoscută descoperirea dintr-un tumul de la Căinari. Începând cu bronzul mijlociu, piesele de acest tip sunt relativ numeroase. Forma de vas asociată cu acest colan se regăsește în mediul Coțofeni, dar și Baden. Vasul din M.3 (mormânt secundar) are o formă și un decor ce își găsesc ușor analogii în mediul cultural Coțofeni. Este decorat cu hașuri incizate, amplasate într-un spațiu rezervat, incizat, ce definește un motiv decorativ unghiular dispus

în trei etaje pe corpul vasului. Gura ușor evazată, gâtul înalt și partea inferioară a vasului nu sunt decorate. Vasul are două torți tubulare dispuse simetric. Pasta, de o calitate foarte slabă, conține nisip grosier. Determinările antropologice indică prezența a două adulți, din care cinci indivizi de sex masculin și patru de sex feminin, la care se adaugă un subadult indeterminabil.

Au fost realizate cinci datări radiocarbon, rezultatele obținute indicând evoluția acestui complex funerar între 3350–2850 calBC.

Cimitirul din epoca bronzului de la Cârломănești – La Arman. Campania din 2013 – Ion Motzoi-Chicideanu (IAB), Monica Chicideanu-Șandor (U București), Mihai Constantinescu (IA–FR), Dan Costache (MJ Buzău), Dan Părcălabu (CI)

În cursul lunii iulie 2013 au fost reluate săpăturile arheologice în cimitirul din epoca bronzului de la Cârломănești, comuna Vernești, jud. Buzău². Au fost continuate astfel campaniile precedente³, care au dus la punerea în evidență a unei necropole ce poate fi atribuită culturii Monteoru.

Cimitirul, situat în partea sudică a localității, ocupă o suprafață mare, dar o bună parte din aceasta este suprapusă de gospodăriile localnicilor. Săpăturile au fost efectuate în punctul „La Arman”, sector B. Din cauza unor neînțelegeri cu proprietarii terenurilor, în 2013 cercetarea s-a făcut pe lotul „La Ciocănică”, teren aflat la marginea vestică a lotului Cocoșoanca. A fost deschisă o secțiune – S.VIII – cu dimensiunile L = 30 m, l = 3 m, orientată N–S, căreia i s-au adăugat câteva casete laterale, necesare degajării complexelor arheologice. A rezultat o suprafață cercetată de cca 100 m².

În cursul cercetărilor au fost descoperite 18 complexe funerare (morminte) aparținând epocii bronzului (M. 69–86); acestora li se adaugă un complex medieval timpuriu (Cpl. 88), toate fiind cercetate complet. Totodată, s-a completat planul general al săpăturilor, pe baza bornelor fixe din teren, cărora li s-au adăugat altele noi, noua ridicare a planului general fiind verificată și înregistrată în sistem GPS. Adâncimea redusă la care se găseau părțile superioare ale structurilor funerare a făcut ca acestea să fie afectate de arături sau de unele gropi de vie. Mormintele 71, 73, 75, 77, 79 și 81 se găseau într-o stare de conservare precară, datorată lucrărilor agricole, dar, foarte posibil, și acidității solului. Dintre mormintele cercetate – M. 70 și 83 erau distruse de Cpl. 88.

Cu ani în urmă, proprietarii lotului unde a fost plasată S. VIII au curățat locul, aruncând pietrele de pe teren, fapt ce ar explica lipsa amenajărilor cu pietre caracteristică complexelor funerare cercetate la 10–20 m spre E. O structură din bolovani a fost identificată cu claritate doar în cazul M. 78, mormânt care avea și o nișă laterală. Se mai remarcă „patul” din pietriș mărunț aflat pe fundul gropii M. 74. În cazul M. 80 s-a putut observa că a avut o groapă cu treaptă, caz asemănător altora din sectorul A. Dintre mormintele cercetate, două erau colective: M. 69 a–c, cu trei indivizi și M. 72 a–b, cu doi indivizi. Toate mormintele cercetate în campania 2013 erau de inhumație. Dispoziția scheletelor era precumpănitor chircită pe stânga, cu orientarea predilectă în sector, SV–

² Finanțarea a fost asigurată de Muzeul Județean Buzău.

³ Pentru rezultatele campaniilor precedente, vezi I. Motzoi-Chicideanu, Despina Gugiu, *Un mormânt din epoca bronzului descoperit la Cârломănești (jud. Buzău)*, SCIVA 52–53, 2001–2002 (2004), p. 5–41; I. Motzoi-Chicideanu, Monica Chicideanu-Șandor, *Cimitirul din epoca bronzului de la Cârломănești – La Arman. Campaniile 2003–2007*, MCA SN 6, 2010, p. 21–70; I. Motzoi-Chicideanu, Monica Chicideanu-Șandor, M. Constantinescu, *O piesă de harnașament din epoca bronzului descoperită la Cârломănești-Cețățuia*, Mousaios 17, 2012, p. 47–63.

VSV. Fac excepție M. 72, 77 și 80 a–b, cu scheletele depuse chircite pe dreapta și mormintele 84 și 86, cu scheletele în decubit dorsal. În privința orientării, excepția este reprezentată de M. 80 a–b, orientat NV–SE. Trebuie subliniat faptul că, în cazul M. 74, alături de scheletul de adult, s-au găsit câțiva dinți de copil – *infans*.

Inventarele sunt constituite în principal din ceramică, remarcându-se M. 74, cu șase vase și M. 75, cu patru vase. Formele predominante sunt kantharos-ul și askos-ul. Piese de port din metal nu au fost găsite decât în M. 80: o brățară de cupru/bronz și un Lockenring spiralic, tot din cupru/bronz. În M. 74 s-au descoperit mai multe perle din pastă sticloasă, iar în M. 86 au fost descoperite un pandantiv din colț de animal și o perlă din chihlimbar. O descoperire cu totul de excepție este constituită de o jumătate a unui vas din metal (foarte probabil din bronz), ce se afla sub craniul M. 85. Este vorba de o cupă emisferică, cu torți atașate. Până acum, o asemenea piesă nu se cunoaște pentru epoca bronzului din spațiul european de la N de Marea Egee, fiind destul de probabil ca aceasta să provină din mediul cicladic, de unde, pe calea schimbului la distanță, să fi ajuns în mediul culturii Monteoru.

După stilul ceramic – formele și decorul –, mormintele cercetate în campania 2013, pe lotul Ciocănica, se alătură celorlalte ce pot fi atribuite stilului Monteoru Ic3.

În stadiul actual al cercetării, cimitirul din epoca bronzului de la Cârломănești este constituit din 86 de complexe funerare, cu 112 indivizi. Structurile funerare, inventarele ceramice, piesele de port, analizele antropologice, la care se adaugă șapte date $^{14}\text{C}^4$, fac din necropola respectivă un monument arheologic de primă importanță, în special pentru studiul culturii Monteoru, dar și pentru bronzul mijlociu din bazinul carpatic. Pe baza datelor radiocarbon, cele șapte morminte, cu ceramică de stil Ic3, se încadrează în intervalul 2210–1950 BC.

A mai fost cercetat Cpl. 88. Este vorba de o groapă în formă de clopot, care a distrus M. 70 și 83. Cu o adâncime ce atingea 2,20 m, groapa avea pe fund urme de arsură. În umplutură au fost descoperite câteva oase de animale. Ceramica din groapă este cu totul caracteristică speciei Praga – Jitmir – Korceac, ceea ce permite datarea Cpl. 88 în sec. VII–VIII p.Chr., la fel cu celelalte complexe descoperite în campaniile precedente.

Materialul osteologic este în lucru la Institutul de Antropologie.

Un complex de la finalul bronzului târziu descoperit la Șoimuș – Teleghi, jud. Hunedoara – Antoniu Marc, Cătălin Rișcuța, Alexandru Bărbat (MCDR Deva)

Cercetările arheologice preventive, de pe traseul autostrăzii A, ce traversează jud. Hunedoara, au dus la dezvelirea unor însemnate așezări străvechi, între localitățile Bălata și Șoimuș, pe terasa înaltă a Mureșului, în locul numit „Pe Teleci” ori „Teleghi”. În sectorul vestic al suprafeței de investigat, s-au cercetat numeroase complexe, datând din neolitic, epoca bronzului, epoca fierului și perioada postromană. Cea mai importantă așezare de aici s-a dovedit a fi din epoca bronzului, cu toate că a fost surprinsă doar partea dinspre Mureș a acesteia. Numeroasele gropi cu diferite destinații și câteva locuințe au furnizat un bogat material arheologic (ceramic, litic, osteologic și metalic), atestând o locuire începând din bronzul mijlociu (cultura Wietenberg) până la finalul bronzului târziu.

Complexul adus în discuție este o groapă de formă tronconică, din care a fost recuperată o cantitate însemnată de fragmente ceramice, dar și vase întregi și întregibile, rășnițe, oase de animale și numeroase greutateți din lut ars. Particularitatea acestui complex este dată atât de dispunerea inventarului, cât și de existența unei alte gropi, adânci, ce

⁴ I. Motzoi-Chicideanu, Monica Chicideanu-Șandor, *Observations concerning the absolute chronology of Monteoru Culture*, sub tipar.

pornește de la fundul gropii tronconice, aproximativ din centrul ei. Dacă natura complexului este discutabilă, încadrarea cronologică se poate face, pe baza materialului ceramic descoperit, la finalul perioadei târzii a epocii bronzului. Din punct de vedere cultural, el aparține orizontului de mixtură culturală manifestat în această perioadă în sud-vestul Transilvaniei.

Stelnica – Grădiștea Mare. Campania 2013 – Anca Ganciu, Vlad V. Zirra (IAB), Gheorghe Matei (MJ Ialomița)

Necropola getică de la Stelnica – „Grădiștea Mare” (jud. Ialomița) este situată în Balta Ialomiței, la N de podul Fetești–Cernavodă. Punctul „Grădiștea Mare” are o suprafață de aproximativ 15 ha, cu o înălțime care variază între 0,50–2,00 m. Cercetarea arheologică se concentrează asupra necropolei getice birituale, datate pe baza inventarului, în principal între sec. IV și jumătatea secolului al III-lea a.Chr. Un număr mic de morminte (inhumație și incinerare) poate fi datat în a doua jumătate a secolului al V-lea a.Chr. Pentru sfârșitul secolului al III-lea și, eventual, prima jumătate a secolului al II-lea a.Chr., dispunem de un număr redus de morminte. Alături de descoperirile funerare, se impune menționarea descoperirilor aparținând epocii neolitice (cultura Boian), epocii bronzului (cultura Coslogeni), Evului Mediu târziu și din perioada modernă (construcțiile fostei ferme). Descoperirile din acest an, care pot fi atribuite Evului Mediu târziu, sunt reprezentate prin trei șanțuri cu funcționalitate necunoscută și fragmente ceramice izolate. Perioadei moderne îi aparțin gropile de par și un șanț pentru aducțiunea apei, acoperit cu cărămizi.

În campania 2013 au fost cercetate zece morminte care aparțin secolelor IV–III a.Chr.: șase morminte de inhumație, conținând indivizi de vârstă adultă (M. 411, M. 416, 417) și imaturi (M. 410, 413, M. 415 dublu), trei morminte de incinerare, cu oasele depuse în urnă cu sau fără capac (M. 409, M. 412 și M. 418) și un mormânt dublu de incinerare, cu oasele depuse în groapă, cu vase de ofrandă și inventar (M. 414). Inventarul funerar este sărac și similar descoperirilor anterioare făcute în necropola de la Stelnica. Unele morminte sunt puternic deranjate de amenajări care ar putea fi atribuite Evului Mediu sau perioadei moderne. Culturilor Coslogeni și Boian le pot fi atribuite doar fragmente ceramice izolate.

Dava de la Cârломănești – Cetățuia. Amenajarea spațiului intern al așezării și a sistemului de acces – Sebastian Matei (MJ Buzău), Despina Măgureanu (IAB), Maria-Magdalena Ștefan (CI), Dan Ștefan (IAB).

Completarea cercetărilor desfășurate pe platoul *Cetățuia* de la Cârломănești (jud. Buzău) a impus colectivului de cercetare extinderea investigațiilor în zonele înconjurătoare, în încercarea de identificare a anvergurii locuirii și importanței centrului rezidențial de la finele celei de-a doua epoci a fierului. O atenție specială a fost acordată terasei (denumită convențional *Terasa I*) pe care se află și în prezent unica zonă de acces pe platoul superior, apărat natural de pante abrupte aflate la 15 m deasupra luncii Buzăului.

Săpăturile realizate în acest sector (2004–2009) au pus în evidență, pentru epoca funcționării *davei* de la Cârломănești (sec II–I a.Chr.), un amplu program de amenajare a terenului desfășurat de-a lungul mai multor etape cronologice, bazat pe excavarea și relocarea unor cantități impresionante de sol. Aceste lucrări au avut în vedere, în special, consolidarea unui sistem defensiv complex și amenajarea unei căi de acces către zona platoului superior.

Dacă inițial realitățile stratigrafice înregistrate pe panta de apus a *Cetățuiei* nu au putut fi verificate, deschiderea și cercetarea între 2010–2013 a unui nou sector în partea sudică a platoului a revelat date suficiente pentru susținerea ipotezelor enunțate mai sus. Această zonă a fost aleasă în încercarea de a identifica gradul de ocupare a platoului de către

așezarea geto-dacică, precum și tipul de structuri de locuire aflate aici. La baza alegerii au stat și o serie de date obținute prin mijloace geofizice (magnetometrie și tomografie de rezistivitate) ce puneau în evidență existența unor posibile edificii. În cele trei subareale (270,75 m²) au fost cercetate până acum, integral sau parțial, peste 100 de complexe de epocă Latène, reprezentând resturi de construcții, gropi, vetre, aglomerări de pietre și de materiale arheologice.

Pe baza studierii planimetrice și a poziției stratigrafice a vetrelor descoperite până acum pe platoul *Cetățuia*, s-au demarcat trei niveluri clare de locuire/amenajare. Intensitatea utilizării și locuirii spațiului este sugerată de stratigrafia zonelor cercetate în partea centrală, respectiv sudică a așezării. La compararea profilurilor înregistrate pentru subarelele din sud, care însumează 50 m lungime, cu o adâncime medie de cercetare de 2–2,50 m, constatăm lipsa stratului de humus antic, de circa 0,40 m grosime, acumulat între depunerea Monteoru și cea aparținând epocii Latène.

În 2013, subarealul V1bN a fost epuizat, astfel încât am putut constata nu doar lipsa humus-ului antic, ci și absența nivelurilor din epoca bronzului. Practic, pe trei sferturi din suprafața cercetată, către N, încă de la –0,20 m a apărut lut galben curat, fără material arheologic. Singura structură coerentă înregistrată inițial era reprezentată de o serie de gropi de stâlpi, cu fundul placat cu pietre de râu, dispuse la distanțe relativ egale una față de cealaltă. Gropile reprezintă de altfel singurul tip de complex identificat și cercetat în partea de nord a subarealului. Aici, pe aproximativ 20 m², se găseau concentrate 19 gropi, majoritatea întretăindu-se.

În partea dinspre S a suprafeței s-au cercetat gropi care pătrundeau într-o depunere slab pigmentată, cu materiale puține, care părea să fie partea inferioară a primului strat de cultură geto-dacic. În fapt, această depunere este umplutura unui mare complex adâncit, care a fost observat doar după epuizarea subarealului. Complexul a fost înregistrat pe profilele de S, E și V ale subarealului V1bN. Astfel, pe profilul sudic s-au observat două contururi de 3,50 și 5 m lungime, cu adâncimea de săpare relativ constantă, de 0,50 m. Săparea acestora s-a făcut de la baza primului strat din epoca Latène, deci într-o fază de început a locuirii, respectiv amenajării platoului. Aceeași situație a fost înregistrată și în cazul profilului estic, unde, la aceeași adâncime, se observa un contur de 6,20 m lungime. Și în acest caz două gropi de mari dimensiuni perforează complexul, distrugând limita către N. Pe profilul vestic situația este și mai dramatică, gropi ulterioare deranjând puternic zona. Aici lungimea înregistrată este de 3,40 m. Pe acest profil, indicatorul clar al intervenției drastice este nivelul de sol steril arheologic. Dacă spre N sterilul apare la cca –0,20 m, în partea centrală acesta apare la o adâncime mai mare de 1 m.

Calcularea suprafeței desfășurate corespunzătoare complexului adâncit identificat pe baza elementelor păstrate pe profil indică circa 80–85 m², iar adâncimea constantă de săpare a complexului, de 0,50 m, arată un volum de pământ excavat cuprins între 40 și 45 m³. Solul dislocat nu cuprindea mai mult de o treime de lut galben – argilos, necesar eventual punerii în operă a unor complexe noi de locuire ori reparării unora aflate deja în uz. Proporția de două treimi reprezintă stratul monteorean, care a fost înlăturat total. Cum suprafața actuală a platoului este relativ plană, depunerile monteorene puteau lua doar calea pantei, iar acest fapt ne era deja cunoscut din momentul documentării stratigrafice a cercetărilor de pe Terasa I. Ne lipsea doar confirmarea și identificarea zonelor de extragere de pe platou, zone identificate în campania 2013.

Incinta fortificată de la Stolniceni, raionul Hâncești, R. Moldova. Cercetările din anii 2012–2013 (În memoria arheologului Tudor Arnăuț) – Rodica Ursu-Naniu (USH București), Andrei Corobcean (USM Chișinău)

Situat la 2 km E–NE de localitate, într-o zonă împădurită, situl getic de la Stolniceni a fost semnalat încă de la începutul secolului trecut. Complexul se prezintă sub forma unei incinte semicirculare, cu o suprafață de cca 5,4 ha, protejată de un dublu sistem de apărare (două valuri de pământ și două șanțuri) în interiorul căreia au fost semnați peste 20 de tumuli, mai mult sau mai puțin aplatizați, cu dimensiuni cuprinse între 20–50 m în diametru și înălțimea de până la 1 m. Vestigiile arheologice descoperite au încadrat obiectivul în limitele cronologice ale secolelor IV–III a.Chr. Continuând cercetările sistematice, inițiate de regretatul arheolog Tudor Arnăuț în 1993, echipa Universității de Stat din Moldova și-a concentrat atenția asupra investigației arheologice a spațiului extra-tumular, cercetările de până în anul 2012 vizând patru complexe funerare tumulare (cu înmormântări colective) și sistemul defensiv (secționat în 1993). Astfel, pe parcursul a două campanii (2012–2013)⁵, au fost săpate trei secțiuni, dintre care două în continuarea tumulului IV, iar a treia – în apropierea tumulului VI. În ultimul caz, alegerea locului de trasare a secțiunii a fost determinat de rezultatele prospecțiunilor geomagnetice efectuate de către Maria-Magdalena Ștefan și Dan Ștefan, care au inițiat, în vara anului 2013, un studiu geofizic și topografic al sitului. Cercetările s-au soldat cu un șir de descoperiri care repun în discuție caracterul inițial al incintei. Astfel, în apropierea tumulului IV, în groapa 2 a secțiunii 6, a fost identificat un mormânt de incinerare, cu resturi de oase calcinate depuse în urnă, primul de acest gen. Vasul-urnă este reprezentat de un vas-borcan decorat cu brâu alveolar sub margine, întrerupt de proeminente-apucători, de la care pornesc în jos brăuri alveolare ușor arcuite. Forma și decorul vasului pledează pentru încadrarea acestuia în limitele secolelor IV–III a.Chr. Umplutura vasului era alcătuită din fragmente de oase calcinate. Proveniența umană a acestora a fost confirmată preliminar de către Alexandra Comșa, antropolog la Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române din București, care asigură analiza antropologică a resturilor umane din acest sit. O altă noutate o constituie structura arheologică descoperită în campania 2013, reprezentată de o aglomerație compactă de fragmente de lut ars, cu amprente de nuiete, printre care se aflau mai multe resturi ceramice de tradiție locală și grecească. Dimensiunile complexului, precum și materialul arheologic depistat, ne îndreptășesc să presupunem atribuirea acestuia unei locuințe de suprafață. Din același spațiu au fost recuperate fragmente aparținând unor vetre, două la număr. Construcția suprapune o groapă de formă ovală alungită, a cărei umplutură abundă în cenușă, fragmente de lemn carbonizat, oase și ceramică.

În concluzie, rezultatele ultimelor investigații nu rezolvă, în totalitate, problemele ridicate de incinta fortificată de la Stolniceni. Cu toate acestea, situațiile menționate, precum și observațiile făcute în baza prospecțiunilor geomagnetice, schimbă mult din datele preliminare ale problemei. Astfel:

– nu se mai poate vorbi despre ritul exclusiv al inhumăției practicat în incinta de la Stolniceni;

– depunerile cu caracter funerar nu se limitează doar la zona tumulilor, extinzându-se și în spațiul extratumular;

⁵ Cercetările au fost realizate în cadrul proiectului *Studenți fără frontiere* – 2013, realizat cu sprijinul Departamentului Politici pentru Relația cu Românii de Pretutindeni.

– prezența unei structuri atribuite ruinelor unei locuințe repune problema caracterului inițial al incintei, care ar fi putut funcționa ca așezare, explicând, astfel, necesitatea ridicării dublului sistem de apărare. Totuși, la nivelul actualelor cercetări, spațiul extra-tumular nu prezintă o intensitate a prezenței de materiale arheologice specifică unei așezări.

Cu siguranță, concluziile expuse au un caracter preliminar și indică, mai degrabă, necesitatea continuării cercetărilor în zona tumulară și extra-tumulară a incintei, precum și în zona fortificațiilor. Observațiile cele mai interesante vor fi obținute din analiza comparativă a materialelor arheologice provenite din toate spațiile menționate și, mai ales, prin corelarea acestora. Cert rămâne faptul că materialele surprinse până acum nu permit depășirea cronologiei monumentului, păstrându-l în limitele secolelor IV–III a.Chr.

Radovanu – Gorgana 2 – Campania 2013 – Done Șerbănescu (MCG Oltenița), Cristian Schuster, Alexandru Morintz (IAB), Ion Tuțulescu (MJ Vâlcea)

Cercetările arheologice s-au desfășurat în perioada 5–31 august 2013. Au continuat săpăturile în ultimul rând de casete deschis în anul 2008 (respectiv casetele notate U, V, X, Y, Z), dar au fost deschise și altele noi (1–5).

În C. 1 a fost cercetată o nouă vatră decorată (V7). Aceasta era de formă rectangulară, având diagonalele reprezentate. Intersecția diagonalelor era marcată printr-o impresiune circulară, al cărei diametru varia între 6,5 și 6,8 cm. Suprafața păstrată a vetrei era de aproximativ două treimi din cea inițială, zona cea mai compactă fiind cea central – sud-estică. Marginea vetrei s-a conservat doar pe latura estică, pe o porțiune de 24 cm.

Arheologia epocii clasice

Histria

Histria. Sector Sud. Campania 2013 – Mircea Dabîca (IAB)

În campania din anul 2013, cercetarea arheologică în Sectorul Sud al cetății greco-romane Histria s-a concentrat în zona de la V de secțiunea S3b, una dintre sub-secțiunile componente ale secțiunii magistrale S3, începută cu doi ani în urmă. Obiectivul central al cercetării noastre a fost identificarea laturii vestice și a colțului nord-vestic ale unui edificiu roman timpuriu cu un caracter public, oficial. Pentru atingerea acestor obiective au fost trasate, pe direcția E–V, o secțiune și o suprafață arheologică la vest de S3b. Au fost cercetate patru morminte de înhumare din prima necropolă atestată în această zonă, cea din secolele IV–V p.Chr. Într-o a doua etapă de cercetare, a fost descoperită latura de vest a edificiului roman timpuriu investigat aici, precum și colțul nord-vestic al acestui edificiu cu caracter public, oficial. Inventarul mobil din această campanie este compus din fragmente ceramice romane (secolele VI și I–III p.Chr.), material osteologic uman și animalier, fragmente de tencuială pictată, cărămizi și fragmente de blocuri din calcar și, nu în ultimul rând, mai multe monede de bronz (22 de piese). Au mai fost descoperite și două opaițe romane, o fibulă fragmentară cu piciorul întors, mai multe mărgelile, un *unguentarium* ceramic miniatural și o brățară fragmentară din sticlă.

Monede descoperite la Histria în sectorul Sud (campaniile 2011–2012) – Theodor Isvoranu, Mircea Dabîca (IAB)

Sunt prezentate monedele provenite din cercetările recente, având ca principal obiectiv, atât din punct de vedere științific, cât și muzeistic, orașul roman timpuriu de la Histria, mai puțin cunoscut și investigat arheologic. Acestea au fost descoperite în secțiunile magistrale efectuate pentru: stabilirea stratigrafiei generale a zonei cuprinse între

limita sudică a sitului și basilica *extra muros*; identificarea în teren a limitelor sudică și vestică a zonei de necropolă din imediata vecinătate a basilicii *extra muros*; identificarea spre N a zonei de înnisipare din partea sudică a sitului arheologic Histria. Dintre cele circa 40 de piese care au putut fi determinate, majoritatea provin din zona unui edificiu roman timpuriu, probabil distrus într-un incendiu, precum indică starea monedelor, în mare parte afectate de ardere. Monedele secolelor II–III și din primul sfert al veacului IV p.Chr. dețin de altfel ponderea în cadrul lotului menționat, care mai conține câteva emisiuni din epoca preromană și se încheie cu o piesă de la Iustinian I.

Histria. Basilica Pârvan. Campania 2013 – Mircea Angelescu (IAB), Valentin Bottez (U București), Iulian Ganciu (U București)

În anul 2013, cercetarea din sectorul Basilica Pârvan s-a concentrat în trei puncte:

În S001 s-a reluat cercetarea clădirii grecești (CGI), excavată în partea de V a secțiunii în cursul campaniilor anterioare. S-a săpat jumătatea sudică a spațiului interior al clădirii, cu scopul obținerii unui profil E–V. Pe baza stratigrafiei obținute astfel, precum și pe baza tehnicii constructive utilizate, au fost identificate cel puțin două faze diferite de existență a clădirii. Prima fază a clădirii CGI (context 1013, datată în perioadă elenistică) trebuie pusă în legătură cu o fază constructivă definită prin utilizarea a 1–2 rânduri de pietre mari semi-fasonate, așezate pe stratul de loess. Dacă partea superioară a zidurilor, din care se păstrează 3–4 rânduri de pietre mai mici, reprezintă într-adevăr o a doua fază de construcție, atunci ar putea fi legată de nivelurile stratigrafice descoperite deasupra (contextele 1011, 1012, 1013), care reprezintă fie una, fie două faze de funcționare, toate datate în perioada elenistică.

Am extins S041 cu 3 m spre E și de asemenea am excavat martorul dintre S041 și S006 (limita de V a S041). În extinderea estică a fost descoperit un zid N–S (context 41023), care este legat de partea nordică a Fazei II a anexei nord-estice a basilicii, precum și un puț roman târziu, cu secțiune pătrată, în partea vestică. În spațiul dintre S041 și S006, în stratul reprezentând distrugerea Fazei II a anexei nord-estice a basilicii, s-a descoperit un fragment dintr-o a treia masă sacră (fragmente din alte două fiind descoperite în cursul campaniei 2012).

Desfacerea martorului dintre S042 și S043 a confirmat stratigrafia identificată în anii anteriori și a permis mai buna înregistrare a canalului colector elenistic ce traversează această zonă pe direcția N–S.

Histria. Sector Acropola Centru – Sud. Campania 2013 – Valentin Bottez, Alexandra Țârlea, Alexandra Lițu (U București)

În cursul primei campanii pe sectorul Acropolă Centru – Sud (cercetare coordonată și finanțată de către Universitatea din București), au fost cercetate opt casete (C001–C008), într-o zonă aflată imediat la S de centrul acropolei histriene.

Obiectivele primei campanii au fost începerea realizării unui profil N–S, pentru care s-au deschis patru casete (4 × 4 m), cu aliniament N–S, astfel încât să se obțină legătura dintre strada c și zidul de incintă roman târziu. Amplasarea celorlalte patru casete a fost determinată de descoperirile făcute în primele patru.

Din punct de vedere stratigrafic, sub stratul vegetal (a cărui grosime variază) apare un strat cenușiu de dărâmtură (context 001 în toate casetele), sub care apare un alt strat gălbui de dărâmtură (cu compoziție identică cu a celui de deasupra și denumit context 002). Luând în considerare similitudinile dintre cele două contexte, considerăm contextul 001 ca fiind partea superioară a contextului 002, care și-a pierdut culoarea originală din

cauza expunerii la factorii naturali. Sub acest strat masiv de dărâmatură, care reprezintă distrugerea ultimului nivel de locuire roman târziu, a fost identificat ultimul nivel de călcare al Clădirii Romane nr. 1 (CR01), un pavaj de piatră (context 3002/4002). Acest nivel de călcare trebuie legat de a doua fază constructivă a CR01, în timp ce prima fază se leagă de o podea din lut galben (context 2006), al cărei corespondent în afara clădirii este nivelul de călcare numit context 2007 (ce ar putea fi același cu contextele 4005 și 6004 din C004 și C006). În C001 și C007 s-a descoperit o podea din lut galben (contextele 2003/7004), cu aproximativ 0,70 m mai jos decât podeaua primei faze constructive a CR01, și 1,40 m mai jos decât a doua fază constructivă. Dat fiind faptul că această structură se află sub nivelul străzii contemporane la N și că un *dolium* mare a fost descoperit îngropat în interiorul acesteia, ipoteza de lucru este că aceste contexte (2003/7004) funcționau ca pivniță/zonă de stocare semi-îngropată.

În privința clădirilor, au fost dezvelite părți dintr-o clădire mare romană târzie (CR01), probabil o reședință similară celor din sectorul *Domus*, identificată cu certitudine în casele C002–007. În stadiul actual al cercetărilor pot fi identificate două faze de construcție, de prima ținând zidurile Z002 (N) și Z006 (V), accesul în interior făcându-se prin intrarea din Z002. Zidurile Z007, Z008, Z012 și Z013 par de asemenea să se lege de această fază. A doua fază de construcție este martora blocării intrării din Z002 (context 2004) și construirii unui pavaj din pietre mari (context 3002/4002), delimitat la S de Z003. Este încă neclar dacă zidurile Z004, Z005 și Z010 fac parte din această clădire.

Histria. Sectorul T. Campania 2013 – Iulian Bîrzescu, Alexandru Avram, Monica Mărgineanu Cîrstoiu (IAB), Virgil Apostol (MNIR), Florina Panait-Bîrzescu (IAB), Alexandra Lițu (U București), Karin Maurer (U Wien), Gabriel Talmațchi (MINAC)

Comunicarea prezintă rezultatele campaniei arheologice desfășurate anul trecut în sanctuarul din colțul nord-estic al cetății Histria. Primele cercetări în acest sector au fost efectuate în anul 1915, fiind continuate cu mici întreruperi până astăzi. Săpăturile din anul 2013 s-au desfășurat la V de templul lui Zeus și de templul Afroditei. Dintre rezultatele notabile, amintim dezvelirea unui depozit votiv din epoca arhaică târzie, identificat în anul 2012 și aflat în imediata apropiere a templului lui Zeus. Ceea ce caracterizează înainte de toate acest depozit este numărul relativ mare și diversitatea de votive depuse în acest loc. Atât votivele mari (ancore), cât și votivele mici (teracote, *obeloi*, vase ceramice, vârfuri de săgeți, mosoare etc.) își găsesc cele mai apropiate analogii în lumea ioniană, așa cum este de așteptat, de altfel, pentru sanctuarul histrian.

Histria. Basilica cu criptă. Campania 2013 – Irina Achim (IAB)

În campania 2013, cercetările de teren din sectorul Basilica cu criptă au vizat eliberarea de straturile de abandon și de distrugere a ariei aflate imediat la E de absida basilicii paleocreștine, precum și obținerea unei diagrame cronologice cât mai complete a acestei zone din vecinătatea edificiului creștin. După o întrerupere de doi ani, în campania 2013 au fost deschise două noi suprafețe situate de o parte și de alta a vechiului șant magistral S1, care traversa monumentul pe direcția E–V, și cercetarea a continuat în suprafața „Sud-est absidă”, secțiune deschisă încă din anul 2009. În perimetrul de la E de absida basilicii paleocreștine, mai multe structuri constructive erau deja cunoscute din cercetările anterioare (clădirea A Est, clădirea B Est, amenajare a stâncii cu parament din zidărie pseudo-isodomă). Toate aceste amenajări au făcut obiectul investigării sau reinvestigării arheologice, fără a fi însă încheiată cercetarea de teren.

Cercetări recente ale Basilicii extra muros de la Histria la 100 de ani de la debutul săpăturilor arheologice – Viorica Rusu-Bolindeț (MNIT), Alexandru Bădescu (MNIR), Vlad-Andrei Lăzărescu (IAIA Cluj), Mihai Dima (BNR), Claudia Radu (UBB Cluj)

Basilica *extra muros* este unul dintre primele monumente de la Histria a cărui cercetare a început odată cu descoperirea sitului de către Vasile Pârvan în anul 1914. Dezvelirea singurei basilici creștine timpurii din zona extramurană a Histriei a continuat de-a lungul timpului în câteva campanii (1917 – arhitectul german J. Jacobs; 1950–1953 – E. Condurachi *et alii*; 1955–1956 – Em. Popescu; 1961–1964 – N. Hamparțumian), ducând la descoperirea aproape exhaustivă a monumentului, precum și la atestarea a două necropole în zonă – una anterioară basilicii (secolele IV–V p.Chr.) și alta contemporană cu aceasta (sfârșitul secolului al V-lea – prima jumătate a secolului al VII-lea p.Chr.). Din inițiativa lui Alexandru Suceveanu, cercetarea Basilicii *extra muros* a fost reluată în anul 2001 de către un colectiv constituit inițial din Viorica Rusu-Bolindeț (MNIT), Karl von de Lohe (Universitatea „Ludwig Maximilian” din München – campania 2001) și Alexandru Bădescu (MNIR), căruia i s-a adăugat, din anul 2008, Vlad-Andrei Lăzărescu (IA Cluj). În cele cinci campanii derulate până în prezent (2001, 2005, 2008–2010, 2013) s-au realizat un relevu actualizat al basilicii (2001), respectiv cercetări arheologice la anexa de pe latura nord-estică (2005) și în zona aflată la S de cele trei construcții anexă ale monumentului creștin (2008–2010, 2013).

Subiectul comunicării noastre îl constituie o sinteză a rezultatelor cercetărilor arheologice din campaniile menționate. Pe baza stratigrafiei și a materialelor arheologice, sunt prezentate atât noile informații obținute, care vor contribui la rafinarea cronologiei, a etapelor de construcție și de funcționare ale Basilicii *extra muros*, cât și datele noi privind evoluția zonei extramurane a Histriei. Astfel, se constată că locuirea romană târzie (sfârșitul secolului al V-lea – prima jumătate a secolului al VII-lea p. Chr.) este prezentă atât la N, cât și la S de Basilica *extra muros*, elementele constructive, descoperite în zona aflată la S de cele trei clădiri anexă ale monumentului creștin, spre S, confirmând cele constatate în cercetările făcute până acum de noi la N de basilică (2001–2012). Totodată, s-au obținut noi date referitoare la necropolele existente în zonă – au fost descoperite alte 23 de morminte de inhumație pe latura sudică a basilicii (din care au fost cercetate deocamdată zece), aparținând în principal primei necropole (secolele IV–V), dar și celei contemporane cu basilica (sfârșitul secolului al V-lea – prima jumătate a secolului al VII-lea). Prezentarea acestor morminte, împreună cu inventarul aferent, tipologia și încadrarea lor cronologică, precum și analiza antropologică făcută scheletelor, reprezintă o parte însemnată a rezultatelor obținute în cercetările arheologice întreprinse de echipa sectorului Basilica *extra muros* în ultimii ani. Continuarea săpăturilor arheologice în această zonă, combinate cu cele efectuate în sectorul Centru-Sud de către colegul Mircea Dabîca (IAB), sperăm să aducă un plus de informație legată de posibilele relații dintre necropolele din zonă și amplasamentul portului orașului greco-roman Histria. Scopul major al cercetării Basilicii *extra muros* îl constituie dezvelirea integrală a monumentului creștin, în vederea punerii în valoare istorico-turistică, acesta fiind singurul edificiu creștin timpuriu aflat în zona situată în exteriorul cetății romane târzii.

Tropaeum Traiani

Cercetările arheologice de la Tropaeum Traiani din 2013 – Alexandru Barnea (IAB)

În campania arheologică din anul 2013, în orașul roman *Tropaeum Traiani* s-au desfășurat cercetări arheologice pe următoarele sectoare: în Sectorul A, în două puncte, la N de Basilica A (Adriana Panaite) și în zona străzii ABV IV (Mihai Severus Ionescu), în

Sectoarele A și B cercetări arheologice de verificare a unor investigații geomagnetice realizate în anul 2012 (ing. Florin Scurtu și Eugen Marius Paraschiv Grigore) și în Sectorul C (Robert Constantin, Carol Căpiță, Alexandru Nicolae). Săpăturile arheologice au fost finanțate de către Ministerul Culturii și de către Universitatea București. Alături de studenții aflați în practică arheologică, la cercetări a mai participat și o echipă de voluntari formată din absolvenți, masteranzi și doctoranzi ai Facultății de Istorie din București.

Scopul săpăturilor arheologice realizate în sectorul B a fost obținerea de detalii privind construcțiile antice evidențiate în cadrul săpăturilor din anii precedenți în secțiunile SG4, SG5 și SG9 (inclusiv strada SP2), precum și explorarea unor construcții vechi situate în apropierea celei puse în evidență în anul 2012 prin SG9, un edificiu de forma unui trapez dreptunghic, al cărui interior este compartimentat. Alt obiectiv a fost acela de a verifica din punct de vedere arheologic prezența unei anomalii rezistivimetrice de maxim într-o zonă din sectorul A, unde harta magnetometrică nu semnaleză prezența unor ziduri antice.

Strada ABV IV, axă importantă de circulație ce traversa în secolele V–VI p.Chr. întreaga suprafață nordică a cetății, este amplasată la 61 m N de strada principală și are o lungime de 280 m, măsurată între intersecțiile cu străzile AV 1 și BV 5 ce asigurau comunicarea cu *via principalis*. Pe parcursul cercetării au fost identificate alte două străzi, perpendiculare pe ABV IV, AV 2' și AV 3, ultima făcând probabil legătura cu altă axă de circulație importantă, strada ABV II. În campania iulie – august 2013, cercetarea a urmărit lămurirea unor aspecte constructive ale intrărilor principale în edificiile de pe flancul sudic și nordic al străzii ABV IV (A6 și A7).

Tropaeum Traiani. Cercetările arheologice din zona de la nord de Basilica A (Sector A) – campania 2013 – Adriana Panaite (IAB)

În campania arheologică desfășurată în 2013 în Sectorul A, la N de Basilica A din orașul roman *Tropaeum Traiani*, ne-am concentrat mai ales asupra anexelor aflate pe latura nordică a basilicii. Cercetarea acestora s-a desfășurat în mare parte în secțiuni anterior deschise, care au fost recurățate și extinse.

Pentru cercetarea zonei din imediata vecinătate a monumentului creștin au fost realizate două noi secțiuni, S 41 și S 42, la N de S 13 și S 14, cu dimensiunile de 5 × 3 m, în care nu au fost însă identificate structuri construite. În anexa basilicii de pe latura nordică, mai exact în colțul nord-vestic al basilicii, cercetate parțial în 2012, a fost dezvelit zidul estic, unde se afla și intrarea. Cercetarea acesteia nu a fost încă finalizată. Zidul anexei se afla sub unul dintre martori, care a fost parțial demontat. Această operațiune a permis identificarea mai multor niveluri de călcare romane târzii, care se plasează în zona intrării în anexă. Încăperea anexă era accesibilă, foarte probabil, dintr-o curte și nu comunica cu basilica.

Pe colțul nord-estic al basilicii era cunoscut din cercetările anterioare (2006, 2008) un zid adosat, orientat spre E. În zona cuprinsă între acesta și absida basilicii am procedat într-o primă etapă la extinderea vechilor secțiuni (S 18 și S 20) și apoi la lărgirea în suprafață a săpăturii. Au putut fi astfel observate mai multe ziduri, dintre care unele aparțin anexei basilicii. Pe baza observațiilor făcute în teren, se poate spune că aceasta a avut două faze constructive; de asemenea, a putut fi observat și un zid mai vechi, aparținând unei construcții aflate pe locul pe care este ulterior ridicat edificiul de cult.

Imediat la N de basilică, se află un edificiu de mari dimensiuni (12 × 5m), cu două încăperi, numit convențional A 17. În secțiunile practicate între cele două monumente s-a putut observa în campania din 2013 mai clar un nivel de călcare ce corespunde perioadei romane târzii de funcționare a orașului și care reprezintă o cale de acces între cele două. Edificiul A 17 reprezintă o construcție anexă a basilicii, care nu are legătură directă cu aceasta,

din punct de vedere constructiv. Între cele două, în secțiunea S 17 P a fost identificat anterior un zid dintr-o construcție mai veche, regăsit anul acesta și în zona cercetată în suprafață.

Tropaeum Traiani. Cercetările din Sectorul C – campania 2013 – Robert Constantin (MA Mangalia), Carol Căpiță (U București), Nicolae Alexandru (MA Mangalia)

Cercetările din Sectorul C al cetății *Tropaeum Traiani* din 2013 s-au concentrat pe identificarea modalităților de alimentare cu apă a cisternei orașului. Observațiile anterioare au generat un traseu ipotetic, care lega apeductul din canalul străzii principale, prin C4, spre S, la cisterna orașului. În afară de piesele litice fragmentare despre care nu putem spune că sunt *in situ*, prin sondajele efectuate nu am găsit elemente care să susțină o astfel de ipoteză.

Cercetările realizate în zona construcțiilor 5 și 6 din sectorul C au conturat cronologic etapele ridicării, astfel încât edificiile C6, C5a și C5b au închis strada V4 de la E de cisternă. În fața edificiului C6 a fost construit un pavaj realizat din dale mari de calcar, refoșite de la alte construcții, care s-a constituit într-o curte interioară. A fost reluată cercetarea în C5c, studiindu-se cu atenție pavimentul curățat. Dacă C5c reprezintă o curte interioară (*atrium*), atunci C5a, C5b și C5d, prin panta acoperișurilor spre interior, formează un *compluvium*. După cum s-a descoperit și în alte părți ale imperiului, *impluvium*-ul putea alimenta cisternele orașelor prin conducte ceramice sau de plumb – *aquaria fistula*. Ținând cont de configurația terenului, sprijinit la V de un zid cu contraforți, există posibilitatea ca în acest punct să fi existat un *castellum divisorium*, astfel încât se justifică existența unor astfel de piese litice, în acest caz cisterna devenind punctul *terminus* pentru apa captată prin orice mijloace (apeducte, pluvială etc.).

Troesmis – Rezultatele cercetărilor din 2011–2013 – Cristina Georgeta Alexandrescu (IAB)

Începând cu anul 2011, Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, în cooperare cu Academia Austriacă de Științe, a inițiat un proiect de cercetare privind procesele de transformare prin care au trecut așezările antice de la Dunărea de Jos. Utilizând metode inovative de cercetare și evaluare arheologică (documentare digitală, fotogrammetrie, prospecțiuni geofizice și tehnologie GIS, ALS), s-a început cercetarea sitului de la *Troesmis*, un exemplu deosebit de elocvent pentru transformările așezărilor și ale mediului înconjurător în perioada secolelor II–VI/VII p.Chr.

Au fost pe scurt prezentate rezultatele cercetării primilor trei ani de proiect: documentația topografică a ruinelor încă vizibile (așa-numitele fortificații „de est”, din secolul al IV-lea, și „de vest”, ridicată probabil în perioada romano-bizantină), precum și a urmelor de construcții vizibile pe platoul dintre cele două cetăți; rezultatele observațiilor din periegeze, prospecțiuni geomagnetice și ALS.

Amfiteatrul militar de la Drobeta – campania 2013 – Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu, Ștefan Vasiliță (IAB)

Amfiteatrul militar de la Drobeta este situat la aproximativ 200 m SV de fortificația auxiliară și la aproximativ 150 m NE de termele romane⁶. Acesta a fost construit într-o depresiune naturală, care a fost probabil lărgită și adâncită înainte de începutul construirii amfiteatrului. În urma săpăturilor din anii 2012–2013 a fost descoperit ringul interior de piatră, care separa arena de tribune (*cavea*). Ringul are o formă ușor elipsoidală, aproape

⁶ G. Crăciunescu *et alii*, *Drobeta-Turnu Severin, jud. Mehedinți, Punct: str. Independenței nr. 2 (Raport de cercetare arheologică preventivă)*, CCA, Campania 2010, Sibiu, 2011, p. 185; I. Bajusz, *Amfiteatrul de la Porolissum și amfiteatrele din provinciile romane de la Dunărea de Mijloc*, Cluj-Napoca, 2011, p. 33, nr. III. 1.

rotundă, de 35×37 m. Este construit din piatră de râu legată cu mortar, având o grosime de aproximativ 0,70–0,80 m. Elevația ringului de piatră este păstrată doar în unele locuri, pe 2–4 asize, fundațiile ating însă aproximativ 1,50 m adâncime. *Cavea* au fost construite cel mai probabil din lemn, folosindu-se pantele naturale ale terenului. O parte a acestora trebuie să fi avut însă și o substrucție de lemn, ale cărei urme nu au fost până în acest moment identificate.

Tibiscum. Cercetări arheologice 2013 – Adrian Ardeț, Dimitrie Pavel Negrei, Lavinia Grumeza (MJERG Caransebeș)

Cercetările arheologice realizate la *Tibiscum* – Iaz și *Tibiscum* – Jupa (jud. Caraș-Severin) din anul 2013 au continuat obiectivele inițiate în anul 2009, respectiv 2011. Aceste obiective fac parte dintr-un plan de cercetare mai vast, care presupune dezvelirea, conservarea și punerea în valoare a orașului roman *Tibiscum*, dezvoltat pe malul drept și stâng al Timișului.

Din punct de vedere cronologic, am reușit să surprindem momente importante din dezvoltarea orașului antic *Tibiscum*, în special din perioada romană târzie și postromană. Edificiul VI, dezvelit parțial, își leagă existența și evoluția de rolul comercial al anticului *Tibiscum*. Fiind situat la una dintre arterele principale ale orașului (*decumanus maximus*) și în imediata apropiere a unui atelier de topit bronzuri, clădirea VI avea probabil și o destinație comercială importantă.

Cercetările din castrul și vicus-ul militar de la Tibiscum – campania 2013 – Mariana Balaci Crînguș, Simona Regep, Călin Timoc (UV Timișoara)

Sectorul Universității de Vest din Timișoara în cadrul sitului de la *Tibiscum* a vizat și în acest an cercetarea castrului, alături de începerea cercetării sistematice a unei noi clădiri din *vicus*-ul militar, care s-a dezvoltat în relație directă cu castrul.

Cercetările arheologice în castrul mare de la *Tibiscum* au urmărit, începând din anul 2009, zona nord-vestică a fortificației, pentru studierea structurii arhitectonice militare. Secțiunea din anul 2013 a fost amplasată la 1 m spre SE față de cea din anul precedent și a fost orientată pe direcția axei ce leagă colțul nord-vestic al castrului de colțul similar al *principiei*. Secțiunea a avut dimensiunile de $11 \times 1,50$ m.

Din punct de vedere stratigrafic, se constată patru etape de locuire. În prima etapă, anterioară construirii barăcilor castrului mare, a fost identificat un nivel provenit de la incendierea unei construcții din lemn cu caracter civil, datat în prima jumătate a sec. al II-lea p.Chr. După această amenajare, terenul a fost nivelat pentru a face loc următoarelor construcții militare. A doua etapă sugerează prezența unei barăci construite din lemn, orientată V–E, care a fost surprinsă pe lățime. Acest nivel de locuire se datează în epoca lui Antoninus Pius. După defaectarea prin incendiere a barăcii, a fost construită o altă baracă militară din lemn, care reprezintă nivelul al treilea de locuire din castru. Construcția militară din a treia etapă a fost incendiată și defaectată prin nivelarea locului în sec. al III-lea p.Chr., fără a putea aduce alte precizări deocamdată. Ultimul nivel de locuire este roman târziu, cu pământ de culoare negricioasă, cu pigmenție de cărămidă, fragmente de țigle. Prin demontarea matorului dintre secțiunile IV/2012 și V/2013, apare un zid lat de 0,75 m, construit din piatră de râu, fragmente de calcar și de țigle, legate între ele cu mortar, ce provine de la o construcție încă neprecizată planimetric.

În zona *vicus*-ului, mai exact la 107 m de *porta principalis sinistra* a castrului mare, au apărut, în cele două secțiuni trasate perpendicular una față de cealaltă, zidurile unei noi clădiri numită de noi clădirea XV. În prima secțiune, pe lângă faza de piatră a clădirii, s-au conturat alte trei faze de lemn de locuire în această zonă a *vicus*-ului. Interesantă este

locuința de suprafață aparținătoare primei faze de locuire, în secțiunea I fiind surprinsă una dintre încăperi, care avea o lungime de 4,30 m. Chiar în mijlocul ei a apărut o vatră de foc de 1,15 m, iar în buza acesteia am mai găsit două vase sparte întregibile. În fața acestei încăperi s-a conturat o amenajare de pietre de râu destul de mari, pe o lungime de 1,20 m și care probabil trebuie privită ca o amenajare în fața intrării în locuință. Podeaua încăperii era din lemn și a ars și ea. În profil, nivelul de distrugere măsoară o grosime de aproximativ 0,25 m.

În încercarea noastră de a surprinde limitele construcției de piatră am trasat o secțiune perpendiculară pe prima. Sub nivelul de piatră a apărut o locuință de chirpici și lemn cu mai multe faze de refacere, iar sub aceasta există nivelul de locuire datat în perioada Traian – Hadrian, din care am surprins în secțiunea precedentă acea locuință de suprafață.

Ținând cont de dispunerea aproape centrală în arealul așezării civile dezvoltate în jurul castrului, considerăm că ne aflăm în fața unei construcții de piatră cu caracter civil, iar obiectivul nostru de viitor este acela de a o cerceta sistematic și de a-i stabili rolul în cadrul așezării de tip *vicus*.

Castrul de la Câmpulung – Jidova – campania 2013 – Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu (IAB), Ion Dumitrescu, Teodor Cioflan (MJ Argeș)

În campania 2013 au fost continuate cercetările în zona dintre *horreum* și clădirea comandamentului. Reluarea în 2010 a săpăturilor arheologice în această zonă a avut ca obiectiv clarificarea situației clădirilor centrale – în primul rând a clădirii dublu absidate –, clădire identificată între *principia* și *horreum*, în *latus principiorum dextrum* (așa numita „casă a ofițerilor”, despre a cărei funcționalitate nu deținem până în acest moment indicii certe). Am urmărit să observăm îndeosebi dacă în această zonă, aparent lipsită de construcții, va fi existat sau nu o structură din material perisabil, cel mai probabil lemn.

Încă din campaniile 2010–2011, în porțiunea de la S de micul edificiu cu *hypocaustum*, s-a constatat existența unui strat arheologic – cu urme de arsură, ceramică (unele piese întregibile), obiecte de fier, câteva piese de bronz. În campania 2012 au fost identificate urmele mai multor gropi de pari, care indicau existența unei construcții cu structură de lemn, construită după sistemul barăcilor din *retentura dextra*. S-a observat, de asemenea, că stratul cu urme de arsură fusese la un moment dat nivelat, nivelare peste care a fost depus un strat de pietriș. Tot atunci s-a presupus, pe baza observațiilor stratigrafice, că edificiul de piatră cu *hypocaustum* s-a clădit ulterior clădirii de tip „baracă”. În anul 2013, săpătura atentă a permis identificarea traseului barăcii de lemn. În stadiul actual al cercetărilor este încă neclar modul în care era compartimentată această clădire. Se poate totuși afirma cu certitudine că edificiul de piatră a fost construit ulterior barăcii de lemn, după momentul distrugerii ei, prin incendiere.

Termele militare de la Voinești – campania 2013 – Constantin C. Petolescu, Florian Matei-Popescu (IAB), Ion Dumitrescu (MJ Argeș)

Castrul de la Voinești este legat funcțional de castele construite în timpul domniei împăratului Traian în Muntenia. Castrul se află pe platoul din partea estică a satului Voinești, în punctul „Măilătoaia”. Termele de la Voinești sunt dispuse la circa 40 m SE de castru, către strada Roman. Fiind prima campanie, am avut în vedere, în primul rând, delimitarea clară a obiectivului în teren. Am urmărit, apoi, să aducem precizări cu privire la planimetria, stratigrafia și cronologia monumentului, observațiile profesorului Marin Bădescu în privința acestor probleme fiind neclare și izvorâte din idei preconcepute. Demararea cercetărilor a fost determinată și de dorința Consiliului Județean Argeș, care s-a arătat interesat să valorifice în viitor potențialul turistic al acestui obiectiv.

Cercetările arheologice s-au desfășurat pe parcursul a două săptămâni (9–25 septembrie 2013). Au fost trasate două secțiuni, orientate V–E, prin intermediul cărora au fost interceptate două rânduri de încăperi. Una dintre încăperi, de pe latura vestică a construcției, era dotată cu sistem de încălzire (*hypocaustum*), o parte dintre structurile care compuneau sistemul păstrându-se *in situ* (rândurile de *pilae*, *tegulae mammatae* sparte, fragmente de *opus signinum*, două bolți practicate în zid pentru a permite aerului cald să circule), iar o altă încăpere reprezenta un bazin pentru apă caldă (o porțiune din podeaua bazinului, lipită de zidul vestic al încăperii s-a conservat *in situ*). Într-o stare de conservare deosebită s-a păstrat încăperea absidată care marca latura estică a clădirii termelor. Din punct de vedere funcțional, reprezintă probabil tot un bazin pentru apă.

Romula. Sectorul de nord. Campania arheologică din anul 2013 – Mircea Negru, Lucian Amon (USH București), Emilian Gamureac (MCPCN), Laurențiu Guțică (MJ Olt)

În campania arheologică din anul 2013, în condițiile unei finanțări fără precedent în ultimele două decenii, au fost întreprinse cercetări arheologice în Sectorul Fortificația Centrală și în Sectorul de Nord⁷.

În sectorul de Nord s-a urmărit delimitarea cartierului meșteșugăresc de necropola plană de nord, respectiv identificarea de noi ateliere de producție ceramică.

Planul de cercetare a constat în practicarea a trei secțiuni (S1, S2, S3), paralele cu drumul roman de la Romula–Reșca la Enoșești – *Acidava*. În cursul cercetărilor a fost demontat și martorul dintre S1 și S3, care avea o lățime de 1 m și o lungime de 8 m, suprafața totală cercetată fiind de 136 m².

Principalele rezultate ale cercetărilor întreprinse în Sectorul de Nord sunt reprezentate de descoperirea a trei cuptoare de ars vase din lut, care pot fi datate, în stadiul actual al procesării materialului arheologic, în intervalul dintre a doua jumătate a secolului al II-lea și prima jumătate a secolului al III-lea p.Chr. Aceste descoperiri extind spre NV limitele cunoscute ale cartierului de producție ceramică din acest sit, aducând noi informații privind topografia acestuia.

În același timp, a fost clarificată utilizarea drept cuptor de olar a unei instalații descoperite în acest sector în anul 1996, asupra căruia planau semne de întrebare, datorită diametrului său mic (cca 1 m) și lipsei grătarului. O situație similară a fost constatată de noi la cuptorul nr. 3/2013, iar un cuptor similar, foarte bine păstrat, a fost cercetat în S3 (cuptorul nr. 2).

Respectivele descoperiri contribuie la completarea tipologiei cuptoarelor de ars vase de lut din acest sit, prin apariția celor două cuptoare de dimensiuni mai mici, al căror grătar era susținut doar de pereți.

În stadiul actual al cercetărilor, în aceste secțiuni, pe baza stratigrafiei zonei și materialelor arheologice descoperite (monede și vase de tip *terra sigillata*), considerăm că nivelul I roman aparține celei de-a doua jumătăți a secolului al II-lea și începutului secolului al III-lea p.Chr., nivelul al II-lea roman aparține primei jumătăți a secolului al III-lea p.Chr., iar nivelul al III-lea roman reprezintă faza de la mijlocul secolului al III-lea p.Chr. (post Gordian III).

Edificiul A din castrul roman de la Drajna de Sus, jud. Prahova. Raport preliminar – Mihail Zahariade (IAB), Traian Dvorski (ISAIM), Marinela Peneș, Lucian Mureșan, Ioana Crețulescu (MJIA Prahova)

Castrul de la Drajna de Sus se află pe valea Teleajenului. El a fost construit de un puternic corp de armată roman în timpul ofensivei coloanei pornite de la *Durostorum*, care

⁷ În acest sector, cercetările au fost finanțate de Ministerul Culturii, prin Planul Național de Cercetare Arheologică (contractul nr. 28/08.08.2013) și Universitatea din București.

avea ca misiune pătrunderea pe valea Teleajenului, unde se găsea un lanț de fortificații dacice, așezate pe direcția S–N și care barau orice înaintare a unei forțe pe această direcție. Castrul face parte din sistemul instituit de romani în 101–102 pe valea aceluiași râu, după cucerirea și distrugerea cetăților dacice. Împreună cu Drajna au mai fost construite castrere de la Târgșor și Mălăiești. Castrul de la Drajna de Sus a fost construit în vara – toamna anului 102. Faza I (*castra aestiva*) a fost construită din pământ cu palisadă de lemn, de *vexilatii* (detașamente) din legiunile I Italica, V Macedonica și XI Claudia, la care s-a mai adăugat și cohors I Flavia Commagenorum. După 105–106, când regatul lui Decebal a fost încorporat Imperiului și s-a format provincia Dacia, corpul de armată alcătuit din trupele menționate a continuat să staționeze la Drajna și în celelalte două castrere, Târgșor și Mălăiești. Cel de la Drajna a fost reconstruit în piatră, legată cu pământ (faza II) (*castra stativa* sau *hiberna*) cu zid dublu, înglobând între ele fostul val de pământ al castrului. Castrul are dimensiunile de 185 × 190 m (3,51 ha) în faza sa de piatră, dar aceleași pot fi aplicate și la castrul de pământ.

Cercetări: 1938–1940 (Gh. Ștefan); 1992–1996 (Cr. Vlădescu, M. Zahariade, apoi, după moartea lui Cr. Vlădescu, M. Zahariade și Tr. Dvorski).

Descoperiri: *Praetorium* (locuința comandantului) cu instalație de piscină și încălzire bazată pe sistemul *hypocaust*, o parte din barăci, o parte din *principia* (clădirea de comandament), incinta. Spre S se găsesc termele militare, precum și o așezare civilă a cărei întindere nu poate fi încă estimată. Au fost descoperite ceramică, monede și o mare cantitate de țigle și cărămizi ștampilate.

Castrul a fost abandonat în 117/8, odată cu abandonarea Munteniei la începutul domniei lui Hadrian.

Arheologia epocii medievale

Cuptorul de olar din secolul VIII p.Chr. de la Sighișoara „Dealul Viilor” – Daniel Spănu (IAB)

În campaniile 2012–2013, în situl „Dealul Viilor” de la Sighișoara a fost descoperit și cercetat integral un cuptor de olar din secolul al VIII-lea. Cuptorul a fost săpat în pământ crud și se compune dintr-o cameră de ardere, un grătar, un canal de alimentare și o groapă a fochistului. Aceasta din urmă a fost săpată de la nivelul podelei unei locuințe semi-îngropate, care nu a fost delimitată încă în întregime. Ceramica din cuptor a fost recoltată integral, se compune în cea mai mare parte din rebuturi și provine, într-o măsură covârșitoare, din oale decorate cu pieptenul, specifice perioadei avare târzii.

Nufăru, jud. Tulcea, punctul Trecere bac – campania 2013. Date arheologice și antropologice – Oana Damian (IAB), Mihai Vasile, Daniel Ene, Gabriel Vasile (MNIR)

Cercetările arheologice programate și preventive desfășurate în ultimele decenii în intravilanul localității dunărene Nufăru, jud. Tulcea, au dezvăluit o cetate bizantină construită *a fundamentis* în ultimul sfert al secolului al X-lea, ce va evolua ca o așezare de tip urban, cu niveluri de locuire documentate stratigrafic până la mijlocul veacului al XIII-lea. În punctul cel mai nordic al promontoriului stâncos pe care se desfășoară așezarea, numit *Trecere bac*, a fost cercetat, în campaniile 1999–2002, 2004–2013, un spațiu fortificat și de acostament, transformat în zonă funerară și ulterior de locuire. Prezentarea se axează pe descoperirile funerare (416 complexe, dintre care 37 descoperite în campania 2013), aparținând epocii medio-bizantine. Se remarcă o grupare de 30 de morminte de inhumație, cercetate într-o suprafață de la sud de zidul instalației portuare, caracterizate, ca ansamblul

necropolei, prin ritul exclusiv al înhumății, orientare V-E, ordonare în șiruri paralele, înhumări individuale, suprapuneri și reînhumări, dar evidențiindu-se prin depunerea defuncțiilor în cavități săpate în stâncă (zece amenajări, cu lungimea de 2,10 m, lățimea de 0,75-0,90 m și adâncimea de 0,30-0,90 m), dublate uneori în interior cu parapet de pietre, lateral sau dispus în zona capului ori a picioarelor acestora, eventual cu sicrie sau capace de lemn. 12 morminte au fost documentate doar prin câteva elemente scheletale. Au fost identificați 11 înhumați în decubit dorsal, cu scheletul în conexiune anatomică, cu antebrațele pe abdomen sau pe bazin, cu două suprapuneri într-o criptă și șapte reînhumări. Patru morminte conțin inventar: obiecte de podoabă pentru cap, gât și mâini, precum și monede de bronz – stamena devalorizată Constantinopol – imitație „latină” modul mic de tip A, din prima jumătate a secolului al XIII-lea (O. D., M. V., D. E.). Dintre cele 30 de schelete analizate, sexul a fost determinat în 25 de cazuri (16 indivizi de sex masculin și nouă de sex feminin). În urma estimării vârstei la deces, au fost identificate următoarele clase de vârstă: *infans/fetal* (un individ), copii (patru), adolescenți (unu), adulți tineri (doi), adulți maturi (12), adulți bătrâni (șase) și patru indivizi adulți, fără încadrare precisă. Staturile au fost estimate în 13 cazuri (nouă bărbați și patru femei). Valorile medii sunt submijlocii în cazul bărbaților și mijlocii în cadrul sexului feminin. Analiza antropologică a relevat și o gamă largă de condiții patologice: boli dentare (tartru, hipoplazia smalțului dentar, pierderi dentare antemortem, carii dentare), traumatisme (fracturi vindecate), boli articulare (osteoartrită, noduli Schmorl, boala Forestier), maladii congenitale și neuromecanice (Sindrom Klippel-Feil), boli infecțioase (periostită, osteomieliță) și boli metabolice și endocrine (*cribra orbitalia*). De asemenea, a fost efectuat un set de măsurători, au fost înregistrate și scorizate o serie de variații epigenetice și au fost inventariați diferiți markeri ai stresului biomecanic (G. V).

Informații noi despre cetatea Feldioara. Cercetările arheologice din 2013 – Adrian Ioniță (IAB)

Cetatea de la Feldioara este amplasată în extremitatea estică a terasei pe care se află satul actual, fiind atestată documentar prima dată în anul 1240, sub numele *Castrum Sanctae Mariae*. Monumentul, aflat într-o stare precară de conservare, are un plan asemănător unui bob de fasole, elementele cele mai vizibile fiind două turnuri situate în axul botului de deal, aproximativ E-V, legate între ele cu o curtină.

Cercetările arheologice s-au efectuat în perioada aprilie – august 2013 și au fost prilejuite de proiectul de restaurare a cetății, operațiune care urmează să se desfășoare pe parcursul a trei ani. La săpături au colaborat S.C. Damasus S.R.L., reprezentat de Daniela Marcu Istrate, Muzeul Județean Brașov, reprezentat de Florin Moței, și Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” al Academiei Române, reprezentat de Adrian Ioniță. La cererea proiectantului au fost efectuate 29 de secțiuni și casete, care au vizat atât interiorul, cât și exteriorul monumentului. În funcție de datele obținute a fost apoi coborât nivelul de călcare în cetate cu circa 0,80 m. Noile săpături, deși subordonate în principal scopului restaurării, îmbunătățesc cunoștințele noastre despre evoluția istorică și etapele de construcție ale cetății, prin comparație cu datele dobândite în urma cercetărilor din anii 1991-1995.

În ceea ce privește prima fază, sondajul din interiorul turnului vestic a arătat că nucleul acestui turn a fost construit în același timp cu zidul lat de aproximativ 2 m, surprins în partea de V, N-V și S-V a actualei cetăți. În stadiul actual al cercetărilor, fără a avea elemente de datare absolută, ci doar prin succesiunea stratigrafică și caracteristicile tehnice, punem în legătură acest zid și nucleul turnului cu activitatea constructivă a teutonilor

(1211–1225). Rămâne în continuare deschisă problema închiderii acestei prime incinte și relația cu turnul estic.

În interiorul cetății a fost identificată o fântână cu marginile din piatră, care figura pe planurile mai vechi, dar fără o poziționare precisă. S-a observat faptul că biserica din incinta cetății a avut două faze, în cea de-a doua fiind amenajată ca pivniță. De asemenea, au fost dezvelite fundațiile mai multor construcții, precum și un cuptor situat în exteriorul zidului de incintă, în apropierea porții. Zidurile de incintă au fost (re)construite în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, aspectul actual al cetății datând, în linii mari, din acea perioadă.

Stratigrafic, s-a constatat existența mai multor depuneri, care au livrat cantități consistente de materiale, în special ceramică, aparținând epocilor neolitică, a bronzului, a fierului, medievală și modernă.

Cercetări arheologice recente la cetatea Deva. Incintele II și III (sec. XV–XVIII) – Gabriel Izdrăilă, Ionuț Codrea (S.C. Damasus S.R.L.)

Cercetările arheologice efectuate pe Dealul Cetății din Deva de către S.C. Damasus S.R.L. și Muzeul Civilizației Dacice și Romane, în perioada aprilie – august 2013 (de un colectiv condus de dr. Daniela Marcu Istrate) s-au desfășurat în cadrul proiectului de reabilitare a Cetății Deva, aducând o serie de date noi asupra evoluției istorice a cetății și a etapelor de construcție ale acesteia. În conformitate cu normele metodologice și necesitățile științifice, dar ținând cont și de interesele proiectantului, s-a decis efectuarea de secțiuni stratigrafice, urmată de deschiderea între ele a unor suprafețe mai largi.

Cercetările arheologice au fost efectuate în incintele II și III ale cetății. În incinta III, săpăturile au fost realizate în special pe drumul de acces (de la poarta I până la platforma de artilerie), în vederea coborârii nivelului de călcare actual la o cotă istorică. În incinta II au fost realizate săpături în toată incinta. Aici, scopul a fost acela de a identifica nivelul de călcare istoric, de a delimita și a data atât construcțiile deja existente, cât și pe cele rezultate pe parcursul cercetării (în special încăperile de pe latura nordică).

Din punct de vedere cronologic, se poate afirma că prima fază a incintei II datează de la sfârșitul secolului al XV-lea sau începutul secolului al XVI-lea, când incinta I a fost delimitată printr-un zid, cu o grosime medie de 1,20 m, cu drum de rond și guri de tragere. Pe parcursul secolului următor, acest ansamblu a suferit modificări substanțiale, prin adăugarea unui bastion pe latura sudică, iar în secolul al XVII-lea, acestea au continuat prin ridicarea unui bastion în continuarea Zwinger-ului (Bastionul Bethlen) și a unui nou Zwinger, de data aceasta pe latura vestică. Secolul al XVIII-lea aduce noi schimbări ale traseului zidurilor și realizarea de noi clădiri în incinta II, prin construirea Scării Semicirculare. Cea mai importantă modificare suferită este amenajarea incintei III, prin ridicarea unui zid de incintă cu o poartă principală de acces, o poartă de acces intermediară, un bastion de „belvedere” pe latura sud-estică, prin ridicarea platformei de artilerie și a camerei artileriștilor (aflată în imediata apropiere), pe latura sud-vestică.

Date noi despre începuturile orașului Brașov prin prisma cercetărilor arheologice recente – Daniela Marcu Istrate (S.C. Damasus S.R.L.)

Deschiderea unui șantier de restaurare în centrul istoric al Brașovului, în jurul Bisericii Negre, a creat condițiile efectuării unor cercetări arheologice ample, primele de acest fel din istoria orașului. Deși inițial s-a pornit de la ideea unei cercetări de rutină, care să însoțească întocmirea documentațiilor necesare restaurării, descoperirea a numeroase vestigii a impus treptat extinderea suprafețelor investigate.

Cercetările arheologice au evidențiat patru etape de locuire, care au precedat construirea bisericii parohiale Sf. Maria (în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea):

1. etapă de locuire din lemn și lut, fortificare (?) prin șanț: ultima parte a secolului al XII-lea, începutul secolului al XIII-lea;

2. etapă de locuire din lemn și lut, talpă din piatră, locuință de suprafață, gropi de provizii: sec. XIII; posibil vestigiile acestei etape se află în legătură cu mănăstirea premonstratensă;

2a. construcții de zid pe latura nordică;

2b. ample construcții în partea vestică a bisericii, probabil cu două etape;

3. ample construcții de zid sub corul actualei biserici și pe partea nordică a acesteia (cistercieni?);

4. cimitir, probabil cu două etape. Pe întreaga suprafață din jurul bisericii au fost practicate înmormântări, în Evul Mediu aproape exclusiv pe partea nordică, dar în epoca modernă în mod egal pe laturile sudică și nordică, până în imediata apropiere a caselor. Deși în orașele transilvane cimitirele au fost transferate în exteriorul zidurilor în perioada Reformei, la mijlocul sau în cea de-a doua jumătate a secolului al XVI-lea, la Brașov cimitirul pare să fi devenit mai aglomerat tocmai în secolele XVII–XVIII. Din cauza numărului mare de gropi, săpate uniform pe toată suprafața (cca 1500 de morminte cercetate), o mare parte dintre vestigiile anterioare cimitirului a dispărut complet.

Din săpături a rezultat o cantitate importantă de materiale arheologice: vase și fragmente de vase ceramice, obiecte de podoabă și de port din argint, bronz, sticlă, os și lut, diferite obiecte de uz casnic, precum și piese de armament. Cea mai importantă componentă a inventarului o constituie cele 170 de monede, cea mai veche aparținând regelui maghiar Bela IV (1235–1270).

Însumând rezultatele săpăturilor, se poate conchide că orașul Brașov are o vechime substanțial mai mare decât se credea până acum (prima mențiune documentară din 1235).

Cercetările arheologice de la Târgșoru Vechi. Campania 2013 – Andrei Măgureanu (IAB), Bogdan Ciupercă, Alin Anton (MJIA Prahova)

Cercetările arheologice de la Târgșoru Vechi au început în anul 1956, având drept obiectiv principal investigarea vestigiilor medievale. Unul dintre obiectivele identificate atunci a fost necropola din jurul bisericii lui Antonie Vodă. Recent, cercetările s-au concentrat din nou asupra vestigiilor medievale, în ultimele campanii fiind investigată zona situată la S de turnul de intrare, în prima incintă medievală. Conform planului și informațiilor publicate, în această zonă nu sunt prezente descoperiri funerare, nici în suprafața turnului de intrare, nici în cea a clădirii anexă și nici în afara incintei. Totuși, cercetările din anii 2012–2013 au surprins și în această zonă o intensă folosire a spațiului ca zonă funerară. S-a observat că necropola este suprapusă atât de zidul de incintă, cât și de turnul de intrare, fapt ce influențează datarea mormintelor, cronologia incintei și, prin urmare, a întregului ansamblu al Curții domnești.

Monedele descoperite în cetatea Severinului în campaniile 2011–2012 și contextul lor stratigrafic – Marin Iulian Neagoe (MRPF Turnu Severin)

Reabilitarea Cetății Severinului, a zonei adiacente și a căilor de acces aflate în perimetrul monumentului a reprezentat motivul demarării săpăturilor de cercetare arheologică preventivă, începând din aprilie 2011, cercetări continuate, anul următor, în perioada mai – iulie. Aceste cercetări au fost posibile prin intermediul proiectului „Reabilitarea Palatului Cultural Teodor Costescu și Cetatea Severinului”, finanțat din fonduri europene, prin Programul Operațional Regional 2007–2013.

În cursul cercetărilor au fost descoperite aproximativ 200 de monede din argint și bronz, reprezentând în cea mai mare parte emisiuni monetare ale Regatului maghiar (ce se

înscriu pe un palier cronologic cuprins între secolele XIII–XVI), cărora li se adaugă șapte monede emise de Aquileia și trei monede (două din argint și un fals din cupru) otomane.

Emisiunile monetare maghiare pot fi împărțite în trei loturi distincte, după cum urmează: un grup alcătuit din 150 de piese, descoperit în interiorul primei incinte a cetății, un al doilea grup, alcătuit din 18 piese, emise de regele Albert I (1437–1439), descoperit în spațiul intermediar dintre zidurile incintei interioare și exterioare, și un al treilea grup, de 20 de monede, descoperite în secțiunile și suprafețele cercetate în interiorul primei incinte.

Cele 159 de monede care alcătuiesc tezaurul descoperit în campania de cercetări arheologice desfășurată în Cetatea Severinului, în perioada aprilie – iunie 2011, au fost recuperate din Suprafața II/2011 (Sp. II). Această suprafață (16 × 5 m), orientată S–N, a fost împărțită în 16 carouri (2,50 × 2,50 m), numerotate de la S la N cu cifre arabe, de la E la V fiecărui carou corespunzându-i un indice alfabetic, începând de la A. Înregistrarea adâncimilor în cadrul acestei suprafețe a fost făcută pornind de la cota 0, stabilită arbitrar ca fiind colțul de NE al S1/2011.

Până la adâncimea de 0,50 m, decopertarea acestei suprafețe a fost realizată mecanizat, după care s-a trecut la săpătură manuală, pe niveluri de 10 cm, după fiecare nivel executându-se o răzuirea a grundului în vederea surprinderii unor posibile complexe arheologice.

Tezaurul monetar a fost descoperit în primii 20 cm ai caroului 4A, la adâncimea de 1,25 m, în partea superioară a nivelului II de cultură, corespunzător perioadei de început a secolului al XVI-lea. Majoritatea monedelor alcătuiau un grup central (136 piese), restul fiind împrăștiate pe o suprafață de 20–30 cm față de acesta, alături de diferite resturi osteologice, material ceramic și chiar un proiectil de archebuză. Monedele erau cele mai multe lipite unele de altele, în mai multe grupuri de cinci–nouă piese, într-unul dintre aceste grupuri fiind sesizată prezența unor bucăți dintr-o pânză. Acest aspect sugerează faptul că monedele au fost purtate, cel mai probabil, într-un săculeț din material textil, ce a fost, probabil, pierdut de proprietar în timpul asediului Cetății Severinului din august 1524 (când armatele otomane, conduse de comandantul Bali beg, au reușit, în urma unui asediu îndelungat, să cucerească această importantă fortificație de pe linia Dunării). Această ipoteză este posibilă, cu atât mai mult cu cât, din informațiile stratigrafice, rezultă că tezaurul nu a fost depozitat sau ascuns intenționat, piesele fiind recuperate, așa cum am amintit, din partea superioară a nivelului II de cultură, caracterizat prin urme evidente de incendiere (cenușă, lemn carbonizat etc.).

Monedele Aquileiei au fost emise în timpul patriarhului Antonio II Panciera (cinci piese) și Ludovico di Teck (două piese) și au fost descoperite împreună cu cele 150 de monede maghiare și cei doi aspri din argint.

Grupul de monede de la Albert I a fost descoperit în Sp. XI/2012, secțiune trasată în spațiul intermediar de N și localizată la N de turnul nord-estic. Monedele au apărut la adâncimea de 0,80 m, într-un nivel cu depuneri din secolul al XV-lea, din care au mai fost recuperate și alte materiale (ceramică smălțuită, fragmente ale unor țevi de tun din bronz, vârfuri de săgeți și de arbaletă).

Celelalte piese, descoperite în secțiunile și suprafețele cercetate în 2011 și 2012, reprezintă tot emisiuni monetare maghiare, cu excepția unui fals după un aspru de la Baiazid al II-lea, descoperit în S2/2011, la adâncimea de 1,30 m, într-un nivel de umplutură cu care s-a astupat și nivelat o mare suprafață din spațiul incintei interioare. În afara unei singure piese care se datează în secolul al XIII-lea (un denar de tip Friesach, descoperit în groapa unui mormânt de înhumăție identificat în Sp. I/2011), celelalte piese sunt emisiuni

monetare din secolele XIV–XV, puse în circulație de regii maghiari: Ludovic I (1342–1382) – trei piese; Sigismund de Luxemburg (1387–1437) – șapte piese; Albert I (1437–1439) – o piesă; Vladislav I (1441–1444), Mathias Corvin (1458–1490) – câte două piese; Vladislav al II-lea (1490–1516) – două piese și alte două monede emise de Iancu de Hunedoara, în intervalul 1440–1446.

REZUMATE. COMUNICĂRI

Corpul și limitele sale. Corpul uman în cadrul studiilor de osteoarheologie – Alexandra Ion (IA–FR)

Scopul acestei prezentări, ce pornește de la studiile din aria sociologiei cunoașterii științifice, de la conceptul de „biografie” și de la cercetările din aria mai largă a antropologiei corpului, este acela de a propune un demers reflexiv în cadrul cercetărilor de osteoarheologie din România. Având ca punct de plecare cercetările sale desfășurate pe durata studiilor de doctorat, autoarea și-a propus să observe și să analizeze modalitatea de percepție a corpului uman mort și felul în care este „văzut” în cadrul studiilor de arheologie și osteoarheologie din România.

Pornind de la un studiu de caz – analiza osteoarheologică a unor oseminte umane din perioada medievală –, s-a urmărit modul în care corpul este transformat succesiv în obiect de studiu, de reprezentare și de manipulare pentru cele două discipline. Se urmărește astfel felul în care a fost înțeles și definit corpul uman din momentul descoperirii și până la publicarea datelor. În cadrul acestui demers, autoarea a urmărit oamenii de știință la lucru, pe teren și în laborator, deconstruind analizele și interpretările acestora în pașii analitici. Rezultă astfel că nu există un mod unic și stabil de înțelegere a corpului de la un capăt la celălalt al analizei.

Cercetările și rezultatele dendrocronologice din Transilvania – Botár István, Grynaeus András, Tóth Boglárka (MSC Miercurea Ciuc)

Dendrocronologia se ocupă cu analiza inelelor anuale ale arborilor și elementelor de lemn. Datele obținute prin măsurarea exactă a inelelor ajută la elaborarea unor cronologii locale, cu ajutorul cărora poate fi stabilit momentul doborârii arborilor din care au fost executate respectivele obiecte sau elemente de lemn. Dendrocronologia reprezintă astfel cea mai exactă metodă de datare, capabilă (în anumite condiții) să poată furniza încadrări cronologice cu o precizie de jumătate de an.

Laboratorul dendrocronologic din Miercurea Ciuc funcționează din 2008, reușind întocmirea unor cronologii pentru speciile brad și stejar, acoperind perioada secolelor XIII–XX, astfel încât datarea structurilor istorice de lemn medievale și postmedievale (șarpante, planșee etc.) a devenit practic o rutină.

Metoda poate fi aplicată, desigur, și pentru materiale lemnoase din contexte arheologice, dacă acestea au păstrat suficiente inele măsurabile. Există deja rezultate promițătoare, bazate pe lemn carbonizat sau umed din fântâni, șanțuri, bordeie datate (absolut sau relativ) ca aparținând epocii romane, epocii migrațiilor târzii sau perioadei medievale. Pentru a asigura însă datări cât mai precise, este necesară îmbogățirea bazelor de date existente atât din punct de vedere cronologic (prin extinderea spre epoci mai vechi), cât și geografic (în zonele extracarpatiche). Acest efort însă nu poate fi efectuat fără contribuția și colaborarea colegilor și instituțiilor interesate în datări arheologice certe.

Serii culturale și serii cronologice – Gheorghe Lazarovici (ULB Sibiu)

Bazele de date și informații fac parte din metodele moderne de cercetare. Corelate cu datările radiocarbon, seriile culturale și cronologice ne oferă posibilitatea de a urmări evoluția anumitor caracteristici.

Analiza seriilor cronologice și culturale se poate face prin analiza componentei principale (sistemul din Germania). După cum se știe, componenta principală are la bază analiza, în principal, a primilor doi factori. Ea este exprimată prin abaterile de la clopotul lui Gauss, dar nu relevă care sunt atributele sau caracteristicile ce determină abaterile.

Sistemul utilizat de noi în analiza matricilor de corelație îi oferă cercetătorului mai multe informații asupra naturii colecției de date, prin utilizarea unei metode nestatistice, definită prin analiza mulțimilor nuanțate sau a matricelor fuzzy. Prin această metodă, numerele mici nu sunt eliminate (prin numere mici se pot înțelege și matrice cu alt dinamism).

Această metodă ne oferă o primă informație despre matricea de date, și anume dacă sunt clusteri reali (un nor cu corelație de peste 8,5%) sau imaginari. Programele ne mai oferă date privind normalizarea matricei de date sau a împrăștierii datelor. Pe de altă parte, programul oferă posibilitatea, în funcție de normalizare sau de împrăștierea datelor, de a stabili clustere ale obiectelor sau caracteristicilor.

Toate acestea se pot obține prin SGBD-ul Zeus (Sistem de gestionare a bazelor de date și informații), cu programe incluse sau corelate APL, ARHEOAPL, APLWIN. Prezentarea include câteva demonstrații practice prin programele sus menționate.

Prima colonizare neolitică din România. Sanctuar – locuire – părăsire. Cristian I, Sibiu – Sabin Adrian Luca (MN Brukenthal)

Cercetarea arheologică preventivă a orizontului neolitic timpuriu din situl de la Cristian I (jud. Sibiu) a surprins *in situ* un complex arheologic unic în România. El se compune dintr-un sanctuar format din gropi cu caracter ritual (fundarea locuirii), o așezare formată din locuințe adâncite și complexe de deservire a acestora (locuirea) și se remarcă printr-un ritual de părăsire a celor două componente, fără un corespondent evident în centrul și sud-estul Europei. Toate acestea se petrec în faza I A–B a complexului cultural neolitic timpuriu Starčevo – Criș.

Propuneri pentru o schiță a evoluției istorice a culturii Boian – Poljanica – Stănică Pandrea (MB)

În prima jumătate a mileniului V a.Chr, atât la N, cât și la S de Dunăre, s-a dezvoltat o singură cultură arheologică cu ceramică excizată și încrustată, pe care o putem numi complexul cultural Boian – Poljanica. Acesta debutează odată cu răspândirea ceramicii excizate și încrustate, de aceea manifestările culturale Bolintineanu nu reprezintă prima etapă a acestui mare complex cultural.

Apariția și răspândirea ceramicii excizate și încrustate își au originea în aria culturii Karanovo IV, care s-a manifestat în partea estică a Thraciei, pe cursul inferior al Maritsei și Tundjei. Datorită originii comune, complexul cultural Boian – Poljanica și cultura Maritsa se înrudesc și au o evoluție aproape sincronă.

În evoluția complexului cultural Boian – Poljanica se disting trei faze:

- faza I este faza de răspândire a ceramicii excizate și încrustate pe ambele maluri ale Dunării și corespunde, în linii mari, fazei Boian – Giulești, așa cum a fost descrisă de E. Comșa;
- faza a II-a este perioada de maximă înflorire și care se caracterizează prin evoluții culturale diferite de la zonă la alta; centrul de greutate îl reprezintă blocul cultural al tell-urilor Boian – Poljanica și corespunde cu faza Boian – Vidra, așa cum a fost descrisă de

E. Comșa, și cu fazele Poljanica II–III, așa cum au fost definite de către H. Todorova; la marginea blocului cultural Boian – Poljanica se dezvoltă grupuri culturale regionale, care păstrează caracteristicile culturale ale fazei I;

- faza a III-a este perioada în care complexul cultural Boian – Poljanica este înglobat/integrat în aria culturală Gumelnița – Kodjadermen – Karanovo VI.

Arheozoologia culturii Hamangia în România – Adrian Bălășescu, Valentin Radu (MNIR)

Materialul studiat, aparținând culturii Hamangia, provine din șase situri preistorice. Creșterea animalelor este predominantă: bovinele și, în mai mică măsură, ovicaprinele sunt speciile care domină în cadrul materialului osteologic identificat. Procentul de ovicaprine este în general mai ridicat decât în alte situri preistorice, fie mai timpurii, fie mai târzii decât perioada studiată, aceasta fiind una dintre caracteristicile economiei animale a acestei culturi, explicabile prin caracteristicile mediului geografic al Dobrogei. O altă caracteristică este cea a rolului limitat al porcinelor în economia așezărilor studiate. Această observație este direct legată de faptul că aceste comunități sunt relativ mobile, favorizându-se astfel înmulțirea bovinelor și ovicaprinelor, mai bine adaptate acestui stil de viață.

Vânătoarea deținea un rol secundar, cu scopul de a suplimenta dieta, dacă luăm în considerație că între speciile de talie mare și mijlocie, după frecvența resturilor osteologice, primează porcul mistreț, urmat de cerb și calul pitic. Din datele existente până acum, pescuitul joacă și el un rol redus în paleo-economia comunităților Hamangia.

Acest studiu se derulează în cadrul proiectului PN-II-ID-PCE-2011-3-1015 susținut de CNCS – UEFISCDI.

Reprezentări zoomorfe eneolitice din colecțiile Complexului Național Muzeal Curtea Domnească Târgoviște – Ana Ilie, Florin Dumitru (CNMCD Târgoviște)

În colecția de arheologie a Complexului Național Muzeal Curtea Domnească Târgoviște sunt păstrate figurine și vase zoomorfe din lut ars eneolitice, în bună parte inedite, provenind din siturile arheologice gumelnițene de la Geangoești (cele mai multe piese), Ionești – Palade și Corbii Mari. Artefactele sunt prezentate ținând cont de aspectele pe care le ridică anumite forme din punctul de vedere al încadrării lor în grupele tipologice deja existente. Autorii și-au propus, de asemenea, o trecere în revistă a diferitelor direcții de interpretare a acestor categorii de piese arheologice.

Sultana – Malu Roșu

Observații preliminare legate de analiza geospațială a cimitirului preistoric de la Sultana – Malu Roșu – Ionela Crăciunescu, Mihai Florea, Cătălin Lazăr (MNIR)

Necropola eneolitică de la Sultana – Malu Roșu a fost descoperită în anul 2006, în vecinătatea așezării de tip tell, la cca 200 m V de aceasta. Zona funerară se întindea atât pe terasa înaltă a lacului Mostiștea, cât și pe pantele acesteia. Din punct de vedere cronocultural, complexele funerare pot fi încadrate în perioada eneolitică, într-un interval cuprins între 4900–4200 calBC, conform datelor ¹⁴C.

Până în prezent au fost cercetate 74 morminte de inhumație plane, acestea prezentând o organizare spațială bine definită, aparent pe șiruri.

Scopul prezentării de față îl constituie aprofundarea problematicii organizării spațiale a necropolei de la Sultana – Malu Roșu, prin aplicarea unor metode specifice de analiză (Kernel, Factor Analysis etc.), pe baza datelor topografice și GIS acumulate în

ultimii cinci ani. Acest demers s-a bazat în principal, la nivel metodologic, pe utilizarea programului ArcMap 10.1, iar pentru analiza statistică a distribuției densității mormintelor s-au folosit Ripley's K-Function și Kernel density estimation. Totodată, pentru vizualizarea rezultatelor statistice, s-a folosit plugin-ul GRASS în cadrul programului QGIS 1.8.0.

Rezultatele obținute vor fi utilizate în vederea cartării diverselor variabile comportamentale și structurale, atât de natură arheologică (tratamentul funerar aplicat indivizilor, poziția și orientarea scheletelor, obiectele de inventar funerar asociate), cronologică (datele ^{14}C), stratigrafică (planimetrie și altimetrie), cât și de natură antropologică (grupele de sex și vârstă stabilite) înregistrate în cadrul cimitirului de la Sultana – Malu Roșu. Ulterior, acestea vor fi dublate cu datele GIS, topografice și interogările analitice sus menționate.

Această comunicare științifică se derulează în cadrul proiectului PN-II-ID-PCE-2011-3-1015 susținut de CNCS–UEFISCDI.

Considerații preliminare privind figurinele zoomorfe din așezarea eneolitică de la Sultana – Malu Roșu – Adelina Darie, Theodor Ignat, Cătălin Lazăr (MNIR)

Așezarea de tip tell de la Sultana – Malu Roșu este binecunoscută în literatura de specialitate și datorită numeroaselor descoperiri cu caracter special făcute de-a lungul timpului. Aparținând culturii eneolitice Gumelnița, pe baza datelor ^{14}C , situl arheologic se datează într-un interval cuprins între 4500–3900 calBC.

Comunicarea de față își propune să aducă în atenția specialiștilor din domeniu o categorie de piese mai puțin cunoscute din această așezare, și anume plastica zoomorfă. Piesele ce vor fi prezentate provin atât din vechile săpături (1972–1982), cât și din cele mai recente (2001–2010), făcând parte din colecțiile Muzeului Național de Istorie a României, Muzeului Județean „Teohari Antonescu” din Giurgiu și Muzeului Dunării de Jos din Călărași.

Analiza noastră vizează aspectele de natură tipologică, tehnologică, funcțională și statistică, fiind în același timp un studiu comparativ cu alte figurine zoomorfe cunoscute în arealul culturii Gumelnița.

Această comunicare științifică se derulează în cadrul proiectului PN-II-ID-PCE-2011-3-1015 susținut de CNCS–UEFISCDI.

Rezultatele programului experimental desfășurat pe șantierul arheologic de la Sultana – Malu Roșu (2012–2013) – segmentul materii dure animale – Monica Mărgărit (UV Târgoviște), Cătălin Lăzar, Valentin Radu (MNIR)

Atelierul experimental desfășurat pe șantierul arheologic de la Sultana – Malu Roșu (jud. Călărași) a avut drept scop dezvoltarea conceptului de experiment arheologic, în vederea identificării aspectelor tehnologice și funcționale, legate de manufacturarea și utilizarea artefactelor din materii dure animale. Protocolul experimental gândit și pus în practică a inclus, drept primă etapă, elaborarea unei fișe descriptive care să surprindă toate etapele lanțului operator, cu înregistrarea materiilor prime, a timpilor necesari fiecărui tip de operație, a uneltelor folosite, precum și a rezultatelor obținute pentru fiecare operație (macrostigmatetele). Înserierea acestor fișe vizează realizarea unei baze de date de referință, ce poate fi utilizată pentru o perioadă îndelungată și de către o gamă largă de specialiști interesați.

De asemenea, programul experimental a fost modelat în funcție de obiectivele vizate: tipurile de unelte preistorice ce se doreau confecționate și materiile prime accesibile. S-a avut în vedere acoperirea unei game tipologice cât mai largi, dar și punerea în practică a cât mai multor tehnici identificate la nivelul preistoriei. Mai mult, o parte din artefactele experimentale a fost utilizată fie pentru finisajul ceramicii (cum este cazul spatulelor sau astragalelor abrazate), fie ca elemente de podobă compozite (ex.: cochilii de melc prinse într-o

brățară), evaluându-se periodic, atât macroscopic, cât și microscopic, evoluția uzurii. Această colecție experimentală are scopul de a ajuta la mai buna înțelegere, prin comparație cu specișenele arheologice, a modalității de dezvoltare a uzurii în funcție de modul de utilizare.

Acest studiu a fost elaborat în cadrul a două proiecte de cercetare susținute și finanțate de Unitatea Executivă pentru Finanțarea Învățământului Superior a Cercetării, Dezvoltării și Inovării, CNCS–UEFISCDI, cod proiecte PN-II-RU-TE-2011-3-0133 și PN-II-ID-PCE-2011-3-1015.

Noi date privind vasele de tip strachină specifice culturii Gumelnița, pe baza unui studiu de arheologie experimentală – Theodor Ignat, Vasile Opriș, Florin Rădulescu, Florin Dumitru, Cătălin Lazăr (MNIR)

În anul 2013 s-a desfășurat o nouă etapă a proiectului Arhitectură & Arheologie Experimentală, proiect care a urmărit confecționarea unor obiecte specifice civilizației Gumelnița, prin utilizarea unor tehnici preistorice și a unor materii prime similare celor identificate în cadrul descoperirilor arheologice. În cadrul acestei etape, obiectivul principal l-a reprezentat producerea unor recipiente ceramice asemănătoare celor utilizate de comunitățile gumelnițene, atât din perspectiva formelor, cât și a tehnologiilor de producție.

Scopul comunicării de față este acela de a prezenta rezultatele obținute pentru una dintre cele mai frecvente categorii de vase gumelnițene: străchinile. Vor fi ilustrate toate etapele privind producerea acestora, începând de la recoltarea materiilor prime, prelucrarea și modelarea pastei, uscarea și decorarea, terminând cu etapa de ardere. Rezultatele prezentate reprezintă o continuare a celor obținute în anul 2012.

Această comunicare științifică se derulează în cadrul proiectului PN-II-ID-PCE-2011-3-1015 susținut de CNCS–UEFISCDI.

Obiecte arheologice – mărturii ale meșteșugurilor textile din preistorie și Evul Mediu – Carmen Marian (CMNM Iași)

Obiectele arheologice prezintă o deosebită importanță pentru realizarea reconstituirilor istorice, conținând informații concrete privind evoluția în domeniul culturii materiale și a vieții spirituale a comunităților umane dintr-o anumită perioadă de timp.

Din cauza perisabilității materialelor organice, s-au păstrat foarte puține obiecte textile preistorice. Șansa cunoașterii acestor textile este oferită de fragmentele ceramice care păstrează amprente de materiale textile. În acest sens, cercetarea amprentelor de materiale textile păstrate pe fragmente ceramice descoperite în siturile culturii Cucuteni a făcut posibilă reconstituirea unor meșteșuguri textile care se regăsesc și în tradițiile populare românești actuale.

Pentru perioada Evului Mediu, studiul unor fragmente de materiale textile descoperite în urma cercetărilor arheologice efectuate la Mănăstirea Căpriană, Republica Moldova, a permis reconstituirea unor tehnici de împletire a firelor, întregind astfel tabloul general al evoluției meșteșugurilor textile de-a lungul timpului.

Piese de podoabă aparținând culturii Cucuteni – Ariușd descoperite la Șoimeni „Dâmbul Cetății – Corneliu Beldiman (UCDC București), Dan Lucian Buzea (MNCR), Diana-Maria Sztancs (UCDC București), Björn Briewig (CI)

Lucrarea prezintă rezultatele analizei unui lot de piese de podoabă descoperite în urma săpăturilor arheologice sistematice efectuate în perioada 2002–2013 în situl preistoric de la Șoimeni/Păuleni – Ciuc – „Dâmbul Cetății”.

Artefactele sunt atribuite culturii Cucuteni – Ariușd și aparțin unor tipuri variate: pandantive de os (imitații ale caninilor reziduali de cerb), pandantive din astragale, pandantive din dinți de mistreț, mărgelile de *Dentalium*, mărgelile din vertebre de pește etc.

Metodologia de studiu include analiza unor parametri variați, precum datele relative la contextul descoperirii, tipul, starea de conservare, materia primă, dimensiunile, modul de fabricare, urmele de folosire. Urmele de fabricare și utilizare au fost analizate sistematic cu ajutorul microscopiei optice.

Lucrarea este prima abordare de acest gen a pieselor de podoabă, provenind din situl menționat și între puținele care au ca subiect piesele simbolice aparținând culturii Cucuteni – Ariușd din Transilvania.

Compoziția elementală a obiectelor de metal aparținând epocii bronzului și începutului epocii fierului analizate în cadrul proiectului Romarchaeomet – Anca-Diana Popescu (IAB), Bogdan Constantinescu, Daniela Stan (INFIN–HH), Alin Frânculeasa MJIA Prahova)

Obiectele analizate în cadrul proiectului Romarchaeomet, desfășurat în perioada septembrie 2007 – noiembrie 2010, fac parte din colecțiile Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Prahova, Complexului Muzeal „Iulian Antonescu” din Bacău, Muzeului Județean „Teohari Antonescu” din Giurgiu, Muzeului Județean Vâlcea și provin, în cea mai mare parte, din zona extracarpatică.

Măsurătorile au fost realizate pe suprafața pieselor, pe porțiuni curățate de patină, prin metoda fluorescenței de raze X. S-a constatat că piesele aparținând mileniului al III-lea a.Chr. sunt făcute din cupru, cu cantități neînsemnate de As, Pb, Sb și Ni. O excepție este pumnalul de la Ocița (jud. Vâlcea), datat cel mai probabil la cumpăna mileniilor IV–III a.Chr. și care are în compoziție un procent ridicat de arsen (6,7%). Începând cu sfârșitul mileniului al III-lea a.Chr., sporește numărul obiectelor realizate din bronz. În cazul majorității secerilor analizate, s-a observat lipsa staniului sau prezența acestuia în procente scăzute (sub 3%). Unele topoare-celt conțin însă mari cantități de staniu, de cca 20–24%. O altă constatare este legată de creșterea nivelului de plumb, antimoniu și nichel în unele piese aparținând începutului epocii fierului.

Un lot aparte examinat în cadrul proiectului a fost cel al pieselor lucrate din argint. Analizele au pus în evidență compoziții deosebite, cum este cazul pumnalului de la Poduri (jud. Bacău), realizat în fapt dintr-un aliaj argint–cupru (cca 31–36% Cu).

Metode interdisciplinare de cercetare și documentare a vestigiilor arheologice în situl din epoca fierului de la Telița – Celic Dere (com. Telița, jud. Tulcea) – Valeriu Sîrbu (MB, IAB), Dan Ștefan (IAB), Maria-Magdalena Ștefan (CI)

Așezarea și necropola de la Telița – Celic Dere (Dobrogea, România), cu descoperiri databile între sfârșitul secolului al VII-lea – începutul secolului al III-lea a.Chr., reprezintă situri „cheie” în dezlegarea a două dintre problemele majore ale acestei perioade din zona istro-pontică.

Prima dintre acestea este finalul culturii Babadag în Dobrogea, în relație cu invaziile unor populații nord-pontice spre sud (prescitice? scitice?), sosirea primilor coloniști greci în vestul Pontului Euxin și începutul culturii getice.

Cea de-a doua se referă la relația desfășurată, pe parcursul secolelor VI–IV a.Chr., între populațiile indigene getice și cele nomade scitice, văzută prin prisma caracteristicilor și evoluției riturilor și ritualurilor funerare din impresionanta necropolă a sitului. Asocierea, în același spațiu funerar, a mormintelor plane cu cele tumulare, atestarea practicii incinerăției, dar și a inhumăției, precum și a intervențiilor rituale postînmormântare ori înmormântărilor secundare, se constituie în elementele unui complicat context de studiu.

În 2006 s-a inițiat un proiect de reevaluare a cercetărilor mai vechi din sit (1985–2001), însoțit de un intens program de investigații interdisciplinare, constând în:

recuperarea informației spațiale a documentației arheologice, geofizică pe scară largă, dar și de detaliu, analize pedologice, antropologice, ca și săpături de precizie și cercetări de teren. Rezultatele de până acum au condus la reformularea și detalierea unor interpretări importante privind evoluția cronologică a sitului și a formelor de expresie materială și rituală a diferitelor grupuri sociale cu autoritate în zonă, asociate, în mod tradițional, cu triburile nordice ale tracilor.

Rezultatele noilor cercetări au, totodată, valoare metodologică, întrucât ele reprezintă un exemplu de bune practici de cercetare în arheologia funerară, în special în ceea ce privește identificarea mormintelor tumulare aplatizate, săpătura pe spații largi, împădurite, înțelegerea modului în care mediul ambiant și contextul morfo-geologic al sitului au evoluat în timp, dar și a felului în care mediul a influențat comunitățile umane din trecut.

Practici funerare surprinse în cadrul tumulului T1 din necropola de tip Basarabi de la Desa, jud. Dolj – Marius Bâsceanu (MO)

Comunicarea își propune prezentarea practicilor funerare identificate în campania din anul 2013, în cadrul tumulului T1 din necropola de tip Basarabi de la Desa, și corelarea acestora cu concluziile analizelor antropologice.

Noi date despre mormântul princiar de la Agighiol – pe baza carnetului de săpături al lui Ioan Andrieșescu (1931) – Mircea Babeș, Cătălin I. Nicolae (IAB)

În ultimul secol, mai multe descoperiri întâmplătoare, urmate uneori de săpături arheologice la fața locului și, din păcate, publicate de regulă cu o considerabilă întârziere, au venit cu timpul să contureze o grupă omogenă de monumente – morminte și tezaure „princiare” – provenind în principal din secolele IV–III a.Chr. și concentrate îndeosebi în regiunile sudice ale României. Lăsând deoparte așa-numitul „tezaur de la Craiova” (apărut în 1917–1918 pe piața craioveană a anticichităților, fără indicații privind locul exact și circumstanțele descoperirii), primul astfel de monument, care avea să dobândească o notorietate internațională, rămâne mormântul descoperit la 21 martie 1931, cu ocazia exploatării pietrei din „Movila lui Uță” – un tumul funerar din apropierea satului Agighiol (azi în jud. Tulcea).

Prin săpătura efectuată în același an (în perioada 17 octombrie – 5 noiembrie), de către profesorul Ioan Andrieșescu (ajutat de Dumitru Berciu, pe atunci student), au fost identificate *dromosul* și cele două camere funerare și, separat, camera celor trei cai sacrificați. Ilustrat de Ioan Andrieșescu, fără descrieri și comentarii, în *Revista de Preistorie și Antichități Naționale* = RPAN (I, 1937), complexul avea să fie publicat cu adevărat abia după alte trei decenii de către D. Berciu, mai întâi într-un articol (în *Studii și Cercetări de Antropologie* V, 1968, 1), iar în anul următor, în formă monografică, în limba germană (în *50.BerRGK* 1969, p. 209–265 și pl. 110–139) și, ca un capitol consistent, în volumul *Arta traco-getică*, Editura Academiei, București, 1969, p. 33–76. În această ultimă lucrare, Berciu citează textual de cinci ori notițe din carnetul de săpături al lui I. Andrieșescu, folosind probabil o copie personală. Carnetul original, cu scrisul lui Andrieșescu, a fost recent descoperit între alte documente păstrate în biroul Eugeniei Zaharia, intrate acum în Arhiva MNA/IAB. Dintre cele 150 de pagini ale carnetului, p. 56–72 cuprind declarațiile descoperitorilor, căpătate de Andrieșescu cu ocazia primei sale vizite la Agighiol (18 aprilie 1931), iar p. 74–95 însumează descrierea săpăturilor din perioada octombrie – noiembrie 1931.

În afara acestor notițe, carnetul mai cuprinde un număr de schițe de obiecte (10) și de situații din săpătură (12), care ne ajută la o mai bună înțelegere a descrierilor. Confruntată cu informațiile furnizate de D. Berciu (*Arta traco-getică*), cu planșele foto publicate de I. Andrieșescu în RPAN și cu evidența scriptică și fizică a inventarului funerar de la Agighiol,

aflat astăzi la MNIR, mărturia carnetului de săpături al lui I. Andrieșescu poate aduce o contribuție hotărâtoare la reconstituirea acestui monument emblematic al antichității tracogetice timpurii. Publicarea sa integrală ar avea, pe de altă parte, și darul de a ilustra un stadiu important din istoria arheologiei românești în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Studii privind metalul și tehnica de realizare a pieselor de paradă din mormântul de la Agighiol – Bogdan Constantinescu, Daniela Stan (INFIN–HH)

Prezentăm aici o analiză tehnică comparată (analiza compozițională și metoda de manufacturare) a patru exemple binecunoscute ale artei tracice: cupa de argint și coiful (parțial aurit) de la Agighiol – în prezent aflat la Muzeul Național de Istorie a României, o cupă de argint, aflată la Metropolitan Museum of Art din New York, și coiful de argint de la Detroit Institute of Art.

O comparație stilistică a acestor obiecte a fost făcută în *Style and Subject Matter in Native Thracian Art* de către Ann E. Farkas, iar o examinare din punct de vedere tehnic a fost publicată de Peter Meyers în *Three Silver Objects from Thrace: A Technical Examination*, ambele articole apărând în *Metropolitan Museum Journal* 16, 1982.

Mormântul princiar de la Agighiol a fost parțial jefuit de către localnici în 1930–1931, înainte de a fi cercetat de I. Andrieșescu (vezi M. Babeș, Cătălin I. Nicolae, mai sus). Piese din State Unite sunt descrise ca fiind descoperite în 1913–1914, în zona de graniță dintre România și Serbia, ajungând în Statele Unite după cel de-al Doilea Război Mondial, fiind achiziționate dintr-o colecție de la Viena.

Analiza noastră a avut loc la sediul muzeelor respective, folosind un spectrometru portabil cu raze X. Am studiat de asemenea urmele de ciocănire, mai ales cele de poinson. S-a observat astfel că foaia subțire de aur (de cca 30 micrometri) a fost adăugată după ciocănire. Argintul este foarte pur – aproximativ 99% – cu urme de aur, cupru, plumb și bismut, provenite din minereul natural. Bismutul este un indicator pentru zăcămintele de argint din sudul Bulgariei și din Grecia (galena argentiferă). Analiza compozițională și amprenta poinsonului sugerează o proveniență comună (același atelier sau poate același meșter) pentru aceste patru valoroase obiecte de argint. Vom discuta și ipoteza originii lor comune în mormântul de la Agighiol.

Despre valorificarea celor dintâi vestigii funerare „getice” din Dobrogea: săpăturile lui Expectatus Bujor de la Murighiol – Daniel Spănu (IAB)

În urma unor periegeze, urmate de săpături „de salvare” (1954–1958), Expectatus Bujor a identificat la Murighiol mai multe morminte de incinerare în două situri distincte: pe versantul nordic al dealului „Cu cetate” (necropola I) și în intravilanul satului (necropola II). Acestea sunt primele necropole getice (din secolele IV–III a.Chr.) descoperite în Dobrogea. Rezultatele cercetărilor lui Bujor au fost introduse în circuitul științific prin intermediul unor rapoarte anuale. Caracterul de pionierat al cercetării lui E. Bujor impune acordarea unei atenții particulare atât metodologiei aplicate pe teren, cât și modului de valorificare a informației dobândite.

Istros și Seleucidii în secolul III a.Chr. în lumina izvoarelor numismatice – Aurel Vîlcu (IAB)

Într-o perioadă săracă în documente scrise, o contribuție semnificativă la reconstituirea relațiilor politice dintre Istros și lumea elenistică este adusă de izvoarele numismatice. Un aspect puțin cunoscut și presupus inițial pe baza dovezilor indirecte oferite de sursele scrise îl constituie relațiile cu Regatul Seleucid în secolul al III-lea a. Chr. Analiza descoperirilor monetare și a emisiunilor din aur și argint aduce argumente noi privind legăturile orașului Istros cu Regatul Seleucid în timpul lui Antioch II (261–246 și Antioch Hierax (246–226).

Despre primele emisiuni de stateri și tetradrahme tomitane (sec. III a.Chr.) – Emanuel Petac (CNBAR), Aurel Vilcu (IAB)

Tetradrahmele din argint de tip Alexandru cel Mare, prezente în tezaurul cunoscut sub numele generic de „Black Sea”, aduc o clarificare esențială cu privire la primele emisiuni din metal prețios ale cetății Tomis. Două tetradrahme din tezaur pot fi atribuite acum cu certitudine Tomis-ului. Prima tetradrahmă are sigla atelierului în exergă și monograma ME în ligatură, în câmp stânga, iar a doua piesă, realizată cu aceeași ștanță de avers, are sigla , dar în câmp stânga și monograma ME în ligatură, dar în exergă. Remarcăm că monograma este atestată pe staterii din aur de tip Lysimach, atribuiți cu siguranță cetății Tomis către mijlocul secolului al III-lea a. Chr. Staterii tomitani, cunoscuți doar în câteva exemplare, au sigla în câmp stânga și o monogramă la prima vedere neclară în exergă, ce se dovedește a fi cea prezentă pe tetradrahmele menționate. Dacă paralelismul cu emisiunile de argint este complet, ar urma ca această serie de stateri să fie a doua, prima, pe care o anticipăm, urmând a avea, la rândul ei, sigla atelierului în exergă.

Cu privire la figurinele zoomorfe din lut descoperite în dava de la Radovanu – Cristian Schuster (IAB), Done Șerbănescu (MCG Oltenița), Alexandru Morintz (IAB)

De-a lungul celor peste 30 de ani de investigații arheologice în dava de la Radovanu – Gorgana a doua au fost descoperite o serie de obiecte lucrate din lut ars. Dintre acestea, amintim lămpi de iluminat, creuzete (găsite în atelierele de bijutier), tipare, linguri, fusaiole, greutăți, calapoade (lustruitoare), rondele, dar și figurine antropomorfe și reprezentări zoomorfe.

De interes pentru intervenția de față sunt acestea din urmă. Pentru vechile săpături de dinaintea de 2004 (anul când s-au reluat cercetările), ne referim la statuetele fragmentare de berbec, bovine (?), precum și la protomele ornimorfe de la unele recipiente și capace.

Investigațiile noi au permis identificarea în perimetrul unor construcții și în interiorul unui chiup a unor reprezentări de cabaline. Este vorba de un fragment de figurină și de un altul de la un vas, probabil de libații. Asupra acestor două piese vom zăbovi cu mai multă insistență.

Observații privind cronologia unor importuri romane în Dacia (sec. II î.Chr. – I d.Chr.). Studiu de caz – cana de tip Piatra Neamț – Cristian-Constantin Roman (CMJ Piatra Neamț)

Comunicarea se axează pe rediscutarea importanței contextului stratigrafic al unui import roman (cană de tip Piatra Neamț), descoperit în situl dacic de la Piatra Neamț – Bâtea Doamnei, cu implicații asupra cronologiei și tipologiei vaselor de bronz datate în perioada republicană târzie și în perioada augusteică. Categoriile de importuri și elementele adiacente inventarelor lor – cu excepția recipientelor ceramice –, convertite în date cuprinse în tabele de contingentă, au fost prelucrate prin analiză de corespondență, analizându-se categoriile fiecărei variabile și reprezentarea vizuală a categoriilor într-un spațiu metric.

Prospecții geofizice și confirmări arheologice: Castrul roman de la Sutoru, jud. Sălaj – Sorin Cociș, Dragoș Blaga (IAIA Cluj)

Începute în 2001 și continuate sporadic de-a lungul anilor, cercetările arheologice în castrul și așezarea romană de la Sutoru (jud. Sălaj) au constat într-o serie de sonde de mai mică sau mai mare amploare. Din anul 2012, investigațiile arheologice din acest sit au devenit parte integrantă a programului de cercetare al Academiei Române *Corpus Limitis Imperii Romani (2012–2022)*. Dificultățile în cercetarea sitului (un strat gros de aluviuni deșus peste structurile antice) au determinat folosirea unor mijloace moderne pentru identificarea structurilor: prospecțiuni GPR (Ground Penetrating Radar) și magnetometrice.

În acest mod au fost identificate: perimetrul fortificației, structuri din interiorul acesteia, precum și o serie de alte elemente relevante privind cronologia și etapele de funcționare ale sitului. Mai mult, prospecția magnetometrică a evidențiat un mic castru de pământ în colțul sud-vestic al castrului mare. Prin suprapunerea rezultatelor magnetometrice cu ridicarea topografică a sitului a fost identificată în teren (și secționată printr-un sondaj arheologic) zona în care prospecția geofizică a indicat intersecția celor două fortificații, evidențiind raportul cronologic dintre acestea. Folosirea prospecțiilor geofizice (GPR și magnetometrice), alături de precisa ridicare topografică a sitului, a determinat o economie substanțială de efort și a eficientizat cercetarea arheologică, permițând concentrarea acesteia asupra zonelor-cheie ale sitului.

O premieră tehnologică în cercetarea frontierelor romane din România: investigații prin metoda LiDAR și geofizică la Porolissum în Dacia – Coriolan Horațiu Opreanu (IAIA Cluj)

Recentele cercetări nedistructive de la Porolissum au avut loc în cadrul programului de cercetare al Academiei Române *Corpus Limitis Imperii Romani (2012–2022)* și al proiectului *Seeing the Unseen. Landscape Archaeology on the Northern Frontier of the Roman Empire at Porolissum (2012–2015)*, PN-II-PT-PCCE-2011-3-0924, director C.H. Opreanu.

Începând cu anul 2012, săpăturile arheologice de la Porolissum au fost însoțite de o campanie intensă de prospecții geofizice, realizate de echipa condusă de Dan Ștefan. Rezultate importante s-au obținut în special în zonele locuirii civile din municipiul roman, fiind identificate numeroase structuri arheologice. În săpăturile din castru au fost utilizate și verificate rezultatele geofizice, combinarea săpăturilor și a prospecțiilor nedistructive făcând posibilă elaborarea, la finalul anului 2013, a unui nou plan al structurii interne a castrului.

Cea mai notabilă metodă, pentru prima oară utilizată în România, este scanarea aeriană cu laser la mare rezoluție (LiDAR), tehnologie de ultimă generație, ce a fost utilizată pentru structurile arheologice ale sistemului avansat de apărare din zona împădurită de circa 10 km² din fața castrului, imposibil de cartat cu mijloace clasice. Lucrarea a fost efectuată de parteneri de la firma ArcTron din Germania, iar rezultatele au fost spectaculoase.

Cercetări interdisciplinare efectuate pe sectorul de limes de la Porolissum prin metode geofizice, palinologice și topografice – Vlad Lăzărescu (IAIA Cluj)

În ultima vreme asistăm tot mai mult la dezvoltarea tehnologiilor de cercetare non-invazivă a siturilor arheologice, care aduc informații noi obținute prin intermediul unor metode specifice altor domenii de cercetare (topografie, palinologie, geofizică etc.), oferind în același timp avantajul intervenției limitate asupra sitului. Rezultatele prezentate cu această ocazie reprezintă rodul cercetărilor recente desfășurate în zona *Porolissum*-ului ca parte a programului de cercetare al Academiei Române *Corpus Limitis Imperii Romani (2012–2022)* și a proiectului *Seeing the Unseen. Landscape Archaeology on the Northern Frontier of the Roman Empire at Porolissum (2012–2015)*, PN-II-PT-PCCE-2011-3-0924, director C.H. Opreanu.

Începând cu anul 2012, întreaga strategie de cercetare a sitului de la *Porolissum* a fost schimbată, fiind de data aceasta orientată către cercetările noninvazive, în scopul de a obține cât mai multe informații despre situl în sine și despre zona limitrofă. Programul de cercetare asupra sitului include parteneriate cu diferite colective de cercetare și instituții precum Institutul de Cercetări Biologice, Cluj-Napoca, Universitatea Babeș-Bolyai –

Facultatea de Geografie și Facultatea de Geologie și Biologie sau echipa de geofizicieni, coordonată de Dan Ștefan.

Cea mai complexă cercetare interdisciplinară a vizat *praetorium*-ul din castrul mare de la *Porolissum*, cercetat prin mai multe metode geofizice (geomagnetism, profile de rezistivitate electrică (ERT) și inducție electrică), rezultatele fiind notabile. Ca urmare a potențialului ridicat al metodelor adoptate, a fost posibilă extinderea acestui tip de abordare și asupra *praetorium*-ului din castrul de la Românași (jud. Sălaj).

Cercetări recente pe frontiera romană din arealul Dunării de Jos – Ovidiu Țentea (MNIR)

Modalitatea în care istoricii moderni au înțeles și interpretat datele literare și epigrafice referitoare la anumite campanii și implicit la extinderea frontierelor romane a fost influențată de cele mai multe ori de calculele și estimările făcute pe hărți moderne, uitându-se de cele mai multe ori că această perspectivă oferă o raportare diferită față de raționamentele de la care porneau ofițerii romani.

Hărțile antice erau ghiduri schematice, prezentate sub forma unor itinerarii rutiere sau descrieri geografice, care conțineau scurte note explicative ale unor obiective, pentru uzul militarilor și al negustorilor. Aceste obiective nu erau redată într-o perspectivă geografică sau politică, întrucât frontierele, ca limite ale Imperiului, nu erau indicate. Existența și funcționarea frontierelor romane au fost multă vreme înțelese prin prisma tendinței omului modern de a defini anumite entități regionale prin linii de separare, materializate prin granițe precise. În abordările istoriografice ale frontierei romane, se pot decela perspectivele în care accentul cade pe autoritatea centrală, care coordona un teritoriu delimitat prin „Marele limes”, și perspectiva în care accentul cade pe zonele periferice, potrivit unei concepții minimaliste, în care frontierele erau cvasiinexistente.

Cine determină extinderea frontierelor, decizia de la centru sau factorii economici și sociali de la periferie? Frontiera a fost mai degrabă un spațiu de tranziție, motiv pentru care clasificarea acestora în „naturale” și „artificiale” ar trebui înlocuită cu termeni ca „zone de separare” sau „zone de legătură”. Din această perspectivă, planificarea strategiilor militare s-ar fi făcut prin raportarea la populațiile întâlnite și implicit la teritoriile ocupate de acestea și nu invers.

Această prezentare se dorește o evaluare a rezultatelor celor mai recente cercetări privitoare la fortificații, sisteme de fortificații și trupe dislocate în zona curburii Dunării. Intervalul cronologic urmărit a fost în principal epoca Principatului, iar teritoriul acoperit este arealul de la stânga Dunării, din zona confluenței cu Siretul, precum și unele zone conexe din aval.

Vom urmări principalele etape în care s-a constituit frontiera romană în zona Dunării de Jos – hărți, planuri și modul în care sunt reprezentate frontierele pe hărțile antice. Ne propunem să prezentăm o analiză a distribuției spațiale a structurilor arheologice cartate pe teren și cercetate arheologic. De asemenea, vor fi integrate datele colectate din fotografii aeriene recente sau de arhivă, precum și date cartografice din diverse fonduri documentare.

Un loc aparte îl deține prezentarea principalelor concluzii la care am ajuns în legătură cu funcționarea fortificațiilor romane, a Valului lui Traian și a dispunerii necropolelor tumulare din teritoriul delimitat de acest val. Prin recuperarea informațiilor arhivistice din zborurile aviației aliate din cel de-al Doilea Război Mondial și coroborarea acestora de fotografiile oblice efectuate în cursul proiectelor recente, a putut fi recompusă o

mare parte din suprafața distrusă în ultimele șapte decenii, în care industrializarea extensivă (în special ISPA–SIDEX) și dezvoltarea accelerată a orașului spre S au distrus o foarte mare parte dintre situri.

Un alt studiu de caz, dar de mai mică amploare, este fortificația antică de la Luncavița, dealul Milan.

Câteva considerații cu privire la cerceii cu spinul în formă de S descoperiți pe teritoriul Daciei romane – Ana Cristina Hamat (MBM Reșița)

Acest tip de cercei este relativ răspândit în Imperiul Roman, reprezentând evoluția unor modele de inspirație elenistică, prezent atât în descoperirile arheologice, cât și în reprezentările de piese de podoabă pe monumentele funerare. Cerceii cu spinul în formă de S au numeroase variante, fiind astfel un tip relativ longeviv și la modă începând cu secolul al II-lea și până târziu, în secolul al IV-lea.

Dacă la origini acești cercei reprezintă chintesența opulenței elenistice, în lumea romană modelele sunt mult simplificate. În formele simple, acest tip de cercei putea fi realizat în atelierile provinciale, dar formele mai elaborate sunt atribuite unor centre de producție aflate în partea estică a Imperiului. Astfel, piesele din Dacia ar putea fi considerate drept importuri.

În Dacia, astfel de piese au fost descoperite în mai multe locuri – *Drobeta, Ulpia Traiana, Dierna, Apulum și Tibiscum*, încadrarea cronologică acoperind întreaga existență a provinciei. Analogii apropiate pieselor descoperite în Dacia apar în necropola de la *Viminacium*, la Mala Kopasnica, *Oescus, Sexaginta Prisca*, pe teritoriul Dobrogei, la *Tomis și Capidava*, precum și în diferite situri de pe teritoriul Bulgariei de azi.

Perspective actuale în arheomuzicologie: artefact, patrimoniu intangibil și reflecție antropologică – Theodor E. Ulteriu-Rostás (U București)

În ultimii 20 de ani, cercetarea interdisciplinară a practicilor muzicale în Antichitate a cunoscut o expansiune fără precedent în spațiul universitar european și extra-european. Această dezvoltare este evidentă atât în plan instituțional și într-o bibliografie crescândă, cât și la nivelul travaliului metodologic de definire a acestui domeniu de cercetare situat la intersecția arheologiei clasice cu (etno)muzicologia, filologia și istoria socio-culturală în sens larg. Pornind de la o serie de exemple preluate din arealul culturii greco-romane, comunicarea de față își propune să aducă în atenția publicului de specialitate atât rolul fundamental jucat de artefactul muzical și contextul arheologic în cercetarea arheomuzicologică, cât și relevanța acesteia din urmă pentru arheologie. În ton cu dimensiunea performativă intrinsecă artefactelor muzicale, prezentarea va atinge problema demersurilor reconstrucționiste ca metodă științifică, precum și ca formă de protejare a patrimoniului și valorificare a cercetării arheologice în spațiul public.

Un mormânt sarmatic descoperit la Dridu – Liana Oța (IAB), Migdonia Georgescu (MNIR), Zizi Baltă (MNIR), Valeriu Sîrbu (MB), IAB

În partea nord-estică a tell-ului gumelnițean de la Dridu au fost descoperite două morminte, dintre care unul a fost considerat sarmatic de către autorii săpăturilor (Ion Nestor și Eugenia Zaharia). Mormântul a fost publicat acum mai bine de cinci decenii, însă fără descrieri detaliate ale pieselor de inventar și fără ilustrație. Ne-am propus să reluăm discuția asupra acestui complex funerar, care se dovedește interesant din mai multe puncte de vedere: este unul dintre foarte puținele morminte de adolescente descoperite în Muntenia; inventarul este relativ numeros și cu un mod de alcătuire particular (caracterizat prin absența ceramicii și depunerea pieselor de podoabă și de toaletă); unele dintre piesele de inventar (cu precădere măgelele) au o compoziție specifică.

Date preliminare asupra faunei descoperite la Sibiu – „Piața Mică” și unele informații asupra dietei comunităților săsești în secolele XV–XVII – Georgeta El Susi (IAB)

Cercetările arheologice executate în anul 2005, în Piața Mică de la Sibiu, au permis recoltarea a 3096 oase de animale, dintre care 2674 fragmente provenind de la 11 specii domestice (vită, oaie, capră, porc, cal, câine, pisică, găină, rață, găscă, porumbel) și cinci specii vâdate (cerb, căprior, mistreț, iepure, urs). Oasele au apărut în umplutura unor gropi mari de deșeuri, inițial utilizate drept gropi de provizii. Umplutura gropilor conținea oase întregi, din extremitățile distale ale membrilor (metapodii, falange) – mai ales, de vită, oaie, capră, probabil în zonă funcționând o măcelărie. De asemenea, au fost descoperite schelete întregi (sau aproape întregi) de câine, pisică, purcei de lapte morți la naștere sau nenăscuți, provenite de la animale decedate. Calul este reprezentat prin oase întregi și unele fragmentate, dar nu există schelete întregi. În general, eșantionul faunistic este deosebit, surprinzând prin bogăția informației referitoare la talia, conformația corporală și tipurile rasiale ale unor specii domestice, precum și a datelor de paleo-patologie, de exploatare a respectivelor animale etc.

Un etalon medieval moldovenesc pentru măsurarea lungimii – Eugen Nicolae (IAB)

Autorul prezintă o piesă (bară) de bronz descoperită întâmplător în Republica Moldova, la E de barajul Stânca – Costești, în zona localității Șaptebani, raionul Râșcani, care prin formă, aspect și dimensiuni se dovedește a fi un etalon medieval moldovenesc pentru măsurarea lungimii – o jumătate de palmă. Până în prezent nu se cunosc pentru Moldova alte etaloane medievale pentru măsurarea lungimii, asemenea obiecte fiind în general foarte rare. Singurele comparații posibile sunt cu piese din perioada modernă.

Etalonul a fost realizat prin turnare, marcare (ștanțare) și pilire și are dimensiunile $13,3 \times 1,2 \times 0,6$ cm. Din 61,5 g de metal comun s-a realizat prin turnare o bară de o lungime stabilită cel mai probabil după un alt etalon metalic. Pe bara încinsă s-a aplicat apoi, pe una dintre fețele mai late, în apropierea unuia dintre capete, o marcă cu cap de bour în cerc perlat, cu partea de sus înspre capătul barei. Ușoara deformare a barei prin aplicarea marcajului a fost corectată prin pilirea ambelor capete. Acest procedeu, ca și materialul din care a fost confecționată piesa (prea scump în epocă pentru un produs de serie), precum și faptul că marcajul a fost aplicat o singură dată, arată că nu poate fi vorba despre un etalon distribuit unui utilizator oarecare, ci despre un etalon ușor de transportat și de păstrat, folosit de autorități pentru a confecționa, cel mai probabil din lemn, etaloane pentru principalele unități de măsură (palma și multiplii acesteia, cum ar fi stânjenul sau prăjina), pentru a fi distribuite diversilor utilizatori, și pentru a controla etaloanele deja folosite în țară.

Singurul criteriu de datare a etalonului metalic este aspectul capului de bour, foarte apropiat de reprezentările de pe monedele bătute în vremea lui Bogdan al III-lea (1504–1517). Palma domnească moldovenească din epoca modernă variază între 25,5 cm și 28,5 cm, deci etalonul descoperit la Șaptebani indică existența unei palme domnești de 26,6 cm în primele decenii ale secolului al XVI-lea.

Ustensile folosite în monetăria de la Alba Iulia aflate în colecția Muzeului Național al Unirii – Florin Ciulavu (MNU Alba Iulia)

În timpul cercetărilor arheologice desfășurate la Alba Iulia în anii 1953, 1963, 1968 și 2002, au fost dezvelite fragmente din zidurile monetăriei medievale și au fost descoperite obiecte care aparțineau artizanilor acesteia: suporturi pentru prese, creuzete, clești, vase ceramice ș.a. Majoritatea obiectelor se păstrează la Muzeul Național al Unirii din Alba Iulia, iar o parte dintre ele la Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca. Aproape toate materialele din monetărie, descoperite în săpăturile arheologice efectuate la Alba Iulia de către Dumitru Protase, Radu Heitel, Gheorghe Anghel și Vasile Moga, sunt inedite.

Autorul prezintă ustensile folosite de meșterii monetari, descoperite în cercetările arheologice din anii 1963 și 1968. Creuzetele sunt cele mai numeroase, acestea fiind de mai multe dimensiuni și forme, unele având mărci ale atelierelor unde au fost realizate. Sunt întâlnite mai multe tipuri de mărci, cu cartușe și inscripții diferite, aplicate pe fundul vasului sau pe toartă, acestea fiind cunoscute pe creuzete din mai multe monedări din Europa. Un caz special este reprezentat de mărci diferite aplicate pe un singur vas. Inventarul special este completat de două suporturi (blocuri de piatră) pentru susținerea preselor, clești folosiți la prinderea creuzetelor, vase ceramice din monetărie și din laboratorul monetăriei, diverse tuburi folosite pentru depozitarea unor substanțe etc. Obiectele prezentate fac parte din fazele medievală și premodernă a atelierului monetar din Alba Iulia.

The Workshop “Pleistocene – Early Holocene Studies: New Perspectives”

Abstracts

The study of Middle Paleolithic in Romania: past and current issues – Adrian Doboș (IAB)

Our understanding of the Middle Paleolithic in Romania has improved within the last two decades, mainly thanks to advances in the excavation methods, dating techniques, lithic and faunal analysis, etc.

This presentation will review the status of several important issues regarding the Middle Paleolithic in Romania: geochronological framework, interpretation of variability in the Middle Paleolithic technocomplexes, and novel approaches such as tephrochronology and stable isotope analysis.

Edge length and economizing behavior: examples from the Middle Paleolithic of Romanian Southern Carpathians – Gabriel Popescu (IR)

Recent studies of Palaeolithic technology suggest that raw material resource constraints, of any kind, are visible in the morphological variation of stone tool assemblages. In order to have a better understanding of the Pleistocene hominid behavior it is necessary to study lithic technology beyond the inferences of essentialist classifications.

Recent advances in theoretical and methodological approaches to lithic studies have led to new perspectives on past human behavioral systems, and have shown that the 20th century industrial paradigm, still widely used in Paleolithic archaeology, is not well suited to address research questions on Palaeolithic behavioral systems. One of these advances is the use of the Conservation Index, or edge length to mass index (i.e. EL/M). EL/M values are an estimate of the amount of edge produced from a given amount of stone. Considering a limited amount of stone (e.g. 1 kg) is brought to the site, EL/M estimates the efficiency with which that mass is converted into edge length. If the efficiency with which nucleus mass is converted into edge is a spatially and/or temporally variable concern, then we could, theoretically, be able to use EL/M values to track it.

This paper will document the technological responses to lithic resource constraints, of any kind, through the use of this raw material efficiency index expressed as the ratio of edge length to mass, to emphasize the efficiency with which a knapping strategy converted a mass of stone into flake edge.

The data set is represented by several assemblages from significant Paleolithic sites from the region of the Romanian Southern Carpathians, e.g. Nandru – Peștera Curată, Ohaba Ponor – Bordu Mare, and Baia de Fier – Peștera Muierii.

The Aurignacian in Romanian Banat and the dynamics of the European Aurignacian – Mircea Anghelinu, Loredana Niță (UV Târgoviște)

Previous research described the Aurignacian in the Romanian Banat as a late chrono-cultural echo of the Krems-Dufour facies, with geochronological estimations pushing some of the Banat occurrences close to (or even younger than) the LGM boundary (23 ka calBP). The obvious incongruence between this postulate and the wider European timing of the Aurignacian complex, heightened by the documented early chronology of the modern humans finds at Oase Cave (41 ka calBP), led to a comprehensive reevaluation the Banat key settlements at Românești, Coșava and Tincova, as part of a wider international collaborative initiative.

The newly documented chronology (TL and OSL) managed to establish a more accurate and much older chronology for the Banat Aurignacian, now framed in the common timespan for the European Early Aurignacian (around 40 ka calBP). The new chronology fits well the documented features of the lithic assemblages, which include all key features of the early Aurignacian stages.

However, such an old chronology, coupled with the “mixed” Proto-Aurignacian and Early Aurignacian features of the Banat lithic collections, is now seriously challenging most frameworks recently proposed for the evolution of the European Aurignacian as a whole. Much like other Central and Eastern European chronological or technological Aurignacian “outliers”, the Banat situation may thus provide a platform for a theoretical and empirical critique of these frameworks.

Geomorphology and Archaeology at Malu Dinu Buzea Palaeolithic site (Covasna county) – Marian Cosac, George Murătoareanu, Alexandru Radu, Loredana Niță (UV Târgoviște)

The reappraisal of the archaeological research for the Palaeolithic site at Malu Dinu Buzea (Covasna county) highlighted the acute necessity of involving geomorphological observations for a correct understanding not only of the sedimentary packages, but also of the context of the artifacts. Recent observations indicate a vertical and also horizontal displacement of the lithic material, due to periodic reactivation of an alluvial cone and the particularity of the deposit.

The analysis of the lithic assemblage revealed the existence of a single, heavily disturbed cultural unit, laying in a secondary position, alongside numerous naturally fragmented flint, sandstone, quartzite and limestone blocks. The largest part of the technological and typological features of the mostly local flint assemblage indicates a possible final Upper Palaeolithic timing for its origin, with no arguments in favor of a putative Aurignacian designation, and only several hints of a Tardenoisian one, both previously stated for what used to be recognized as a two-folded cultural sequence.

Preliminary Notes on the Palaeolithic Settlement at Toplița – Pârâul Baicăului (Harghita Department) – Mircea Anghelinu, Loredana Niță (UV Târgoviște)

The Palaeolithic settlement at Toplița – Pârâul Baicăului lies on the right bank of the Mureș River, close to the confluence with Baicău, a small tributary. It is the first Palaeolithic site excavated so far in this region of Eastern Transylvania. Recent research (2011–2013) revealed a rich lithic assemblage, the technological features of which seem to indicate a mainly knapping-oriented type of settlement occupation. The majority of the lithic artifacts were found in the upper part of the 2.30 m stratigraphical sequence. Most of the used raw materials consist of several types of locally available opal, showing different degrees of homogeneity; the chalcedony and the few flint varieties occur in much smaller

amounts, alongside isolated items of sandstone, menilith and black schist. The last three exogenous rocks are strikingly similar to those commonly found within Upper Palaeolithic lithic assemblages discovered in sites located on the Moldavian side of the Eastern Carpathians. Given the almost exclusive laminar production, the general microlithic aspect of the assemblage, and the occasional presence of Gravettian-like products, together with inversely retouched laminar blanks and a few double and simple burins, a Late Palaeolithic, possibly Epigravettian timing for the main activity concentration may be assumed. Some possible connections to the rich Upper Palaeolithic sequence on the Bistrița Valley, suggesting an extensive exploitation of the mountainous environment, are briefly discussed.

Cadre chronologique et caractérisation du Paléolithique à la périphérie des Carpates roumaines : douze années de recherche (2003–2014) – Alain Tuffreau (U Lille I), Roxana Dobrescu (IAB), Sanda Bălescu (U Lille I)

Des fouilles archéologiques concernant le Paléolithique à la périphérie des Carpates roumaines (Banat, Dobrogea, bassin du Prut, Oaş, Plaine du Danube) ont été entreprises dans le cadre d'une collaboration entre l'Institut d'Archéologie « Vasile Pârvan », les chercheurs d'autres institutions roumaines et la mission archéologique « Le Paléolithique de Roumanie » du Ministère français des Affaires étrangères. Les recherches visent à contribuer à une meilleure connaissance de deux périodes du Paléolithique, à la fois sur le plan chronologique et paléogéographique, le Paléolithique moyen et le Paléolithique supérieur dont il convient de reconsidérer l'interprétation des industries lithiques. Le choix des gisements s'est surtout porté sur des sites de plein air localisés dans des régions variées, à la périphérie de l'arc carpatique, pour avoir un bon aperçu des différents contextes stratigraphiques et des diverses matières premières utilisées au Paléolithique moyen et au Paléolithique supérieur.

Plusieurs opérations de terrain ont été entreprises sur la chronostratigraphie des séquences loessiques qui a été réévaluée par des datations IRSL permettant d'établir le cadre temporel des occupations humaines et de reconsidérer l'attribution chronologique de plusieurs gisements du Paléolithique moyen et du paléolithique supérieur.

Les fouilles ont concerné les gisements suivants : Mitoc Valea Izvorului (collaboration avec V. Chirica) ainsi que Buda et Lespezi (travaux en cours) dans les bassins des rivières Prut et Bistrița, Zăbrani dans le Banat (collaboration avec V. Boroneanț), Boinești dans l'Oaş, Giurgiu – Malu Roșu (collaboration avec E. Alexandrescu), La Vii 1 à Ciuperceni et Vădastra dans la Plaine du Danube ainsi qu'une grotte en Dobrogea, La Adam (collaboration Institut de Spéléologie « Emil Racoviță »).

Buda, Lespezi (départ. de Bacău). Fouilles 2012–2013 – Alain Tuffreau (U Lille I), Roxana Dobrescu (IAB), Loredana Niță (UV Târgoviște), Adrian Doboș, Valentin Dumitrașcu (IAB), Alexandru Ciornei (IR), Antoine Kostek (U Lille I)

Le gisement de Buda (commune de Blăgești, département de Bacău) se situe au lieu-dit Dealul Viilor sur le flanc des collines subcarpatiques qui dominent la vallée de la Bistrița. Deux niveaux archéologiques ont été fouillés en 2012 et 2013 à la partie inférieure de limons d'un peu moins de deux mètres d'épaisseur. Le matériel recueilli comprend une industrie lithique attribuable à du Gravettien et de nombreux ossements appartenant à du Bison. Le gisement de Buda est un site d'abattage de troupeaux lors de leurs migrations saisonnières. La présence de charbons de bois et de concentrations d'ocre indique que le site correspond aussi à une halte de chasse de courte durée pour des chasseurs qui se déplaçaient à la poursuite des troupeaux d'herbivores.

Les travaux ont aussi concerné le gisement de Lespezi, situé en fond de vallée à quelques kilomètres en aval de Buda qui recèle six niveaux archéologiques dans une séquence loessique de plus de six mètres d'épaisseur mais couvrant un champ chronologique relativement court, vers 18 ka d'après les datations ¹⁴C réalisés à l'époque des anciennes fouilles. Un levé stratigraphique a été effectué pour déterminer la position des niveaux archéologiques. Des fragments osseux et des charbons de bois ont été découverts à différentes profondeurs de la séquence loessique.

Des prospections ont également été réalisées dans le cours inférieur de la Bistrița en amont de Lespezi et de Buda pour déterminer la provenance des roches qui ont servi à la confection du matériel lithique de Buda et de Lespezi.

Hunting for a living. A zooarchaeological review of the Upper Palaeolithic sites Buda and Lespezi, Eastern Romania – Valentin Dumitrașcu (IAB), Ștefan Vasile (U București)

The Upper Palaeolithic sites Buda and Lespezi were excavated in the 1950 and 1960, but recent research was resumed in 2012. Both sites are very rich in animal bones, with assemblages dominated by bison, reindeer and horse. Although they are only a few km apart, and have functioned in a relatively similar time frame, the specificity of the animal bone collections differs significantly. Based on the published data, as well as on personal studies of the animal bones from the earlier and more recent excavations, we will try to infer some characteristics the specific human behaviour related to hunting and the processing of the animal carcasses.

Foragers, fishers and farmers in the Aegean (10,000–6,000 calBC) – Agathe Reingruber (DAI Berlin)

The climatic conditions at the transition from the Pleistocene to the Holocene caused dramatic geomorphologic changes in the Aegean. The raise of the global sea level (c. 120 m) affected the peninsula heavily as did also tectonic deformations: land bridges were disconnected and peninsulas turned into islands. Communities living in the region reacted to these dramatic changes by adapting to the new conditions, specializing in certain practices and activities to the effect that e.g. the toolkit of the Pleistocene foragers that included mainly microliths for hunting was enlarged during the Early Holocene by fishing equipment.

Seafaring in the Aegean can be traced back to the Final Palaeolithic due to the occurrence of obsidian from the island of Melos – this raw material connected the whole of the Aegean world being used also near the Western Anatolian coast since latest 6,600 calBC. Yet, not only the use of this raw material and specific types of stone and bone tools, but also the burial rites allow us to conclude that the Late Mesolithic fishers and hunters were actively involved in the spread of the Neolithic way of life in the Aegean between 6,600 and 6,000 calBC.

Drills, beads and Balkan Flint: new research at Schela Cladovei – Clive Bonsall (UE-SHCA), Adina Boroneanț (IAB), Peter Groom (IR)

Excavations at the site of Schela Cladovei in southwest Romania have produced abundant evidence of the manufacture of flat disc beads during the Early Neolithic, c. 6000–5600 calBC. The beads were made mainly from greenish-coloured stones with hardness of less than 5 on Mohs scale. The recovery of finished beads, preforms, stone debitage and flint micro-drills from the same archaeological contexts, combined with the results of drilling experiments, have provided insights into the manufacturing process. The archaeological evidence and the results of experimental studies are discussed in the context of Early Neolithic bead manufacturing in Southeast Europe.

Early Holocene human occupation in the Lower Danube wetland. Current and future research in Teleorman County, Southern Romania – Pavel Mirea (MJ Teleorman), Steve Mills (CU), Mark G. Macklin (AU)

The research area is the Danube floodplain between Turnu Măgurele and Zimnicea in southern Teleorman County. In terms of archaeology, the area has not been systematically investigated. During the twentieth century, and especially before the late 1960s to early 1970s, there were major landscape changes as result of massive desiccation and impoundment. Most prehistoric and ancient archaeological finds have been discovered incidentally.

The earliest traces of human habitation were identified on the loess terraces bordering the north of the Danube floodplain. Noteworthy is the research focused on the Upper Paleolithic at Ciuperceni, first carried out in the late 1970s, and then, more recently, between 2006 and 2008.

Other prehistoric evidence has been discovered during systematic research around Poiana village (formerly Flămânda) on former Danube terraces and the northern bank of former Lake Berceului. As a hypothesis, the oldest evidence could date to the Mesolithic, followed by the early and developed (late) Neolithic.

Starting in 2014, a collaborative research project between Cardiff and Aberystwyth Universities from the UK and the Teleorman County Museum from Romania aims to better understand this chronological sequence and the potential interaction between Mesolithic and early Neolithic communities. The project will also investigate the palaeoenvironmental and hydrological histories of the Danube and the impact of the river on human communities over time.

Abrevieri ale afilierilor instituționale/Abbreviations of Institutional affiliations:

AU – Universitatea Aberystwyth/Aberystwyth University

BNR – Banca Națională a României/Romanian National Bank

CI/IR – Cercetător independent/Independent Researcher

CMJ Piatra Neamț – Complexul Muzeal Județean Piatra-Neamț/The County Museum Piatra-Neamț

CMNM Iași – Complexul Muzeal Național Moldova Iași/Moldova National Museum, Iași

CNBAR – Cabinetul Numismatic al Bibliotecii Academiei Române, București/The Numismatic Cabinet of the Library of the Romanian Academy, Bucharest

CNMCD Târgoviște – Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească”, Târgoviște/“Curtea Domnească” National Museum, Târgoviște

CU – Universitatea Cardiff/Cardiff University

DAI Berlin – Deutsches Archäologisches Institut Berlin/German Archaeological Institute

IAB – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București/“Vasile Pârvan” Institute of Archaeology, Bucharest

IA-FR – Institutul de Antropologie „Francisc I. Rainer”, București/“Francisc I. Rainer” Institute of Anthropology, Bucharest

IA Iași – Institutul de Arheologie, Iași/Institute of Archaeology, Iași

IAIA Cluj – Institutul de Arheologie și Istoria Artei, Cluj-Napoca/Institute of Archaeology and Art History, Cluj-Napoca

- INFIN–HH – Institutul Național de Fizică și Inginerie Nucleară „Horia Hulubei”, București/“Horia Hulubei” Institute of Nuclear Physics, Bucharest
- ISAIM – Institutul pentru Studii de Apărare și Istorie Militară, București/Defence and Military History Studies Institute, Bucharest
- MA Mangalia – Muzeul de Arheologie „Callatis”, Mangalia/The “Callatis” Archaeology Museum, Mangalia
- MB – Muzeul Brăilei/Brăila Museum
- MBM Reșița – Muzeul Banatului Montan, Reșița/Museum of Mountain Banat, Reșița
- MCDR Deva – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva/Dacian and Roman Civilisation Museum, Deva
- MCG Oltenița – Muzeul Civilizației Gumelnița, Oltenița/Museum of the Gumelnitsa Culture, Oltenița
- MCPN – Ministerul Culturii și Patrimoniului Național/Ministry of Culture and National Heritage
- MINAC – Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța/The National Museum of History and Archaeology, Constanța
- MJ Argeș – Muzeul Județean Argeș/Argeș County Museum
- MJ Buzău – Muzeul Județean Buzău/Buzău County Museum
- MJ Ialomița – Muzeul Județean Ialomița/Ialomița County Museum
- MJ Olt – Muzeul Județean Olt/Olt County Museum
- MJ Teleorman – Muzeul Județean Teleorman/Teleorman County Museum, Alexandria
- MJ Vâlcea – Muzeul Județean Vâlcea, Râmnicu Vâlcea/Vâlcea County Museum
- MJERG Caransebeș – Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță, Caransebeș/County Museum of Ethnography and of the Border Regiment, Caransebeș
- MJIA Prahova – Muzeul Județean de Istorie și Arheologie Prahova/Prahova County History and Archaeology Museum
- MN Brukenthal – Muzeul Național Brukenthal, Sibiu/Brukenthal National Museum, Sibiu
- MNCR – Muzeul Național al Carpaților Răsăriteni, Sfântu Gheorghe/National Museum of the Eastern Carpathians, Sfântu Gheorghe
- MNIR – Muzeul Național de Istorie a României, București/National History Museum of Romania, Bucharest
- MNIT – Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Cluj-Napoca/The National Museum of Transylvania, Cluj-Napoca
- MNU Alba Iulia – Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia/National Museum of [Romanian] Union, Alba Iulia
- MO Craiova – Muzeul Olteniei, Craiova/The Oltenia Regional Museum
- MRPF Turnu Severin – Muzeul Regiunii Porțile de Fier, Drobeta-Turnu Severin/The Iron Gates Regional Museum, Drobeta–Turnu Severin
- MSC Miercurea Ciuc – Muzeul Secuiesc al Ciucului, Miercurea Ciuc/The Ciuc Szekely Museum, Miercurea Ciuc
- U București – Universitatea București/University of Bucharest
- UBB Cluj – Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca/„Babeș-Bolyai” University, Cluj-Napoca

UCDC București – Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București/“Dimitrie Cantemir” Christian University, Bucharest
UE–SHCA – University of Edinburgh, School of History, Classics and Archaeology
ULB Sibiu – Universitatea „Lucian Blaga”, Sibiu/“Lucian Blaga” University, Sibiu
U Lille 1 – Université Lille 1, Sciences et Technologies UMR 8164 Halma – IpeL/Lille University 1
USH București – Universitatea „Spiru Haret”, București/“Spiru Haret” University, Bucharest
USM Chișinău – Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău/Moldova State University, Chișinău
UV Târgoviște – Universitatea „Valahia”, Târgoviște/“Valahia” University, Târgoviște
UV Timișoara – Universitatea de Vest, Timișoara/West University, Timișoara
U Wien – Universität Wien/University of Vienna

CERAMICA UZUALĂ DE LA NUFĂRU.
CONTRIBUȚIE LA STUDIUL CERAMICII BAZINULUI INFERIOR
AL DUNĂRII ÎN SECOLELE X–XIII

MIHAI VASILE*

Lucrarea¹ constă într-o contribuție în trei volume, primele două însumând 710 pagini de text, incluzând 207 pagini dedicate catalogului ceramic, precum și 233 de figuri și 73 de tabele inserate, iar cel de-al treilea fiind rezervat ilustrației, conținute în 405 planșe, cu explicațiile și sursele acesteia.

Teza este structurată, în două părți, prima fiind compusă din capitolele I–VI, ce conturează fundalul istorico-arheologic din care provine materialul arheologic tratat – ceramica de uz comun –, iar cea de-a doua conținând analiza acesteia, în cadrul capitolului VII, completat de catalogul aferent și de ilustrația inclusă în text și separată². Se adaugă concluziile, abrevierile și bibliografia.

Introducerea (I, p. 1–4) conține câteva precizări în sprijinul motivației alegerii subiectului. Prin „ceramica de uz comun” înțelegem produsele ceramice întrebuintate în mod frecvent în mediul vieții cotidiene al comunității medievale din așezarea bizantină de la Nufăru. Pe lângă ceramica produsă local sau regional, am inclus în studiul nostru și ceramica de import nesmălțuită, cunoscută în bibliografie sub denumirea de „ceramică fină roșie, arsă oxidant”.

Alegerea sitului este ușor de explicat prin participarea personală la cercetările arheologice întreprinse la Nufăru încă din timpul studenției, din anul 1999. Cercetările desfășurate de peste 30 de ani în situl bizantin de la Nufăru au adus la lumină, pe lângă zidurile cetății, elementele de fortificație, structurile de habitat, necropolele aferente așezării medio-bizantine, o cantitate apreciabilă de

* Muzeul Național de Istorie a României, București; e-mail: vasiemihai gabriel@gmail.com.

¹ Teza de doctorat a fost susținută public la data de 7 februarie 2014, în sediul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București, conducătorul științific al lucrării fiind dr. Radu Harhoiu. Comisia de doctorat a fost alcătuită, în afara academicianului Alexandru Vulpe, în calitate de președinte, din următorii membri: Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române, dr. Oana Damian, conf. dr. Lukács Antal.

² Ilustrația conține: figurile și graficele ce însoțesc demersul tehnologic (fig. 1–59) și tipologic (fig. 60–192); graficele și tabelele referitoare la tipuri sau combinații de materiale ceramice (fig. 193–233, tabelele 1–73), la asocierile de materiale ceramice în cadrul complexelor arheologice studiate (pl. 75–119), la prezentarea diverselor categorii de recipiente ceramice (pl. 125–394); hărțile cu distribuția acestora la scara regiunii Dunării de Jos (pl. 120–124); scheme cronologice, sub raportul formelor, al decorurilor și al pastei ceramice (pl. 395–405).

materiale ceramice, cu un potențial important de informație pentru înțelegerea unor aspecte legate atât de viața cotidiană a comunităților medievale din arealul Dunării de Jos, adică al spațiului Dobrogei istorice, circumscris provinciei bizantine Paradunavon/Paristrion, cât și de meșteșugul olăritului.

Spațiul și perioada tratate au fost determinate de realitățile istorico-arheologice ale epocii în care a funcționat cetatea bizantină de pe malul brațului Sf. Gheorghe, în contextul istoriei spațiului dintre Dunăre și Marea Neagră în secolele X–XIII.

Obiectivele studiului urmăresc: stabilirea unei tipologii aplicabile pentru situl nufărean, susceptibilă de relaționări cu ansamblul ceramicii zonei Dunării de Jos și, eventual, Imperiului bizantin; dinamica circulației anumitor produse ceramice, reprezentând obiectul unei vieți comerciale active; modul în care aceste forme ceramice se schimbă ca urmare a unui procedeu tehnologic evolutiv sau măsura în care sunt supuse doar aspectului funcțional, depășind încadrările spațiale și cronologice, ca și multiplele influențe.

Cadrul istorico-arheologic al evoluției regiunii Dunării de Jos în secolele X–XIII (II, p. 5–79, pl. 1) tratează factologic și cronologic și, pe alocuri, problematic, istoria spațiului dintre Dunăre și Marea Neagră în secolele X–XIII, de la recucerirea bizantină a Dobrogei de către împăratul Ioan I Tzimiskes până la marea invazie mongolă din anul 1241. Aceste două mari borne cronologice marchează evoluția așezării de la Nufăru, de la ridicarea cetății *a fundamentis* de bizantini până la abandonul gradat survenit după invazia mongolă de la mijlocul secolului al XIII-lea. Problemele istorice abordate au fost: situația politico-militară a spațiului danubiano-pontic între destrămarea *limes*-ului și recucerirea bizantină (mijlocul secolului al X-lea – începutul secolului al XI-lea); evoluția Imperiului bizantin și a regiunii Dunării de Jos în secolele XI–XII; atacurile ultimelor valuri de migratori (pecenegii, uzii, cumanii), o schiță a cruciadelor și a evenimentelor imediat următoare celei de a IV-a, răscoala vlaho-bulgară, cucerirea latină a Constantinopolului, organizarea administrativă și situația istorico-arheologică a spațiului danubiano-pontic în secolele XI–XIII. Am urmărit, pe cât posibil o prezentare a problematicii atât pe planul istoriei Imperiului bizantin, cât și pe planul celei locale, a spațiului Dunării de Jos restrâns la Dobrogea istorică, cu sublinierea relației dintre izvorul literar și cel arheologic.

În capitolul următor, *Situri arheologice din zona Dunării de Jos în secolele X–XIII* (III, p. 80–95, pl. 2–3), au fost prezentate, dată fiind integrarea așezării de la Nufăru în rețeaua de fortificații bizantine, principalele așezări dunărene de tip urban și așezări rurale nefortificate după recucerirea întreprinsă de Imperiul bizantin în ultima parte a secolului al X-lea, dinspre nordul Dobrogei spre sudul provinciei, de la *Dinogetia*-Garvăn din jud. Tulcea până la cetatea Skala din zona Dobrici. Indiferent de dimensiunile cercetărilor sau ale realităților arheologice evocate, toate siturile incluse în repertoriu reprezintă o sursă importantă de material ceramic, în special de uz comun, în care își găsesc analogii tipurile ceramice descoperite la Nufăru, pe diversele paliere cronologice.

Capitolul următor, *Nufăru, jud. Tulcea – un sit arheologic aparținând epocii bizantine din Dobrogea de nord* (IV, p. 96–118, pl. 45–46), este dedicat în

întregime sitului arheologic medio-bizantin de pe malul drept al brațului Sf. Gheorghe, suprapus integral de localitatea modernă. În ultimele patru decenii au fost efectuate aici cercetări arheologice programate și preventive în circa 40 de puncte, datele istorico-arheologice obținute vizând fortificațiile, locuirile și aspectele funerare, problemele de topografie și cronologie a așezărilor și zonelor cimiteriale în epocile pre- și protoistorică, romană, romano-bizantină, medio-bizantină și modernă, prezente pe teritoriul localității dunărene. Cercetările au permis stabilirea evoluției unei cetăți ridicate *a fundamentis* de Imperiul bizantin la sfârșitul secolului al X-lea până spre abandonul așezării, marcat de cucerirea mongolă, la mijlocul veacului al XIII-lea, cu tot ce înseamnă stratigrafia, zidul de incintă și elementele de fortificație, locuirea și aspectele funerare, convergând spre creionarea rolului sitului de la gurile Dunării în istoria spațiului paristriean. Structurarea habitatului medio-bizantin s-a făcut pe orizontală în două zone, *intra muros* și respectiv *extra muros*, iar pe verticală, stratigrafic, în două mari straturi: nivelul de pământ cenușiu prăfos pentru secolele XII–XIII și nivelul de pământ cenușiu gălbui, aferent sfârșitului secolului X–XI. Locuirea, aparținând epocii medio-bizantine, poate fi descrisă și prin exemplificări de ordin cantitativ. De pildă, din cercetările desfășurate în principal pe străzile localității în ultimii ani, au rezultat 504 complexe de locuire, dintre care 186 de locuințe, 287 de gropi menajere, 26 de zone menajere și cinci amenajări de tip constructiv.

Stadiul cercetării ceramicii de uz comun din regiunea Dunării de Jos în secolele X–XIII (cap. V, p. 119–140, pl. 4–44) prezintă preocupările cercetătorilor în această privință, materializate în capitole din volume monografice sau în studii de specialitate. Amintim contribuțiile lui: Radu Florescu (volumul monografic al așezării de la Capidava), Maria Comșa (volumul I al monografiei *Dinogetia-Garvăn*), Radu Harhoiu (volumul I al monografiei privind așezarea insulară de la Păcuiul lui Soare), Silvia Baraschi (cel de-al doilea volum monografic referitor la același sit), ca și studiile referitoare la ceramica de uz comun, alcătuite de Ion Barnea (pentru ceramica din complexul monastic și carierele de la Murfatlar), Silvia Baraschi (cuptorul de ars ceramica din secolul al XI-lea și ceramica din secolul al XIII-lea de la Păcuiul lui Soare), Gheorghe Mănuclu-Adameșteanu (pentru descoperirile ceramice și cuptorul de ars oale de la sfârșitul secolului al XI-lea de la Nufăru).

Problematika atinsă de studiile ceramice ale Evului Mediu timpuriu din zona Dunării de Jos au fost: originea ceramicii balcano-dunărene; olăritul (atelier de olar, cuptoare pentru ars ceramica, tehnica de lucru); ceramica locală (ceramica nisipoasă, cenușie, din humă albă, fină roșie, arsă oxidant, uzuală lucrată cu roata rapidă; mărcile de olar; reproducerea formelor ceramice de import; căldările de lut. În cadrul acestui capitol, ca și în al celui dedicat în mod special ceramicii descoperite la Nufăru, termenul de „import” se referă la acele produse care nu sunt confecționate în centre dobrogene, ci ajung aici aduse de negustori ce le achiziționează în marile orașe bizantine ale epocii, cum ar fi Constantinopol sau Thessalonic. Așadar, termenul „import” folosit pentru regiunea dintre Dunăre și mare desemnează acele produse vehiculate dintr-un centru în altul, aparținând aceleiași lumi

de tradiție și apartenență bizantină, pentru a le deosebi de cele rezultate din producția locală și regională paristriană.

În capitolul următor, *Prezentarea contextelor, complexelor și materialelor arheologice analizate din situl de la Nufăru* (VI, p. 141–173, pl. 47–74), au fost examinate sursele materialului arheologic (reprezentat de un lot de 3102 fragmente ceramice) și expuse motivele alegerii acestora. Situl de proveniență este unul suprapus de așezarea contemporană, deci în care cercetarea de teren este oricum una de tip eșantionar. Studiul nostru neputând avea ca punct de plecare, așa cum ar fi fost ideal, ansamblul ceramicii uzuale descoperite la Nufăru, asupra căruia să se opereze o selecție, s-a optat pentru alegerea sectoarelor și complexelor arheologice care să poată furniza material ceramic relevant pentru sit. Au fost selectate cinci puncte diferite ale sitului, patru dintre ele fiind în interiorul așezării – Bufet (1992–1997), proprietatea Ene (1997, 2007), Baza arheologică (2005–2006), proprietatea Barbu (2009), iar al cincilea reprezentând o suprafață cercetată în afara zidurilor cetății – proprietatea Rubanschi (2002). Cercetarea arheologică a documentat, în punctele amintite, stratigrafia sitului de la Nufăru, prezența celor două mari straturi, de pământ cenușiu prăfos și de pământ cenușiu gălbui, precum și 95 de complexe de locuire, dintre care 28 de locuințe, două instalații de foc și 65 de gropi menajere, având caracteristicile cunoscute atât pentru situl de la Nufăru, cât și pentru arealul de cultură specific epocii bizantine căruia i se încadrează acesta. Am încercat astfel să acoperim o suprafață destul de mare, cu un conținut de date specifice sitului, care să ne ofere o imagine de ansamblu asupra viețuirii în cetate, dar și în afara ei. Am încercat să evităm concentrarea studiului pe un singur sector, care ar fi putut genera o imagine incompletă sau chiar distorsionată, prin proiectarea locuirii dintr-un colț de așezare asupra ansamblului.

Ceramica de uz comun de la Nufăru (VII, p. 174–476, fig. 1–233 și tabelele 1–73, în text), susținut de catalogul ceramic al celor 3102 fragmente (p. 503–710) și de planșele 75–405, constituie esența contribuției noastre, o îmbinare a analizei tehnologice și tipologice, aplicând achizițiile geologiei și informaticii în studiul ceramologic. Ne-am propus o analiză cu elemente de noutate bazată pe datele deja cunoscute din cercetările în domeniul ceramicii medievale realizate în secolul trecut pentru această parte de lume.

Au fost luate în discuție inventarele ceramice ale complexelor prezentate, care ne pot oferi cât mai multe informații atât asupra formelor vaselor, cât și asupra tehnologiei ce a dus la realizarea lor. În acest sens, au fost selectate buze, funduri, torți și corpuri de vase. Din tot materialul supus atenției noastre, doar patru vase prezintă un profil întreg (vase întregibile), restul de 3098 fiind fragmente ceramice. Gradul ridicat de fragmentare a lotului luat în discuție reprezintă o mare provocare pentru analiză, reflectând și un grad ridicat al relativității interpretării. Materialul selectat a fost desenat, apoi înregistrat și prelucrat cu ajutorul unei baze de date. Aspectele luate în calcul au fost următoarele: analiza pastei, cu tot ceea ce presupune aceasta, și identificarea a 14 tipuri, obținerea, prelucrarea, modelarea

materiei prime, tratarea vaselor înaintea arderii, uscarea, arderea, cu trimiteri interesante și utile la un orizont etnografic (VII, p. 175–246), tipologia materialului ceramic, incluzând oale (de tip borcan, în zece variante) și cu toarte, căldări, căni, urcioare, castroane, opaițe, analiza decorului – incizat, lustruit, angobat, realizat prin impresiune, compus (VII, p. 246–398), asocierea formelor ceramice cu principalele tipuri de pastă, o serie de considerații cronologice și funcționale, evidențiind o serie de accente ale producției locale

Analiza noastră urmărește două direcții: **tehnologică** și **tipologică**. Analiza tehnologică, macroscopică, este împrumutată din instrumentarul geologiei, încercând o abordare petrografică prin descrierea unui fragment ceramic ca a unui sediment dur, rocă. Am urmărit în acest fel studierea și clasificarea ceramicii folosind caracteristicile argilei din care este făcută, funcțiile temperaturii de ardere și condițiile acesteia; funcțiile incluziunilor, cele ce sunt natural antrenate în structura argilei, mai ales cele adăugate intenționat cu rolul de degresant. Duritatea fragmentelor ceramice, spărtura pe care o prezintă, senzația la atingere sunt criterii de separare între diferitele tipuri de paste. Identificarea incluziunilor, natura și forma, sortarea, frecvența și mărimea sunt factorii urmăriți în procesul de decodare a tehnologiei folosite în procesul olăriei medievale.

Prin termenul tip de pastă înțelegem deja consacratul *fabric*, adoptat din geologie, care descrie proprietățile și relațiile spațiale ale mineralelor dintr-o rocă. Raportul dintre matricea argilei și incluziuni este dat de alegerea materiei prime de către meșterul olar; ambele supuse modificărilor provocate, într-un grad mai mare sau mai mic, de condițiile de ardere.

În urma analizei pastei, am indentificat 14 tipuri principale de **pastă/fabric**, departajate în variante în funcție de trăsăturile comune, ardere, culoare, incluziuni, textură.

Tipologia reprezintă principalul instrument de clasificare a formelor ceramice. Tipul constă în suma trăsăturilor comune ale mai multor vase, strânse la un loc într-o formă unitară. Materialul ceramic se împarte după funcționalitate în: I. oale; II. oale cu torți tubulare, oale cu torți; III. căldări; IV. ulcioare; V. castroane și VI. opaițe, rezultând șase tipuri majore de forme ceramice.

Oalele sunt formele cel mai des întâlnite, două vase sunt întregi/întregibile, majoritatea lotului este reprezentat de fragmente de buze cu umeri (părțile superioare ale vaselor), funduri (părțile inferioare ale vaselor sau baze) și corpuri de vas, provenind de la umeri cu decor incizat.

Pornind de la profilatura vaselor, în special cea a buzelor, a corpurilor cât mai bine păstrate, a fost efectuată o clasificare a oalelor în nouă tipuri mari, care prezintă trăsături comune: curbura umerilor, poziționarea diametrului maxim, profilatura buzei și forma acesteia, denumite convențional cu majuscule de la A la M. Fiecare tip prezintă variante ce se deosebesc prin detalii observate la nivelul profilaturii buzei.

Oalele cu torți. După forma torții, se diferențiază două variante ale acestei forme: oale cu torți tubulare TB și oale cu torți dispuse vertical OT. Oalele cu torți sunt documentate prin fragmente de buză, corpuri, torți și funduri; această formă

este reprezentată prin 285 de fragmente. După trăsăturile comune fragmentelor de oale cu toartă și profilul buzelor, au fost identificate 11 tipuri de oale cu toartă.

Ulcioarele, reprezentate printr-un vas întreg și 287 de fragmente, sunt documentate prin fragmente de buză, corpuri, torți și funduri. Căldările de lut, categorie din care au fost înregistrate patru fragmente în lotul analizat, sunt vasele cu corpul tronconic sau cilindric, buza, plată, ușor trasă în exterior, urechile de prindere lipite de buză, spre interiorul vasului; un fragment de fund plat cu diametrul de 25 cm a fost atribuit acestui tip.

Castroanele, formă ilustrată prin 19 fragmente, sunt vase cu corp tronconic, cu baza mică în partea inferioară, fundul plat; în exterior baza este alungită sub forma unui mic pinten.

Opaitele sunt prezente în două variante: de tip tăviță (trei exemplare, cu fund plat, pereții ușor înclinați în exterior, buza rotunjită, gura prevăzută cu un cioc mic pentru fixarea fitilului de ardere) și de tip sfeșnic (un exemplar, compus din două părți: partea superioară, opaitul propriu-zis, și partea inferioară, piciorul de sprijin; pereții curbați și carenați, buza dreaptă cu muchia aplecată spre interior, piciorul înalt, tubular, o toartă curbată, ovală în secțiune, care se lipește de buza vasului și de piciorul opaifului).

Decorul. Operațiunea de decorare a vaselor a fost identificată pe 1235 de fragmente ceramice și vase întregibile. În privința aplicării decorului au fost observate următoarele tehnici: incizare, lustruire și angobare; pe lângă prezența singulară a acestor tipuri de decorare, au fost întâlnite și combinații de linii incizate și suprafețe lustruite și linii incizate asociate cu aplicare de angobă. Incizarea este cea mai des întâlnită formă de decorare a ceramicii uzuale descoperite la Nufăru, apărând pe 1068 de fragmente ceramice în cadrul lotului analizat. Plecând de la linii simple spre combinații complexe de asocieri de linii în val, franjuri, împunsături și alveole, au fost înregistrate 137 de variante de decor incizat. Decorul lustruit este redat pe suprafața exterioară a pereților vaselor prin linii lustruite verticale, oblice sau în rețea de linii oblice intersectate, ce creează impresia de plasă cu „ochiuri” în romb sau prin lustruirea întregii suprafețe exterioare a ulcioarelor în mod particular. Angobarea, decor realizat prin aplicarea unei pelicule subțiri de soluție argiloasă cu conținutul de apă mai mare de 30%, sau prin decorarea cu șlem roșu, soluție apoasă de oxid de fier ori vopsirea cu „vopsea” de culoare galbenă, este întâlnită pe 69 de vase ceramice. Incizarea suprafețelor exterioare ale vaselor apare preponderent pe oalele produse la Nufăru și în restul așezărilor din thema Paristrion. Se observă o restrângere și o simplificare a decorului pe vasele din secolele XII–XIII față de secolul anterior. Pentru această perioadă, cele mai des întâlnite motive decorative sunt benzile de trei-patru linii paralele sau linii dispuse în valuri, redade prin tot atâtea incizii, ce contrastează cu ornamentarea foarte bogată și variată, acoperind aproape întreaga suprafață a vaselor, caracteristică secolului al XI-lea.

Analiza materialului ceramic. În urma prezentării materialului ceramic, se impun câteva întrebări referitoare la producerea formelor ceramice: Din ce pastă

sunt modelate acestea? Cum sunt dispuse cronologic tipurile ceramice și, implicit, tipurile de pastă și tehnologia acestora?

Pentru a răspunde la aceste întrebări, am recurs la interogarea datelor înregistrate în baza de date și am supus analizei noastre intersectarea tipurilor ceramice cu cele de pastă. Am tratat fiecare tip de formă și am căutat să identificăm incidența cu tipul de pastă aferent. Tabelele combinatorii ne oferă o serie de indicii cu referire la asocierea tipurilor de vase din interiorul unui context arheologic, pe baza celor 73 de tabele combinatorii tragem următoarele concluzii.

La nivel tehnologic sunt surprinse detalii ale unei producții variate, generate de centre de olărit diferite în spațiul Dunării de Jos în intervalul secolelor X–XIII. Prezența celor 14 tipuri principale de paste, cu variantele lor, ilustrează lanțul operațional al procesului ceramic. La nivelul materiei prime folosite se observă opțiunea pentru argile din grupe secundare, cu o plasticitate ridicată, situație întărită de identificarea incluziunilor de cuarț, calcare, gresie și cochilii de forme și mărimi diferite, de la unghiular accentuate la rotunde, în prezență abundentă și sortare variată.

Pentru secolele X–XI sunt surprinse o serie de amănunte care descriu olăritul perioadei. Tipurile de pastă Nuf. 01, Nuf. 02, Nuf. 05, Nuf. 16. 01, Nuf. 17, Nuf. 18 sunt definitorii pentru acest interval. Nuf. 01, ce reprezintă o pastă caolinoidă, se regăsește în așezările sud-dobrogene, situate în vecinătatea depozitelor de caolin de pe Valea Carasu și a celor de pe terasele sudice ale Dunării. Vasele modelate din această pastă, cu o textură fină, sunt în cea mai mare parte arse oxidant și au circulat în intervalul cuprins între sfârșitul secolului al X-lea și în prima jumătate a secolului al XI-lea. Din această pastă au fost modelate oalele din tipurile A și C, precum și o căldare de lut. Asociate cu această expresie ceramică, apar tipurile de pastă Nuf. 02 și Nuf. 05, materializate prin formele de oale aparținând tipurilor B, C și D, castroane de tipul S, oale cu torți tubulare și o căldare de lut. Acestea își găsesc analogii în aproape toate așezările paristriene contemporane cu cetatea de la Nufăru. Oalele de tipurile C și D sunt arse reducător, iar cele de tipul B sunt arse oxidant. Diversitatea mare în care se prezintă tipurile C și D ne îndeamnă să înclinăm balanța provenienței acestor oale în afara limitelor geografice ale așezării medio-bizantine de la Nufăru, reprezentând, probabil, obiectul unor schimburi regionale cu celelalte așezări nord-dobrogene. În sprijinul acestei ipoteze stau analogiile numeroase prezentate pentru respectivele tipuri. Tipul B, existent în trei variante, larg răspândit în aproape toate cetățile dunărene, pare a fi expresia unui curent generalizat la nivelul provinciei pe toată durata secolului al XI-lea.

Spre finalul secolului al XI-lea și începutul secolului al XII-lea, observăm o restrângere a formelor de manifestare a olăriei prin prezența pastelor Nuf. 03, în formele oalelor aparținând tipurilor L și M, care își găsesc puține analogii în afara sitului de pe malul brațului Sf. Gheorghe, ele fiind prezente, de altfel, în cuptorul de ars oale descoperit în 1981. Formele amintite, modelate din pasta Nuf. 03, sunt descoperite în complexe aparținând ambelor niveluri de locuire documentate în sit. Această situație ne înlesnește atribuirea lor unei producții locale încadrabile

între sfârșitul secolului al XI-lea și începutul celui următor. În continuarea acestor produse ceramice, apare pasta Nuf. 10, ca o manifestare texturală grosieră, identificată prima dată la *Dinogetia*–Garvăn, în a doua jumătate a secolului al XII-lea. Formele de oale din tipul G își găsesc analogii la *Dinogetia*–Garvăn și Isaccea. Pentru sfârșitul secolului al XII-lea și prima jumătate a veacului următor, întâlnim oalele din tipul H, produse din pasta Nuf. 13. Acestea își găsesc analogii în ceramica descoperită la Păcuil lui Soare, în nivelurile de la sfârșitul secolului al XIII-lea, și la Isaccea.

Producția locală este caracterizată de o ceramică grosieră, cele mai des întâlnite forme fiind oalele și castroanele, în timp ce oalele cu toartă și ulcioarele aparțin unei categorii fine, ce ajunge în spațiul nord-dobrogean ca urmare a schimbului comercial din lumea bizantină. Nu au fost înregistrate situații în care oalele cu toartă sau ulcioarele să fie modelate din paste locale sau regionale, aceste forme ceramice fiind produse în ateliere specializate din afara provinciei Paradunavon. Analogiile prezentate pentru aceste vase ne relevă rolul activ jucat de așezarea de tip urban de la Nufăru în viața comercială din Imperiul Bizantin. Evolutiv, la nivelul formelor, se observă o ușoară restrângere a repertoriului de oale pentru secolele XII–XIII, la 23 de variante față de 28 prezente în intervalul secolelor X–XI.

La nivelul topografiei așezării bizantine de la Nufăru, se observă o distribuție omogenă a tipurilor ceramice pe nivelurile și complexele arheologice întâlnite în punctele cercetate. Menționăm că în extremitatea vestică a cetății, în punctul *extra muros* cercetat, materialul arheologic a apărut în cantitate redusă față de cel rezultat din săpăturile *intra muros*, din cauza caracterului sezonier pe care l-a cunoscut viețuirea în acest sector.

Prin analiza materialului ceramic din situl medio-bizantin de la Nufăru, am încercat să răspundem, măcar parțial, întrebărilor constituind obiectivele propuse în momentul demarării demersului nostru: Ce vas este? Cum este făcut? La ce era folosit? De unde provine? Cât de mult a circulat? Observația că, la nivelul lotului analizat, se poate constata o integrare a așezării nord-dobrogene în circuitul comercial, tehnic, de mode și influențe al provinciei Paradunavon și, prin extensie, al Imperiului bizantin, sperăm că va fi confirmată și aprofundată de cercetările noastre viitoare în domeniu. Combinarea datelor furnizate de studiul ceramicii uzuale de la Nufăru cu cele oferite de loturi similare din alte situri, cu încadrări cronologice mai stricte, ca și cu acelea evidențiate de ceramica de factură bizantină provenind din contexte arheologice mai apropiate de surse, în condițiile largirii analizei și susținerii cu argumente numismatice, poate furniza, în viitor, o schemă mai veridică și mai utilă.

MIRCEA PETRESCU-DÎMBOVIȚA

(15 mai 1915 – 13 aprilie 2013)

Mircea Petrescu-Dîmbovița s-a născut la 15 mai 1915 la Galați, unde urmează și școala primară și mai apoi cursurile liceului „Vasile Alecsandri”. Pasionat de istorie și arheologie încă din liceu, la îndemnul și cu sprijinul profesorului său, Aețiu Hogaș, decide să se înscrie la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București, secția istorie. Având șansa prezenței în facultate a unei generații de profesori de excepție, între care amintim pe Nicolae Iorga, Scarlat Lambrino, George Murnu, Ioan Andrieșescu, Demostene Russo, Vintilă Mihăilescu, Simion Mehedinți, George Oprescu, P.P. Panaitescu, C.C. Giurescu, Vladimir Dumitrescu sau Ion Nestor, Mircea Petrescu-Dîmbovița datorează anilor petrecuți la București (1933–1949) formarea sa ca arheolog și specialist de primă mână în arheologia preistorică a teritoriului sud-est european. În această perioadă activează, încă de la terminarea facultății, ca asistent al lui Ioan Andrieșescu la catedra de Preistorie și Arheologie, fiind, alături de Corneliu Mateescu, cel mai fidel discipol al acestuia. În perioada 1943–1948 devine și asistent la Muzeul Național de Antichități, fiind unul dintre colaboratorii lui Ion Nestor. Tot în această perioadă (1947) devine doctor în istorie, cu o teză intitulată *Contribuțiuni la ultima epocă a bronzului din Transilvania*, sub conducerea aceluiași Ion Nestor. După război se mută la Iași unde, timp de peste cinci decenii,

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, București, 2014, p. 163–174

va desfășura o activitate prodigioasă și va influența hotărâtor arheologia spațiului dintre Prut și Carpați. Între cele mai importante repere ale activității sale profesionale, amintim: conferențiar (1949–1956) și apoi profesor (1956–1983) la Facultatea de Istorie a Universității „Al.I. Cuza” din Iași; director al Muzeului de Istorie a Moldovei (1954–1967); director al Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol” din Iași (1968–1989). Fondator al revistei „Arheologia Moldovei”, a publicat numeroase articole și studii de referință, precum și mai multe lucrări de sinteză, între care amintim *Depozitele de bronzuri din România*, pentru care primește premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române în anul 1977. În 1964 a fost ales membru în Consiliul Permanent al UISPP din cadrul UNESCO și membru al Institutului de Preistorie și Protoistorie din Florența, iar în 1968, membru corespondent al Institutului Arheologic German. În 1958 a fost singurul cadru didactic de la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității din Iași venit la Tribunalul Militar ca martor apărător în procesul studenților săi, care organizaseră în 1957 aniversarea a 500 de ani de la înscăunarea lui Ștefan cel Mare, în cadrul unui proces înscenat de regimul comunist¹. Academia Română îl alege membru corespondent în 1991 și membru titular în 1996. Creator de școală, arheolog pasionat și onest, autor a numeroase studii de referință pentru arheologia românească, Mircea Petrescu-Dîmbovița se stinge din viață la 13 aprilie 2013, la Iași, lăsând în urmă o moștenire științifică importantă, și mai presus de aceasta, amintirea unui om de o valoare morală incontestabilă.

*

În urmă cu mai bine de opt ani, în luna decembrie a anului 2005, am avut cu profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița un dialog despre arheologia românească, la a cărei dezvoltare fusese martor (dar și contributor activ) timp de peste șapte decenii. Interesul nostru primar în această discuție viza personalitatea lui Ioan Andrieșescu, subiectul tezei noastre de doctorat, profesor pe care Mircea Petrescu-Dîmbovița l-a audiat în perioada anilor 1933–1937, la Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității din București, și pe care ulterior l-a secondat ca asistent și fidel colaborator la catedra de arheologie preistorică a aceleiași universități, pentru mai mulți ani. Dialogul nostru a constat într-un interviu, înregistrat pe casetă audio, în care Mircea Petrescu-Dîmbovița a răspuns cu multă amabilitate întrebărilor noastre. În mod aproape natural, discuția noastră nu s-a rezumat doar la Ioan Andrieșescu, ci s-a extins la întreaga perioadă de început a carierei științifice a lui Mircea Petrescu-Dîmbovița. Din rațiuni editoriale, am făcut unele modificări ce au vizat mai ales uniformizarea unor forme de exprimare caracteristice comunicării orale și am suprimat unele pasaje ce nu priveau arheologia românească în ansamblul ei, ci anumite probleme private. Din păcate, la data realizării interviului nostru, profesorul Mircea Petrescu-Dîmbovița nu se afla în cea mai bună stare de sănătate și,

¹ Mihalache Brudiu, Profesorul *Mircea Petrescu-Dîmbovița la 90 de ani*, *Analele Universității „Dunărea de Jos” Galați* 4, 2005, p. 377–380.

în pofida interesului arătat și a efortului mare depus de el pentru a răspunde întrebărilor noastre, unele dintre răspunsurile sale sunt uneori incomplete sau lipsite de detalii. Cu atât mai mult însă, remarcăm prospețimea unor amintiri sau judecățile simple și oneste ale celui care, la vârsta de 90 de ani, era, la acea dată, decanul breslei arheologice din România. La sfârșitul interviului, adăugăm și două scrisori², expediate de Mircea Petrescu-Dîmbovița celor care i-au influențat și determinat cariera științifică – Ioan Andrieșescu și Ion Nestor –, profesori față de care și-a exprimat constant admirația (nu numai în discuția de față) și pe care i-a onorat de-a lungul deceniilor prin atitudinea și activitatea sa.

Cătălin I. Nicolae,
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București;
e-mail: nicotk@gmail.com.

**

Cătălin I. Nicolae: Domnule profesor, aș vrea, înainte de a discuta despre Andrieșescu, să vorbim un pic despre dumneavoastră. De unde ideea de a face arheologie? Cum ați ajuns la București?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Eu am scris, am și în biografia mea³, am avut la Galați, la liceul „Vasile Alecsandri”, pe profesorul Aețiu Hogaș, fiul lui Calistrat Hogaș, care era, la ore și în afara orelor de clasă, cu Istoria arheologiei a lui Odobescu, lucrări de Pârvan și mi-a deschis gustul pentru arheologie încă din primele clase de liceu. După aceea – eram pornit să fac arheologia, datorită îndemnurilor și sprijinului lui Hogaș – am venit la București în 1933 și am stat acolo până în 1949. Deci, 16 ani am fost al Bucureștiului. Am avut profesori pe Ioan Andrieșescu, Ion Nestor, după aceea Nicolae Iorga, C.C. Giurescu, P.P. Panaitescu, Vladimir Dumitrescu, George Murnu, Scarlat Lambrino și alții. Și am avut și geografia, unde Simion Mehedinți și Vintilă Mihăilescu erau patronii. Deci, eram pornit să fac arheologie și n-am renunțat la asta și am terminat. Apoi, am venit aici. Pentru mine, poate a fost mai bine că am venit aici, că la București eram singur. Contează, spunea cineva pe vremuri, pe cine ai avut profesor, și el la rândul lui pe cine a avut profesor. Or, eu am avut profesor în perioada de la București pe Ioan Andrieșescu... Și am avut noroc cu Ioan Andrieșescu și după aceea cu Ion Nestor, în toată perioada când am lucrat la Muzeul Național de Antichități (MNA).

Cătălin I. Nicolae: Ați putea să îmi spuneți, dacă vă mai amintiți, ce structură avea anul universitar sau cursurile care se țineau?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: După 1948, noua lege a învățământului a luat seminariile de la profesori și le-a trecut la asistenți. Mare greșeală, pentru că oameni de mare valoare, precum Nicolae Iorga, veneau la seminariile noastre. Profesorul Andrieșescu a ținut lecția inaugurală despre Odobescu și scopul arheologiei. Și asistentul avea un rol foarte important – făceam seminarii cu materiale și mulaje, poate ai văzut ce a spus Mateescu în revista lui

² Ambele provin din Arhiva Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan” din București.

³ Mircea Petrescu-Dîmbovița, *Amintirile unui arheolog*, Piatra-Neamț, 2006, 266 p.

Andrieșescu – și după aceea am continuat la Nestor. Am fost asistent onorific la universitate și bugetar la MNA, până în 1948, în 1949 am venit aici. Și, cât erau de mari, Iorga făcea seminar și cu patru studenți. Îmi amintesc de Cornelia Bodea, la seminarul de istorie universală, cum așeza în amfiteatru scaunul lui Iorga chiar în fața ei și Iorga îi punea tot felul de întrebări, care uneori depășeau materia din anul respectiv. Cine știa să răspundă primea un premiu din cărțile lui Iorga.

Cătălin I. Nicolae: Cum ați ajuns asistentul lui Andrieșescu?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Am ajuns încă din anul IV. M-a remarcat, a spus că am înclinare spre această disciplină, l-a luat ca bugetar pe Corneliu Mateescu, care a fost asistent și pe timpul războiului, și pe mine la seminar. Eram un docent, doi asistenți, un laborant, un desenator, ca un adevărat institut. Din nefericire, a fost bombardată clădirea respectivă și s-au pierdut și din colecții și, mai ales, manuscrisul lui Buțureanu, despre preistoria României, din care Andrieșescu a publicat numai prefața, pierdut pentru totdeauna; o bibliografie pentru care am lucrat două luni la Iorga acasă, trimis de Andrieșescu, împreună cu Marius Moga de la Timișoara; și alte manuscrise, ale lui Andrieșescu, multe lucruri s-au pierdut. S-au salvat, din fericire, piesele din mormântul de la Agighiol, de metal.

Cătălin I. Nicolae: S-au mai salvat și o parte din revistele RPAN, care există și acum la Seminar, unele având paginile arse de la incendiu. Mai știți cine se ocupa în mod special de biblioteca Seminarului?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Nu mai țin minte, cred că Mateescu. Există un bibliotecar și un colaborator de la MNA. Andrieșescu văzuse și știa foarte bine Seminarul de preistorie de la Viena, știa ce se întâmplă la Paris și în alte părți. Eu îl consider ctitor al arheologiei preistorice din România, cel mai apropiat colaborator al lui Vasile Pârvan. Așa a fost, așa au scris cam toți despre el. A scris ceva despre el Vladimir Dumitrescu, care nu era așa pasionat după Andrieșescu. Andrieșescu s-a bucurat de sprijinul lui Pârvan și al lui Nicolae Iorga.

Cătălin I. Nicolae: Vă mai amintiți ce cursuri a ținut Andrieșescu?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Da, îmi amintesc. Cu ușurință, în special de *Preistoria Sud Estului Europei și a Orientului apropiat*, astea erau materiile lui preferate. Cursuri în care elogia anumite personalități ale preistoriei, începând cu Odobescu, Tocilescu. El începea anul cu o prelegere inaugurală – la unele asista și Vasile Pârvan, fiind o revelație pentru el cum prezenta problema tracilor, de exemplu. Toate cursurile erau litografiate și trecute oarecum, prin felul în care erau prezentate, drept lucrări științifice.

Cătălin I. Nicolae: Mai aveți cumva vreun astfel de curs?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Nu, nu mai am. Poate Berciu, dar a murit. Andrieșescu mai avea ceva, o oră de consultații, în fiecare săptămână, unde veneau toți și lucrau cu el. Acum nu mai sunt.

Cătălin I. Nicolae: La București mai sunt, au fost reintroduse pentru studenții de anul IV.

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Vorbește foarte frumos Andrieșescu despre sprijinul pe care l-a dat rectorul Universității din București fostului profesor de drept roman de la Facultatea de Drept, Constantin Stoicescu, un om foarte sever.

Cătălin I. Nicolae: Știu că Seminarul a avut o arhivă de fotografie, știți ce s-a întâmplat cu ea?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Da, a avut, foarte mare, dar s-a pierdut la bombardamentele americane. Singurul care mai putea să îți spună ceva era Berciu, dar a murit.

Cătălin I. Nicolae: În timpul războiului, 1940–1944, se țineau cursuri?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Eu, în perioada aceea eram pe front, nu mai eram aici. Veneam aici din când în când. Eram ofițer-observator și am ajuns până la gradul de căpitan, școala făcută la Craiova, școala de artilerie, foarte bună.

Cătălin I. Nicolae: Știu că ați fost la Odessa, mai mult timp...

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Mult timp, mi-am făcut relații acolo. Nu m-a apucat omorârea celor 98 de ofițeri acolo. Oraș frumos, cu monumente și muzee frumoase...

Cătălin I. Nicolae: În București, la acea dată, care erau principalele muzee?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Era Muzeul de artă de la Palatul Suțu, Muzeul Național de Antichități de pe strada Victor Emanuel. În curte acolo era o casă mică, acolo lucra Nestor. Întreținea familia dintr-un singur salariu.

Cătălin I. Nicolae: Revenind un pic la dumneavoastră, care a fost primul șantier arheologic pe care ați fost?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Primul șantier pe care am fost singur a fost la Mangalia, unde săpa Sauciuc-Săveanu. Acesta fiind plecat la Berlin, am fost delegat eu să fac cercetări acolo. Apoi am fost la Glina, unde am confirmat observațiile făcute de Ion Nestor și am completat cercetările sale privind stratigrafia stațiunii – [nivelurile] Boian, Gumelnița, Glina, Tei... După aceea au urmat multe altele, între care Trușești, apoi Cucuteni.

Cătălin I. Nicolae: Revenind un pic la Andrieșescu, aveți în arhiva dumneavoastră fotografii cu el sau de la Seminar?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Da... Numai puțin... trebuie să caut... ăștia de la Buzău au organizat ceva și acolo am dat ceva.

Cătălin I. Nicolae: Ce puteți să-mi spuneți de Andrieșescu arheologul, omul de teren?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Eu am participat la niște săpături începute de Ioan Andrieșescu, la Sărata-Monteoru. Acolo m-am format ca arheolog, cu Nestor, în 1937–1939, dar șantierul el l-a început. El paleolitic n-a săpat, doar a scris câte ceva, după aceea din neolitic a săpat la Frumușica, Căscioarele⁴ și, în mai multe locuri, bronz, daci, foarte important Piscul Crășani, remarcat și de Pârvan, apoi perioada secolelor III–IV săpăturile de la Oinac, necropola de la Oinac. Deci, el a îmbrățișat un grup foarte larg de obiective. În teza mea amintesc despre toate astea. Despre Glina III am publicat ceva în Italia, la un simpozion de la Verona organizat de Paolo Graziosi, despre începutul epocii bronzului. Acolo am continuat și completat observațiile lui Andrieșescu și Nestor.

Cătălin I. Nicolae: Spuneți-mi ceva despre familia Andrieșescu. Ați fost la profesor acasă?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Am fost, dar în timpul cât trăia n-am fost – în str. Doamna Chiajna nr. 14. Am fost cu Nestor și am văzut că avea o bibliotecă foarte mare și mi-am dat seama că citea foarte mult. Nestor a fost, i-a cunoscut soția. Copii știu că nu a avut.

⁴ Este vorba, de fapt, de situl de la Sultana. Andrieșescu nu a săpat la Căscioarele.

Cătălin I. Nicolae: Credeți că există prin arhivele ieșene materiale referitoare la activitatea lui Andrieșescu la Iași?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: El a fost la Universitate, după moartea lui Rășcanu, acolo trebuie să fie.

Cătălin I. Nicolae: Îmi mai puteți spune ceva despre Andrieșescu omul, cel din afara catedrei?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: În afara catedrei, l-am cunoscut mai puțin. Lucra mult acasă la el. A fost în Germania, la Berlin, între 1912 și 1913, unde a putut să asculte mari profesori, ca Obermayer, Hubert Schimdt, care săpase și în România, Kossina. Apoi, la Viena, a studiat în cadrul Seminarului de preistorie de acolo. A făcut o serie de călătorii în Europa. Trebuie să vezi care au fost opiniile lui, unele neacceptate. Și din lucrările publicate ce rămâne. A fost și la Congresul din 1937. Când a fost numit profesor, în 1919, a ținut o lecție de deschidere care a avut un oarecare răsunet – *Câteva considerațiuni și îndemnuri de început cu privire la istoria veche și științele ei ajutătoare*⁵. În cursurile și lucrările lui se vede orientarea către Orientul Apropiat, către teritoriile din nordul Mării Negre și, mai puțin, către Europa Centrală, spre deosebire de alții care puneau accentul pe Europa centrală. Pentru epoca bronzului, Andrieșescu a studiat depozitele de la Sinaia, Predeal, Drajna și el are meritul că a renunțat la ideea bronzului ungar sau a bronzului transilvan, arătând legăturile cu lumea sudică. În problema tracilor, el a greșit puțin, a coborât originea lor până-n neolitic. S-a ocupat și de perioada formării poporului român, prin săpăturile de la Oinac, continuate de Berciu. În volumul său *De la Preistorie la Ev Mediu*, s-a referit și la cercetările lui Buțureanu. A vrut și să publice lucrarea lui Buțureanu, *Preistoria României*, scrisă în 1898, dar care s-a pierdut la bombardament, din care a rămas doar introducerea. Trebuie să urmărești poziția lui față de Camille Jullian, care a scris *Histoire de la Gaule*, pe care el l-a admirat foarte mult⁶. A fost membru al Academiei Române, din 1928, a fost membru titular al Institutului de Arheologie German din 1929, membru al Societății Anticariilor din Londra din 1933, a fost decorat cu Steaua României, pentru merit științific.

Cătălin I. Nicolae: Despre ultimii ani din viața lui Andrieșescu, ce îmi puteți spune?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: El nu se plângea în fața noastră niciodată.

Cătălin I. Nicolae: Dar știți dacă a fost internat vreodată în vreun spital?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Nu știu nimic. Venea la cursuri totdeauna, n-am observat.

Cătălin I. Nicolae: În 1937 erați încă student?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Nu, în 1937 am terminat.

Cătălin I. Nicolae: Ați fost la Congresul din 1937?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Da. Congresul a ținut 12 zile. S-a bucurat de patronajul Regelui Carol II. După câte îmi amintesc, președinte de onoare a fost primul ministru, Gh. Tătărescu,

⁵ Ioan Andrieșescu, *Câteva considerațiuni și îndemnuri de început cu privire la Istoria veche și științele ei ajutătoare – Cu o introducere despre Petru Rășcanu și Teohari Antonescu – O lecție de deschidere*, Revista Istorică VI, 1920, 3–6, p. 95–115; 7–9, p. 136–162.

⁶ Ioan Andrieșescu, *Un reprezentant tipic al studiilor de Preistorie și Antichități naționale: Camille Jullian*, Revista de Preistorie și Antichități naționale, II–IV, 1940, p. 9–37.

președintele congresului a fost Ministrul Educației, care era Constantin Angelescu, tatăl fostului profesor, care a murit acum 3 ani. Mai mult decât atât, nu pot să îți spun.

Cătălin I. Nicolae: Mai ales Vladimir Dumitrescu amintește despre congres.

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Se chema atunci de antropologie, apoi a fost de pre- și protoistorie. Eu n-am participat cu ceva, din câte îmi amintesc.

Cătălin I. Nicolae: Andrieșescu vorbește și de Emil Coliu. Vă mai amintiți ceva de el?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Da, Emil Coliu⁷ a murit în urma unui accident vascular. A murit la 30 de ani. A scris despre vasele grecești de la Muzeul Kalinderu.

Cătălin I. Nicolae: Apreciați că Andrieșescu era în bune relații cu majoritatea corpului profesoral?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Da, da, deși în *Oameni și cioburi*⁸ sunt niște afirmații care nu prea corespund.

Cătălin I. Nicolae: Care era relația dintre Ion Nestor și Ioan Andrieșescu?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Foarte bună. Niciodată nu l-am auzit să-l vorbească de rău. De aceea, după Andrieșescu, pe al doilea loc l-am trecut pe Nestor, cu contribuții științifice recunoscute pe plan național și internațional. După aceea, l-am trecut și pe Dumitrescu. Greșeala lui că a fost legionar, asta l-a făcut să fie doar docent, mai târziu conferențiar, dar niciodată profesor, asta la Universitate. A fost director, e adevărat, la MNA, dar păcat că era un om de mare valoare, recunoscut pe plan național și internațional. După ei, Murnu era un profesor foarte distins, cu veleități de scriitor și traducător. Scarlat Lambrino, care a fost director al Școlii române de la Roma, a fost apoi profesor la Bilbao⁹, unde a și murit. Toți profesori de mâna întâi.

Cătălin I. Nicolae: Vladimir Dumitrescu afirmă că Andrieșescu ar fi de vină pentru că el nu a ajuns profesor.

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Acum și Andrieșescu, săracul, nu putea să facă ceva împotriva celor care conduceau, și care nu erau de acord cu politica lui. În fine, eu am trecut peste astea și am rămas numai la Andrieșescu.

Cătălin I. Nicolae: Relația lui Andrieșescu cu Dumitrescu era asemănătoare relației cu Nestor?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Da, erau bune, aproape identice. Poate Dumitrescu nu recunoștea, dar cel care a pus bazele științifice ale preistoriei în România a fost Andrieșescu, la București. Deși a fost și profesor suplinitor un an la Iași, după moartea lui Petru Râșcanu. La București, Pârvan l-a remarcat și l-a sprijinit.

Cătălin I. Nicolae: Revenind la perioada interbelică, Vladimir Dumitrescu afirmă în mai multe rânduri că Nestor a fost singurul lui dușman.

⁷ Emil Coliu (1909–1939), arheolog, asistent la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității din București. Pentru mai multe detalii, vezi Cătălin I. Nicolae, Cristina Georgeta Alexandrescu, *Destine întrerupte: Arheologul Emil Coliu și cercetările de la Troesmis*, în Vladimir Iliescu, Decebal Nedu (eds.) – *Graecia, Roma, Barbaricum. In memoriam Vasile Lica*, Galați, 2014, sub țipar.

⁸ Vladimir Dumitrescu, *Oameni și cioburi*, Călărași, 1993, 218 p.

⁹ Scarlat Lambrino (1891–1964) a fost profesor la Universitatea din Lisabona.

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Da, era o animozitate între ei, pentru că Nestor, cu școala germană, era superior. El, cu școală italiană – cursurile lui erau foarte clare, Andrieșescu le mai bălmăjea. Are merite indiscutabile, dar nu se înțelegeau. Îmi pare bine că am avut așa o școală și așa profesori. Andrieșescu în primul rând, apoi Nestor, al treilea Vladimir Dumitrescu. L-am prins și pe Berciu, dar Berciu ținea ore săptămânal și el asista. Apoi George Murnu, care a tradus pe Homer, știa grecește perfect, Scarlat Lambrino, director al Școlii din Roma. Apoi Iorga – mare om. Totdeauna în picioare, își ținea și seminariile. Am lucrat la el acasă, trimis de Andrieșescu. C.C. Giurescu m-a ajutat foarte mult. A fost rezident regal la Dunărea de Jos, avea 10 județe, și voia pentru fiecare județ să fie făcute cercetări arheologice. Și eu am făcut atunci în Covurlui, și am publicat în germană în [revista] Dacia. Foarte puțin a publicat Mateescu, din Tutova. Panaitescu, alt mare profesor. I.D. Ștefănescu, cel mai bun istoric de artă, cu o operă uriașă. Mehedinți și Vintilă Mihăilescu.

Cătălin I. Nicolae: Referitor la orientarea politică a lui Vladimir Dumitrescu¹⁰.

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Părerea mea că a greșit. Purta cămașa verde, cu diagonală...

Cătălin I. Nicolae: Avea și pistol?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Nu știu dacă avea, dar ce a scris rămâne și eu îl consider al treilea. Primul este Andrieșescu, al doilea Nestor, hotărâtor, și al treilea el. Ținea niște cursuri foarte clare de Preistoria României, și eu am mers la toate.

Cătălin I. Nicolae: Profesorul Andrieșescu avea o anumită opțiune politică?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Nu, n-am observat niciodată. Ce credea, se vedea din ce scrie. A trecut prin perioada legionară nevătămat. El nu făcea politică. Nici nu a avut timp cred, a murit la 56 de ani.

Cătălin I. Nicolae: Dumneavoastră aveți timp? Știu că tatăl dumneavoastră era liberal.

Mircea Petrescu-Dîmbovița: El a fost întâi consilier la Curtea de Apel din Galați și apoi a ajuns prefect și s-a înscris la liberali. Mama a fost în tot felul de organizații ale femeilor. Andrieșescu, dacă mai trăia puțin, cred că ar fi fost arestat. Ceilalți, care au fost la Universitate, au fost arestați. Eu, nefăcând politică, m-am strecurat.

Cătălin I. Nicolae: În general, studenții erau preocupați de politică?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Erau, unii erau legionari, alții prin alte partide.

Cătălin I. Nicolae: Care era statutul arheologului în acea perioadă? Pe șantiere cum vă priveau oamenii?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Oamenii erau foarte primitivi și binevoitori – veneau, lucrau, îi plăteau. Nu am avut nicio greutate. Peste tot unde am fost – Sărata-Monteoru, Glina, Cucuteni, Trușești.

Cătălin I. Nicolae: L-ați cunoscut pe Dinu V. Rosetti?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Bine de tot. Dinu bea mult, avea viciul ăsta.

Cătălin I. Nicolae: Ce altceva îmi puteți spune despre Dinu V. Rosetti?

¹⁰ Pentru o mai bună înțelegere a opțiunilor politice ale lui Vladimir Dumitrescu, se poate vedea volumul său, *Memoriile unui „criminal politic”*, ed. Alexandru Dragoman, București, 2013.

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Dinu V. Rosetti are meritul că a fost directorul Muzeului Municipal, conservator și apoi director al Muzeului Municipiului, că era prieten cu Nestor, membru corespondent și el al Institutului Arheologic German, membru al Societății de Preistorie din Berlin. Preocupări în arheologia orașului București, cu rezultate importante, a descoperit cultura Tei, în așezările de pe terasa Colentinei și Dâmboviței, contribuții pentru neolitic și bronz prin cercetările de la Vidra, Jilava și Cetățeni. Muzeul era pe Calea Victoriei.

Cătălin I. Nicolae: Ținând cont că ați fost martor la întreaga dezvoltare a arheologiei românești, cum apreciați arheologia românească de astăzi comparată cu cea din perioada interbelică? Credeți că a evoluat, există un progres?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: A, sigur că da! Întâi menționez studiile interdisciplinare – arheozoologie cu Haimovici, paleobotanică cu Monah – asta nu se făcea atunci.

Cătălin I. Nicolae: Credeți că, în perioada interbelică, arheologia românească era la același nivel cu cea occidentală?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Nu, nu era. Nemții erau în față în Europa, apoi italienii.

Cătălin I. Nicolae: S-a vorbit mult, mai ales în ultima perioadă, de implicarea politicului în arheologie, mai ales în perioada comunistă. Înainte de comuniști, de 1947, existau asemenea probleme în arheologie?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Absolut deloc.

Cătălin I. Nicolae: Care ar fi, în opinia dvs, cea mai bună operă de arheologie scrisă în România?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: La ora actuală?

Cătălin I. Nicolae: Da.

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Pentru trecut era *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumanien*, de Nestor. Înainte de ea, era Andrieșescu, cu *Contribuții la istoria Dacia înainte de romani*, în 1921, și înainte de el era Tocilescu, cu *Dacia înainte de romani*, în 1880. După perioada aceea sunt mai multe.

Cătălin I. Nicolae: În acest context, cine credeți că merită titlul de cel mai bun arheolog..., arheologul care a influențat cel mai mult arheologia românească?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Nu e ușor... cred că Nestor...

Cătălin I. Nicolae: Există materiale sau studii pe care nu ați apucat să le publicați?

Mircea Petrescu-Dîmbovița: Mi-a rămas nepublicat Glina, de la București. Dar nu pot să mă duc la București, nu pot. Carnete, desene, toate sunt acolo...

1. Scrisoare către Ioan Andrieșescu, trimisă la 11 august 1944.

11-VIII-1944

Mult stimate Doamnă Profesor,

Respectuos, vă rog să mă scuzați că de un număr atât de mare de luni nu v'am mai dat nici o veste.

Dela sfârșitul lunii aprilie și până în prezent sunt mobilizat pe front, nu departe de locurile cercetate de H. Schmidt.

Ducându-mă din când în când în vechea capitală a Moldovei, n'am neglijat să trec pe la Universitate și Muzeu. Cu acest prilej am constatat că localul Muzeului a avut mult de suferit. Din fericire tot ce fusese de preț se evacuase la timp. Ceea ce am crezut eu, din proprie inițiativă, că mai prezintă un interes științific, am strâns și dus la Universitate. Printre acestea se găsesc și câteva din vasele dela Vârteșcoi, din Epoca Migrațiilor.

Aci, ori de câte ori am ocazie „plimbându-mă” printre șanțurile dela observatorul meu, nu neglijez să cercetez și profilele. Într'una din zile am descoperit în acest fel pe o cotă, în care eram instalat cu observatorul, un schelet preistoric în poziție chircită și cu înveliș din lemn. Ca inventar avea un vas mic de lut ars și un obiect rotund din cochilie. Fapt interesant este că am văzut în profil și o dungă albicioasă, groasă de ca 40 cm., formată de sigur din resturi vegetale, care indică forma vechii movile. Mormântul este probabil dela începutul Epocii Bronzului și poate fi pus în legătură cu altele din Câmpia Munteană.

Am găsit, cu altă ocazie, și o frumoasă monetă de argint dacică, o imitație după monetele lui Filip II.

Obiectele le-am trimes la Deva, unde am transmis și toate detaliile necesare.

Acum, la ultima mea „reședință” am dat iar peste resturi preistorice neolitice.

Aceste mici descoperiri îmi procură aci o satisfacție sufletească deosebită și-mi însușesc puterile..... Din acest punct de vedere sunt fericit, că am comandanți, care mă înțeleg perfect.

Din întâmplare și Dl Mateescu se află într'o regiune bogată în resturi antice (Tyras).

Dumneavoastră, Domnule Profesor, cred că trebuie să fiți tare mâhnit de felul barbar de distrugere ale celor mai scumpe lucruri din Seminarul nostru... Am văzut și regret, că din cauza timpului scurt de care dispunem, trebuind să fiu prezent aci imediat, n'am putut contribui și eu cu ceva la salvarea a ceea ce a mai rămas.

Primiți, vă rog, Domnule profesor, cele mai bune urări de sănătate și cele mai respectuoase omagii.

Al Dumneavoastră devotat

M. Petrescu-Dîmbovița

P.S. Aci l-am întâlnit la Reg. nostru pe Dl Maior rez. Gh. Brătianu.

2. Scrisoare către Ion Nestor, trimisă la 29 noiembrie 1939.

D^{sale}

D^{lui} C. Dumitrescu-Baltag

Pentru D^l Dr. I. Nestor, Conservator

Muzeul Național de Antichități – București

Focșani

Str. Dogăriei 38

Exp. M. Petrescu-Dîmbovița

Str. Stupinii 14

București IV.

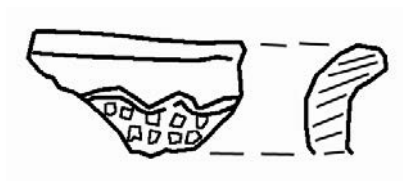
București 29.XI.1939

Stimate Domnule Nestor,

Vă rog să mă scuzați de întârzierea acestei scrisori, deoarece sunt mereu ocupat la Rezidența din Galați.

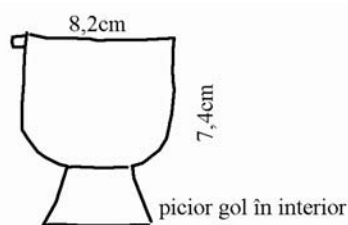
Luni 18 Sept. m'am prezentat la Rezidență și dl. Giurescu mi-a spus să vin Marți dim., ca să-mi arate ce să fac.

Este vorba de inventarierea materialului arheologic strâns de Dumnealui, care era pe masă când ați fost Dumneavoastră la Galați. Sunt mai multe cioburi din epoca imperială romană, în special evul târziu și din Evul Mediu timpuriu (cafeniu).

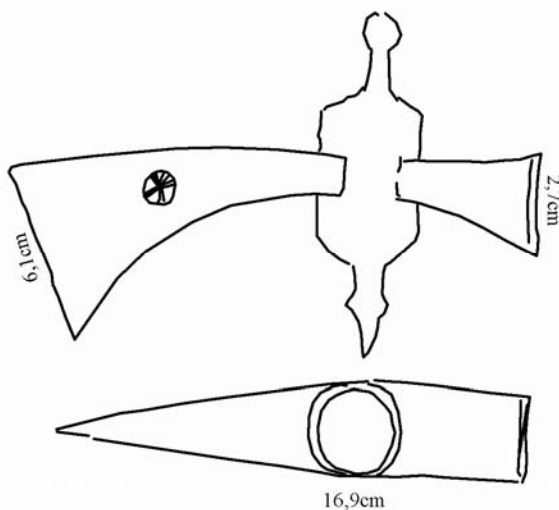
Deasemenea sunt câteva cioburi bizantine cu smalț, o amforă romană, un fragment dintr-un vas de sticlă colorată etc.

Un vas mic de bronz dela Enisala, cred bizantin:

Un opaiț roman de lut ars etc.

Lucrul cel mai interesant este un topor de fier cu Schafttulle dezvoltat și cu o rozetă ajurată pe lamă. Poate să fie din Evul Mediu timpuriu mai vechi, epoca imperial romană târzie?

Printre materiale sunt și 51 de monete, dintre care majoritatea romane imperiale și bizantine. Numai una singură este republicană: Aemilius Lepidus, de argint. Monetele romane

imperiale sunt în special din v. III și IV, foarte multe dela Constant I. Majoritatea sunt de bronz, de argint două, iar de aur una (pe aceasta de aur n'am văzut-o, fiind la D¹ Miloteanu).

Neputând să descifrez toate monetele la Galați, am spus D^{lui} Giurescu să-mi permită a le aduce la București. Dumnealui a spus că are toată încrederea și mi-a permis. Acum mă străduiesc cu descifrarea, după R. Cohen, Wroth, Docan, Moșil etc. Au rămas puține pe care nu le-am descifrat.

Lucrez la Academie și la Muzeu, D¹ Metaxa dându-mi concurs și îndrumări. Duminică seara voiu pleca la Galați.

D¹ Andrieșescu este foarte ocupat cu bacalaureatul, așa că nu mai trece pe la Facultate. Poate să termine până Duminică.

Eu am venit la București Duminică dupămasă, cu rapidul de 4¹⁵ p.m. La 6 am fost la Muzeu și am stat un sfert de oră afară, nevăzând pe nimeni – nici gardianul – și ușa fiind închisă, n-am îndrăznit să sun. A doua zi dim. revenind mi s-a spus, că ați fost chiar la cea oră la Muzeu (Duminică după masă) și că plecați Luni cu rapidul. Imediat m-am dus la D¹ Rosetti pentru informații, crezând că poate mai am timp să vin la gară. Dar a fost de prisos, părându-mi f. rău, că n'am putut să vă văd. Sper că duminica aceasta să vă văd ca să vă mai comunic amănunte în legătură cu Monteoru, care eventual v-ar interesa. D¹ Lambrino a fost la Muzeu miercuri dim. Și apoi a plecat din nou în Dobrogea și apoi la Galați. A spus D^{lui} Polonic că va fi nevoie să se deplaseze pentru planuri. D¹ Mateescu s-ar putea să se reîntoarcă la 1 Oct., după cum mi-a spus D¹ Andrieșescu. În ce privește banii dela Galați D¹ Livezeanu vă trimete chiar acasă la dumneavoastră; eu voiu spune că sunteți concentrat și să-i trimeată pe numele Doamnei Nestor.

Eri am fost la Dumneavoastră acasă pentru a întreba, dacă veniți Sâmbătă sau Duminică și să anunț în legătură cu banii dela Galați.

Vă urez o cât mai repede întoarcere.

Primiți, vă rog, respectuoase salutări și asigurarea deosebitului meu respect.

Mircea Petrescu-Dîmbovița

P.S. D¹ Coliu a murit de congestie cerebrală, după câte am aflat. Mi se pare că a fost și D¹ Lambrino la înmormântare. Desigur că dumneavoastră știți mai bine toate aceste lucruri.

Chiar acum am citit în ziar că D¹ Giurescu a fost numit ministru pentru organizarea F.R.N¹¹. Cred că este o pierdere pentru arheologia Ținutului Dunărea de Jos.

¹¹ Frontul Renașterii Naționale, partid înființat de regele Carol II la 16 decembrie 1938.

ALEXANDRU SUCEVEANU
(11 martie 1940 – 23 mai 2013)

A plecat prea repede dintre noi. Poate că încercările, nu puține, prin care a trecut, l-au dus la dorința și convingerea din ultima vreme a vieții sale de a pleca mai devreme, într-o lume mai bună. Unele dintre acele încercări vor putea fi observate în cele ce urmează.

I. A fost, în domeniul arheologiei și istoriei greco-romane de la noi și din spațiul sud-est european, una dintre cele mai importante personalități ale ultimelor peste patru decenii. Spiritul său căutător și formația de filolog clasic i-au fost fără îndoială de bun augur. Cu tot ce a lucrat, publicat, dar și ca formator, ar fi avut tot dreptul unui scaun de frunte în Academia Română, măcar încă din deceniul trecut. Motivația se vede cu prisosință în cele ce urmează, dar și în lista de lucrări anexată.

I.1. Descoperiri istorice. A elaborat și demonstrat, în câteva publicații științifice, chestiuni novatoare privind istoria noastră antică, la început unele respinse, fără argumente plauzibile, de unii magiștri ai vremii. Cele mai importante: datarea în anul 74 d.Hr. și nu în timpul lui Claudius cum se credea (și chiar se mai reia din neștiință în unele lucrări) a intrării teritoriului Dobrogei în provincia *Moesia*; formularea cel mai bine susținută privind romanizarea, valabilă atât pentru regiunea Dunării de Jos, cât și pentru întreg Imperiul Roman; localizarea în Dobrogea a așezării *Argedaua*; apărarea litoralului vestic al

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, București, 2014, p. 175–184

Mării Negre în epoca romană (cea mai contestată idee inițial, dar ulterior dovedită și arheologic); precizări privind flota romană la Dunărea de Jos.

I.2. Descoperiri arheologice. A stabilit pentru prima dată o stratigrafie a cetății Histria, la început criticată, în urma schimbării conducerii Institutului și a celei a cercetărilor de la Histria, din 1971. Cu acel prilej de precizări stratigrafice, a descoperit cea mai veche biserică paleocreștină de acolo, singura din seria primară de astfel de edificii din regiune sigur datată, așa cum se poate constata mai recent. Ulterior, și în urma sondajului stratigrafic magistral mai sus amintit, a descoperit basilica episcopală de la Histria, una dintre cele mai mari din zonă și a doua din provincia *Scythia* ca dimensiuni, după cea încă nepublicată integral de la Tomis, descoperită în februarie 1989. De notat că, în condițiile dramatice de atunci, a făcut parte, împreună cu arhitecta Anișoara Sion și subsemnatul, din echipa care a reușit să salveze, atât cât se putea, numitul edificiu tomitan. Revenind la Histria, cu acel prilej al cercetării mării basilici, Alexandru Suceveanu a descoperit și întregit corect epigrafic fragmentele din placa mesei de altar recuperate în ruinele basilicii histriene, placă a cărei inscripție evoca Sfânta Treime.

II. Rezultate: valorificare științifică prin publicare ca și completă a tuturor cercetărilor arheologice pe care le-a efectuat la Histria și în alte situri; realizarea celui mai mare număr de volume monografice pentru cercetările de acolo și, ca un testament, așa cum îmi spunea și nota la 7 mai 2013, o dare de seamă privind cercetările de la Histria între 1990 și 2012. Din 1977 până în 2009 a publicat, singur sau în colaborare, zece volume de specialitate, acoperind de obicei cel puțin jumătate, dacă nu chiar majoritatea conținutului acestora. Se adaugă, între 1965 și 2012, peste o sută de studii de specialitate în țară și dincolo de ea.

III. Prietenie și colegialitate. Ne-am cunoscut mai bine în vara anului 1967, când, semnatarul acestor rânduri, ca proaspăt absolvent de filologie clasică, direct legat astfel profesional de Alexandru Suceveanu, am participat la săpăturile arheologice de la *Thermae II* de la Histria, sub conducerea lui ca șef de sector. Ulterior, ca membru al Institutului de Arheologie din București, am lucrat mai mulți ani în același birou cu Alexandru Suceveanu. Tonic și mereu plin de umor, ne-a ajutat psihic în multe situații, acolo și altfel. În biroul nostru (aflat deasupra Direcției) de pildă, în situații grele ca în anii 1984–1989, când trebuia să ne elaborăm lucrările. Aceasta în condițiile în care, după revenirea de pe teren, iarna, îngheța apa în pahar din cauza economiei forțate de energie, impusă de dictatura comunistă. Încerca atunci și chiar reușea să ne încurajeze, atât prin glume, cât și prin propriul exemplu de muncă asiduă în chiar asemenea condiții inumane.

Dumnezeu să-l odihnească în pace!

Alexandru Barnea *

*

* *Professor emeritus*, Universitatea din București, membru din 1968 al Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: al.barnea13@yahoo.com.

LISTĂ DE LUCRĂRI

CĂRȚI

1. *Viața economică în Dobrogea romană. Secolele I–III e.n.*, București, 1977, 177 pag.
2. *Histria VI. Les thermes romains*, Ed. Academiei & Diff. De Boccard, București–Paris, 1982, 236 pag. (cu colab. arh. Anișoara Sion, Gh. Poenaru Bordea, Gh. Vecerdea).
3. *La Dobroudja romaine*, Ed. Enciclopedică, București, 1991, 336 pag. (în colab. cu Al. Barnea).
4. *Alexandru cel Mare*, Ed. Academiei, București, 1993, 240 pag.
5. *Fântânele. Contribuții la studiul vieții rurale în Dobrogea romană*, Ed. Academiei, București, 1998, 241 pag. (cu colab. Gh. Poenaru Bordea, M.V. Angelescu).
6. *Histria X. La céramique romaine des Ier–IIIe siècles ap. J.-C.*, Ed. CIMEC, București, 2000, 191 pag.
7. *Halmyris. Monografie arheologică I*, Ed. Nereamia Napocae, Cluj–Napoca, 2003, 354 pag. (în colab. cu M. Zahariade, Fl. Topoleanu, Gh. Poenaru Bordea).
8. *Histria XIII. La basilique épiscopale*, Ed. Academiei, București, 2007, 235 p. (cu colaborarea Gordana Milošević, O. Bounegru, Cr. Mușțeanu, Gh. Poenaru Bordea, Adela Băltăc, M. Dima, I. Iațcu).
9. *Opuscula Scythica*, Ed. Academiei, București, 2009, 350 p.

COLABORĂRI LA CĂRȚI

10. *Arrianus. Expediția lui Alexandru cel Mare în Asia*, (studiu introductiv, note, indici), Ed. Științifică, București, 1966, 110 pag. (traducere R. Alexandrescu).
11. *Enciclopedia civilizației romane*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1982, 120 pag. (coord. D. Tudor).
12. *Inscriptiones Scythiae Minoris, II. Tomis și teritoriul*, Ed. Academiei, București, 1987, indici, 60 pag. (autor I. Stoian).
13. *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, Ed. Enciclopedică, București, I, 1994; II, 1996; III, 2000, 150 pag. (coord. C. Preda).
14. *Dobrogea în secolele II–III p.Chr.*, în tratatul *Istoria Românilor*, II, Ed. Enciclopedică, București, 2001, p. 291–294, 307–351.
15. *Histria. Ghid–Album*. Ed. Ex Ponto, Constanța, 2005, 171 pag. (în colaborare cu M.V. Angelescu).

ARTICOLE

16. *Câteva inscripții ceramice de la Histria*, StCl 7, 1965, p. 273–286.
17. *Un Callatien dans l'armée d'Alexandre le Grand*, Dacia NS 10, 1966, p. 339–346.
18. *O ipoteză despre Zopyrion*, SCIV 17, 1966, 4, p. 635–644.
19. *Depozitul de statuete romane de teracotă de la Histria*, SCIV 18, 1967, 2, p. 243–268.
20. *Uno deposito coroplastico à Histria*, Fasti Archaeologici 18–19, 1968, nr. 5670, p. 405–406.
21. *Două note privind istoria Moesiei în secolul I î.e.n.*, Pontica 2, 1969, p. 269–284.
22. *Observations sur la stratigraphie des cités de la Dobrogea aux IIe–IVe siècles à la lumière des fouilles d'Histria*, Dacia NS 13, 1969, p. 329–365.

23. *Histria et les villages de son territoire à l'époque romaine, IIe Congrès International d'Etudes du Sud-Est Européen* (rezumatele comunicărilor), București, 1970, p. 18–19.
24. *Sondaajul din punctul Pescărie*, MCA 9, 1970, p. 209–212.
25. *În legătură cu data de anexare a Dobrogei de către romani*, Pontica 4, 1971, p. 105–122.
26. *Stratigrafia Histriei romane târzii în lumina săpăturilor din 1969 și 1970 în sectorul Central*, Pontica 4, 1971, p. 155–172 (în colab. cu C. Scorpan).
27. *Din nou despre CIL III 14447*, Peuce 2, 1971, p. 155–166.
28. *Bessi consistentes*, SCIV 22, 1971, 4, p. 567–578 (în colab. cu Em. Zah).
29. *Bessi consistentes (colons thraces en Dobroudja), Ier Congrès International de Thracologie (Contributions roumaines)*, Sofia, 1972, p. 3–33 (în colab. cu Em. Zah).
30. *Unele probleme politico-economice din Dobrogea secolelor V–IV î.e.n.*, Pontica 5, 1972, p. 89–101.
31. *Un mormânt din secolul XI e.n. la Histria*, SCIV 24, 1973, 3, p. 495–502.
32. *La défense du littoral de la Dobroudja à l'époque romaine (Ier–IIIe siècles de n.e.)*, RRH 13, 1974, 2, p. 217–238.
33. *Contribuții stratigrafice la urbanistica Histriei romane (secolele II–VI e.n.)*, RMM – MIA 43, 1974, 1, p. 5–15 (cu colab. Anișoarei Sion).
34. *În legătură cu statutul juridic al orașului Tomis în epoca romană*, Pontica 8, 1975, p. 115–124.
35. *A propos d'Argedava à la lumière d'une inscription inédite*, RRH 14, 1975, 1, p. 111–118.
36. *Evoluția raporturilor dintre așezările militare și civile la Dunărea de Jos*, Peuce 6, 1977, p. 149–154.
37. *Contribuții la tipologia juridică a exploatărilor agricole din orașele vest-pontice*, Pontica 10, 1977, p. 97–116.
38. *Beiträge zur rechtlichen Struktur der landwirtschaftlichen Produktionsstätten in den westpontischen Städten*, Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte, 1977, 2, p. 65–89.
39. *Unele reflecții în legătură cu regatul lui Burebista*, ActaMN 15, 1978, p. 107–114.
40. *Raport asupra cercetărilor de la Fântânele din anul 1978*, MCA, a XIII-a Sesiune anuală de rapoarte, Oradea, 1979, p. 255–256.
41. *Din nou despre cariera lui Marcus Arruntius Claudianus*, SCIVA 30, 1979, 1, p. 47–61.
42. *Les indigènes dans l'économie de la Dobroudja romaine. Actes du IIe Congrès International de Thracologie, II*, București, 1980, p. 301–308.
43. *Piese de sculptură și arhitectură din așezarea rurală de epocă romană de la Fântânele (jud. Constanța)*, SCIVA 31, 1980, 4, p. 559–584.
44. *Sugli inizi della dominazione romana in Dobrugia. Punti di vista e controversie*. Quaderni Catanesi di Studi Classici e Medievali 2, 1980, 4, p. 469–499.
45. *Burebista și Dobrogea, 2050 de ani de la făurirea de către Burebista a primului stat independent și centralizat al geto-dacilor*, București, 1980, p. 59–79.
46. *Fondul getic autohton și procesul romanizării în Dobrogea secolelor I–III e.n., în lumina săpăturilor de la Straja și Fântânele*, TD 2, 1981, p. 217–220.
47. *Contribuții la studiul ceramicii romano-bizantine de la Histria*, SCIVA 32, 1981, 1, p. 79–107.
48. *Encore sur la défense du littoral de la Dobroudja à l'époque romaine*, RHH 20, 1981, 4, p. 605–614.
49. *Hercules saxanus ou ripensis?*, Wissenschaftliche Zeitschrift der Humboldt Universität zu Berlin 31, 1982, 2/3, p. 291–292.

50. *Relations commerciales entre l'Occident et la Scythie Mineure, L'Adriatico tra Mediterraneo e Penisola Balcanica nell'antichità*, Taranto, 1983, p. 310–312.
51. *Burebista et la Dobroudja*, TD 4, 1983, 1–2, p. 45–58.
52. *În legătură cu unele discuții recente privind procesul de romanizare*, TD 6, 1985, 1–2, p. 105–115.
53. *De nouveau autour de l'urbanisme d'Histria et de Tropaeum Traiani*, Dacia NS 29, 1985, p. 139–146.
54. *Un nouveau vicus sur le territoire de la Dobroudja romaine*, Dacia NS 30, 1986, p. 109–120 (în colab. cu M. Zahariade).
55. *Quelques aspects de la romanisation dans la Dobroudja romaine*, CCDJ 2, 1986, p. 177–180.
56. *Du nom antique de la cité romaine et romaine tardive d'Independența (dép. de Tulcea)*, Dacia NS 31, 1987, p. 87–96 (în colab. cu M. Zahariade).
57. *Early and Late Roman Fortification at Independența, Tulcea County*, Dacia NS 31, 1987, p. 97–106 (în colab. cu M. Zahariade, A. Opaïț, C. Opaïț, Fl. Topoleanu).
58. *Quelques aspects de la crise économique en Dobroudja aux IIe–IIIe siècles de n.é., Krise–Krisenbewusstsein–Krisenbewältigung*, Haale (Salle), 1988, p. 109–111.
59. *La Dobroudja romaine et romano-byzantine. Histoire, économie, romanisation*, Dialogues d'Histoire Ancienne 14, 1988, p. 119–152 (în colab. cu Al. Barnea).
60. *Nouvelles découvertes dans l'établissement gétiq d'Independența (dép. de Tulcea)*, Dacia NS 32, 1988, p. 145–150 (în colab. cu M.V. Angelescu).
61. *Așezarea getică și cetatea romană de la Independența (jud. Tulcea)*, RevIst 41, 1988, 6, p. 597–608.
62. *Das römische Histria, Xenia, 25 (Histria. Eine Griechenstadt an der rumänischen Schwartzmeerküste)*, Konstanz am Bodensee, 1990, p. 233–246.
63. *Une nouvelle hypothèse de restitution de la 9e ligne du Pap. Giss. 40 I*, Dacia NS 34, 1990, p. 245–257.
64. *M. Arruntius Claudianus et l'annexion romaine de la Dobroudja*, Ancient Society 22, 1991, p. 255–276.
65. *Römische Städte im Donaauraum, Die römische Stadt im 2. Jahrhundert n. Chr.*, Köln–Bonn, 1992, p. 63–67.
66. *Die römischen Verteidigungsanlagen an der Küste der Dobrudscha*, Bonner Jahrbücher 192, 1992, p. 195–223.
67. *Contribuții la istoria orașelor romane din Dobrogea. Note de geografie istorică*, Historia Urbana 1, 1993, p. 137–148.
68. *A propos de l'urbanisme dans la Dobroudja romaine, La politique édilitaire dans les provinces de l'Empire Romain. IIe Colloque roumaino-suisse*, Berna, 1993, p. 11–17.
69. *Cercetările lui Vasile Pârvan la Histria*, Carpica 24, 1993, p. 17–22.
70. *Contributions à l'histoire des villes romaines de la Dobroudja*, Dacia NS 37, 1993, p. 159–179 (în colab. cu Iuliana Barnea).
71. *80 de ani de cercetări arheologice la Histria. Bilanț și perspective*, SCIVA 45, 1994, 2, p. 123–143.
72. *Orient et Occident dans les structures urbaines de la Scythie Mineure. Recherches et perspectives*, Bulletin AIESEE 24–25, 1994–1995, p. 45–51.
73. *Quelques aspects de la romanisation dans la Dobroudja romaine*, Balcanica Posnaniensia 7, 1995, p. 271–275.
74. *La céramique romaine à Histria (Ier–IIIe s.)*, Rei cretariae Romanae fautorum acta 33, 1996, p. 23–32.

75. *Une nouvelle pièce des graffiti callatiens, Omagiu Dinu Adameșteanu*, Cluj–Napoca, 1996, p. 117–120 (în colab. cu Catrinel Domăneanțu).
76. Πρώτος καὶ μέγιστος..., *Tyche* 13, 1998, p. 229–247 = *Pontica* 33–34, 2001–2002, p. 319–335.
77. *Contributo alla storia del cristianesimo nella Scizia Minore, Omagiu Ligia Bârz*, București, 1995, p. 167–178.
78. *A propos d'une nouvelle contribution concernant l'organisation villageoise dans l'Empire Romain, La politique édilitaire...IIIe Coloque roumaino-suisse*, Tulcea, 1998, p. 11–23.
79. *Două noi documente epigrafice de la Histria*, *Pontica* 31, 1998, p. 109–117.
80. *Un nou document creștin din Scythia Minor*, *Haemus* 2–3, 1999, p. 113–118.
81. *L'Organisation administrative d'une ville romaine au Bas-Danube: Halmyris (Murighiol)*, Actele Congresului Frontierelor Romane, Zalău, 1999, p. 501–506.
82. *Le "Grand Dieu" d'Histria*, *Ktéma* 24, 1999, 271–281.
83. *Autour de l'organisation des provinces romaines, Omagiu L. Barkoczi*, Budapesta, 1999, p. 452–461.
84. *Nouvelles contributions concernant l'urbanisme d'Histria, Hommage à Edmond Frézouls* = *Ktéma* 19, 1994, p. 195–208 (în colab. cu M.V. Angelescu).
85. *Cercetări recente în Histria creștină, Omagiu Virgil Căndea la 75 de ani*, București, 2002, p. 281–295.
86. *În legătură cu organizarea administrativă a Histriei în perioada Dominatului, Omagiu Emilian Popescu*, București, 2003, p. 163–168.
87. *Trisaghionul din basilica episcopală de la Histria, Academicianul Răzvan Theodorescu la 65 de ani*, București, 2004, p. 17–26.
88. *Contribuții la cunoașterea satului dobrogean în epoca romană*, *SCIVA* 52–53, 2001–2002, p. 157–172.
89. *Histria. 90 de ani de cercetări arheologice. Bilanț și perspective*, *SCIVA* 54–56, 2003–2005, p. 21–32.
90. *A doua fondare a Histriei, Studia historica et archaeologica in honorem magistrae Doina Benea*, Timișoara, 2004, p. 361–372.
91. *170 années d'archéologie en Roumanie*, *Dacia NS*, 48–49, 2004–2005, p. 11–18.
92. *Thermes et aqueducs en Scythie Mineure, Corona Laurea. Studii în onoarea Luciei Țeposu-Marinescu*, București, 2005, p. 489–500.
93. *Din nou despre conservare și restaurare*, *BCMI* 17, 2006, 1–2, p. 240–254.
94. *Histria. Paradigmă a vieții urbane din provincia Scythia în secolele IV–VI p. Chr.*, *Historia Urbana* 14, 2006, 1, p. 135–142 = *Festschrift für Vladimir Iliescu zum 80. Geburtstag*, Galați, 2006, p. 165–174.
95. *De nouveau autour de l'annexion romaine de la Dobroudja, Die römischen Provinzen. Begriff und Gründung*, Cluj–Napoca, 2008, p. 271–279.
96. *Contribuție la cunoașterea romanității vest-pontice. Studiu de caz: Histria*, *Pontica* 43, 2010, p. 25–33.
97. *Histria 1990–2010*, *Pontica* 45, 2012, p. 77–89.

BIBLIOGRAFII – VARIA

98. *Council of Old World Archaeology*, 1966 (bibliografia anilor 1960–1964); 1970 (bibliografia anilor 1965–1970).
99. *Bulletin Analytique d'Histoire Romaine* (colaborare anuală între anii 1966–1984, împreună cu Al. Barnea).

100. I. Stoian, *Etudes histriennes*, Bruxelles, 1972; index general p. 167–175.
101. *Bibliographie von Arbeiten zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte des Altertums in Rumänien (1949–1970)*, Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte, 1976, 3, p. 281–294.
102. *Emil Condurachi la 70 de ani*, SCIVA 32, 1981, 2, p. 5–10.
103. *Hadrian Daicoviciu 1932–1984*, Dacia NS, 29, 1985, p. 175–179.
104. *Ion Barnea la 80 de ani*, SCIVA 44, 1993, 4, p. 315–319.
105. *Vladimir Iliescu la 70 de ani*, SCIVA 47, 1996, 2, p. 221–226.
106. *Constantin Preda à 70 ans*, Dacia NS, 39, 1996–1998, p. 485–496.
107. *90 de ani de la nașterea lui Emil Condurachi*, CAMNI 12, 2002, p. 29–31.
108. *Ion Barnea*, Dacia NS, 48–49, 2004–2005, p. 501–509.

RECENZII

109. B. Heukemes, *Römische Keramik aus Heidelberg*, Bonn, 1964; Dacia NS 14, 1970, p. 487.
110. R. Syme, *Danubian Papers*, București, 1971; Bulletin AIESEE 10, 1972, 1, p. 151–153.
111. C. Daicoviciu, Em. Condurachi, *Roumanie*, Geneva, 1972; RRH 14, 1975, 1, p. 133–136.
112. Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976; RESEE 15, 1977, 3, p. 569–572.
113. A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977; RevIst 31, 1978, 4, p. 719–724.
114. *Drobeta, I*; RevMuz, 15, 1978, p. 220–221.
115. H. Matei, *O istorie a Romei antice*, București, 1979; RevIst 32, 1979, p. 1372–1375.
116. I. Barnea și colab., *Tropaeum Traiani, I*, București, 1979; Era Socialistă 60, 1980, 10, p. 46–48.
117. S. Sanie, *Civilizația romană la est de Carpați și romanitatea pe teritoriul Moldovei (secolele II î.e.n.–III e.n.)*, Iași, 1981; TD 3, 1982, p. 194–195.
118. M. Zahariade, *Moesia Secunda, Scythia și Notitia Dignitatum*, București, 1988; Cărți noi în științele istorice 2, 1988, p. 34–41.
119. *Istoria na Dobrudja*, Sofia, 1984; Dacia NS, 32, 1988, p. 163–173 (în colab. cu Petre Alexandrescu).
120. J. Alarcao, R. Etienne, F. Mayet, *Les villas romaines de Sao Cucufate*, Paris, 1990; Dacia NS 37, 1993, p. 341–342.
121. Adelina Piatkowski, *Istoria epocii elenistice*, București, 1996; Pontica 30, 1997, p. 399–402.
122. Ph. von Cranach, *Die opuscula agrimensorum veterum und die Entstehung der kaiserzeitlichen Limitationstheorie*, Basel, 1996; Dacia NS, 39, 1996–1998, p. 383–388.

LUCRĂRI DE POPULARIZARE

123. *Moesii, Serdii, Triballii*, Magazin Istoric 10, 1976, 6, p. 45–47.
124. *Obulensii, Oinensii*, Magazin Istoric 10, 1976, 12, p. 29, 46.
125. *Termele romane de la Histria, Documente noi descoperite și informații arheologice*, București, 1977, p. 23–26.
126. *Viața economică în Dobrogea romană*, Cărți noi în științele istorice 1977, 1, p. 34–37.
127. *Arrian despre geto-daci*, Magazin Istoric 13, 1979, 4, p. 14–17.
128. *Cu privire la procesul de romanizare*, Era Socialistă 62, 1982, 17, p. 30–32.

129. *Tezaurul de inscripții de la Independența, Documente noi descoperite și informații arheologice*, București, 1986, p. 45–54 (în colab. cu M. Zahariade).
130. *Un "tezaur" de inscripții*, Știință și Tehnică 1986, 2, p. 15.
131. *Une tradition existe...*, Panorama roumain 8–9, 1994, 36–37, p. 34.
132. *Vasile Pârvan – 80 de ani de cercetări la Histria*, Știință și Tehnică 4, 1994, p. 6–7.
133. *Histria – cel mai vechi oraș din România*, Cultura Națională 1, 1996, 25–26, p. 6–7.
134. *Regi și dinastii geți și daci*, Addenda la I. Bulei, *Scurtă istorie a românilor*, București, 1996, p. 169–170.
135. *Le colonie greche della Dobrugia, I Daci* (catalogul expoziției), Milano, 1997, p. 53–57.
136. *Histria creștină*, Ianus 2, 2000, p. 79–87.
137. *Histria: de la ecclesia la episcopat*, Magazin Istoric 36, 2, 2002, p. 49–53.
138. *Nouvelles recherches dans l’Histria chrétienne*, Proceedings of the Romanian Academy, 2004.

**

DESPRE ALEXANDRU SUCEVEANU...

1983... A doua campanie de săpături la Histria, la care participam ca student...

După o zi de arșiță histriană și după tradiționala baie de după-masă în lacul Sinoe, urma cafeaua băută pe prispa căsuței Lambrino, de la Mixindrul, împreună cu Catrinel Domăneanțu. În acea zi, însă, am găsit, deja așezat pe mica prisă, un bărbat tânăr, cu o barbă tunsă scurt și rotund. Doamna Domăneanțu ni l-a prezentat – „El este Puiu, despre care v-am povestit de atâtea ori...”.

Mărturisesc că nu am fost deloc impresionat și că nu îmi aduceam aminte de povestiri cu respectivul personaj, deoarece nu reușeam să suprapun numele „Puiu” peste un nume care să fi apărut în desele și lungile povestiri de seară ale profesoarei mele (și a Roxanei Dobrescu). Abia în cursul cinei, luate împreună cu puținii membri ai colectivului științific al șantierului din acea perioadă, am aflat că, de fapt, bărbatul simpatic, chiar hâtru pe care abia îl cunoscusem, se numea Alexandru Suceveanu.

După masa de seară, fără curent electric și fără utilitățile pe care existența acestei surse de energie le face să pară normale, în întunericul care cuprindea Cetatea, urma ca, din amintirile depănate cu atât de mult farmec de către doamna Catrinel Domăneanțu, împreună cu domnul Suceveanu, să învățăm atât de multe despre oamenii care se perindaseră pe la Histria și despre minunatele lor eforturi pentru a duce mai departe, generație după generație, cunoașterea Cetății.

Au fost multe, foarte multe, serile în care am ascultat, povestite cu farmecul său binecunoscut, nenumărate povești, care se transformau în adevărate fabule, ce

aveau tot timpul aceeași și aceeași morală – nu se poate realiza nimic important dacă nu iubești Histria!

Pe prisma de la Mixindril, în numeroasele și lungile seri petrecute împreună, am aflat despre venirea sa la Histria, la începutul studenției la Filologie clasică, împreună cu Emil Condurachi. Împănate cu nenumărate glume și cu nelipsitele bancuri, am aflat poveștile despre cum a învățat stratigrafie de la Maria Coja, cu care a lucrat pe Platou, despre prima sa săpătură (o secțiune) pe malul canalului de lângă Pescărie, numită „La păpuși”, datorită atelierului/depozitului de statuete de teracotă descoperit acolo. Au urmat povestirile legate de săpăturile la care a participat la *Domus*, alături de Iorgu Stoian, pentru care a îngrijit ediția și a alcătuit indexul lucrării sale apărute postum, *Inscriptiones Schythiae Minoris* II. Bineînțeles, ne-a povestit, de nenumărate ori și cu incredibile amănunte, despre săpătura ce i-a fost încredințată în 1966, de același Emil Condurachi – monumentul pe care de atunci îl știm cu toții ca *Terme* II (săpătură publicată în *Histria VI, Les thermes romains*, lucrare laureată cu premiul „Vasile Pârvan” al Academiei Române).

Am aflat și despre săpătura începută în 1969, împreună cu Constantin Scorpan, în centrul Histriei, cu două secțiuni perpendiculare și pentru care avea să fie acuzat din punct de vedere științific și apoi „expulzat” în teritoriul histrian, la Fântânele. Peste ani, când a publicat și această săpătură (*Fântânele. Contribuții la studiul vieții rurale în Dobrogea romană*), am avut ocazia să „verific” minuția documentației. Lipsa sa de zece ani de pe șantier (1973–1984) a fost compensată de scrierea în 1973 a lucrării *Viața economică în Dobrogea romană* (lucrare de doctorat publicată în 1977), precum și de *Histria X. La céramique romaine des Ier – IIIe siècles ap.J.-C.*(2000).

Au urmat, din 1984, reluarea cercetărilor în sectorul central al Histriei, la monumentul pe care s-a încăpățânat tot timpul să îl numească „marea basilică”, cu mult înainte de a deveni Basilica episcopală a cărei cercetare s-a încheiat în anul 2002, încununată prin apariția, în anul 2007, a încă unui volum din seria monografică *Histria – Histria XIII. La basilique épiscopale*.

Dar grija sa obsesivă, și de multe ori unilaterală, față de Histria, avea să se manifeste și în *Ghidul – Album Histria* (Editura Ex Ponto, Constanța, 2005) o lucrare pe care și-a dorit-o demult, pentru a încheie cercul lucrărilor științifice, închinată tuturor monumentelor cercetate de el, cu o lucrare de „popularizare”, care să se dovedească utilă turiștilor, cu diferite niveluri de educație și înțelegere – și aceasta convins fiind de faptul că biletul de intrare plătit de fiecare nu reprezenta decât dovada materială și concretă a datoriei pe care arheologii o au față de public.

Chiar dacă în lucrările sale au fost prezentate unele ipoteze și idei care au stârnit discuții aprinse în literatura de specialitate, aportul său în domeniu nu a fost niciodată pus la îndoială, în principal datorită calității intervențiilor sale științifice. Acest fapt este ilustrat și de faptul că întotdeauna ele au ieșit din tiparele convenționale, provocând uneori dezbateri aprinse, cărora autorul a știut a le ține piept cu o vie inteligență, dublată de o convingătoare argumentare – ambele date de

cunoașterea în amănunt a fenomenelor, bazată pe o cultură istorico-arheologică pe care numai formația sa de filolog clasic o putea face atât de strălucitoare. Încrăzător și ferm în apărarea ideilor sale, a avut grijă să le argumenteze întotdeauna pe baza unei documentații bogate (uneori chiar excesive), respingând opiniile contrare numai având la dispoziție argumente solide.

Toate contribuțiile sale aveau la bază împletirea constantă a talentului și inteligenței cu o muncă asiduă, cunoașterea exemplară a surselor arheologice și literare ale domeniului căruia i s-a consacrat, stăpânirea profundă a istoriei antice a ținutului vest-pontic.

Întotdeauna și consecvent atent cu timpul său propriu rezervat cercetării, era dispus mereu să-i asculte pe cei care-i cereau sfatul și chiar să participe la dialoguri extraprofesionale, dovedindu-se întotdeauna un șarmant vorbitor, optimist și prietenos.

Alexandru Suceveanu a făcut parte din generația acelor arheologi formați în cultul și prin cunoașterea limbilor clasice, care dădeau strălucire unei culturi generale pe care, din păcate, numai ceea ce numim „școală de tip vechi” o putea asigura. Dispărut pe neașteptate, a lăsat în urmă un discret parfum al arheologiei, de o factură din ce în ce mai greu repetabilă.

Așa cum și-a dorit întotdeauna, este și va rămâne alături de noi. Dar Histria nu va mai putea fi niciodată aceeași...

Mircea Angelescu**

** Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”, București; e-mail: mirceaangelescu@cultura.ro.

Кошарна. Селищна тогила и некропол. Археологически проучвания 2006–2010.
Съставителство и редакция Димитър Чернаков, Русе, 2012, 279 p.

Volumul de față înfățișează rezultatele cercetărilor recente din tell-ul de la Kosharna. Este un volum colectiv, structurat în 14 capitole, la care au lucrat diverși specialiști. Ilustrațiile de bună calitate, fotografiile și desene, graficele, diagramele și tabelele sunt prezente la sfârșitul fiecărui capitol. Tot la sfârșitul fiecărui capitol se află bibliografia aferentă și un scurt rezumat în limba engleză sau bulgară, după caz.

Volumul este scris în proporție de 80% în limba bulgară, unii dintre autori preferând să își scrie contribuțiile direct în limba engleză.

Cartea începe cu o prefață scrisă de D. Chernakov (*I. Увод*, p. 5–6), urmată de o scurtă prezentare a siturilor arheologice identificate în imediata apropiere a localității Kosharna. Această contribuție (*II. Праисторически обекти в микрорегиона на село Кошарна, община Сливо Поле*, p. 7–16), scrisă de D. Chernakov sub forma unui mic repertoriu al microregiunii, ne aduce în prim plan cele 31 de situri arheologice identificate. Acestea au fost localizate și încadrate cronologic în urma unor cercetări de suprafață. Dintre acestea, două dintre ele sunt așezări de tip tell.

Capitolul *III. Картографско проучване и геодезическо документирање на археологически обект "Селищна тогила и некропол - Кошарна"* (p. 17–25) este prezentarea ridicărilor topografice, efectuate de A. Kamenarov, seriile de hărți, planurile generale și profilele fiind un instrument de lucru indispensabil.

Începând cu capitolul *IV. Разкопки на селищна тогила no. 1 до С. Кошарна през 2007–2009. Стратиграфия, структури, периодизация и хронология* (p. 26–46), D. Chernakov ne face o descriere succintă a săpăturilor efectuate și a rezultatelor obținute. Astfel, ne sunt aduse în prim plan cele patru orizonturi de locuire identificate și cele trei structuri de locuire cercetate. Structurile de locuire, puternic afectate de foc, au orientarea N–S, fiind observat și descris detaliat modul de construcție a pereților. O atenție deosebită a fost acordată structurii de locuire identificate în cel de al treilea orizont. Deși nu a fost surprinsă integral în plan, s-a putut observa faptul că aceasta era împărțită în două camere și a furnizat un bogat material arheologic (ceramică, rășnițe etc). Atenția deosebită acordată acestui complex este determinată de faptul că într-unul dintre

vase a fost găsit un depozit, compus din 23 de lame de silex, două fragmente de *Spondylus* și scoici de râu. Situația a devenit și mai interesantă odată cu descoperirea, sub această structură, a unui schelet de copil.

Capitolul dedicat ceramicii este împărțit în două părți. D. Chernakov semnează subcapitolul *V.1 Характеристика на керамичния комплекс от късния неолит на селищна тогила no. 1 (археологически проучвания 2007–2009)* (p. 48–107), iar M. Popova semnează subcapitolul *V.2. Керамика с графитна украса от селищна тогила no. 1* (p. 108–113). Primul subcapitol este mult mai consistent, datorită numărului mare de fragmente ceramice analizate. Ceramica este împărțită și prezentată pe orizonturi, fiind realizată o tipologie fină a formelor și tipurile decorative. Multe dintre acestea au analogii în tell-uri contemporane de pe teritoriul României. Acest demers este dublat de analize statistice, diagrame și tabele, materialul fiind ilustrat în condiții grafice foarte bune. Subcapitolul se încheie cu un catalog detaliat al vaselor întregi ilustrate. Cel de-al doilea subcapitol este dedicat ceramicii decorate cu grafit, accentul fiind pus pe componentele decorative, distribuția și modul de dispunere a acestora. Ornamentele își găsesc corespondența în așezările contemporane de la Kodjadermen, Smiadovo și Ruse. Și acest subcapitol urmează linia celui dintâi, ceramica fiind prezentată și ilustrată în funcție de orizontul căruia îi aparține.

M. Gurova semnează capitolul *VI. Chalcolithic site of Kosharna: flint assemblages* (p. 115–131). Piesele din silex au fost analizate din punct de vedere tehnologic și tipologic, examinarea la microscop oferind date importante privind funcționalitatea acestora (urmele prezente pe piese au dovedit faptul că erau folosite pentru tăierea cerealelor, a lemnului, prelucrarea pieilor de animale etc.). Sunt trecute în revistă și sursele de materie primă existente în vecinătatea zonei studiate.

Obiectelor speciale găsite pe tell le este dedicat un capitol aparte, capitolul *VII. Предмету на материалната култура от селищна тогила no. 1* (p. 132–167), semnat de D. Chernakov. Acestea au fost împărțite în patru categorii: unelte și ustensile (incluzând piese din piatră, os, corn, ceramică și

cupru), amulete și bijuterii (cuprinzând piese din piatră, os, corn, ceramică, cupru, scoici și *Spondylus*), obiecte din os decorate cu incizii (acestea fiind de fapt obiecte ce prezintă urme de tăiere) și plastică (aici fiind incluse figurinele antropomorfe din lut și os, figurinele zoomorfe, măsuțele miniaturale și vasele antropomorfe), pentru fiecare categorie fiind oferite analogii. Și acest capitol se încheie cu un catalog detaliat al pieselor, ilustrat prin desene și fotografii de bună calitate.

Capitolul VIII. *Kolektubha haxodka ot seliŭha mozila no. 1 do Kouarpha: nozled ot razliŭha uhterpetatubha noziŭia* (p. 168–192), semnat de B. Gaydarska, J. Chapman, M. Gurova, D. Chernakov și E. Blake, este dedicat interpretării simbolismului, tipului de asociere, fragmentare, tipului depozițional etc., având în centru depozitul de lame de silex, *Spondylus* și scoici găsit în structura identificată în orizontul trei.

Următorul capitol, IX. *Cbetŭ ha tŭptbute*, este împărțit în trei subcapitole, și anume: IX.1 *HeKpopolŭt ha seliŭeto (apxeoლოგичეკი რეკონკი პრეზ 2009 u 2010 z.)* (p. 194–225), semnat de D. Chernakov, IX. 2. *Πορρεβαλhият обрeд от Kouarpha b kohtekta ha octahalute heKpopolu ot kултурeн комплекс Коджадермен – Гүтeлhицa* (p. 226–235), semnat de Y. Boyadjiev și subcapitolul IX.3. *Археозоологичеки аhализи ha материали от heKpopola b mecthocta kopy zьолджук* (p. 236–237), scris de L. Ninov. Astfel, primul subcapitol ne prezintă cele șase morminte și structurile identificate în zona necropolei situate la 160 m N–V de tell, precum și un catalog al pieselor descoperite în aria cercetată, cel de-al doilea subcapitol tratează ritul funerar, surprins în cadrul mai larg al necropolelor atribuite complexului Kodjadermen – Gulmelnița – Karanovo VI, iar cel de-al treilea subcapitol este o succintă analiză a

resturilor osteologice animale găsite în zona necropolei.

B. Athanassov și K. Mitov sunt autorii capitolului X. *The early Iron Age in Kosharna* (p. 238–259). Cei doi examinează materialele atribuite epocii fierului, găsite atât în zona tell-ului, cât și în zona necropolei, materiale ce nu aparțin unui nivel de locuire, pentru că un astfel de nivel nu a fost surprins arheologic. Ceramicii, analizate din punct de vedere tipologic, tehnologic și decorativ, i-au fost găsite analogii în cultura Babadag.

S. Zăuner semnează capitolul XI. *Anthropological examination of the Kosharna human skeletons* (p. 260–264), fiind analizate în detaliu atât scheletele găsite în cele șase morminte, cât și resturile osteologice umane găsite în așezare.

Capitolul XII. *Файhата от праисторичекаta ceuŭha mozila Kouarpha* (p. 265–274), semnat de L. Ninov, este o trecere în revistă a resturilor faunistice recoltate în timpul cercetării arheologice. Acestea sunt prezentate atât pe orizonturi, cât și pe complexe, rezultatele obținute oferind o imagine destul de clară a dietei comunității preistorice.

Capitolul XIII. *Заклyчение* (p. 275–276), semnat de D. Chernakov, este cel de concluzii, fiind urmat de capitolul XIV. *Публyкyбаhe u популяризираhe ha резултатите от археологичекуте проучбания b c. Kouarpha през 2006–2010 z.* (p. 277–278), care este de fapt o listă a publicațiilor referitoare la situl de la Kosharna, urmată de lista autorilor.

Volumul este un instrument de lucru foarte util și binevenit, prin modul în care rezultatele unor cercetări recente au fost puse în circuitul științific.

Meda Toderaș,

Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
București; e-mail: medatache@gmail.com.

Sorin-Cristian Ailincăi, *Începuturile epocii fierului în Dobrogea. Cercetările arheologice de la Revărsarea, Isaccea, județul Tulcea*, Biblioteca Istro-Pontică, Seria Arheologie 8, Editura Istros, Brăila, 2013, 242 p., 41 fig., 74 pl.

Prolificul nostru coleg de la Institutul de Cercetări Eco-Muzeale din Tulcea, Sorin-Cristian Ailincăi, ne propune un foarte interesant volum dedicat problemelor primei epoci a fierului din nordul-vestul Dobrogei.

Lucrarea cuprinde un *Cuvânt înainte*, cinci capitole (*Cadrul geografic; Situri din perioada timpurie și mijlocie a epocii fierului în nord-vestul Dobrogei; Așezarea din perioada timpurie a epocii fierului de la Dealul Tichilești;*

Descoperirile din perioada mijlocie a epocii fierului de la Cotul Tichilești; Concluzii), un amplu rezumat în limba engleză, o necesară listă cu abrevieri, o bibliografie cuprinzătoare și ilustrații incluse în text și plasate la finalul volumului (74 de planșe).

După descrierea Dobrogei de nord-vest și a microzonei Tichilești în *Cadrul geografic*, primul capitol (*Situri din perioada timpurie și mijlocie a epocii fierului în nord-vestul Dobrogei*) cuprinde un istoric al cercetării și o prezentare sub formă de catalog a 20 de situri hallstattiene timpurii și mijlocii din nord-vestul Dobrogei. Se remarcă lipsa unor cercetări de mare amploare, majoritatea datelor fiind obținute în urma unor săpături arheologice de dimensiunile unor șanțuri înguste și casete mici, de natură să deformeze calitatea informației arheologice (vezi, de exemplu, fig. 9 sau fig. 16).

Date mai consistente, cu privire la structurile de habitat și la cultura materială specifice epocii discutate, ne oferă capitolul III, în care este discutată pe larg situația de la Revărsarea – *Dealul Tichilești*. Aici au fost surprinse mai multe structuri de habitat, gropi, oseminte umane și o importantă cantitate de material arheologic. Ceramica este foarte bine analizată, după un model patentat cu inteligență de către colegul nostru într-un studiu anterior¹. Capitolul este completat cu un studiu arheozoologic, datorat regretatului Sergiu Haimovici și lui George Bodi de la Iași, precum și cu o interesantă discuție despre cronologia așezării, care repune în discuție sistemul cronologic în trei faze, stabilit, cu mai multe decenii în urmă, de către Sebastian Morintz, pentru cultura Babadag².

În capitolul IV sunt descrise descoperirile arheologice de la Revărsarea – *Cotul Tichilești*, care constau dintr-o așezare cu stratigrafie

neclară, atribuită unei perioade post-Babadag și o necropolă, cu șase morminte cercetate, aceasta fiind probabil mai mare ca întindere. Se remarcă prezența în această așezare a fragmentelor ceramice de tip Basarabi descoperite în locuința 1 (fig. 38/1–2).

Foarte interesant ni se pare capitolul final, dedicat unei discuții generale asupra a trei componente ale Hallstatt-ului timpuriu și mijlociu de la Dunărea de Jos: cultura Babadag, fenomenul Basarabi și necropolele de tip Stoicani. S.C. Ailincăi distinge două orizonturi cronologice în această zonă: un prim orizont, atribuit culturii Babadag, plasat în intervalul sec. X–VIII a.Chr., și un al doilea orizont, cu situri în care este prezentă ceramica de tip Basarabi, „probabil contemporane cu necropolele de tip Stoicani”. Exact în acest orizont poate fi plasată așezarea de la Revărsarea – *Cotul Tichilești*, orizont denumit, de către colegul nostru, „grupul Stoicani”. O deosebire esențială între cultura Babadag și grupul Stoicani, observată pe bună de dreptate de S.C. Ailincăi și care vine să-i întărească în mod fericit concluziile, este diferența de comportament în domeniul manifestărilor funerare. Dacă în cultura Babadag avem de-a face cu binecunoscutele „descoperiri macabre”, care presupun o manipulare *post-mortem* a osemintelor umane în cadrul așezărilor, ulterior (probabil începând cu a doua jumătate a sec. VIII a.Chr.) apar necropole de mari dimensiuni la Dunărea de Jos, „organizate pe parcele și cu reguli stricte de rit și ritual”. În treacăt fie spus, acest moment coincide (întâmplător sau nu) cu încetarea bruscă a fenomenului depunerii de bronzuri la Dunărea de Jos, indicând, poate, o restructurare la nivelul fenomenului religios.

Calitatea textului și a ilustrațiilor, originalitatea ideilor și curajul de a ataca unele dogme ale arheologiei românești și nu numai, fac din acest volum o lectură obligatorie pentru toți cercetătorii epocii hallstattiene de la Dunărea de Jos.

Cristian Eduard Ștefan,
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
București; e-mail: cristarh_1978@yahoo.com.

¹ S.C. Ailincăi, *Ceramica din siturile culturii Babadag. Cu privire specială asupra descoperirilor din Dobrogea*, Peuce S.N. 9, 2011, p. 55–178.

² S. Morintz, *Noi date și probleme privind perioadele hallstattiană timpurie și mijlocie în zona istro-pontică (Cercetările de la Babadag)*, TD 8, 1–2, 1987, p. 39–71.

Apollonia du Pont (Sozopol). La nécropole de Kalfata (Ve–IIIe s. av J.-C.). Fouilles franco-bulgare (2002–2004), A. Hermary, K. Panayotova, A. Baralis, M. Damyanov, A. Riapov, avec des contributions de Ph. Columbeau, B. Devillers, M. Gyuzelev, A. Keenleyside, A.-S. Koeller, N. Marriner, Chr. Morhange, D. Nedev, A. Richier, Bibliothèque d'Archéologie Méditerranéenne et Africaines 5, Paris, 2010, 300 p., 129 pl.

Cartea, apărută în seria Bibliothèque d'Archéologie Méditerranéenne et Africaines, este rezultatul unui proiect al CNRS în colaborare cu Academia Bulgară de Științe, mai precis între Centrul Camille Jullian din Aix-en-Provence (A. Hermary, A. Baralis, A. Riapov) și Institutul de Arheologie din Sofia (K. Panayotova)³. Proiectul, desfășurat în două etape, săpături (2002–2004) și publicarea rezultatelor (2005–2007), a avut ca obiectiv cercetarea unei porțiuni (300 m²) din necropola plană de la Kalfata, una dintre necropolele Apolloniei, care se întinde la sud de cetate, pe litoralul golfului Mării Negre dintre capul Harmanité și capul Kolokite. Cercetările echipei franco-bulgare au scos la lumină 56 de morminte (47 de înhumăție și nouă de incinerăție), la care se adaugă 35 de depozite și 11 mici vetre conținând ofrande. Acestea fac parte dintr-o necropolă plană, care a funcționat din a doua jumătate a sec. V a.Chr. până la sfârșitul sec. III a.Chr., perioada cea mai înfloritoare a Apolloniei Pontice (azi Sozopol).

Cercetările sistematice din această necropolă au început în 1946 și au fost continuate cu întreruperi până în prezent, descoperindu-se în jur de 3000 morminte⁴. Volumului editat de I. Venedikov (*Apolonija: Razkopkite v nekropola na Apolonija prez 1947–1949 g.*, Sofia 1963), care publică cele 801 morminte săpate la sfârșitul anilor 40 ai secolului trecut, li se adaugă în ultimele decenii o serie de articole,

³ Este de amintit aici volumul realizat ca urmare a unei colaborări olandezo-bulgare: R. Docter, K. Panayotova, J. de Boer, *Apollonia Pontica 2007*, Gent, 2008, 188 p.

⁴ 1200 morminte doar în perioada 1992–2008, căroră li se adaugă alte sute de morminte din săpăturile mai vechi, o bună parte încă inedite, cf. K. Panayotova, *The necropolises of Apollonia Pontica*, în D.V. Grammenos, E.K. Petropoulos (ed.), *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, vol. 1, Thessaloniki, 2003, p. 123.

fie sinteze⁵, fie rapoarte de săpătură în AOR (Arheologičeskiy otkritiya i razkopki). Ca și în monografiile anterioare privitoare la necropolele Apolloniei, lucrarea de față cuprinde, pe lângă descrierea și analiza contextului arheologic, și numeroase studii de materiale: ceramice, obiecte minore, studii de antropologie. De data aceasta însă, avem de-a face cu o lucrare într-o limbă de circulație internațională.

Lucrarea este structurată în trei părți. Prima parte are rolul de introducere în topografia și istoria Apolloniei, cuprinzând la rândul ei cinci capitole. Astfel, în primul capitol, A. Hermary și A. Baralis fac o prezentare generală a istoriei cetății (p. 11–17), cu principalele episoade, documentate în principal pe baza surselor literare și epigrafice (momentul colonizării, relațiile cu Atena, Filip II, Lysimach, cu dinastia traci, cu Mithridates Eupator, războiul cu Messambria). Cel de-al doilea capitol, destinat istoriei cercetărilor de la Apollonia (p. 19–22), realizat de K. Panayotova, insistă mai ales asupra primelor cercetări din sec. XIX, anterioare sfârșitului celui de-al Doilea Război Mondial, nu numai pentru caracterul lor mai puțin cunoscut, cât pentru însemnătatea descoperirilor. Cercetările sistematice, începute în anii 1946–1949, au continuat în deceniile următoare, fiind prilejuite și dictate în bună parte de lucrările edilitare.

Al treilea capitol este un studiu de geoarheologie, realizat de o echipă de geografi a centrului CEREGE al Universității din Provence: Chr. Morhange, B. Devillers, N. Marriner (p. 23–30). Obiectivele cercetării acesteia au fost stabilirea cadrului geografic (paléoenvironnement) al necropolei Kalfata și localizarea porturilor Apolloniei. În primul caz, stratigrafia indică apropierea litoralului în faza inițială a necropolei, pentru ca apoi mormintele din sec. IV a.Chr. să fie complet săpate în nisipul plajei și acoperite

⁵ Vezi *supra*, n. 2.

de asemenea cu cel rezultat din depuneri eoliene (p. 30). În ceea ce privește portul antic, carote realizate în actualul port turistic, situat la vest de peninsula Skamni, susțin ipoteza existenței în Antichitate, în această zonă, a unui port natural „deschis” (p. 27). Studiul indică, la fel ca în alte cazuri recente (peninsula Taman, Histria), o variație a nivelului Mării Negre sub 1 m în mileniul I a.Chr., mult mai puțin decât se credea în a doua jumătate a secolului trecut.

Al patrulea capitol al părții introductive a volumului este dedicat spațiului urban și teritoriului cetății (p. 31–38). Acesta a fost realizat de D. Nedev (Muzeul din Sozopol), care a condus săpăturile de salvare din orașul modern, și M. Gyuzelev (Muzeul din Burgas), autor al unei lucrări despre așezările de pe coasta vest-pontică dintre capul Emine și Byzantion⁶. Sunt menționate în primul rând edificiile cele mai însemnate descoperite până în prezent, publicate lapidar și într-o sinteză din 2003⁷, precum sanctuarul Afroditei Syrie, sanctuarul Hekatei, un sanctuar necunoscut, un edificiu cu caracter public, o serie de cisterne, ce asigurau alimentarea cu apă, cărora li se adaugă ateliere metalurgice și ceramice, locuințe. Prima parte a cărții se încheie cu un capitol general despre necropolele Apolloniei, capitol realizat de K. Panayotova, care se ocupă cu cercetarea acestora din 1992 (p. 39–46). Sunt prezentate pe scurt necropolele plane și tumulare din toate perioadele cetății, din epoca arhaică până în cea romană-bizantină, situate între peninsula Skamni și peninsula Boudjaka (fig. 18, p. 40). O parte dintre autorii lucrării de față au publicat în ultimii ani numeroase sinteze referitoare la istoria și evoluția

cetății în lucrări cu o largă circulație. Aceștia reiau aici aceleași idei și informații, singurele noutăți fiind cercetările geo-arheologice și câteva săpături din interiorul cetății.

Cea de-a doua parte a cărții prezintă săpăturile din anii 2002–2004 (p. 49–134) și este structurată în două capitole: în primul se are în vedere stratigrafia și construcțiile din arealul cercetat (p. 49–82), iar în cel de-al doilea, autorii fac o descriere detaliată a celor 56 de morminte (p. 83–116), 35 de depozite (p. 117–129) și 11 vetre (p. 130–134). Este o descriere de tip catalog, care prezintă fișa fiecărui complex (stratigrafie, inventarul obiectelor și datare). Tot aici se face o periodizare a necropolei, stabilindu-se patru etape de funcționare a acesteia.

În cea de-a treia parte a cărții, care, de altfel, este și cea mai consistentă, sunt sintetizate rezultatele cercetării. Principalele observații privitoare la practicile și ritualurile funerare sunt expuse de către A. Baralis (p. 139–164). Plecând de la descoperirile franco-bulgare, autorul aduce în discuție, cu ajutorul unor analogii din lumea greacă, diverse aspecte ale practicilor funerare întâlnite aici. Câteva dintre observații sunt interesante, puțin discutate pentru alte colonii, precum spargerea intenționată a fundului vasului înaintea depunerii acestuia sau o discuție largă, referitoare la vetrele din interiorul necropolei. Anumite aspecte ale ritualurilor funerare sunt completate de A. Hermary cu un raport despre resturile de faună al lui Ph. Columbeau (p. 165–173). Un subcapitol despre mormintele de copii (A.-S. Koeller, p. 173–178) încheie capitolul dedicat practicilor funerare. Cel de-al doilea capitol este destinat publicării inventarelor funerare pe categorii de material, astfel: ceramica pictată, în primul rând atică cu figuri roșii (A. Hermary, p. 179–193), ceramica cu firnis (A. Riapov, M. Damyanov, p. 193–228), ceramica comună (A. Riapov, M. Damyanov, p. 229–247), figurinele din teracotă și vasele plastice (K. Panayotova, A. Hermary, p. 247–253), țiglele ștampilate (K. Panayotova, A. Hermary, p. 253–254), obiectele din metal inclusiv monedele (K. Panayotova, A. Hermary, p. 254) și diverse obiecte din sticlă, os (K. Panayotova, A. Hermary, p. 262–265).

Un studiu de antropologie, realizat de Anne Keenleyside, este anexat la sfârșitul volumului (p. 267–282). Acesta are în vedere un lot de 240 de schelete, provenind din săpăturile recente ale

⁶ M. Gyuzelev, *The West Pontic Coast between Emine Cape and Byzantion during the First Millennium BC*, Burgas, 2008.

⁷ D. Nedev, *Apollonia Pontica (end of 7th–1st centuries BC)*, în D.V. Grammenos, E.K. Petropoulos (ed.), *Ancient Greek Colonies in the Black Sea*, vol. 1, Thessaloniki, 2003, p. 101–106, 120–123. Acestea i se adaugă: A. Baralis, M. Gyuzelev, D. Nedev ș.a., *Aperçu sur l'organisation urbaine d'Apollonia du Pont. La parcelle UPI XI–XII–515, în The Bosphorus. Gateway between the ancient West and East (1st millennium BC – 5th century AD). Proceedings of the Fourth International Congress on the Black Sea Antiquities. Istanbul, Oxford, 2013*, p. 315–323.

K. Panayotova. Sunt discutate diferite aspecte ale patologiei scheletale și dentale a lotului respectiv, cu specială privire asupra celui provenit din săpăturile echipei franco-bulgare de la Kalfata.

Fiecare capitol este însoțit de o ilustrație de foarte bună calitate. Bibliografia (p. 283–300) și 129 planșe color încheie acest volum.

Publicarea detaliată a unor săpături, fie ele restrânse ca întindere, precum și o serie de studii interdisciplinare (de geo-morfologie, paleo-

faună și antropologie), cărora li se adaugă sinteze privind cercetările din cetate și necropole, așază această carte alături de cea a colectivului condus de Venedikov, apărută în 1963, constituind un punct de reper în bibliografia arheologică a Apolloniei.

Florina Panait-Bîrzescu,
Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan”,
București; e-mail: florina12@gmail.com.

ABREVIERI

- ActaMN – Acta Musei Napocensis, Cluj
ActaMP – Acta Musei Porolissensis, Zalău
ActaMT – Acta Musei Tutovensensis, Bârlad
AÉ – Anné Épigraphique, Paris
American Anthropologist – Journal of the American Anthropological Association, Washington D.C.
AmerAnt – American Antiquity, Washington, D.C.
Angustia – Angustia, Arheologie – Etnografie, Sf. Gheorghe
ANRW – Aufstieg und Niedergang der Römischen Welt, Berlin – New York
Apulum – Acta Musei Apulensis, Alba Iulia
ArhMold – Arheologia Moldovei, Iași – București
BCH – Bulletin de Correspondance Hellénique, Atena, Paris
BCMI – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București
BIFAO – Bulletin de l'Institut français d'archéologie orientale
Bulletin AIESEE – Bulletin d'archéologie sud-est européenne, București
ByzZ – Byzantinische Zeitschrift, München
CAMNI – Cercetări arheologice, Muzeul Național de Istorie a României, București
Carpica – Carpica, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”, Bacău
CCA – Cronica Cercetărilor Arheologice din România, București
CCDJ – Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos, Călărași
CI – Cercetări Istorice, Iași
CIL – Corpus Inscriptionum Graecarum, Berlin
Dacia – Dacia. Recherches et Découvertes Archéologiques en Roumanie, București; serie nouă
N.S. (nouvelle série); Révue d'Archéologie et d'Histoire Ancienne, București
Danubius – Danubius, Galați
Dialogues d'histoire ancienne – Dialogues d'histoire ancienne, Paris, Atena
Drobeta – Drobeta-Turnu Severin
EJA – European Journal of Archaeology
Etudes balkaniques – Etudes balkaniques, Sofia
EurAnt – Eurasia Antiqua, Zeitschrift für Archäologie Eurasiens, Mainz am Rhein
Haemus – Haemus, Tirana
Historia Urbana – Historia Urbana, Sibiu
ILD – C.C. Petolescu, *Inscripții latine din Dacia*, București, 2005
Istros – Istros. Buletinul Muzeului Brăilei. Studii, comunicări, note, Brăila
JÖB – Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik, Viena
Ktema – Civilisations de l'Orient, de la Grèce et de Rome antiques, Strasbourg
MCA – Materiale și Cercetări Arheologice, București
MemAntiq – Memoria Antiquitatis, Piatra Neamț
Notes and Queries – Notes and Queries, Oxford Journals
Nueva Antropología – Nueva Antropología, Mexico
PAS – Prähistorische Archäologie Südosteuropas, Berlin
Peuce – Peuce, Studii și cercetări de istorie și arheologie, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale, Tulcea
Pontica – Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și
Arheologie, Constanța
PZ – Prähistorische Zeitschrift, Leipzig – Berlin
RCRFAcA – Rei Cretariae Romane Fautorum Acta, Abingdon

SCIVA, tomul 65, nr. 1–2, București, 2014, p. 191–192

- RE – Revue Epigraphique, Paris
RESEE – Revue des Études Sud-Est Européennes, București
RevIst – Revista de Istorie/Istorică, București
Revista Bistriței – Revista Bistriței, Bistrița
RevMuz – Revista Muzeelor, București
RMD – M.M. Roxan, *Roman Military Diplomas*, 2 vol., Londra, 1978 și 1985
RMM – MIA – Revista Muzeelor și Monumentelor, Monumente Istorice și de Artă, București
RRH – Revue Roumaine d’Histoire, București
SAA – Studia Antiqua et Archaeologica, Iași
Sargetia – Sargetia, Acta Musei regionalis Devensis, Deva
SCIV(A) – Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, București
SGU – *Sammelbuch griechischer Urkunden aus Ägypten. Eine Veröffentlichung der Akademie der Wissenschaften und der Literatur Mainz*
SJ – Slavic Journal
SP – Studii de Preistorie, București
StCl – Studii Clasice, București
StComSatu Mare – Studii și Comunicări, Satu Mare
TD – Thraco-Dacica, București
Tyche – Tyche. Beiträge zur Alten Geschichte, Papyrologie und Epigraphik, Viena
UPA – Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie, Bonn
ZPE – Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik, Bonn

**REVISTE PUBLICATE
ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**

REVISTA ISTORICĂ

REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE

STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE

DACIA. REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE

MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE

EPHEMERIS NAPOCENSIS

ARHEOLOGIA MOLDOVEI

ARHIVELE OLTENIEI

STUDII ȘI MATERIALE DE ISTORIE MODERNĂ

REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART

– SÉRIE BEAUX-ARTS

REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES

La publication „STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE” paraît 4 fois par an. Toute commande de l'étranger sera adressée à: **EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**, Calea 13 Septembrie, nr. 13, sector 5, P.O. Box 5-42, București, România, 050 711, Tel. 4021-318 81 46, 4021-318 81 06; Fax: 4021-318 24 44; E-mail: edacad@ear.ro, web: www.ear.ro; **ORION PRESS IMPEX, 2000 S.R.L.**, P. O. Box 77-19, sector 3, București, România, Tel./Fax: 4021-610 6765, Tel./Fax 4021-210 6787; Tel.: 0311 044 668; E-mail: office@orionpress.ro.

Adresse du Comité de rédaction: str. Henri Coandă nr. 11, RO-010 667, Bucarest, Roumanie, Tel. 4021-212 88 69, Fax: 4021-212 88 62 4021-212 88 62 E-mail: oanadamian63@gmail.com et redactie_iab@yahoo.com

**LUCRĂRI DE ARHEOLOGIE ȘI DE ISTORIE VECHIE
PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE**

- ZOE PETRE (sub îngrijirea), **Antidoron. Centenarul acad. Em. Condurachi (1912–2012)**, 2012, 78 p.
- PARASCHIVA-VICTORIA BATARIUC, **Civilizație medievală românească. Ceramica monumentală din Moldova**, 2012, 656 p.
- ION MOTZOI-CHICIDEANU, **Obiceiuri funerare în epoca bronzului la Dunărea Mijlocie și Inferioară**, vol. I–II, 2011, 900 p., 472 pl.
- CARMEN MARIA PETOLESCU, **Monedele regelui Coson**, 2011, 128 p., 20 pl.
- ALEXANDRU BARNEA, **Tropaeum Traiani. Tezaurul de denari republicani imperiali. III**, 2011, 56 p., 67 pl.
- EMILIAN POPESCU, TUDOR TEOTEOI (editori), **Études byzantines et post-byzantines**, vol. VI, 2011, 538 p.
- MARIA CRÎNGACI ȚIPLIC, **„Oaspeți germani” în sudul Transilvaniei. Istorie, arheologie și arhitectură (sec. XII – XIII)**, 2011, 396 p., 60 pl., 7 hărți
- GHEORGHE I. CANTACUZINO, **Începuturile orașului Câmpulung și Curtea Domnească. Aspecte ale civilizației urbane la Câmpulung**, 2011, 438 p.
- CONSTANTIN C. PETOLESCU, **Dacia. Un mileniu de istorie**, 2010, 384 p.
- FLORIN CURTA, **Text, Context, History and Archaeology**, 2010, 476 p.
- ALEXANDRU SUCEVEANU, **Opuscula Scythica. Grecs et Romans au Bas Danube**, 2009, 410 p.
- MIHAI BĂRBULESCU, **Signum originis (Religie, artă și societate în Dacia romană)**, 2009, 302 p.
- VASILE CHRISTESCU, **Istoria militară a Daciei romane**, 2010, 303 p., 1 pl.
- GHEORGHE DIACONU, RADU HARHOIU (ediție îngrijită și prefăcută), **Dacia în epoca primelor migrații (secolele al II-lea – al IV-lea d. Hr.)**, 2009, 162 p., 32 pl.
- MICHEL KAZANSKI, **Archéologie des peuples barbares (editor Victor Spinei)**, 2009, 491 p.
- PETRE ROMAN, ANN DODD-OPRIȚESCU, **Ostrovul Corbului între km. fluviali 911–912. Morminte și așezări preistorice**, 2008, 182 p.
- SEBASTIAN BRATHER, **Archaeology and identity. Central and East Central Europe in the earlier Middle Ages** (editori V. Spinei, A. Rubel), 2008, 492 p.
- ALEXANDRU SUCEVEANU, **Histria. XIII. La basilique épiscopale (les résultats des fouilles)**, 2007, 236 p., 82 pl.
- CONSTANTIN C. PETOLESCU, **Contribuții la istoria Daciei romane (I)**, 2007, 352 p.
- GHEORGHE POSTICĂ, **Civilizația medievală timpurie din spațiul pruto-nistean (secolele V–XIII)**, 2007, 488 p.

ISSN 1220-4781

S C I V A, tomul 65, nr. 1–2, București, 2014, p. 1–192